

PARS PRIMA

CONSPECTUS FONTIUM

FONTES SLAVICI ET GRAECI

Potissimi fontes historiae ss. Cyrilli et Methodii duae eorum Vitae Palaeoslavicae sunt, iam saec. IX. conscriptae, at in codicibus multo iunioribus superstites. Textum utriusque Vitae, non obstantibus codicibus iunioribus, substantialiter incorruptum servatum, fontes Palaeoslavici secundarii, e Vitis illis dependentes, abunde confirmant. Tales fontes secundarii sunt: officia et breviaria glagolitica, officia (služby) ritus Byzantini (Graecoslavici), sermones panegyrici, officia res vitae (prolog) e. a. Quorum nonnulli (officia glagolitica) traditione codicum et textus usque ad saec. X. ascendunt.

Vita Constantini (VC) et Vita Methodii (VM) statim initio scientificae earum tractationis (ab A. V. Gorskij, Miklosich e. a.) Legendae Pannonicae dictae sunt; ultimis decenniis saepius Moravicae vel Pannonico-Moravicae dicuntur. At convenientius simpliciter Vita Constantini et Vita Methodii appellantur. Constat etenim, Vitam Methodii Pannonicam dici non posse. Vita Constantini neque Pannonica neque Moravica opportune dici potest; probabiliter quidem in Pannonia exarata est, attamen hoc non tam certum est, ut in ipsa appellatione efferendum sit. Insuper titulus legendae dubia de historica veritate movet, dum fides historica laudatarum Vitarum iam admodum probata est.

Alexander Vasiljevič Gorskij (1812—1875) est auctor scientificae tractationis Palaeoslavicarum Vitarum Constantini et Methodii; ipse enim illas scientificae patefecit ac tam egregie recensuit, ut plurimae eius sententiae studiis virorum peritissimorum probatae sint.

Hic vir egregius, asceta vitae et scientiae, a. 1843 in folio »Moskvitjanin« III, pg. 405-434 in lucem edidit dissertationem »O sv. Kirillě i Methodii« (Žitija sv. Kirilla i Methodija), quae iterum edita est in Kirillo-Methodievskij sbornik (M. Pogodin) a. 1865, pg. 1-42.

In ista dissertatione sobrie ac perite recenset Vitam Constantini ac Vitam Methodii iuxta codices bibliothecae Academiae theologiae

Moscoviensis. Scriptorem (vel scriptores) utriusque Vitae Slavum e Pannonia fuisse putat, fidelem ecclesiae Romanae, sed in quaestione de Spiritus sancti processione ecclesiam orientalem secutum. Utraque Vita mox post obitum utriusque s. fratris conscripta est in Pannonia; ideo historici ac slavistae eas Vitas (Legendas) Pannonicas appellaverunt. Hisce observationibus adiecit brevem criticam descriptionem vitae et operis ss. fratrum, notis historicis illustratam. Quam dissertationem omnes fere slavistae et historici tam in Russia quam in Occidente approbaverunt et secuti sunt.

Gorskij opere suo scientifico ac praelectionibus academicis nonnullos discipulos egregios educavit, qui eius methodum sobriam secuti has quaestiones tractando partium studia vitabant. Haec schola fundamenta iecit illi sententiae, quae insistit, ss. Cyrillum et Methodium antiquae ecclesiae ante schisma unitatem universalem amasse, firmiter tenuisse atque vita opereque suo repraesentasse. Gorskij quidem putabat, clara testimonia primatus in Vita Constantini et praesertim in Vita Methodii discipulo e Pannonia oriundo tribuenda esse. Acute iam omnia fere testimonia VC et VM pro primatu notavit: usus frequens termini apostolicus (pro papa), elenchus conciliorum in VM 1 (papa primo loco nominatur, sex tantum concilia), iudicium Petri.

Discipuli Gorskii atque alii slavistae et historici hanc sententiam evolvendo demonstraverunt ac firmiter tenebant, non solum Pannonienses, sed etiam ipsos ss. fratres eorumque alios discipulos unitatem ecclesiae orientalis et occidentalis agnovisse.

Inter discipulos professoris Gorskij eminent: A. D. Voronov, E. E. Golubinskij, G. A. Voskresenskij, N. L. Tunickij. De vita et operibus Gorskii v. Bogoslovskij *Věstnik* (Sergiev Posad 1900, november, pg. 369-560).

Dimitrij Rostovski in suis *Meneis* (Mineji četji, Žitija Svjatyh, t. III, Kiev 1700) vitam ss. Cyrilli et Methodii describendo (die 11. mai) codicibus Slavicis VC et VM usus est. A. L. Schlötzer (Nestor. Russische Annalen III, 1805, pg. 233-240) hos fontes enixe laudavit. At *J. Dobrovskij* istos fontes ut recenter consarcitas fabulas immerito repudiavit (Cyrill und Method 1823. pg. 7-9). A. Gorskij tandem historicos occidentales de praestantia Slavicarum Vitarum Constantini et Methodii convicit.

Dissertatio professoris A. Gorskij de ss. Cyrillo et Methodio in *Časopis Českeho Museum* XII, 1846, 5-33 lingua Bohemica edita est. P. J. Šafařík in dissertatione *Rozkvět slovanske literatury v*

Bulharsku (Časopis Č. Museum 1848, 1-23) iudicium professoris Gorskij de fide historica VC et VM approbavit; in libro Památky dřevniho pisemnictví Jihoslovanův (Pragae 1851) textum slavicum utriusque Vitae primus edidit. W. Wattenbach libro *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen* (1849) pg. 33-38 brevem conspectum dissertationis Gorskii inseruit. E. Dümmler, a F. Miklosich adiutus, in dissertatione *Die pannonische Legende vom hl. Methodius* (Archiv f. österr. Geschichts-Quellen t. 13, 1854, pg. 147-199) observationes Gorskii de VC et VM laudavit easque secutus est, addita versione Latina VM, a Miklosich confecta. V. Jagić (Vopros o Kirillě i Methodii 1885, pg. 24) iure merito dicit, Gorskij dissertatione de VC et VM novam epocham historiographiae de ss. Cyrillo et Methodio inaugurasse.

I. VITA CONSTANTINI

Vita Palaeoslavica Constantini-Cyrilli mox post obitum huius viri celeberrimi probabiliter in Pannonia exarata est, approbante vel etiam collaborante Methodio. Quae de eius iuventute in urbe natali, de studiis Constantinopoli, de legatione ad Chazaros e. a. narrantur, certe solus Methodius auctori Vitae tradere potuit. Vitae Constantini idonea dignaque narratio pro gravissimo infestoque Methodii opere tanti erat ponderis, ut Methodius eam non curare nequam potuerit. Methodium in Vita fratris sui exaranda aliquam partem habuisse inde etiam innuitur, quod in illa tam pauca tamque modeste de Methodio dicuntur.

Multum disputatum est de quaestione, qua lingua haec Vita primitus exarata esset. Voronov alique nonnulli contendebant, textum primigenum Graecum fuisse. Hodie haec opinio obsoleta est. Nihilominus concedendum est, auctorem Vitae fontibus scriptisque Graecis usum esse. Praeterea auctor quamquam Slavus, Graeca eruditione ita imbutus est, ut etiam res Slavicis vel libere tractando saepius Graecum dicendi genus usurpaverit. Minime tamen neganda est magna probabilitas, aliquam Vitam Constantini (Cyrilli) Graece scriptam extitisse. Cyrillum Romae, praecipue monachi alique Graeci, ardentem venerabantur. Vita Cyrilli Graeco sermone scripta iis fere necessaria vel saltem valde desiderata erat. Magna similitudo Legendae Italicae (de qua infra) ac Slavicae VC ita opportune explicari potest. Auctor VC autem illam Graecam Vitam, non comprobata,

minime ad verbum vertit, sed nonnisi libere ea uti potuit. In VC enim mens Slavica ostenditur, e. gr. nostra gens, noster doctor; tam diserta defensio liturgiae Slavicae in Vita Graeca vix opportuna esset. Tota VC indoles potius Slavicam originem quam versionem e lingua Graeca manifestat. Insuper styli elegantia proprietateque originem Slavicam nitide comprobat.¹

Voronov ipse opinionem suam retractando fassus est, sententiam de versione VC e lingua Graeca dubiam esse; ast censuit Slavicam VC saltem alicui Graeco fundamento inniti.² Hanc retractatam opinionem Ohijenko (Ogienko) in ZSPH 1939, 69-76 approbavit.

VC mox Cyrilli obitum probabiliter in Pannonia (pars forsitan iam Romae) exarata est, attamen antiquissima eius forma incerta est, quia solum in multo posterioribus codicibus servata est. Quattuor codices antiquiores demum saeculo XV scripti sunt. Praeterea primigenus textus litteris glagoliticis conscriptus est; hodie autem solum codices cyrillici supersunt. — De relatione VC ad s. Gregorium Naz. commentarium VC 4⁵⁻⁷ e. a.

VC inscribitur *Vita Constantini philosophi*; auctor iam hoc titulo finem suum prodit, Cyrilli egregiam eruditionem doctrinamque describendi. Ideo Cyrilli disputationes et orationes uberius allegat. Liturgiam litterasque Slavicam, certe grande Cyrilli opus, acerrime defendit. Ast minime dici potest, Vitam Constantini non esse historicam vitae narrationem, sed solum eo consilio compositam, ut liturgiam Slavicam defenderet. Auctor virtute excellentem sanctam vitam Cyrilli eiusque apostolicos labores celebrat; inter Cyrilli opera autem certe liturgia litteraeque Slavicae praecipue eminent.

Codices VC

Ultra triginta (32) codices VC supersunt. Quattuor antiquissimi sunt: 1. Codex Academiae theologiae (Duhovnaja akademija) Moscoviensis, ante medium saec. XV. exaratus; hunc littera A allego. Editus est in LMat. 2. Codex monasterii s. Onuphrii Leopoli (Lvov), post medium eiusdem saeculi conscriptus; eum signo O cito. Hunc Miklosich edidit. 3. Codex a Vladislavo Grammatico in monasterio s. Mariae in regione Žegligovo prope urbem Skopje (Macedonia) a.

¹ V. opinionem N. van Wijk infra in capite de dictione VC et VM (nota 6).

² Труды Киев. дух. Академии, 1878, I, 222—230. — Voronov extremam opinionem suam essentialiter superstruxit hypothesi falsae, VC saec. X. scriptam esse in Bulgaria, ubi litterae Graecae tunc viguissent.

1469 scriptus; hunc signo G allego. Hodie in Archivio Academiae Jugoslavicae in urbe Zagreb servatur. LMat etiam hunc codicem edidit. 4. Codex ab eodem Vladislavo a, 1479 scriptus atque olim in monasterio Rilski manastir (mons Rila in Bulgaria) servatus; hodie in museo synodali Sophiae. Antiquissimus et optimus est Moscoviensis sub numero primo laudatus. Duo codices Vladislavi Grammatici vestigia scholae Euthymii, patriarchae Bulgarici, prae se ferunt. Quae schola stylum codicum perpolire et emendare studebat. Ita etiam in his duobus codicibus pauca mutata vel ad stylum poliendum adiecta sunt, at textus substantialiter non est corruptus. Ope aliorum codicum additiones et mutationes sat facile distingui possunt. Codex secundo loco recensitus (s. Onuphrii) ad similem familiam Slavicam meridionalem pertinet. Ceteri fere omnes sunt, recensione Russicae.

Ceteri codices iuniores quidem sunt, at non omnes spernendi, sed saepe non sine fructu consulendi, prout apparatu critico LMat ostenditur ac N. van Wijk monet. Inter eos eminet codex monasterii Chilandar (Athos) familiae Slavicae meridionalis; v. infra prolegomena in textum Slav. VC.

Bodjanskij textum 16 codicum edidit (Čtenija 1863, 1864, 1873), 15 recensione Russicae ac codicis G 1479. Popruženko et Romanski 34 codices VC recensent, sed ex illis duo numquam exstiterunt, nempe Vaticanus nr. 4 memoratus (solum nr. 21 memoratus existit — Vat. Slavo 12) et codex collectionis Mihanović (Zagreb); duo autem deperditi sunt, nempe cod. monasterii s. Onuphrii, supra laudatus, deperditus saec. XX. ineunte,¹ ac cod. monasterii Hopovo in Fruška gora (tempore belli 1941—1945).

Incommodum, quod nullus codex VC antiquitate saeculum XV superat, non parum compensatur lectionibus breviarii glagolitici, traditione textus usque ad saec. X. ascendentibus, atque codicibus breviarum (prolog) Vitarum Constantini sermonumque panegyricorum saec. XII et XIII.

II. VITA METHODII

Rerum Slavicarum periti fere omnes consentiunt, Vitam Methodii in Moravia mox post mortem s. Methodii a quodam eius discipulo ante expulsionem e Moravia iam a. 885 conscriptam esse. Auctor

¹ Apographon huius codicis exstat in Musaeo nationali Pragae. J. Vašica et J. Vajs, Catalogus codicum Palaeoslav. Musaei nationalis (1957), pg. 52-53 et 142-143. (ex hereditate P. J. Safarik).

Vita Constantini usus est eamque notam suposuit. Res in illa Vita narratas VM non repetit, sed si necesse est, breviter tantum memorat vel saepe supplet addendo, quae in VC desunt. In VM 5² epistola Rastislai non uberius reddita est quam in VC 14, attamen sententiae de doctoribus ex Italia, Graecia Germaniaeque atque de rudi Slavorum gente additae sunt. Deinde sequitur dictum imperatoris, Thessalonicenses pure Slovenice loqui (VM 5³), quod in VC omisum est. Carmen Cyrilli VM 7 potius in VC 18 narrari potuisset. Permirum est, VM nil dicere de ss. fratrum in Pannonia commemoratio-
ne, quae tantas consequentias pro s. Methodio peperit, prout VM 7 et 8 narrat; quae VM 8 narrantur sine illa mansione explicari non possunt. Auctor VM autem factum hoc gravissimum tacet, quia illud e VC notum supponit. Mansionem ss. fratrum Romae describendo autem gravia supplet, quae in VC 17 desunt, e. gr. de evangelio Slovenico in ecclesia s. Petri (v. infra), de numero sacerdotum Slavicorum, qui Romae ordinati sunt; de adversariis liturgiae Slavicae.

Magnam auctoris VM et VC dependentiam mutuam ipsum exordium VM diserte ostendit. Tota ratio ampli 1. capituli VM in sententia e VC 1 sumpta fundatur, quod e conclusione VM 1,2 (Post peccatum originale Deus hominem non dereliquit, sed elegit viros...) et ex exordio VM 2 elucet; exordium VM 2 repetit illa, quae in VC 1 dicta sunt.

Vestigiis VC inhaerendo (VC 4⁵⁻⁹) auctor VM multa e s. Gregorio Naz. mutuavit. Prima (dimidia) pars VM 2 partim e VC 1, partim e s. Gregorio Naz. deprompta est. Item conclusio VM 17 e s. Gregorio Naz. mutuata est, ut VM 17⁸⁻¹⁰ notavi. Etiam ratio, Methodium ad vitam apostolicam movens (VM 3²), ex eodem Gregorio excerpta est. Ergo totus margo (Rahmen) theologicus et asceticus VM e scriptis illius magni Theologi depromptus est, quem Cyrillus patronum et exemplar sibi elegit. De his in commentario VM atque in multis dissertationibus iam uberius tractabam.¹

Meus discipulus F. Gnidovec autem probavit, Vitam Methodii ad exemplar sermonis s. Gregorii Naz. in honorem s. Athanasii exaratam esse.² Immo hagiographus palaeoslavicus vitam magni s. Methodii saltem implicite cum grandi illo Athanasio confert.

Inde consequitur, auctorem VM litteris Graecis adeo eruditum fuisse, ut difficiles sermones s. Gregorii Naz. legere iisque libere

¹ JIČ 1935, 340 ss; 1936, 103 s; BV 1936, 28 ss; AAV 1941.

² F. Gnidovec, Vpliv sv. Gregorija Naz. na sv. Cirila in Metodija. Ljubljana 1942.

periteque uti potuerit. Insuper in aliis quoque Vitae partibus potius Graecam quam occidentalem mentem et dicendi rationem ostendit.

Sobria gravisque historica dictio VM a rhetorica VC magnopere discrepat. Auctor tot et tantas res adversas simul cum Methodio iam perpressus, in angustia temporum, cum iam novae persecutiones discipulis s. Methodii imminerent, VM scripsit. Ergo nec tempus nec circumstantiae fusiori rhetoricae narrationi favebant. Procul a patria s. Methodii de iuventute Methodii eiusque laboribus ante adventum in Moravia non potuit multa narrare.

Quaedam, quae prima specie Vitae C contradicere videntur vel per se falsa esse videntur, e supra memorato nexu VM cum VC sat commode explanari vel excusari possunt, ut iam Lavrov opportune monuit.³ Jagić plures tales collegit locos, contendendo, illos Vitae C contradicere:

VC 14² narrat, Rastislavum solum legatos ad imperatorem Byzantinum misisse; VM 5¹ autem etiam Sventopulkum ut mittentem addit. Quod facile solvitur. VC 14 enim diserte dicit, Rastislaum cum principibus consilium iniisse. VM 5 autem apte addit nomen Sventopulki, qui in hac re certe partem habuit et consensit; hoc nomine non tantum Vitam C, prout solebat, supplevit, sed opportune etiam monuit, Sventopulkum, discipulorum Methodii tunc adversarium, antea una cum Rastislavo ss. fratres eorumque primos discipulos accersisse. — De commoratione in Pannonia VM nil narrat. Quod iam supra explanavi. — Mansionem et disputationem Venetiis non memorat atque disputationem Romam transfert. Respondendum est, mansionem et disputationem Venetianam ideo omitti, ne repeterentur in VC uberius iam dicta. Disputatio minime transfertur, sed suppletur, etiam Romae multos adversarios liturgiae Slavicae fuisse, quod historia abunde confirmat. — VC 17 dicit, libros Slavicos in ecclesia s. Mariae ad Praesepe consecratos et in altari positos esse, VM autem illud factum in ecclesiam s. Petri transfert. Ast hic duo facta distinguenda sunt. In ecclesia s. Petri solum evangelium Slavicum in altari positum est. Qua narratione VC facto gravi suppletur. Minime supponi potest, papam nullo nutu nexum approbationis liturgiae et missionis Slavicae cum auctoritate s. Petri manifestasse. Imo mirum est ecclesiam s. Petri in VC 17 ab aliis ecclesiis nullo verbo distingui. — Has difficultates Jagić, pugna contra Vondrák et Lavrov (eundem esse auctorem VM et VC) abreptus, plus iusto urgebat.⁴ In

³ ASPh 27, 1905, 392.

⁴ ASPh 1905, 392.

opere suo maturissimo (Entstehungsgesch.) illas non repetit. — Hisce addo annotationem ad VM 12, ubi relatio de epistola Joannis VIII. Industriae tuae (880) nonnullis minus exacta videtur. Ast hic etiam de aliis documentis eiusdem papae refertur, ut in commentario VM 12⁶⁻⁸ dixi.

Codices VM.

Codices VM multo pauciores sunt (octo) quam VC. Sed antiquissimus vetustatem codicum VC longe superat. Codex VM in collectione ecclesiae Dormitionis beatae Mariae (Uspenskij sobor) Moscoviae enim saeculo XII. scriptus est. Allego eum signo U. Nullus alius codex fontium Slavicorum illum antiquitate superat. Codex non solum antiquissimus, sed etiam optimus. Editus est ab O. Bodjanskij in Čtenija v Imperat. občestve istorii, Moskva 1865; dein eum ediderunt Miklosich 1870, LMat e. a. Codices iuniores nonnullis locis ad veram lectionem statuendam non parum conferunt; omnes edidit Bodjanskij ibidem 1865.

Textum VM in collectione ecclesiae Uspenskij sobor (Moscoviae) immediate sequitur versio Palaeoslavica martyrii s. Viti, saec. X. in Bohemia exarata ac in Russia saepe transcripta. Inde concludi potest, Slavicam VM e Bohemia in Russiam allatam esse.⁵ Ita explicari possunt vestigia occidentalia in VM. e. gr. kral'-korol' VM 9 et 10 e. a.

De auctore VC et VM.

Plurimum iam disputatum est de duplici quaestione: 1. num idem auctor utramque vitam conscripserit; 2. quis sit auctor.

A. V. Gorskij, qui primus scientificè has Vitas tractavit, putavit, utramque Vitam eodem fere tempore et certe eodem loco scriptam esse, utpote in Pannonia. V. Undoljskij (1816—1864), de colligendis codicibus operum Clementis Slavicj (Bulgarici) optime meritus, primus defendit opinionem, Clementem esse auctorem utriusque Vitae atque utriusque sermonis panegyrici (de s. Cyrillo, de ss. C. et M.). Bodjanskij ei assentiebatur. Šafařík putabat, Clementem scripsisse VC; VM autem esse opus Gorazdi, quem Methodius successorem sibi constituit. A. Voronov contendebat utramque vitam ab eodem quidem

⁵ J. Vašica, Na úsvitu křesťanství (1942) 44 et 87. — Idem in collectaneis Slovanské studie (in hon. J. Vajs) 159-163.

auctore exaratas esse, ast non in Moravia, sed demum in Bulgaria saec. X.; auctorem non fuisse immediatum discipulum ss. fratrum. (Posterior pars huius opinionis iam obsoleta est). *P. Lavrov* in editione postuma operis *Undoljskij* de Clemente Slavico cum *Undoljskij* consentiebat,¹ Clementem esse scriptorem utriusque Vitae. Eandem sententiam propugnavit in *ASPh*². In opere maturissimo LKM 93—96 autem opinionem retractando atque de fructibus harum disputationum sobrie referendo, fatetur, quaestionem ex ipsa dictione solvi non posse, cum varii scriptores ex iisdem scriptis Clementis tam contrarias opiniones de auctore VC et VM statuissent. *Vondrák* exacte hanc quaestionem tractavit (Studie); e dictione deduxit, Clementem esse auctorem utriusque Vitae. *Jagić* ex dictione et mente eiusdem Clementis, praesertim e sermone panegyrico arguit, illum nec VC nec VM esse auctorem. Argumentis peritorum (*Undoljskij* et *Vondrák* et *Lavrov*) asseveranter resistebat arguendo, VC et VM a duobus diversis auctoribus conscriptas esse, nec probari posse Clementem esse auctorem utriusque Vitae (*ASPh* 18, 1896, 285); perseverando in thesi de duobus diversis auctoribus denique concessit quandam probabilitatem, unam e duabus Vitae esse opus Clementis, sed non ausus est dicere, quaenam (*ASPh*, 27, 1905, 393).

Post tot discrimina *Lavrov* in recente opere laudato censet, VC multo elegantius scriptam esse quam sermones Clementis, qui supersunt. Ast tandem concedit, hanc quaestionem ad liquidum explorari non posse (pg. 94). *M. Murko* autem suam opinionem a. 1908 (pg. 61 s) sic concinne perstrinxit:

Die Lebensbeschreibungen Cyrills und Methods sind ihrer Bedeutung würdige Leistungen, deren historische Glaubwürdigkeit im Laufe der Jahre nur gewonnen hat. Eine ursprüngliche griechische Abfassung derselben ist wenig wahrscheinlich, ebenso die Abhängigkeit des Lebens Cyrills von römischen Quellen, obgleich sein Kultus von Rom ausging. Beide Legenden bewahren ein schönes Gleichgewicht zwischen Konstantinopel und Rom, das der Herkunft und der Wirksamkeit der Slawenapostel entspricht. Besonders die darin bewiesene Anhänglichkeit an den apostolischen Stuhl spricht dafür, dass ihre Lebensbeschreibungen bald nach dem Tode der Apostel aus einem Kreise hervorgegangen sind, in dem ihre Traditionen noch wirksam waren. Der Form nach sind jedoch beide Legenden so verschieden, dass sie meines Erachtens unmöglich von demselben Verfasser stammen können. Viel Wahrscheinlichkeit hat die Behauptung, dass das Leben Konstantins Method selbst verfasst habe, weshalb darin auch so wenig von ihm die Rede ist. Methods Legende, die sich an die vorige unverkennbar anlehnt, kann dann allerdings

¹ Климент епископ словѣнскій, Москва 1895.

² *ASPh* 1905, 353 s et 364.

mit grosser, aber noch nicht zur Gewissheit erhobener Wahrscheinlichkeit Kliment zugesprochen werden.

Viri periti hanc quaestionem tractando duo gravissima neglexisse videntur:

1. Verum est, Clementem Slavicum laboribus apostolicis et scriptis inter omnes discipulos ss. fratrum eminere. Ast negligentia praetereundum non est, post exilium e Moravia multos discipulos eorumque scripta periisse. VC et VM non solum ut opus unius vel alius discipuli ss. fratrum considerandae sunt, sed animus intendendus est ad scholam litterarum, quam ss. fratres condiderunt et direxerunt. Decursu plus quam viginti annorum usque ad obitum Methodii certe plures discipuli eruditi sunt, qui dirigentibus ss. C. et M. quandam propriam dictionem excoluerunt formaruntque.³ Similitudines inter utramque Vitam et opera Clementis ex communi ss. fratrum schola theologica litteraria explicari possunt; si opera aliorum discipulorum ss. C. et M. superessent, certe etiam in illis similia deprehenderentur.

2. Neque discrepantia dictionis utriusque Vitae nimis urgenda est. Inter conscriptionem VC et VM spatium plus minusve sedecim annorum intercessit; circumstantiae temporum admodum mutatae sunt, post primos triumphos plures res adversae contigerunt; post tam mutata tempora et res etiam animorum facta est commutatio.

Ergo rebus sic stantibus hodie vix potest auctor utriusque Vitae statui. Certe firmiter tenendum est, VC non sine opera et directione Methodii scriptam esse. Agebantur utpote fundamenta apostolatus Slavici atque quaestiones theologicae et ecclesiasticae pergraves.

Etsi e dictione firmae demonstrationes deduci non possint, tamen e mente orientali et Graeca eruditione auctorum utriusque Vitae, praecipue etiam VM, magna cum probabilitate argui potest auctorem VM non fuisse Gorazd vel aliquem ex indigenis Moraviae. Citationes e Gregorio Naz., tanta peritia utriusque Vitae intextae,⁴ potius auctorem ex imperio Byzantino oriundum ostendunt.

J. Pavić et D. Kostić demonstraverunt, Constantinum presbyterum (postea episcopum), discipulum immediatum ss. fratrum ex imperio Byzantino vel e Bulgaria oriundum, officium liturgicum in honorem s. Methodii exarasse. Quod officium certissime post VM atque Sermonem in laudem ss. fratrum conscriptum est; multa cum

³ Similia aliquatenus innuit Jagić in ASPH 27, 1905, 386 s; inde deducit, argumenta e dictione parum probare. — Praesertim autem N. van Wijk, *Gesch. der altkirchenslav. Sprache* (1931/13).

⁴ V. quae infra in commentario atque supra in capite de VM dixi.

Sermone panegyrico consonant. Atqui officium certe iam circa a. 900 compositum est. Ergo VM (et VC) et Sermo panegyricus ss. C. et M. iam circa a. 885—890 existebant. Quae fere communis slavistarum sententia hac argumentatione exacte demonstrata est. Dubia, quae pauci cum Voronov movebant, fundamento carent.

Quae Pavić et Kostić de Constantino opinato auctore VM et Sermonis de ss. C. et M., vel in VM (et VC) conscribenda socio proferunt, cum supra dictis de schola litteraria et theologica ss. fratrum concilianda sunt. V. infra de officiis liturgicis in honorem ss. C. et M.

Memoratum obsoletam hypothesim professoris Voronov, nempe VC et VM saec. X. in Bulgaria exaratas esse, recenter asseveranter defendit Ogienko, qui (ZSPh 1939, 73s) hanc falsam opinionem levissima argumentatione fulcire conatus est contendendo, VC et VM ac orationes panegyricas demum post canonisationem C. et M. exaratas esse. At hoc argumentum nullum est non solum ob officia liturgica iam circa a. 900 existentia, sed etiam ideo, quia saec. IX et X canonisatio proprie dicta nondum existebat. Sicut Cyrillus Romae statim post obitum sanctus venerabatur (sanctitate miraculis approbata), ita Methodium discipuli statim post mortem colebant, ut e fontibus memoratis luculenter elucet.

VC et VM cum hagiographicis vitis Byzantinis collatae.

Slavistae et historici, qui hanc quaestionem tetigerunt, fere omnes censent, Vitas ss. fratrum ad exemplar legendarum sanctorum Byzantarum illius temporis (saec. VIII et IX) conscriptas esse; ita inter recentiores praecipue *Lavrov* et *Dvornik*. Hanc rem singulatim pertractaverunt E. Procházková et P. Suchá in ČMM 39, 1915, 28—66 (dissertatio seminarii historici in universitate Pragensi, dirigente professore J. Bidlo), iis assensit *Dvornik* (306—310).¹ Notae vitis Byzantinis propriae sunt fere hae: rhetorica et portentosa exaggeratio miraculorum, neglectio factorum historicorum, absentia sobrii sensus historici, exaggerata idealisatio, historiae ac notarum individualium formulis schematicis postpositio; comparatio sancti cum iustis Antiqui Testamenti ac magnae partes diaboli.

Lavrov, *Dvornik* e. a. censent, etiam VM legendas Byzantinas imitari, praepremis exordio et conclusione sua. Alii autem ob sobriam gravemque eius dictionem cum supra laudato M. Murko id fortiter

¹ Conspectum vitarum (legendarum) Byzant. primus A. Ehrhard tradidit in opere: K. Krumbacher, *Gesch. der byzant. Litteratur* (München 1897) 176—205. — Vitas sanctorum Byzant. saec. VIII et IX examinavit: Hr. Loparev in *Византийский Временник* 17 (1910/11) 1—224; 18 (1911/13) 1—147; 19 (1913/15) 1—151.

negant. Argumenta pro gravi nota Byzantina utriusque Vitae ss. fratrum quodam occasionalismo laborare videntur. Auctores rerum Byzantarum periti enim de ss. Cyrillo et Methodio tractando, hac occasione nacta suam eruditionem litterarum Byzantarum porrigere, nexum causalem vero minus animadvertere videntur. Ita in laudata dissertatione erudita quam Procházková et Suchá scripserunt fere contradictoria affirmantur. Post argumenta pro nota Byzantina enim disserte conceditur etiam Vitam Constantini, quae prima specie mentem Byzantinam spirare videtur, »gravi et fide digna descriptione factorum esse pretiosum fontem historicum et exceptionem in litteris legendarum Byzantarum« (pg. 62). Cyrillus enim in VC nec sanctis Antiqui Testamenti comparatur, nec VC oratione ad eum concluditur nec multa miracula nec visiones narrantur. Somnium autem pueri Cyrilli eiusque mystica cum Sophia-Sapientia sponsalia prorsus propriam notam prae se ferunt, ut in commentario VC 3²⁻³ atque in dissertatione de ascési s. Cyrilli abunde demonstravi. Et Cyrillus et eius Vita Slavica multa propria habet, quibus inter sanctos et Byzantinos et occidentales excellit.

Nexu ss. fratrum eorumque Vitarum cum s. Gregorio Naz. exacte demonstrato, iam patet, thesim de imitatione legendarum Byzantarum non solum probari non posse, sed eam etiam fundamento destitutam et falsam esse. Caput primum Vitae Methodii e prorsus propria theologia ss. fratrum depromptum est, prout in commentario VM et multis dissertationibus exacte probavi. Infaustus ille »misókallos daimon« nihil iuvat (VM 9¹). Exacte demonstratum est, Vitam Methodii ad exemplar sermonum s. Gregorii Naz., praesertim sermonis in laudem magni s. Athanasii conscriptam esse. Ergo potius s. Gregorium, Patrem Graecum saeculi IV, non autem legendas Byzantinas saec. VIII vel IX imitatur.

Ss. Cyrillus et Methodius patriae amore et eruditione utique Byzantini erant atque in monasteriis Byzantinis multum conversati sunt. Ergo non possunt quibusdam notis Byzantinis non praediti esse. Similiter etiam eorum discipuli spiritu magnorum magistrorum imbuti sunt.² Ita quaedam indicia Byzantina perfacile explicantur. Per-

² Sic explicari potest similitudo precum Cyrilli moribundi cum oratione morientis patriarchae Nicephori (* 829), quam VC 18¹¹ notavi. Vita s. Nicephori, a diacono Ignatio discipulo eius rhetorice quidem, sed non portentose conscripta, tempore quo ss. fratres Cpoli et in Olympe degebant, assidue legebatur. Verumtamen haec Vita ad exemplar legendarum Byzantarum s. Nicephorum sub finem iustis A. et N. Testamenti aequiparat, virtutes eius celebrat hasque

multa vero, quae Byzantinis propria putabantur, ad communem traditionem orientalem et occidentalem christianam pertinent.

Dr. H. Schäder in dissertatione »Gesch. u. Legende im Werk der Slavenmissionare C. u. M.« (Histor. Z. 152, 1935, 229—255) de elementis legendariis in VC et VM quaedam prudenter observavit, sed in pluribus modum excessit vel erravit; nec fontes nec litteraturam de iis sat perscrutata est. Numeri 7 et 14 in II. et III. c. VC ac numerus 50 in VC 18 revera legendarii (dubii) sunt, itaque premendi non sunt.

De dictione VC et VM.

Cyrillus poëta numine afflatus erat. Eius sponsalia cum Sophia sunt sponsalia poëtae, eius encomium s. Gregorio est poëma rhythmicum, eius definitio philosophiae et asceseos (VC 4° et 1°) atque explicatio peccati originalis (VC 9²⁻³ et 11²⁻³ spiritu poëtico afflata est. Disputatio cum iconoclasta patriarcha Janne magis forma artis quam theologica sublimitate excellit. In disputatione cum Arabibus praecipue comparatio Dei christianorum cum mari (VC 6°) rhythmo et spiritu poëtico eminet; similia in disputationibus cum Judaeis et Saracenis in Chazaria legimus (VC 9—11). Eventus gravissimos vitae suae a iuventute usque ad obitum tamquam poëta in animi conscientia expertus est. Iam moribundus fratri suo pulcherrimo carmine valedixit (VM 7). Prooemium VM (VM 1) miranda arte Cyrillum auctorem prodit. Praeter carmina vel carminum fragmenta, quae in VC et VM continentur, Anastasius Bibliothecarius mentionem facit artis plenae poëmatis s. Cyrilli in laudem s. Clementis (v. infra in capite de *Legenda Italica*).

Frequente usu et consuetudine cum populis orientalibus et Slavibus, vita in Olympo, itineribus in vastis regionibus orientalibus et septentrionalibus, lectione et versione s. scripturae et liturgiae, evectio simplicis nitidae linguae pastorum et agricolarum Slavorum ad usum litterarium et liturgicum haud dubie multum contulit ad propriam dictionem excolendam, diversam a dictione scriptorum Byzantinorum illius aetatis. De eius colloquiis cum Judaeis et Saracenis Voronov (62) haec scribit:

laudes orationis ad sanctum concludit (PG 100, 156 s). Ita etiam aliae Vitae illius aetatis: s. Joannici (*Acta Sanct.* 63, Nov. II, 434 s), s. patriarchae Methodii (PG 100, 1260), Stephani Junioris (PG 100, 1085). Similiter posterior Slavica Vita Ilarionis episcopi Moglen. (*Starine Jugosl. Ak. I. Zagreb* 1869, 66—85). Quae a VC et VM longe discrepant earumque notam prorsus propriam praeclare approbant.

Бесѣды эти по своему характеру рѣзко отличаются от других современных греческих сочинений против магомеданства и иудейства. Приличный характер, изложение мысли в формѣ остроумных сравнений и уподоблений, особенная конкретность и сжатость, свобода от отвлеченостей и простота, популярность изложения.

In VC tot dicta s. Cyrilli proferuntur, ut iis integro hoc documento nota eius dictionis impressa sit. Magnum Cyrilli ingenium eiusque loquendi nitor etiam in discipulos redundavit. Ideo tota VC dictionem poeticeam redolet. Attamen verba auctoris simplicitate a dictis et sermonibus s. Cyrilli differunt. Tanto manifestius stylus VC a sermone s. Cyrilli de inventione s. Clementis discrepat. Illic rhetorica facundia Byzantina effulget, in VC vero Graeca ars, naturae Slavicae primigenae sociata, quendam saporem naturae alacris redolet.

Ex his patet Vitam C stylo rhetorico et poetico Vitam M superare. V. Lamanskij hanc notam plus iusto efferendo censet, VC non esse scriptum historicum, sed opus artis, poema lyricum religiosum ac simul poema epicum religiosum, drama lyricum («mysterium»), quod in ipsa inscriptione dissertationis enuntiavit: *Zitije sv. Kirilla kak religiozno-epičeskoe proizvedenie*.¹ Alii periti simul et artis et historicae narrationis notam utrique Vitae tribuunt. Tunickij (33) acute scribit, materiam historicam arte litteraria redactam atque animato sensu auctoris perfusam esse.² Weingart existimat:³ «Par le niveau élevé de leur langue, par le style choisi et l'art de leur composition, les deux Vies slaves sont des oeuvres d'une valeur littéraire tout-à-fait exceptionnelle et elles peuvent se ranger à côté des meilleures créations européennes du moyen-âge.»

J. Stanislav censet, utramque Vitam eminere insigni compositione, praeclara atque elata dictione biblica, quae non solum scriptorem peritum, sed etiam artificem prodit.⁴

¹ Журнал Министерства Народ. Просвѣщенія Пгб. 1903, April, pg. 345—385. Huius vasti operis (in eodem Журнал 1903—1904) breve compendium in ASPH 25 (1903) 544—553 et 28 (1906) 162—186. Jagić hoc opus improbavit verbis: Die ganze Arbeit ist glänzend nach dem Grundsatz stat pro ratione voluntas durchgeführt. ASPH 28, 186.

² Жития носят на себѣ черты литературныхъ произведений, в которыхъ биографическій материалъ подвергнутъ художественной обработкѣ, освѣщенъ общей идеей и проникнутъ живымъ чувствомъ составителя.

Similiter censet Nikoljskij (pg. 420), VC conscriptam esse: в виде идеологической переработки, уже облеченной в литературную оболочку, но оболочку своеобразную.

³ Bulletin de l'Institut archéologique bulgare 1935, pg. 104.

⁴ J. Stanislav, *Zivoty slov. apoštolov* (1933) pg. IV.

Praeter illas partes rhythmicas, quas in versione notavi, alia multa quoque rhythmo verborum et sententiarum animata sunt. Kostić e. gr. censet, orationem ad s. Methodium in conclusione VM partem cuiusdam carminis liturgici esse, a quodam discipulo in eius laudem compositi.⁵

VC et VM itaque spirant mentem et dictionem discipulorum magni poëtae (Cyrilli), sociorum in s. scripturae libris et hymnis liturgicis vertendis et concinnandis, amore et devotione suis grandibus magistris addictorum.

Nicolas van Wijk textum palaeoslavicum Vitae Constantini scientificè recensuit in dissertationibus: 1. Zur Rekonstruktion des Urtextes der altkslav. Vita Constantini (ZSPh 17, 1941, 268—284); 2. Zur sprachlichen und stilistischen Würdigung der altkslav. Vita Constantini (Südost-Forschungen 6, 1941, 74—102). In prima dissertatione statuit, VC indubie iam saeculo IX. conscriptam esse (pg. 272); reconstructiones usque hodie factae valde imperfectae sunt nec satis varios textus respiciunt (283). In utraque dissertatione asseverat, opus P. Lavrov de textu VC et VM nec perfectum nec sat criticum esse (pg. 271 et 99 s). In altera dissertatione dicit (pg. 102), saepe etiam in iunioribus codicibus antiquam textus traditionem servatam esse; ideo varios codices ac codicum familias respiciendas esse. Magna admiratione laudat pulcherrimum stylum VC, omnes alios textus palaeoslavicos superantem; VC opus magni pretii aesthetici (77 s), magnae artis est (98).⁶ Stylus VC ab arido stylo VM longe discrepat (78); VC et VM indubie a diversis auctoribus conscriptae sunt (81 s). Auctor VC certe in Moravia vivebat (96). Vocabularium VC multa vocabula archaistica multosque moravismos continet; multa communia habet cum palaeoslavica versione psalterii (94).

In versione Latina in AAV 1941 graphice ostendi, utrique Vitae carmina rhythmica inserta esse. N. Trubeckoj et D. Kostić autem animos adverterunt ad singula carmina in VC et VM non solum rhythmo libero composita, sed etiam versibus metricis concinnata. *Trubeckoj* (ZSPh 11, 1934, 52s) de encomio, ab iuvene C. in honorem s. Gregorii Naz. composito, haec scribit: »Der Text dieser Lobpreisung... unterscheidet sich rhythmisch und stilistisch von den übrigen, in nüchtern-sachlichen Tone gehaltenen Erzählung so stark, dass

⁵ BSI 7, 209.

⁶ Wer das Altkirchenslavische genügend beherrscht, wird in der Vita Const. auf Schritt und Tritt den Humor des geistreichen Erzählers bewundern; der lebhaft Stil wird ihn fesseln und er wird staunen, dass ein Slave aus dem 9. Jahrhundert die ein oder zwei Jahrzehnte früher künstlich geschaffene Schriftsprache auf eine ästhetisch so hervorragende Weise verwendet hat, dass ein moderner Mensch ästhetisch davon genießen kann (pg. 78). VC ist literarisch und stilistisch ein Meisterwerk (pg. 98).

man diese Lobpreisung unbedingt als ein in die Prosaerzählung eingeschaltetes Gedicht zu betrachten hat. Bei näherer Untersuchung lässt sich die metrische Form dieses Gedichts tatsächlich wieder herstellen. Es ist eine Strophe, in der 17-silbige und 16-silbige Verse verteilt sind.« Eius dispositio versuum a mea (VC 3°) in eo differt, quod versus metricos determinato numero syllabarum definitos supponit, mea autem versio potius parallelismi logici rationem habet. Stricta etenim metrica divisio in versus dubia est, quia C. hoc carmen lingua Graeca composuit, auctor Vitae autem versus Graecos vix exacte metricè reddere potuit; nisi forte supponatur, Cyrillum hoc encomium ad usum discipulorum in linguam Slavicam vertisse.

III. SERMONES PANEGYRICI

Duo exstant sermones panegyrici (pohvala, pohval'no slovo), unus in laudem Cyrilli, alter in laudem Cyrilli et Methodii. Antiquissimus codex primi sermonis est e saeculo XIII vel XIV, alterius autem e saec. XII, nempe in eadem collectione ecclesiae Dormitionis b. Mariae Moscoviae, quae etiam antiquissimum codicem VM continet. Utriusque sermonis praeterea multi codices posteriores existunt, inter quos sermonis in laudem C. et M. codices G. 1469 (Zagreb), editus in LMat una cum codice U, ac G. 1479 (Sofia), editus a Gošev (1938). In nonnullis codicibus primi sermonis in titulo addita est nota: confectus a Clemente episcopo (duo codices: scriptus a Clemente papa Romano!). Praeter testimonium huius inscriptionis Vondrák et Lavrov aliis quoque argumentis censet, hunc sermonem certe a Clemente conscriptum esse.¹ Jagić quoque ad hanc opinionem inclinatur.² Hodie haec sententia a peritis fere communiter approbatur.

Hic sermo s. Cyrillum rhetorice verbis metaphorisque generalibus celebrat; pauca tantum facta memorat. Tamen nonnulla narrat, quae in VC desunt. In exordio ascensum theologiamque s. Cyrilli paucis verbis supplet. De haeresi iconoclastica narrat, illam tempore imperatoris Theophili ortam esse; regnante autem Michaele, synodo contra haereticos celebrata, Cyrillum missum esse contra iconoclastas eosque ab illo ubique victos esse. E factis in VC narratis pauca tan-

¹ ASPh 27, 368 s. — LKM 101. — Vondrák, Studie 96—101 et 166. — Lavrov arguit argumento generali contendendo, minime supponi posse Clementem, qui tot sermones in laudes sanctorum conscripsit, nullum panegyricum in s. Cyrillum exarasse, atque Cyrillum, cuius memoriam liturgia Slavica iam praedicabat, laudibus ecclesiasticis aliquamdiu non esse celebratum; hoc argumentum confirmatur demonstratione speciali e similitudine cum quodam sermone s. Epiphani, cuius versio Clementi tribuitur. LMat XXXII sine haesitatione Clementem auctorem dicit.

² ASPh 18, 1896, 285 (in recensione operis Undoljski); similiter in ASPh 1905, 394.

tum brevissime repetit. Longe maior pars sermonis laudibus generalibus repleta est. Bis repetit (c. 3 et 8), Cyrillum reliquias s. Pauli implevisse; secundo loco (c. 8) in hoc contextu ss. Petrum et Paulum altissima lumina appellat. Cyrillum tertium Romae (christianae) conditorem celebrat.

Exordium sermonis caput tertium Vitae C (de sponsalibus cum Sophia) imitatur. Caput quartum sermonis mentem obscuratam Slavorum memorat; misericordia Dei, Cyrillo doctore Slavos illuminatos esse, similibus verbis ac VC 1 describit. Conclusio ultimi capitis autem pauca cum conclusione Vitae Methodij similia habet: Cyrillus appositus est ad patres; Cyrillus invocatur, ut oret pro discipulis, mortem eius celebrantibus. Ast hic locus in laudibus sanctorum tam communis est, ut similitudo cum VM non sit urgenda. Sermo eleganti poetica forma eminet.

Multo gravior est *Sermo in laudem ss. Cyrilli et Methodij* non solum, quia antiquior eius codex superest, sed etiam propter sobriam historicam narrationem, multis locis e VC et VM depromptam easque non leviter illustrantem ac confirmantem. Dependens ab utraque Vita et dictione et factis narratis manifesta est. Ideo codex antiquior (saec. XII) huius sermonis fide dignus testis existit, textum Vitarum ss. fratrum, praecipue VC (utpote codicibus iunioribus tantum superstitem), substantialiter incorruptum servatum esse. Periti plurimi cum Lavrov consentiunt, hunc sermonem in Moravia ante exilium discipulorum s. Methodij conscriptum esse (LKM 100). Lavrov antea cum Vondrák e. a. contendebat, Clementem esse huius sermonis auctorem; in opere recente hoc incertum reliquit.

Iam inscriptio dictione gravi excellit atque concinnum conspectum totius actionis apostolicae ss. fratrum comprehendit: »Sermo panegyricus in memoriam sanctorum et inclitissimorum (prěslavnyma) doctorum populi Slovenici, qui ei litteras confecerunt et Novum et Antiquum Testamentum in eius linguam verterunt, beati Cyrilli et archiepiscopi Pannonici Methodii.«

Attentione digna est mentio versionis utriusque Testamenti et quidem prius Novi Testamenti; Cyrillus beatus appellatur.

Caput 1. salubri poetica dictione prooemium utriusque Vitae breviter comprehendit atque multa vere gravia addit. Diserte Christi incarnationis, redemptionis morte in cruce, resurrectionis, ascensionis venturique ultimi iudicii mentionem facit. Amor Sapientiae utrique fratri tribuitur. Caput tertium inter alia memorat, Cyrillum dono linguarum eminuisse. C. 4. iuventutem Methodii disertius quam VM

describit; iam a iuventute varias dignitates gessisse; eum fortem militem ut Samson, Gedeon, Josue fuisse; eum dignitatem strategi obtinuisse. Plura de eius vocatione et vita monastica narrat; celeberrimus monachis, Arsenio, Antonio, Sabae eum aequiparat.

Pars historiae biblicae, in VM 1 elegantissime narratae, sed ad Methodium solum generaliter et obiter applicatae, fere iisdem verbis repetitur et perite in ss. fratres applicatur; Abrahamo amico Dei, et Moysi uberius aequiparantur. Auctor sermonis quasi exemplo discipulis monstravit, quanto fructu thesauri primi capitis VM adhiberi possint. Comparatio Cyrilli, contra infideles pugnantis, cum pugna David contra Goliath ulterius illustratur addita explicatione, tribus lapidibus s. Trinitatem praefigurari (VC 6³). Methodium etiam in legatione ad Saracenos partem habuisse, (forsan lapsu e contextu consequente) dicit.

Causam itineris Romani disertius describit quam VC et VM: ut sedem apostolicam venerarentur (pokloniti se), secum ducentes fructum spiritalem ad ordinandum. Nomen Hadriani papae, in VM 6 omissum, apte nominatur; ita VM 6 suppletur et quasi corrigitur. Papa iis longe e urbe obviam venit. Reliquiarum s. Clementis autem nullam mentionem facit; de illis VC sat narravit. Obitu et sepultura s. Cyrilli breviter narrata, disertius memorat Methodium archiepiscopum Pannoniae ordinatum esse. Nonnulli loci epistolae Hadriani II. exactius redditi sunt quam in VM 8; Moravos antea ad puteos (fontes) sacrificia obtulisse dicit, quod in VC et VM non legimus.

Igitur sat elucet, sermonem in laudem ss. fratrum fontem vere gravem esse. V. AAV 18, 1947, pg. 1—25. RA 1950, pg. 27—58.

IV. BREVIORES VITAE

Collectio breviorum vitarum in ecclesia Graeca synaxarion (collectio) appellari solet. Russi et Slavi meridionales ritus Byzantini talem collectionem vitarum prolog dicunt; breviores vitae — proložna žitija. Tres breviores vitae ss. fratrum exstant: s. Cyrilli, s. Methodii atque communis ss. Cyrilli et Methodii.

Brevis Vita ss. C. et M. non multo posterior est Vitis longioribus. Attentione digna est eius mentio versionis omnium sexaginta librorum Antiqui et Novi Testamenti, regnantibus principibus: Sventoplk (in Moravia), Boris (in Bulgaria), Basilio imperatore Byzantino atque Carolo rege Germanorum.¹ Ex his LKM 120 concludit, hanc

¹ Carolus III., rex Germaniae (876—887), imperator Romanus (881).

vitam conscriptam esse in Moravia a scriptore, qui relationes habuit cum Bulgaria. Ita mentio regis Germaniae (Francorum) et principis Bulgariae explicatur; nomen principis Bulgarorum forsitan postea in Bulgaria insertum est. Antiquam originem testatur etiam vocabulum *съпраческыj*, vetustior forma (francus). Solum tres codices e saec. XIII et XIV exstant.

Haec vita brevissime perstringit, quae VC et VM et sermo panegyricus continent. E sermone panegyrico deprompta est minus exacta mentio, Methodium in legatione ad Saracenos partem habuisse. Notatu digna sunt: 1. etiam Cyrillus archiepiscopus Moraviae dicitur;² 2. Methodius omnes libros s. scripturae utriusque Testamenti vertit; 3. Methodius sepultus est in magna (cathedrali) ecclesia Moraviae in parte sinistra post altare s. Mariae.

Breviores Vita Cyrilli et Vita Methodii vestigia posterioris aetatis atque Bulgaricae traditionis prae se ferunt. De Cyrillo narratur, illum e Moravia in Bulgariam profectum esse Bulgarisque Christum praedicasse; Methodius Bulgarorum magister dicitur.

Brevis VC haec propria narrat. Pater Cyrilli erat centurio (stotnik). Constantinopoli Cyrillus quattuor linguas didicit: Graecam, Romanam, Syram, Hebraeam. In Chazaria pars Judaeorum baptizata est, alii autem expulsi sunt. In Bulgaria et ad Danubium Christum praedicavit. Episcopus constitutus est in urbe Kanaon. (Brevis VM autem narrat, Methodium fuisse episcopum in Moravia in urbe Kaon).³ Obiit »bona senectute« et in urbe Kanaon sepultus est. Ergo veritas historica traditionibus non exactis vel erroneis permixta est.

Brevis VM narrat, nomen matris Methodii fuisse Mariam (in codice antiquissimo hoc nomen deest). Viginti annos natus iam princeps Slovenicus constitutus est; decem annis munere principis func-

² Sed solum in inscriptione communi: Memoria patrum nostrorum archiepiscoporum Moraviae. In brevi narratione autem episcopatus s. Cyrilli saltem indirecte excluditur.

³ De hoc nomine rerum Slavicarum periti multum disputaverunt. Cum LKM 112 s et 127 et LMat XXXIV censeo, hoc vocabulum corruptum esse nomen: Pannonia. Fontes Graeci et Latini Pannoniam a Moravia parum distinguunt. Quod non nimis mirandum est. Methodius utpote archiepiscopus Pannoniae constitutus est, at potior pars eius archidioecesis Moravia erat; Pannonia autem fundamentum et titulum canonicum praebuit, nempe antiqua sedes archiepiscopalis Sirmiensis. Ideo in epistolis Joannis VIII, Methodius archiepiscopus Pannoniense dicitur adhuc a. 879, quamquam episcopus Salisburgensis Pannoniam iam a. 874 occupaverat. Graeca Vita Clementis Bulgarici (c. 3, 7) Methodium dicit episcopum Moraviae Pannoniense — *Μοραβου της Πανονιας*. Inde variae confusiones de urbe Kaon in Moravia, Kanaon e. a. oriri potuerunt. T. Balan II. 36 s et 40. Aliam explicationem tentavit Tunickij 31 ss. Multa collegit Voronov 150 s.

tus est. Bulgaros docuit. Miraculose pugnavit contra haereticos Zambri et Sedislav. Methodius e Moravia Constantinopolim reversus, a patriarcha episcopus ordinatur atque iterum in Moraviam in urbem Kaon mittitur. Veritas historica corrupta est.

Brevis Vitae C. plures codices a saec. XIV existunt, brevis Vitae M autem demum ex ineunte saec. XV et posteriores.

V. OFFICIA LITURGICA (SLUŽBY)

Cultum ss. Cyrilli et Methodii statim post eorum obitum ortum, multa officia liturgica codicibus saec. XII et XIII testantur, qui codices traditione textus usque ad saec. X ascendunt. Officia Slavica ss. fratrum tam separatim de Cyrillo ac separatim de Methodio quam etiam officium commune existunt. Antiphonae, cantus (troparia e. a.) atque hymni textui utriusque Vitae, sermonum panegyritarumque breviorum innituntur; ideo textum utriusque Vitae incorrupte servatum confirmant, ut singulatim LKM 108—127 et LMat XXXV ss collustravit.

J. Pavić in Bogoslovska Smotra 1936, 59—86 formam rhythmicam, auctoritatem historicam aliasque quaestiones horum officiorum illustravit, ex acrosticho deducit, auctorem officii in cod. Zographensi saec. XIII servati esse Constantinum, discipulum s. Methodii. In officio huius codicis inter alia dicitur, Methodium docuisse processionem Spiritus sancti e Patre, non e Filio. Idem legitur in codice menologii Moscoviensis saec. XIII (LMAT 123 et 113; T. Balan II, 66 et 76). Pavić putat hanc doctrinam Photianam posterius ab alio auctore insertam esse. Ast iam discipuli s. Methodii in Bulgaria et imperio Byzantino doctrina Photiana imbui potuerunt, prout infra VM 12° innui. Quaestio dubia est. De dissertatione ab J. Pavić scripta v. brevem relationem in Slavia 16, 1938, 106 ss.

Idem officium in honorem s. Methodii examinavit etiam D. Kostić in *Byzantinoslavica* 7, 1937/38, 189—211. Independentem a supra laudata dissertatione (Pavić) eadem fere statuit de forma rhythmica et de acrosticho et de auctore.

J. Pavić et D. Kostić ex acrosticho: Bene, Methodie, te cano, Constantin — statuerunt, officium in honorem s. Methodii, certe esse opus presbyteri Constantini discipuli s. Methodii, e imperio Byzantino oriundi, comitis ss. fratrum in Moravia, postea episcopi in urbe Preslav. Officium ad exemplar carminum liturgicorum Byzantino-

rum compositum est. Auctor eruditionem mentemque Graecam pro-
dit sicut auctores utriusque Vitae et sermonum in laudem ss. fratrum
(ita Kostić). Officium circa a. 893 conscriptum est, certe iam post
utramque Vitam atque sermones panegyricos. In hoc officio enim s.
Methodius rogatur, ut custodiat gregem suum, a haereticis dispersum,
in terra peregrina ambulans. Anno 893 autem Clemens episcopus
in Bulgaria constitutus est ac discipulos ss. fratrum collegit, qui in
Bulgaria alteram patriam invenerunt; illi vero, qui ex Bulgaria
oriundi erant, in patriam propriam restituti sunt.

Officium in laudem s. Cyrilli probabiliter Sava, s. Methodii
discipulus eadem aetate conscripsit; id Kostić ex acrosticho concludit
ac sobrie deducit, antiquitatem laudatorum fontium de ss. fratribus
firmiter approbatam esse. Et Kostić et Pavić movent quaestionem,
an hic Constantinus etiam in VM (et VC?) et sermonibus panegyricis
conscribendis partem habuerit.¹

In officio s. Cyrilli atque in communi officio ss. fratrum Cyrillus
diserte celebratur tamquam alter Paulus, apostolus universalis (tam
Orientis quam Occidentis). In Moscoviensi codice officii s. Cyrilli e
collectione Palauzov additi sunt versus: O dulcis magister
Cyrille, o alter Paule et discipule Petri, in cuius
urbe obdormire dignatus es. Qui versus certe in Mace-
donia vel Bulgaria saec. X sive XI conscripti sunt.

Officia orientalia, multitudine et antiquitate non spernenda,
haud dubie ab officiis glagoliticis occidentalibus super-
rantur, non tantum antiquitate traditionis, saec. decimum attingentis,
sed potius lectionibus historicis (ad instar lectionum in breviario
Romano), fere ad verbum e VC depromptis: redditur integrum caput
14. atque partes capitum 15. et 18. (integra oratio Cyrilli moribundi).
Id tanto maioris ponderis est, quod haec officia glagolitica formam
litterariam, primitus glagoliticis litteris expressam, certe fidelius
servaverunt quam codices cyrillice scripti. Quattuor codices existunt,
lectiones e VC continentes, nempe: 1. In urbe Ljubljana servatus,
ante medium saec. XV. conscriptus; 2. In urbe Novi a. 1495 exaratus.
3. Breviarum glagoliticum Vaticanum (Slavo 19), codex a. 1465.
Textus similis ac in codice sub numero 1. memorato. Edidit M.
Japundžić in Radovi Staroslav. Instituta II (Zagreb 1955) 155—191.
4. Breviarum glagoliticum a. 1443, hodie servatum Moscoviae (biblio-
theca Musei Lenin). Textus similis ac nr. 1 et 3; nondum editus.

¹ De presbytero Constantino scite LKM (193 ss), qui nondum novit, eum
esse auctorem huius officii liturgici.

Textum codicis 1. et 2. edidit *I. Berčić*, *Dvie službe rimskog obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda* (Zagreb 1870); ex hac editione textum cyrillice transcriptum ediderunt *Voronov* et *LMat* 128—147. Editionem *I. Berčić* recensuit et correxit *V. Jagić* in *Anzeiger der philos.-histor. Classe (Academiae Vindobon.)* tom. 36, 18. Oct. 1899, nr. 20, pg. 122—134. *Jagić* censet, hoc testimonium pro textu VC incorrupte servato vere grave esse (*ASPh* 1905, 360).² *F. Gnidovec* in *BV* 1944, 266—278 illas editiones cum ipso codice glagolitico comparavit ac statuit, in omnes editiones quaedam menda subrepsisse.

Praeter alias voces formasque antiquissimas occurrunt manifesta vestigia dialecti Pannonicae (Slovenicae): *rēsnota*, *rēsnotiv*, *rēsnotivъn* (veritas, verus), quae testantur Vitam Constantini vel in Pannonia scriptam vel transcriptam esse.

Codices glagolitici officii in honorem ss. C. et M., qui supersunt, iuniores quidem sunt. Ast antiquis formis servatis et traditione textus usque ad saec. X. ascendunt. Transcripti sunt e textu qui e Bohemia ad Croatas migravit. Saepius enim mentio fit gentis et terrae Bohemiae; Moravia quasi Bohemiae subiacet. Quod nonnisi Bohemus scribere potuit plus minus tempora *Ludmilae* et *Venceslai*; igitur liturgia Slavica in Bohemia (*Sázava*) saec. X et XI adhuc vigeat. *LKM* 115.

In lectionibus solum *Methodius* episcopus appellatur, *Cyrillus* autem philosophus dicitur. In orationibus et antiphonis communibus uterque episcopus (*archierej*) appellatur.

VI. HISTORIA CHILANDARICA

Athanasius *Parenensis*, hieromonachus in monte *Athos*, edidit librum *Ὁὐρανοῦ Κηλοῖς* (pg. 133); liber a. 1795 exaratus, a. 1805 Lipsiae editus. Media fere pars libri (72—133) vitam *Clementis* Slavici (*Bulgarici*) describit. In hac parte non pauca de ss. *Cyrillo* et *Methodio* narrantur. Auctor in praefatione memorat, historiam ss. fratrum ex quadam *Historia Chilandarica* (*χιλανταρινή Διήγησις*), ipsi a *Daniele*, monacho monasterii *Chilandar* tradita, depromptam esse. Huius historiae versio Slavica a. 1823 in urbe *Budapest* edita, inscribitur: *Istinnaja pověst* (*Vera historia*). In hac versione Slavica et in laudato libro monachi *Athanasii* nonnulla narrantur, quae in

² *Iv. Mülčetić*, *Hrvatska glagoljska bibliografija* (Zagreb 1911) 69—73; 62—65.

VC et VM non continentur, at partim in brevioribus VC et VM occurrunt:

Pater ss. fratrum erat centurio;¹ nomen matris erat Maria. Iudaei post disputationem cum Cyrillo e Chazaria expulsi sunt. Inventio 38 litterarum post ieiunium quadraginta dierum. Methodius decem annos munere praefecti provinciae functus est. Haec etiam in brevioribus VC et VM continentur. Praeterea in Historia Chilandarica narrantur: Methodius in iuventute sacras litteras didicit. Maturiore aetate militiam gessit; ab imperatore Theophilo Constantinopolim vocatus et ad dignitatem strategae euectus est. Decem annos erat strategus (praefectus provinciae)² in partibus populo Bulgarorum confinibus. Post decem annos Constantinopolim reversus est atque propter pugnam imperatoris Theophili contra sanctas imagines in montem Olympum se recepit ibique nomen Methodii accepit (prius Michael appellabatur). Post mortem imperatoris Theophili Manuel Magister et Theoctistos Logotheta tutores eius filii Michaelis erant. Theoctistos Cyrillum in aulam accersivit, ut iuvenis imperator exemplum haberet. Munus Cyrilli in Academia *μέγας διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας* dicitur. Sacerdotem eum ordinavit Ignatius patriarcha. Ad Chazaros missus est ab imperatore et patriarcha. In Chazaria reliquit sacerdotes Chersonenses. Partem reliquiarum inventarum s. Clementis deposuerunt in ecclesia s. Sophiae (Chersone), partem Cyrillus Constantinopolim tulit. Causa itineris Romam erant accusationes episcoporum ob liturgiam Slavicam. Nicolaus ss. fratres Romam invitavit et mandavit, ut libros afferent; iis iam profectis, Nicolaus papa obiit et Hadrianus ei successit eosque recepit. SS. fratres Graeci dicuntur.

Hisce examinatis N. Tunickij (21—40) censet, hanc Historiam lingua Graeca scriptam saltem mediate inniti antiquae VC et VM Graecae, quae mox post obitum ss. fratrum conscriptae sunt. Ergo praeter Vitas Slavicis ss. fratrum etiam eorum Vitae Graecae existebant, ut Voronov et Miklošič suspicati sunt. Ast Vitae Slavicae non sunt merae translationes, sed rhetoricae exornatae et mutatae. Textus Graecus sobrie et simpliciter facta narrabat absque rhetoricis ornamentis et citationibus biblicis. Jagić et Lavrov hanc sententiam vel negabant vel prorsus negligebant. G. Iljinskij autem librum LKM ob hanc neglectiorem vituperat ac censet, primos discipulos ss.

¹ Generalior appellatio loco minus cogniti *drungarij*.

² Accuratio est titulus *knez* (archon) in VM2; in VC 4¹⁷ *knez* expresse distinguitur a stratego.

fratrum Historiam Chilandaricam novisse vel imo eam exarasse (BS 1, 1929, 237). Revera vix supponi potest, discipulos ss. fratrum, tam multum cum Byzantinis conversatos et ab imperatore post exilium e Moravia adiutos, non curasse, ut vitae tam grandium virorum nationis Graecae et patriae Byzantinae lingua Graeca conscriberentur. VC Graeca lingua exarata etiam Romae necessaria erat, ut iam supra in capite de hac Vita dixi.

Bollandista P. Devos et Meyvaert O. S. B. in An Bol 1955, pg. 435 et 439 proposuerunt opinionem, Romae circa a. 880 exstitisse Latinam versionem VC Slavicae. Ista hypothesis vere gravis corrigenda est restrictione, hic non agi de versione proprie dicta, sed de redactione Latina vel de versione Graecae VC. Slavica VC enim tanta arte exarata ac lectoribus Slavicis adaptata est, ut versio proprie dicta fere impossibilis ac vix utilis fuerit. Multo facilius aptiusque erat exarare redactionem Graecam (et Latinam), a textu Slavico quibusdam rebus et stylo diversam. Inde explicari possunt tam similitudines Leg. Italicae cum Historia Chilandarica et cum Slavica VC, quam discrepationes a Slavica VC, praesertim phrasis, Graecam originem redolens, de summo et catholico imperatore »Byzantino«.¹ V. infra c. De auctore ac de fontibus Leg. Italicae.

Textus Graecus Historiae Chilandaricae deperit; vestigia eius in laudato libro monachi Athanasii supersunt. Versio Slavica, paucis exceptis, cum vestigiis textus Graeci consonat. Potiorem partem versionis Slavicae et vestigia textus Graeci vulgavit *Tunickij* 263—270. *Tunickij* (30 et 40) recte notat, vestigia Historiae Chilandaricae in Četji minei (Žitija svjatyh) Demetrii Rostovskij reperiri. Iste vir celeberrimus saec. XVII in exaranda vita C. et M. (Žitija svjatyh ed. 1888, Maii, fol. 143—159) revera multis fontibus Slavicis et Graecis usus est, inter quos Historia Chilandarica.

VII. SLAVICI FONTES MINORES

Inventio s. Clementis et Sermo de translatione s. Clementis. Cyrillum haec duo opera (lingua Graeca) conscripsisse, Anastasius Bibliothecarius testatur (v. infra: Fontes Latini-Legenda It.). Inventionis s. Clementis, a Cyrillo scriptae, VC 8^s mentionem facit. Sermo translationem reliquiarum Chersonae in ecclesiam s. Leontis celebrat.

¹ Devos eiusque socius concedunt, Leg. Italicam multis locis a VC discrepare, sed illas discrepationes explicare non possunt. An Bol 1956, 201-206.

Slavica versio in prima parte brevem historiam inventionis s. Clementis comprehendit, in altera parte autem panegyricum, quem Anastasius B. sermonem declamatorium appellat. Codices Slavicos reapse illa duo opera connectere, comparatione cum *Legenda Italica*, VC 8 atque cum epistola ad Gaudericum probari potest. Quattuor codices saec. XV et XVI existunt. Textus a librariis admodum corruptus est. Hoc documentum a nonnullis *Legenda Chersonensis* vocatur. Ediderunt LMat 148—153, Trifonov, Vašica.

De inventione s. Clementis plura scripsit Ir. Franko in *Zapiski nauk Tov. im. Ševčenko* 1902—1905, quae a. 1906 edidit in opere: Sv. Kliment u Korsuni, (Lvov 1906). Breve compendium ab ipso auctore in *ASPb* 28 (1906) 229—255. Eius dubia parum suffulta (plura iam obsoleta) contra VC, *Leg. It.* ac sermonem de translatione s. Clementis iam Jagić, LKM 104s, van Wijk e. a. reiecerunt. — *Nikolskij* (K voprosu o sočinenijah, pripisyvaemyh Kirillu Filozofu 411) censet, sermonem versum esse ex alia recensione sermonis Graeci (eiusdem C.) eodem tempore existente. Quod ex opinatis differentiis ostendere conatur (pg. 407—415). *Trifonov* (pg. 223—239) has difficultates solvere studet. Versionem revera antiquissimam esse N. van Wijk (BS I, ioss) et Trifonov ac Vašica exacte demonstraverunt. Textum Slav. reconstructum, versione Latina notisque illustratum edidit Vašica in *AAV* 1948, 38—80.

Dormitio (Uspenie) Cyrilli, originis Bulgaricae, e Slavica VC excerpta est. Pauca mutata sunt: Cyrillus Bulgarus dicitur. Nomen matris Cyrilli erat Maria. Ordo aliquorum factorum perturbatus est. Disputatio de liturgia Romam translata est. Moribundo Cyrillo astiterunt discipuli: Clemens (Sava), Angelar, Gorazd, Naum. Kocel dicitur princeps Lěški sicut in multis codicibus posterioris aetatis. Auctor etiam *Vita Methodii* aliisque fontibus usus est. *Dormitio* forsitan saec. XIII composita est. Antiquissimi codices sunt e saec. XV. Codicem Giljferdingi (Bibliotheca publica Leningrad) edidit LMat 154—157, adiectis lectionibus variantibus e cod. Leopoliensi ac cod. Belgradensi.

Legenda Thessalonicensis, portentosa narratio apocalyptica auctoris Bulgari, post saec. XIV orta, minimi pretii historici. Ediderunt LMat 158 s ac post eum T. Balan, Kiril i Metodi II (1934) adiecta annotatione de codicibus et litteratura pg. 110—114.

Vita Naum (Pamet Nauma) saec. X. orta, sed tres codices saec. demum XV et XVI supersunt. Facta, in VC et VM atque in Graeca *Vita Clementis* narrata, confirmantur et supplentur.¹ Narratio nobili simplicitate et sinceritate eminet. Persecutio et exilium discipulorum post obitum Methodii describitur. Naum e Mysia Europae oriundus

¹ De Vita Naumi perite tractat *Tunickij*, Sv. Kliment.

simul cum Clemente Romae presbyter ordinatus est. Post obitum Methodii multi iuniores presbyteri et diaconi Iudaeis venditi ac Venetias tracti sunt; ibi a legato imperatoris Byzantini redempti Constantinopolimque deducti sunt. Naum vero ut comes Clementis, e Moravia expulsus, Belgradum indeque in mediam Bulgariam fugit. Vita Naum solum Methodium episcopum Moraviae et totius Pannoniae appellat. Post obitum Cyrilli archiepiscopus Methodius in Pannoniam in urbem Moravam profectus est. Similis confusio geographica sicut in vitis brevioribus et in officiis liturgicis, ubi Pannonia urbs Moraviae dicitur (v. supra: Fontes Slavici, 4. Breviores vitae, nota 2 ad marginem). Textum codicis Zographensis (Athos ac duorum codicum Bibliothecae nationalis Belgradensis ed. LMat. 180—187.

Joan Eksarh Bulgaricus, scriptor saec. X., exaravit brevem prologum de versione omnium sexaginta librorum s. scripturae in linguam Slavicam, coepta a Cyrillo et perfecta a Methodio. Superest codex saec. XII.

Glagolita Clozianus v. 59—160 et Cloz. II, 1—23 continet sermonem s. Methodii, textum VC 15 et VM 11 illustrantem ac confirmantem.

Monachus Hrabър de litteris Slavicis; brevis defensio contra accusationes Graecorum, conscripta ante medium saec. X. Provocat enim ad discipulos ss. C. et M. immediatos adhuc superstites. Litterae Slavicae inventae et primi sacri libri translati sunt regnantibus imperatore Michaele, principe Boris Bulgarorum, Rastislao Moravorum, Kocele principe »Blatenski«. Sub alieno nomine (pseudonym) Hrabър, verus auctor Naum latere videtur, prout in opere *Konstantin und Method* (1960) c. 38 probavi. Codices saec. XIV—XVI. De hoc documento recentissime R. Nahtigal in SR I, 5—18. Ed. Kalajdovič, Ivan eksarh Bolgarskij (1824) 189—192, LMat 162—164 e cod. a. 1348 (Bibliotheca publica Leningrad); praeterea existunt plures codices e saec. XIV—XVI.

Chronographus Nestor Russus saec. XI. breviter de ss. Cyrillo et Methodio refert. Praecipue Slavicis Vitis C. et M. atque sermonibus panegyricis usus est. Haec proprio modo composuit, pauca perturbavit, quaedam autem fortasse e aliis fontibus (annalibus Moravicis?) hausit. De eo uberius LKM 128—136.

Brevis Vita Clementis Bulgarici, lingua Graeca primitus conscripta, versione Slavica in duobus codicibus servata (unus saec. XV). Grave est, quod refert de litteris Slavicis (glagoliticis) a Clemente permutatis (in cyrillicas).

Omnes hos fontes atque aliquos minores et posteriores ediderunt T. Balan II et LMat, in libro LKM autem omnia singulatim explanata et examinata sunt.

Euchologium Sinaiticum, codex glagoliticus saec. XI. ineunte transcriptus, in monasterio montis Sinai servatur. Prototypum ordinis poenitentiae (fol. 66b—80a) certe saec. IX in Moravia, prototypum fragmenti liturgiae (missae) autem iam Constantinopoli ante iter in Moraviam conscriptum est. Quaedam prototypa reliquarum partium saec. IX. exeunte, alia vero saec. X. tribuenda sunt. Codicem perite edidit ac notis illustravit R. Nahtigal (I—II. Ljubljana 1941/2).

Azbučnaja molitva (Preces alphabeticae). Carmen alphabeticum a Constantino presbytero Bulgarico, discipulo Cyrilli et Methodii, saec. IX. exeunte concinnatum, servatum in codicibus saec. XII—XVI. — *Proglas sv. evangelija* (Prooemium s. evangelii). Carmen saec. IX. exaratum, servatum in codicibus saec. XIII—XIV. et XVI. Utrumque carmen eximia arte eminens litteras Palaeoslavicas illustrat ac veritatem historicam VC et VM confirmat. Textum Palaeoslavicum reconstruxit R. Nahtigal, Rekonstrukcija treh stesl. pesnitev (1943).

Napisanie o pravěj věřě (Scriptum de vera fide) v. in AAV 1941, pg. 231—244 et in meo opere Konstantin und Method (1960) c. 45.

Longe optimam editionem fontium Slavicorum curavit LMat, examinavit LKM; minus critica, sed facilis usu est editio T. Balan I et II; T. Balan II textus Slavicos e LMat deprompsit.

Indicem omnium codicum fontium Slavicorum cyrillice scriptorum, eorum editionum ac litteraturae de iis invenies in libro *Popruženko-Romanski*, quem in indice litteraturae notavi.

VIII. FONTES GRAECI

Primarii fontes Graeci, Graecae Vitae Constantini et Methodii deperierunt, ut iam supra dixi. Vestigia eorum in Historia Chilandarica, Vita Clementis Bulgarici (Slavici)¹ atque in Graeca Vita Naumi supersunt. De Historia Chilandarica iam supra tractabam, quia arctius cum fontibus Slavicis connexa est.

Brevis Vita Clementis Bulg., de cuius versione Slavica supra dixi Graeca exarata est a Demetrio Chomatiano, archiepiscopo Achri-

¹ Graeca Vita Clementis hunc ss. Cyrilli et Methodii discipulum appellat Clementem Bulgaricum, quia in isto fonte Graeco nomen *Bulgarus* significat *Slavum*.

densi (1216—1234); ideo a nonnullis *Legenda Achridensis* (Ohridska) dicitur. Textus Graecus exstat in codice saec. XIII. Editio princeps est in libro *Ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἑπταρίθμων*, Moschopoli (Albania) 1746. Ex hoc libro P. Šafařík textum deprompsit atque una cum versione Latina edidit in *Památky hlaholského písemnictví*, Praga 1853. Partem graviorem textus edidit T. Balan 177 cum annotatione (178) de variis editionibus.

Vita Clementis Bulgarici, elegantj dictione Graeca exarata, magna probabilitate Theophylacto, archiepiscopo Achridensi (1094—1107), tribuitur. Codices: 1. Monasterij s. Naum (deperditus). 2. Achridensis saeculi XIV—XV, servatur in Museo Rumjancov (hodie Lenin) Moscoviae. Editio princeps est *Ἡ ἀκολουθία Κλήμεντος* Moschopoli (Albania) 1742 e codice 1. Secunda editio (a prima non dependens, sed ex eodem codice), est A. Pamperii Vindobonae 1802, quam B. Kopitar primus recensuit. Hanc iterum edidit Miklosich, *Vita s. Clementis*, Vindobonae 1847 cum praefatione magnae auctoritatis et cum brevi versione Latina². Editionem peritissimi Miklosich repetit Migne, *Patrologia Graeca* 126, 1192—1240 adiecta plena versione Latina. De hac Vita peritissime tractat Tunickij, Sv. Kliment, episkop Slověnskij (1913). Idem paravit criticam editionem textus Graeci in libro: *Materialy dlja istorii učeníkov sv. Kirilla i Methodija* (S. Posad 1918). Russica versio critica (a M. Muretov) est in *Bog. Věstnik S. Posad* 1913, 424—472. Prima sex capita Graece et Bulgarice edidit T. Balan II, 156—176. Haec Vita a quibusdam *Legenda Bulgarica* appellatur.

Auctor Graecus non solum Graecis, sed etiam Slavicis fontibus usus est, ut Tunickij probavit (praecipue pg. 84). Plurima praesertim e Slavica Vita Clementis hausit. Hanc Vitam, hodie deperditam, haud dubie extitisse, idem Tunickij demonstravit. Hic censet (pg. 83), Vitam Naumi et Clementis ab eodem auctore saeculo X. exaratam esse. E primis verbis Vitae Naumi deducit, Vitam Naumi esse continuationem Vitae Clementis.

Vita Clementis similiter ac brevior Vita Cyrilli et Historia Chiland. narrat, ss. fratres litteras Slavicis composuisse post ieiunium et post multas preces ac mortificationes. Cyrillus dicitur magnus in philosophia exteriori, maior in interiori (christiana), ut VC 4²⁴ notavi.

² Miklosich (et post eum multi alii) negavit, Theophylactum esse auctorem huius vitae, at Tunickij id probavit; Jugie consensus cum Tunickij et novo argumento demonstravit Theophylactum vere esse auctorem EO 27, 1924, 5-8.

In textu Graeco Vitae Clementis Bulgarici servatae sunt quaedam formae traditionis Slavicae, quibus loci difficiles VC illustrantur.

Causa itineris Romani obscure explicatur desiderio, ut papae versionem s. scripturae monstrarent. Gaudium papae, populi Romani atque ratio solemnis salutationis ipsis ss. fratribus, non reliquiis s. Clementis tribuitur. Tunickij (65 s) in hoc narrandi modo auctoris minus amicam relationem erga Romam suspicatur. Maioris pretii sunt, quae de excommunicatione Vichingi (VM 17¹) ac de persecutione et exilio discipulorum s. Methodii narrantur; haec enim cum Vita Naumi et cum epistola papae Stephani V. a. 885 ad Sventoplukum consonant. Minus exacte autem doctrina de Filioque ut causa persecutionis adducitur³, cum pateat, veram causam fuisse potius quaestionem linguae liturgicae, de qua auctor prorsus tacet, quia et ipse utpote Graecus adversarius liturgiae Slavicae atque fautor »haeresis trium linguarum« erat, prout Tunickij (81) dicit.

Tunickij censet (pg. 68 ss), narrationem Vitae Clementis de opera apostolica ss. fratrum in Bulgaria fundamento historico inniti. Alii periti autem fere omnes (praeter Bulgaros) id negant atque traditioni non historicae tribuunt; quae traditio solum in posterioribus vitis et legendis occurrit.

Graecus auctor Vitae Clementis relationem eius ad primatum Romanum obscurat (tamen non negat), de eius doctrina de Spiritu sancto autem iniuste refert. Multis locis non sine contemptu Slavos (Bulgaros) reprehendit. Nihilo minus ipsum Clementem, etsi Slavum, asseveranter magna veneratione ut virum sanctum virtutis eximiae laudibus celebrat. Quae magni viri effigies traditione quoque locali luculenter approbatur. Opera laboribusque Clementis traditiones ss. Cyrilli et Methodii digne servabantur. Clementi tribuenda est traditio de auctoritate apostoli Petri, in Macedonia praecipue servata. E. gr. Palaeoslavica versio Mt 16, 18 (Na sem Petrè), singularis imago s. Petri (in ecclesia s. Clementis Achridae — Ohrid in Macedonia), humeris suis ecclesia Christi sustentis. V. infra locos selectos ex Vita Clementis (appendix huius partis).

Vita Naumi Graeca posterioris originis. Forsan e vita vetustiore Slavica (deperdita) versa est; a redactore multa perturbata et confusa

³ *Jugie* (EO 27, 5-8) ostendit, auctorem doctrinam Theophylacti de Spiritu sancto, quae a doctrina Photii paululum discrepat, iisdem verbis discipulis Methodii tribui: inde deducit, Theophylactum vere esse auctorem, prout etiam codices notant.

sunt. T. Balan II, 179—187 eam cum Biljbasov *Legendam Macedonicam* appellat. Codex incertae aetatis iunioris deperditus. V. T. Balan II, 186.

IX. FONTES LATINI

Textum fontium Latinorum in parte secunda (sequente) invenies. Hic solum quaestiones introductoriae breviter tractantur.

1. LEGENDA ITALICA (Lit)

Legendam, hodie communiter Italicam (rarius: Romanam) dictam, primi ediderunt Bollandistae in Actis Sanctorum, Martii tomus II. (Antwerpiae 1668) pg. 19—21 inscriptam »Vita cum translatione s. Clementis«. Quae inscriptio non exacta est. Legenda enim vitam s. Cyrilli (non Clementis) narrat, ergo inscribenda: Vita s. Cyrilli cum translatione s. Clementis. Legenda propter reliquias s. Clementis conscripta est; nihilominus etiam vitam illius viri narrat, qui has reliquias Romam attulit quemque Romani statim post obitum sanctum venerati sunt. De eius auctore et de antiquitate multum disputatum est. *J. Friedrich* detecta epistola Anastasii Bibliothecarii ad Gaudericum graviter illustravit¹ hanc quaestionem.

Ex hac epistola facta sequentia colliguntur. *Gaudericus*, episcopus Velitrensis (hodie Velletri), ardentem s. Clementem colebat. Ecclesia eius cathedralis s. Clementi dedicata erat. Reliquias huius martyris multa cura colligebat. Romae ei »oratorium domum mirae pulchritudinis« aedificavit. Diacono Joanni historiam vitae et passionis s. Clementis scribendam mandavit. Anastasium rogavit, ut apud Graecos notitias de s. martyre colligeret atque in linguam Latinam verteret. Qui historiam Inventionis s. Clementis a Cyrillo conscriptam eiusque Sermonem declamatorium in linguam Latinam vertit et Gauderico misit. Gravissimam partem Inventionis in epistola allegat; quae in Lit breviter repetuntur. Addit narrationem metropolitae Metrophanis, tempore inventionis penes Chersonem in exilio degentis. Metrophanes, quem (Photii adversarium) Anastasius virum sanctitate et sapientia clarum dicit, factum legationis ad Chazaros

---

¹ *J. Friedrich*, Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus, München 1892 (Sitzungsberichte der Bayr. Academie). — Ed. critica Mg. Ep. VII, 436-438.

et inventionis s. Clementis Anastasio viva voce confirmavit atque addidit, reliquias reapse studio et opera atque hortante Cyrillo inventas et efossas esse (quae Cyrillus in suo scripto modeste celavit).

Cyrillus praeter duo laudata scripta insuper hymnum rhythmicum de inventione conscripsit, quem Anastasius ob artis plenam rhythmicam formam Latine reddere non potuit.

Hanc epistolam scripsit, postquam medio fere anno 870 Constantinopolij Romam revertit².

Codices Legendae Italicae

Franciscus Duchesne, senator Parisiensis, textum LIIt (ex hereditate patris sui Andreae) medio saeculi XVII G. Henschenio (socio Bollandi) misit, qui editionem principem in Actis Sanctorum, Martii t. II (a. 1668, pg. 19—22) curavit atque indagacionibus historicis (pg. 13—20) illustravit. Textus exscriptus est ex codice saec. XII, qui post editionem principem et ipsos editores et historicos slavistasque posteriores per tria saecula latebat. Recentissime doctor Dietrich Gerhardt (Münster) codicem archetypum detexit et historiam codicum posteriorum perscrutatus est. Fructus indagacionum suarum, nondum publici iuris factos, humanissime nobis communicavit.

Codex antiquissimus e saeculo XII (circa a. 1182) in monasterio Casauria (Casa aurea, insula Italicum fluminis Pescara in hodierna dioecesi Chieti) conscriptus, inde in urbe Redon (Bretagne) translatus ibique usque ad a. 1370 servatus (Rotonensis), deinde Parisiis in Collegio Claromontano (Clermont), ubi illum Andreas Duchesne († 1640) et Iacobus Sirmond exscripserunt. Exemplar codicis Duchesne servatur Parisiis (Chesn. 84), exemplar Sirmondi autem Berolini (Phillips 1717). Codex archetypus saeculo XVII e Collegio Claramontano Romam translatus est (Vaticanus 9668).

Codicem Vaticanum 9668, Leg. Italicam aliaque scripta continentem, descripsit A. Poncelet (socius Bollandianus) in libro: Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum bibliothecae Vaticanae (1910) 239—243 et 520—525. Immediate post LIIt sequitur *Translatio (s. Clementis) de Roma in insula Piscariae* (i. e. in monasterium Casauria), ab eodem auctore exarata, qui LIIt exscripsit. Auctor huius

² Friedrich et G. Laehr (MG. VII, 435) censent, epistolam a. 875 scriptam esse.

Translationis (quam Poncelet pg. 520—525 edidit et recensuit) ex epistolis imperatoris Ludovici II deprompsit, reliquias s. Clementis a papa Hadriano II imperatori (pro Casauria) donatas esse. At Poncelet aliique de veritate istius narrationis dubitant ac censent, verba de reliquiis s. Clementis in epistola Ludovici II postea interpolata esse.

Monasterium Casauriense ab imperatore Ludovico II a. 871 fundatum est ad religionem humanitatemque christianam inter Slavos Italiae propagandam, ut nonnulli putant. Attamen illa Translatio de Slavica missione Casauriae penitus tacet. Auctor anonymus huius documentum enim narrat, monachos Casaurienses imperatori suggestisse, »ut alicuius sancti reliquias quaereret, qui in aquis pro Christo martyrium et mortem suscepisset.«

Archetypum codicis Vaticani LIIt certe in monasterio Casauriae scriptum est, quia immediate sequitur *Translatio in insula Piscariae* (Casauriae); codex inde in urbem Redon translatus est. Viri periti, qui illum examinaverunt, e vestigiis scripturae Gallicae septemtrionalis (Gothicae) saec. XII coniciunt, codicem archetypum Casauriensem eodem saeculo exeunte in Gallia transcriptum esse; sic P. Devos et P. Meyvaert in dissertatione (pg. 448) infra citata.

Codex Vaticanus LIIt forsitan non omnibus numeris accurate ex archetypo exscriptus est atque saeculis posterioribus multis locis humore corruptus. Locos corruptos Andreas Duchesne reconstruxit. Iste reconstructiones dubiae fidei multas difficultates movebant, quae nec detecto iam codice Vaticano liquido solvi potuerunt, e. gr. de episcopatu Constantini.

Antequam codex Vaticanus sat examinatus est, ex inopinato detectus est alter codex LIIt — codex Pragensis saeculi XIV, iunior quidem cod. Vaticano, sed accuratius exscriptus atque integre servatus neque ullo loco detersus. Hic codex usque ad a. 1954 latuit in bibliotheca capituli metropolitani Pragensis tamquam parva pars (fol. 147—150) codicis amplioris 158 foliorum. Codicem edidit Bollandista Paulus Devos in *Analectis Bollandianis* 1955, 455—461, iuvante Paulo Meyvaert O. S. B., praemissa dissertatione de origine, auctore ac fontibus (375—454). In hac dissertatione traditiones occidentales (Latinae) peritissime examinatae expositaeque sunt, diligens quaestionum Slavicarum tractatio autem quibusdam numeris suppleta est.

Saeculo XIII exeunte et saec. XIV ineunte traditiones ss. Cyrilli ac Methodii in Moravia et Bohemia renascebantur. Hac aetate Le-

genda Moravica («Tempore Michaelis imperatoris») pluries transcripta est. Codex antiquissimus Leg. Morav. hodie adhuc exstans, est cod. capituli metropolitani Olomucensis a. 1310; alter cod. eiusdem capituli medio fere saeculo eodem scriptus est. Saeculo medio XIV traditiones ss. fratrum ac liturgiae Slavicae iam Pragae florebant, promovente rege Carolo IV. Hac aetate cod. Pragensis LIIt exscriptus est, probabiliter Olomucii, Codicem Pragensem a scriba natione Bohemo scriptum esse, multae testantur formae propriae, formis Leg. Moravicae aliorumque fontium Bohemicorum illius aetatis communes: Methudius (loco Methodius), Suatopluc (scriptio phonetice Bohemica), Gazari (loco Cazari), Moravia (nomen accurate scriptum, in cod. Vat. autem corruptum: Marania, Miravia). Nomen principis Suatopluc in cod. Pragensi stat loco nominis Rastislai codicis Vaticani LIIt, dum Leg. Morav. loco respondente nomen principis tacet, in ultimis capitulis autem principem Swatopluc eadem forma phonetica memorat. Insuper stylus cod. Pragensis simillimus est stylo Leg. Moravicae. In VC 14 solum Rastislav («cum principibus suis») memoratur in VM 5 autem »Rastislav cum Sventopulko«. Cod. Pragensis hic consulto solum principem Svatopluk memorat, congruenter cum traditione Leg. Moravicae; etenim memoria Svato-pluki in traditione Bohemica clarior erat quam memoria Rastislavi.

Satis iam constat Leg. Moravicam tam stylo quam verbis rebusque ex LIIt dependere, sed multo similior est textui codicis Pragensis quam Vaticani. Codex Casauriensis ac Rotonensis (Redon; si in Gallia iterum transcriptus est), vestigia scribae lingua et stylo Latino periti prae se fert; cod. Pragensem autem scriba minus peritus conscripsit fere serviliter archetypo adhaerens. Ideo textus archetypi in cod. Pragensi fidelius quam in cod. Vaticano servatus est, praecipuis in verborum ordine, qui multis locis utriusque codicis discrepat; in istis locis ordo verborum cod. Pragensis cum Leg. Morav. congruit. Alia propria vide infra in annotationibus ad textum LIIt.

De auctore ac de fontibus

Bollandistae in editione principe asserebant, Gaudericum episcopum adiuvante diacono Iohanne esse auctorem LIIt, prout in praefatione Gauderici (scripta circa a. 880) ad papam Iohannem VIII narratur.³ Gaudericus enim Vitam s. Clementis exaravit; in libro tertio

³ Partim edita in annotationibus ad editionem principem LIIt (AS 1688 pg. 15), omissis quibusdam gravibus, e. gr. de morte Iohannis diaconi, antequam ad finem huius operis pervenit; integra praefatio edita est in An. Bol. 1955, 384 s.

huius Vitae praeter alia martyrium s. Clementis eiusque »reversio ad propriam sedem« (i. e. translatio reliquiarum) describitur. Hanc hypothesim epistola Anastasii Bibliothecarii (a. 1892 edita) illustravit ac fere approbavit. Idem Bollandistae admittebant hypothesim, Leonem Ostiensem esse auctorem LIIt, provocantes ad Legendam auream Iacobi a Voragine e saeculo XIII. Istam opinionem repetebant nonnulli historici ac slavistae: Voronov, Lapôte, Golubinskij, Pekař, Tadin. Quae opinio prologo ipsius Leonis Ostiensis graviter approbata esse videtur, at quibusdam difficultatibus obscuratur.

In prologo codicis Pragensis LIIt »Leo ecclesie Hostiensis et Vellitrensis indignus episcopus« se auctorem LIIt profitetur. Hic Leo, a. 1060—1100 monachus et bibliothecarius monasterii Montis Cassinensis, a. 1101—1115 episcopus Ostiensis et Vellitrensis, tempore sui episcopatus conscripsit opus de s. Clementis origine et conversione (cod. Prag. fol. 132—147) ac LIIt, prout ipse dicit: »Sicut partim ex Sclavorum litteris, partim vero ex relatione inventoris eiusdem corporis, de grecis fastidioso stilo translata, decerpere potui . . . ad totius letitiam Urbis latiniori atque comptiori aliquantulum stilo composui et in notitiam universorum Christi fidelium afferre devotissime procuravi.«⁴ Relatio inventoris corporis s. Clementis sane illa brevis historia Constantini est, quam Anastasius B. e lingua Graeca »agresti sermone« transtulit eamque Gauderico episcopo misit, prout in Anastasii epistola legimus. At quae sunt »Sclavorum litterae« ac quomodo illis Leo uti potuit? Idem Leo de fontibus sui libri de origine et conversione s. Clementis dicit, se »ex veterum historiarum scriptiuncula« (i. e. Pauli Diaconi Historia Romana) atque ex libro Rufini »aliquanta decerpisse.«⁵ Sed Devos et Meyvaert manifeste demonstraverunt (pg. 421—422; 424—426), Leonem narrationem suam directe e libro Gauderici (Vita s. Clementis) decerpisse, multis locis fere ad verbum; Gaudericus autem scriptis Rufini et Pauli Diaconi usus est. Leo ergo fontem sui immediati fontis citat, fontem suum immediatum vere tacet. Similiter penitus tacet epistolam Anastasii ad Gaudericum atque ipsum Gaudericum. Sed manifeste patet, maiorem partem secundi et tertii capitis LIIt decerptam esse e metropolitana Metrophanis narratione, quam Anastasius in epistola ad Gaudericum refert; cetera autem usque ad caput quintum inclusive ex illa historia (relatione) inventoris reliquiarum s. Clementis deprompta sunt. Itaque Leo gravem fontem LIIt, narrationem Metrophanis et

⁴ An. Bol. 1955, 412—413.

⁵ Cod. Prag. fol. 132; An. Bol. 1955, 417.

epistolam Anastasii tacet, etsi illam ignorare vix potuit. Ex illa epistola, conspectum fontium dimidiae partis LIIt exhibentem, Leo etiam notationem versionis Graecae relationis de inventione reliquiarum s. Clementis deprompsisse videtur; Leonis nota »stili fastidiosi« enim verba Anastasii de »agresti sermone« suae versionis repetere videntur.

Gaudericus, qui cum Constantino et Methodio Romae conversatus est atque plurima de s. Clemente ac de Constantino collegerat, testante epistola Anastasii, profecto magnam saltem partem LIIt exarare potuit. In praefatione ad papam Ioannem ipse narrat, se post mortem diaconi Ioannis illa, quae deerant, devote collegisse atque in tribus libris ordinasse; in libro tertio s. Clementis reversionis (translationis) miracula compendio collegisse. Ultimis annis vitae suae in monasterium Cassinense se recepit ibique obiit. Itaque tanto tempore ac circumstantiis tam faventibus sane LIIt exarare potuit. Leo autem Ostiensis, pluribus annis bibliothecarius monasterii Cassinensis existens, ibi invenire et pervestigari potuit, quae Gaudericus collegit conscripsitque.

Praeter »relationem inventoris« reliquiarum s. Clementis Leo etiam »litteras Sclavorum« ut fontem LIIt memorat. Istae Sclavorum litterae vix accurate erui vel determinari possunt. Quae litterae, quinam libri, qua lingua, Slavica vel versione Latina? Quis has litteras legit atque ex illi hausit? An iam Gaudericus, an demum Leo Ostiensis? E. Golubinskij asserit, Leonem Ostiensem linguam Slavicam calluisse vel immo Slavum fuisse⁶; primum vix, alterum vero nequaquam concedi potest. M. Tadin censet, Leonem scriptis Slavicis uti potuisse iuvantibus monachis Slavis O. S. B. ex Istria et Dalmatia vel etiam aliis; Gaudericum autem fontibus Slavicis gravioribus uti non potuisse, cum VC tempore Gauderici nondum exarata esset.⁷ At supra ostendi, satis iam inter peritos constare, Slavicam VC iam circa a. 875 vel 880 exaratam esse. Immo editores codicis Pragensis (Devos et Meyvaert, pg. 439) censent Slavorum litteras, a Leone Ostiensi memoratas, fuisse Vitam Constantini a Methodio a. 879 vel 880 papae Ioanni VIII versione Latina oblatam. Maior enim pars LIIt (capita VI—XII) tam rebus quam verbis non pauca communia habet cum Slavica VC. Ideo multi rerum Slavicarum cultores decursu centum annorum repetebant opinionem, auctorem LIIt non pauca ex VC de-

⁶ E. Golubinskij, *История русской церкви* I, 2 (1904) 333.

⁷ M. Tadin, *La Légende intitulée Translatio corporis s. Clementis*. Paris 1955, pg. 10-12.

prompsisse; sic O. Bodjanskij, Viktorov, Pastrněk, Vondrák ac praesertim E. Georgiev.⁸ Alii vero cum N. van Wijk⁹ asserabant, locos LIIt et VC plus minusve communes ex traditione Romana explicari posse.

Itaque questio de auctore fontibusque LIIt ex prologo codicis Pragensis minime liquide solvi potest. Ipsi eius primi editores (Devos et Meyvaert) censent, Gaudericum esse auctorem vel primum redactorem LIIt; Leone vero primam legendae redactionem, a Gauderico conscriptam, transformasse (pg. 433—439). Similiter iam Lapôtere suspicatus est asserendo, LIIt esse opus Leonis Ostiensis, attamen illi inesse elementa antiquiora vel immo contemporanea.¹⁰ Ex praefatione Gauderici ad papam Ioannem atque ex epistola Anastasii profecto conici potest, Gaudericum revera LIIt conscripsisse. At post mortem s. Methodii et post ruinam eius operis in Moravia ac tristi saeculo X traditio Gauderici et LIIt interrupta erat. Saeculo autem XI exeunte ac XII ineunte cultus s. Clementis Romae, Casauriae, Velitris ac in monasterio Cassinensi iterum convaluit. Ex prologo Leonis Ostiensis ad LIIt, ex eiusdem praefatione ad Vitam s. Clementis atque ex eius silentio de Gauderico elucet, primam redactionem LIIt aliaque scripta Gauderici illo tempore fere ignota fuisse. Leo vero, utpote multis annis bibliothecarius monasterii Cassinensis, ubi scripta Gauderici servabantur, ex scriptis Gauderici multa decerpere potuit, ut ex eiusdem Leonis libro Vitae s. Clementis exacte patet, collatione facta cum libro Gauderici de eodem sancto. De LIIt non tam exacte statui potest, quatenus Leonis quae vero Gauderici sint, quia uterque codex (Vaticanus et Pragensis) eandem fere redactione exhibet. Leo Ostiensis in prologo asseverat: (textum LIIt latiniori atque comptiori stilo composui et in notitiam universorum Christi fidelium affere devotissime procuravi... (quoniam) plurimis oberat ignorantia.« Ex his conicere possumus, Leonem novam redactionem LIIt composuisse illamque (antea fere ignotam) divulgasse.

Quaestio contorta de auctore fontibusque LIIt rursus complicatur illis rebus LIIt, quae in fontibus Slavicis et Latinis non continentur. In capitibus partibusque LIIt ac Slavicae VC fere communibus, in LIIt quaedam gravia certa definitaque occurrunt, quae in VC aliisque

⁸ E. Georgiev, *Die Italienische Legende*. Sofia 1939.

⁹ N. van Wijk, recensendo librum laudatum E. Georgievi in *Südost-Forsch.* 1940, 944-947.

¹⁰ A. Lapôtere, *L'Europe et la Saint-Siège à l'époque Caroling.* I (1905), pg. 105.

fontibus Slavicis desunt. Recenseamus quaedam talia LIIt propria, hodie tanto graviora, quia textu duorum codicum LIIt approbata sunt.

Constantinus a parentibus (i. e. a matre vel consanguineis) in regiam urbem ductus est. — Ante legationem ad Chazaros imperator cum patriarcha consilium habuit; quod cum Historia Chiland. consonat. Constantinum simul cum legatis Chazarorum et suis in Chazariam honorifice transmisit.

Textus epistolae Chazarorum ad imperatorem Byzantinum cum textu eiusdem epistolae in VC 8 summatim quidem consonat, ast insuper gravia propria habet, quae fontem Graecum produunt. Praesertim verba: a summo et catholico imperatore (consilium quaerere) fontem Graecum redolent.

Epistola Rastislavi ad imperatorem Byzantinum in LIIt non pauca concinnius quam in VC et VM narrat: Populus ab idolorum cultura recesserat et christianam legem observare desiderabat (VC: observans); doctorem . . . qui ad liquidum eos et ad perfectam legem edoceat . . . qui pleniter fidem et ordinem legis et viam veritatis populo illi ostendere valeat.

Imperator misit Constantinum et Methodium, »copiosis valde de palatio (aerario) suo datis expensis.« Similiter Historia Chiland. VC solum: Misit eum cum donis multis.

Exacte describitur invitatio a papa Nicolao, eius obitus atque receptio a papa Hadriano. Ss. fratres mox iter aggressi sunt. Invitationem ergo non in Moravia sed forsan in Pannonia vel Venetiis acceperunt.

Secum duxerunt aliquos de discipulis, quos dignos esse ad episcopatus honorem censebant. Episcopatus certe non de omnibus discipulis comitantibus intelligendus est, sed forsan de tribus, qui Romae presbyteri ordinati sunt. Si haec narratio exacta est, ss. fratres minime sibi proposuerunt in Moravia (et Pannonia) manere, sed rebus compositis in patriam reverti.¹¹ Reapse uterque s. frater dignitates et turbas huius saeculi hucusque respuebat. Minime supponi potest, eos ideo Romam profectos esse, ut episcopatum, quem hucusque assidue abnuebant, obtinerent. Circumstantiis coacti demum

---

¹¹ Veritate huius narrationis et intentionis apte explicatur, cur tres discipuli ss. fratrum tam mature in sacerdotes ordinati essent, mox post adventum Romam, antequam dioecesis Slavica erecta erat. Hi enim discipuli (vel unus ex iis) in episcopos ordinandi erant. Rebus attentius perpensis tam papa quam ss. fratres perspexerunt, neminem ex discipulis tanta auctoritate pollere, ut dioecesi Slavicae, ab episcopis ac regimine Germaniae acriter oppugnatae, praeponi posset. Ideo Cyrillus moribundus fratrem suum tam enixe rogavit, ne opus apostolicum Slavicum desereret.

hunc honorem et hoc onus susceperunt (vel potius: Methodius susceperunt). Romae enim nullus e discipulis ad hanc dignitatem idoneus inventus est. Si ergo opus apostolicum et liturgiam Slavicam salvare voluerunt, ipsi episcopatum suscipere debuerunt. Hic esset sensus illius pulcherrimi carminis moribundi s. Cyrilli VM 7.

Verba: *m o x* (iter aggressi), post aliquos dies (Romam venerunt), ante non multos dies (Nicolaus mortuus est) congruenter explananda sunt, prout infra VC 16¹⁶ et 17¹⁻² et praecipue 17¹⁴ notavi.

Narratio de voto Methodii, ut corpus fratris defuncti in monasterium montis Olympi transferret, uberius est quam in VC. Verba Methodii exactius referuntur. Praecipue:

»Apostolice pater, quoniam quando ex domo nostra ad servitium, quod auxiliante Domino fecimus, sumus egressi; mater cum multis lacrimis obtestata est, ut si aliquem ex nobis, antequam revertemur, obisse contingeret« etc. His verbis explicatur desiderium Methodii ac veritas verborum de discipulis ad ordinem episcopatus evehendis approbatur. Narratio VC 18 hoc loco manca est.

Haec LIt propria simul cum illis, quae cum VC communia sunt, innuunt utrumque auctorem vario modo ex quodam communi fonte hausisse, cuius vestigia in Vitis brevioribus et in Historia Chilandarica superesse videntur. De tali fonte lingua Graeca et Latina iam supra in capitibus de VC et de Historia Chilandarica quaedam dixi. Tempore, quo sancta memoria Cyrilli Romae a Graecis et a Latinis ardentem colebatur atque simul acriter de liturgia Slavica disputabatur, profecto necessarium erat documentum Graecum et Latinum de inventore reliquiarum s. Clementis et de auctore liturgiae Slavicae. Existencia ac usus huiusmodi documenti circa a. 880 profecto verisimilior est quam ineunte saeculo XII.

Itaque res LIt propriae, in Slavica VC non contentae,¹² potius Gaudericum quam Leonem Ostiensem auctorem LIt ostendunt. Leoni Ostiensi cum editoribus cod. Pragensis quaedam transformatio potius quam conscriptio LIt tribuenda esse videtur.

Transformatio textus Ioannis diaconi (cuius textum Gaudericus suum fecit) praesertim in narratione de ordinatione Methodii et discipulorum deprehenditur (»consecraverunt fratrem eius Methodium

---

¹² Praeter facta certa vel verisimilia, in VC non contenta, LIt nonnulla minus sobrie quam VC narrat: (Constantinus) convertit illos (Chazaros) *o m n e s* ab erroribus tam Saracenorum quam et Iudaeorum (c. 6); exaggerantur miracula s. Clemente intercedente Romae (c. 9).

in sacerdotem, nec non et ceteros eorum discipulos in presbyteros et diaconos»). Hic ommissa sunt nomina episcoporum consecrantium Gauderici et Formosi. P. Devos censet, hanc omissionem Leoni Ostiensi tribuendam esse; idem enim Leo etiam in prologo de Translatione Clementis et in praefatione de Origine Clementis nomen Gauderici consulte omisit. Quae transformatio graviter confirmatur coniunctione nec non et, in scriptis Leonis frequentissime occurrente, Ioanni diacono autem penitus aliena, prout Devos et Meyvaert exacte demonstraverunt. Tali transformatione stylus textus primigeni potius deformatus quam transformatus est. In textu primae redactionis haec narratio in duas propositiones divisa erat: 1. de ordinatione Methodii, 2. de ordinatione discipulorum. Devos enim asserit, Methodium non simul cum discipulis, sed ante illos ab ipso papa ordinatum esse, prout VM 6 narrat. Relatione Leg. Italicae ad VC et VM examinata Devos et Meyvaert censent, LIIt excellentem fontem historicum esse.¹³

2. TESTIMONIA ANASTASII BIBLIOTHECARIJ

Anastasius Bibliothecarius, vir dubiae famaе (a. 853 excommunicatus, a. 855 violentus antipapa), sed admodum eruditus ac linguae Graecae peritus, post debitam poenitentiam papam Nicolaum I ab a. 861 vel 862 in litterarum commercio cum Byzantio iuvabat, a Hadriano II bibliothecarius (quasi secretarius) Apostolicae sedis constitutus, hoc munus usque ad obitum (circa a. 879) exercebat, paucis interpositis intervallis. Anno 868 ineunte Constantinum et Methodium Romae comitabatur eosque iuvabat (prout VC c. 17 narrat). Medio circiter anno 868 munere privatus, mense Octobri excommunicatus anno sequente autem iterum restitutus est. Vide infra in parte IV notam 14. ad VC 17.

Post obitum Constantini iuvabat Methodium atque epistolam Hadriani II (Gloria in excelsis Deo) ad principes Pannoniae et Moraviae dictavit (redegit). Anno 869 exeunte et 870 ineunte Constantinopoli commoratus pro episcopo Gauderico colligebat traditiones de s. Clemente eiusque reliquiis, a Constantino philosopho inventis. Romae et Constantinopoli multa de Constantino et Methodio compertus est, quae in suis epistolis aliisque documentis de iis consignavit.

¹³ An. Bol. 1956, pg. 206-211.

Gravissimum Anastasii testimonium est eius epistola ad Gaudericum episcopum, de qua supra. Eius textum vide in appendice huius partis.

Alterum eius documentum est narratio de Constantini severa cum Photio disputatione, praefationi in concilium Constantinopolitanum inserta. Textus in appendice huius partis; enarratio in dissertatione de relatione ss. fratrum ad Photium.

Tertium testimonium est eiusdem epistola ad Carolum (Calvum) regem a. 875:

»Denique vir magnus et apostolicae vitae¹praeceptor Constantinus Philosophus, qui Romam sub venerabilis memoriae Adriano iuniori papa veniens, s. Clementis corpus sedi suae restituit quique totum codicem saepe memorati et memorandi patris memoriae commendaverat, et quantum utilitatis medulla eius haberet, auditoribus commendabat, solitus erat dicere: quia si sanctos videlicet priores institutores nostros, qui hereticos vix et quodammodo cum fuste decollaverunt, Dionysium contigisset habere, cum acuto illos gladio procul dubio trucidassent.«²

In fragmentis theologiae s. Cyrilli, quae supersunt, nullum vestigium Pseudo-Dionysi reperi. Quaedam vestigia in »Napisanie o pravěj věrě« forsan occurrunt. Cyrillus Pseudo-Dionysii scripta probabiliter demum Romae assidue legebat. Pseudo-Dionysius enim eo tempore in ecclesia occidentali gravius aestimabatur quam Constantinopoli. Cyrillus Romae quasi praelectiones theologicas habuit, ut e VC 17¹⁵ atque ex hac epistola deduci licet. Ad has praelectiones testimonium Anastasii referri videtur.

3. EPISTOLAE ROMANORUM PONTIFICUM

Epistola Hadriani II Gloria in excelsis Deo (869) fontibus Latinis sensu stricto hodie non annumeratur, quia solum versione Slavica in VM 8 servata est. De authentia huius epistolae infra in commentario VM 8.

¹ In Epistola ad Gaudericum: vir apostolicae vitae.

² Veterum epistolarum Hibernicarum sylloge. Collegit Jac. Usserius. Dublinii 1632, pg. 67; Wattenbach, Beiträge zur Geschichte der christl. Kirche in Mähren. Wien 1849, pg. 14. Ginzler, Cod. 44; MG. Ep. VII, 433.

Epistolae Joannis VIII¹.

Ineunte a. 873 forsan mense Maio multas gravissimas scripsit epistolas in causa Methodii:

Adalvinum (Alcuinum), archiepiscopum Salisburgensem, *Hermanricum*, archiepiscopum Passaviensem, *Annonem*, episcopum Frisingensem, epistolis missis severe vituperavit atque fortiter iis mandavit, ut Methodium vi ab eius sede amotum, immaniter vexatum atque in carcere retentum, sedi eius archiepiscopali restituerent.

In eadem causa eodem anno scripsit *Instructionem pro Paulo*, episcopo Anconitano, quem legatum in Germaniam misit, ut Methodium liberaret.

Epistolae a. 873 scriptae inventae sunt saec. XIX in codice (saec. XII) Musei Britanici; partim in Bibliotheca Vaticana. Ed. Miklosich et Rački in *Starine Jugoslav. akad.* 12, 213—215. Nova editio critica in MG. Ep. VII.

Eodem tempore duci *Carolomanno*, regis Ludovici filio, Methodium commendavit atque *Mutimiro*, Serborum duci scripsit.

Quae epistolae historicam auctoritatem VM (praecipue c. 9 et 10) graviter comprobant eisque narrationem vere sobriam moderatamque esse testantur.

Anno 879 (mense Junio) Joannes VIII Methodio mandavit, ut Romam veniret².

Eodem tempore principi Sventopulko scripsit³.

Anno 880, doctrina et fide Methodii examinata, scripsit Sventopulko epistolam pergravem: *Industriae tuae*⁴.

Die 23. Martii 881 Methodium consolatur de tribulationibus, ipso ab episcopo Viching illatis, sparsis mendacibus rumoribus (et falsatis epistolis). Sventopulko alias litteras (praeter *Industriae tuae*) scripsisse vel praeter id, quod litteris datis contineatur, quiquam mandavisse (VM 12⁴), negat⁵.

De authentia epistolarum Joannis VIII hodie nemo dubitat. Eius epistolae ex a. 873 in codice saec. XII (Musei Britanici) iterum detectae sunt post medium saec. XIX. Epistolae a. 879—881 in codice

¹ Saepe editae; editio critica in opere *Monumenta Germaniae historica*, Epistolae VII, 160 s; 222-224, 280-287. Editio usui habili adaptata: H. Löwe, *Streit um Methodius* (Kölner Hefte, Series histor. 2, a. 1948) 20—36.

² MG. Ep. VII, 160 s.

³ O. c. 160.

⁴ O. c. 222-224.

⁵ MG. Ep. VII, 243 s.

membrano saec. XI. exstant; cod. e Monte Cassino proveniens, speciosa scriptura minuscula Italiae meridionalis (Beneventana, Cassinensis) exaratus, in Vaticana bibliotheca servatur (Registra Vaticana t. I.). Reproductionem harum epistolarum photographica cum praefatione de historica auctoritate codicis edidit J. Vajs.⁶ *Lapôte*⁷ et *Caspar*⁸ demonstraverunt, registrum quo hae epistolae continentur exactum plenumque apographum textus primigeni esse. *Jagić* censet (57 et 64 s), quaestionem ad liquidum exploratam atque authentiam certissime probatam esse.

Epistola Stephani V.

Viching eiusque factio teterrimas calumnias mendaciaque contra Methodium assidue spargebat. Post obitum s. archiepiscopi eum Romae calumniatus est. Papam Stephanum V. (885—891), statum quaestionis ignorantem, fefellit. Quod ex eiusdem papae commonitorio (885) episcopo Dominico dato, quem legatum in Moraviam misit, et ex epistola principi Sventopulko a. 885 missa, haud ambigue colligitur.⁹ Viching Methodium eiusque discipulos de haeresi (de processione s. Spiritus), de inoboedientia Romano pontifici in causa linguae liturgicae nec non de discordiarum seminatione accusavit. Epistola severa Methodii condemnatione (utique condicionata) concluditur.

Potestas, quae a. 880 Methodio contra inoboedientes data est, post eius obitum iisdem fere verbis contra eius discipulos directa est. Vigore huius epistolae papae Stephani V. discipuli s. Methodii e Moravia expulsi sunt. G. Laehr (in editione MG) et H. Löwe merito censent, severiores partes istius epistolae a Vichingo interpolatione falsatas esse sententiis e litteris *Industriae tuae* depromptis.

4. CONVERSIO BAGOARIORUM ET CARANTANORUM

Hoc documentum, magnae auctoritatis historicae, ad defendendam iurisdictionem archiepiscopi Salisburgensis contra archiepiscopatus Pannoniensis erectionem Salisburgi a. 870 dictione sobria exa-

⁶ J. Vajs, Joannis VIII PP. Epistolae ad Svatopluk, principem et Methodium archiepiscopum. Roma 1924. Textum cum hac editione comparabam.

⁷ A. Lapôte, L'Europe et le Saint-Siège a l'époque carolingienne. I. Paris 1895.

⁸ E. Caspar, Studien zum Register Johannes VIII (Neues Archiv 36, 1910, 79-156). — De hac quaestione breviter Th. Kurent in BV 1936, 180 s.

⁹ MG. Ep. VII, 352-356. Löwe o. c. 32-36.

raturum est. De prospera ss. Cyrilli et Methodii opera in Pannonia haec refert:

(Archiepiscopus Adalvinus) Rihpaldum constituit archipresbyterum (in Pannonia). Qui multum tempore ibi commoratus est, exercens suum potestative officium, sicut illi licuit archiepiscopus suus — usque dum quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis Sclavinis litteris, linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctoriales Latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc Latine celebraverunt. Quod ille ferre non valens sedem repetivit Juvavensem...

A tempore igitur, quo dato et praecepto domni Karoli imperatoris orientalis Pannoniae populus a Juvavensibus regi coepit praesulibus, usque in praesens tempus sunt anni LXXV quod nullus episcopus alicubi veniens potestatem habuit ecclesiasticam in illo confinio nisi Salisburgenses rectores: neque presbyter aliunde veniens plus tribus mensibus ibi ausus est colere officium, priusquam suam dimissoriam episcopo praesentaverit epistolam. Hoc enim ibi observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.

Hoc testimonium scriptoris Salisburgensis, ss. fratribus non faventis, plane consonat cum VC et VM. VC 15 sub finem narrat: Kocel, princeps Pannoniae, adamavit admodum Slovenicas litteras, ut edisceret eas et tradidit ei ad quinquaginta discipulos etc. Scriptor Salisburgensis omnem hanc operam Methodio tribuit et ex parte adversa testatur: Slavice litteris M. vilescere fecit linguam Latinam, litteras Latinas, missam Latinam.

Ad argumentationem in conclusione documenti respondit Methodius in VM 9, Pannoniam esse regionem s. Petri, i. e. immediate summo pontifici subiectam. Exacte et singulatim respondit Joannes VIII in instructione (Paulo ep. Anconitano) et in epistola regi Ludovico a. 873. Archiepiscopus Salisburgensis arguit ex praescriptione 75 annorum. Papa autem Ludovico respondit, hoc esse argumentum ignorantium: Hoc apud ignaros venit in dubium¹.

Ex argumento praescriptionis 75 annorum »usque in praesens tempus« historici hodie deducunt, documentum Salisb. a. 870 vel 871 exaratum esse. *Dümmler* et *Wattenbach* tamquam terminum a quo a. 796 (quo Pippin Pannoniam episcopo Salisb. commisit) statuerunt, *Dümmler* monuit, annos modo Romano computandos esse (i. e. iam annum 796 numero 75 comprehendendum); *Wattenbach* non contradicit. Ergo documentum a. 870 exaratum est. Hodie chronologia vitae Methodii iam tam stabilita est, ut de a. 870 tamquam termino ad quem dubitari non possit. Methodius utpote certe iam

¹ *Jaffe* I, n. 2970, pg. 378. PL 126, 654. MG. Ep. VII, 280 s. Textus integer in appendice.

a. 870 archiepiscopus Pannoniensis constitutus est atque iam hoc munere fungebatur. Si agitur de 75 annis, prorsus insistendum erat, usque ad a. 870 iam 75 annis iurisdictionem Salisburgensem in Pannonia exerceri. Si demum a. 871 illi 75 anni transissent, iurisdictioni Salisburgensi solum 74 mansissent; ergo argumentum praescriptionis nullum fuisset². In argumentatione Salisburgensi notata digna sunt, quae de presbyteris peregrinis dicuntur. Id ad ss. C. et M. applicandum est. Ergo in Pannonia sine auctoritate Romana iurisdictionem et munus praedicationis exercere non potuerunt; igitur necesse Roma adeunda erat.

Liturgia Slavica atque ss. fratrum methodus evangelizandi doctrina Methodii dicitur. Ita etiam in VM 6² et 12⁴ et praecipue 13² liturgia Slavica doctrina Methodii dicitur. Sane enim liturgia Slavica cum propria evangelizandi methodo, cum propria schola theologica pro clericis atque propria provincia hierarchica connexa erat.

5. LEGENDAE BOHEMICAЕ ET MORAVICA

Legenda Christiani. Sic dictus Christianus (Bohemus) conscripsit »Vitam et passionem s. Venceslai et s. Ludmilae aviae eius«. Hoc documentum de relatione principis Sventopulk ad s. Methodium narrat:

Dehinc Zwatopulc tyrranide suscepta, fastu arrogantiae inflammatum, cum sibi militantibus sodalibus pontificis Metudii predicationem mellifluam quasi respuit... plebem populumque suum partim Christo, partim dyabolo servire exhibuit. Quapropter a pontifice beate memoriae supra notato pagus eius cum habitantibus incolis anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita usque in hodiernam diem deflet.

Quae traditio Bohemica consonat cum narratione Vitae Clementis Bulgarici et Vitae Naumi.

Ed. AS, Sep. t. V, 354-357; critice J. Pekař, Die Wenzels-und Ludmila-Legenden (1906) 88-125; Chaloupecký, Svatováclavský sborník II, 2 pg. 523-527.

Legenda Bohemica exstat in septem codicibus tamquam I. pars Legendae s. Ludmilae (homiliae de s. Ludmila). Inscribitur: De s. Cyrillo et conversione Moraviae et Bohemiae. Incipit: Diffundente sole.

* Recenter M. Kos (Conversio Bag. et Carant. Ljubljana 1936) optimam criticam editionem huius documenti vulgavit; in commentario de anno conscriptionis (pg. 12 s et 101 s) tractat.

Ed. J. Dobrovský, *Kritische Versuche* I (1803); Ginzl (Cod. pg. 19); critice Chaloupecký, *Svatováclavský sborník* II, 2 (1939) pg. 481-493. Breviter de baptismo Borivoj eiusque uxoris Ludmilae.

Legenda Moravica (incipit: Tempore Michaelis imperatoris), saec. XII vel XIII conscripta, in parte prima multis locis cod. Pragensi Lit fideliter inhaeret. De Constantino narrat: Quinquagesimo die ante obitum suum . . . imposuit sibi nomen Cyrillus. Exacte refert: (Cyrillus) episcopatum renuntians, habitum induit monachalem (c. 8). Dictio c. tertii: (Gazaris) virtutibus et exemplo lucebat, dulci praedicationis sermone corda refecit — similis est dictioni Slavicae VC: dulcibus mellifluis verbis (c. 10, v. 97 s; c. 12, v. 20), explicavit christianam fidem verbo et rebus (c. 11). Excommunicationis principis Sventopulk mentionem facit. Praeterea quaedam fabulosa narrat.

Duo antiquissimi codices sunt ex a. 1310 et e medio saec. XIV., hodie exstantes in bibliotheca metropolitana Olomucensi.

Editiones: AS, Martii II, 22—24; T. Balan II, 202—209; Ginzl Cod. 12—20. Chaloupecký (v. infra).

De his fontibus Latinis scriptorum Bohemicorum acute disserebat J. Dobrovský in operibus: *Kritische Versuche die alte böhm. Gesch. von späteren Erdichtungen zu reinigen*, Prag 1803/7; *Mährische Legende von C. u. M.*, Prag 1826; *Cyryll u. Method*, Prag 1823. Eius argumentatio partim cum erronea negatione liturgiae Slavicae in Bohemia saec. X et XI cohaeret. Legendas illas saeculo XIV conscriptas esse censet, reviviscente traditione de ss. C. et M. In contrariam extremam opinionem incidit J. Pekař (*Die Wenzels u. Ludmila-Legenden*, 1906), *Leg. Christiani et Bohemicam saec. X*, *Leg. Moravicam autem saec. XI exeunte* (at saec. XIV retractatam) tribuens. Opinionem professoris Pekař novis argumentis illustravit V. Chaloupecký (*Svatováclavský sborník* II, 1939), dum R. Urbánek uberime acerrimeque (*Legenda Christiana*, 1947/8) sententiam similem ac Dobrovský defendit. Adhuc sub iudice lis est. Veritas in medio esse videtur. Hae tres Legendae pauca gravia de ss. Cyrillo et Methodio, sed plura dubia vel fabulosa continent. De earum auctoritate V. Jagić (*Entstehungsgesch.* 103) dubitabat.

Recentissime J. Ludvíkovský strenue defendit opinionem historici J. Pekař, *Leg. Christiani saec. X exeunte conscriptam esse*. *Sborník filosof. fakulty Brno* 1955. III, D, 1, pg. 48—66.

*
*
*

Ad feretrum mortui s. Methodii discipuli eius cecinerunt officium ecclesiasticum Slavice, Graece Latineque (VM 17). Hodie adhuc fontes Slavici, Graeci Latineque ss. Cyrilli et Methodii memoriam canunt atque invicem se supplendo prorsus insignem singularemque effigiem historicam ss. fratrum adumbrant, formant, collustrant. Quidam fontes secundarii vestigia fontium deperditorum servaverunt nec parum conferunt ad fontes primarios superstites complendos. Omnes verumtamen fontes longe superantur Slavici *Vitis Constantini et Methodii*.

PARS SECUNDA

TEXTUS FONTIUM LATINORUM

I.

LEGENDA ITALICA

Codex Capituli metropolitani Pragensis N. XXIII, fol. 147—150. Vaticanus Latinus, 9668/fol. 10—11.

Ex formis orthographicis utriusque codicis, multis locis discrepantibus, praefero illas, quae cum usu traditionali magis congruunt. Formas in utroque codice consequenter usurpartas retinui, e. gr. *martir*, e pro *ae*.

Ordinem verborum codicis Pragensis, omnibus locis (uno excepto) cum Leg. Moravica congruentem, praefero.

Incipit Translatio corporis sancti Clementis martiris ac pontificis.*

I. Tempore igitur¹ quo Michael imperator Nove Rome regebat imperium, fuit quidam vir nobili genere, civitate Thessalonica ortus, vocabulo Constantinus, qui ob mirabile ingenium, quo ab ineunte infantia mirabiliter claruit, veraci agnomine Philosophus est appellatus. Hic cum adolevisset atque a² parentibus fuisset in urbem regiam³ ductus, essetque⁴ insuper magna religione ac prudentia peditus, honorem quoque sacerdotii ibidem, ordinante Deo,⁵ est adeptus. Tunc temporis ad praefatum imperatorem venerunt Gazarorum⁶ legati, orantes ac supplicantes ut dignaretur mittere ad illos aliquem virum eruditum, qui eos fidem catholicam veraciter edoceret, adicientes inter cetera quoniam⁷ nunc Iudei ad fidem suam, modo Sarraceni ad suam nos convertere e contrario moluntur; verum nos ignorantes ad quos potissimum nos transferamus, propterea a summo et catholico imperatore consilium querere nostre fidei ac salutis decrevimus, in fide vestra et⁸ veteri amicitia plurimum confidentes. Tunc imperator, simul cum patriarcha consilio habito, praefatum Philosophum advocans, simul cum legatis illorum ac suis honorifice transmisit illuc, optime confidens de prudentia et eloquentia eius.

II. E vestigio igitur preparatis omnibus necessariis iter arripiens, venit Cersonam, quae nimirum¹ Gazarorum terre vicina et contigua est, ibique gratia discendi linguam gentis illius est aliquantulum remoratus.² Interea, Deo inspiciente, qui iam iamque tantum tamque³ pretiosum thesaurum, corporis videlicet sancti martiris Christi Clementis, fidelibus suis revelare decreverat, cepit praefatus vir, ac si curiosus explorator, ab accolis⁴ loci diligentissime perscrutari

* Sic in cod. V, in quo verbum ultimum humore erasum est. P post prologum breviter: Incipit narratio. P = Pragensis, V = Vaticanus.

I. ¹Particula *igitur* non notat hanc leg. esse depromptam ex quodam opere ampliori; multae legendae hac particula incipiunt. — ²V om. — ³P om. — ⁴P esset. — ⁵V domino. — ⁶V semper: Cazarorum. — ⁷P quomodo. — ⁸V ac. —

ac solleter investigare illa que ad se, tum litterarum traditione tum vulgari etiam fama, de corpore beati Clementis et⁵ de templo angelicis sibi⁶ manibus preparato sive de archa ipsius pervenerant.⁷ Ad quem prefati omnes, utpote non indigene sed ex⁸ diversis gentibus advene, se quod requireret omnino nescire professi sunt. Siquidem iam (fol. 148) ex longo tempore, ob culpam et negligentiam incolarum, miraculum illud marini recessus,⁹ quod in historia¹⁰ passionis prefati pontificis celebre satis habetur, fieri destiterat, et mare fluctus suos in pristinas stationes refuderat. Preterea et ob multitudinem incursantium barbarorum, locus ille desertus est¹¹ et templum neglectum atque destructum, et magna pars regionis illius fere desolata et inhabitabilis reddita, ac propterea ipsa quoque sancti martiris archa cum corpore ipsius obruta fluctibus fuerat.

III. Super quo responso Miratus¹ valde ac tristis Philosophus nimis² red-ditus, ad orationem conversus est, ut quod per homines explorare non poterat, divina sibi revelatio meritis prefati pontificis sancti³ dignaretur ostendere. Civitatem ipsius metropolitam⁴, nomine Georgium, simul cum clero et populo ad eadem de celo expetenda invitans⁵, super hec etiam referens illis gesta passionis seu miraculorum eiusdem beatissimi martiris, plurimos illorum ad littora⁶ illa accedenda⁷ et fodienda⁸ et tam pretiosas margaritas tamdiu neglectas⁹ requirere et in lucem, Deo iuvante, reducere suis adhortationibus animavit. Quadam igitur¹⁰ die, que¹ tertio kalendarum Ianuariarum¹² inscribitur, tranquillo mari navem¹³ ingressi, Christo duce iter arripiunt, predictus videlicet Philosophus cum episcopo ac venerabili clero, nec non cum non nullis de populo Navigantes itaque¹⁴ cum ingenti devotione ac fiducia, psallentes¹⁵ atque orantes pervenerunt ad insulam in qua videlicet existimabant sancti corpus martiris esse. Eam¹⁶ igitur undique circumdantes et multo luminum splendore lustrantes, ceperunt magis ac magis precibus sacris insistere et in acervo illo quo tantum thesaurum quiescere suspicari dabatur, curiose satis et instantissime fodere.

IV. Ubi diu multumque desiderio sancto certantibus et de spe divine miserationis plurimum confidentibus¹, tandem ex improvise², veluti³ clarissimum quoddam sydus, donante Deo, una de costis martiris pretiosi resplenduit. Ad quod spectaculum omnibus immensa exultatione repletis magisque ac amplius sine aliqua iam hesitatione⁴ terram certatim eruderantibus, sanctum quoque caput ipsius consequenter apparuit. Quante iam omnium voces in celum, quante laudes et gratiarum actiones in Deum ab universis cum lacrimarum profusionibus acte⁵ sint, si⁶ vel estimare quidem vix possumus, quanto minus exprimere! Tanta siquidem in omnes tum pro⁷ sanctarum⁸ inventionem reliquiarum, tum pro⁷ immensissimi odoris suavitate erat innata letitia, ut⁹ iubilo ineffabili gratulantes in paradiso quodammodo¹⁰ extra se se putarent consistere.¹¹ Cum ecce post paululum rursus quasi ex quibusdam adytis¹² (2) relique¹³ sanctarum

II. ¹V nimium. — ²V demoratus. — ³P tamquam. — ⁴V incolis. — ⁵V om. — ⁶V om. — ⁷V pervenerat. — ⁸V om. — ⁹V recessis. — ¹⁰P ystoria. — ¹¹P om.

III. ¹V iratus, ep. Anastasii ad Gaud: stupefactus. — ²V om. — ³V om. — ⁴P metropolitana. — ⁵P imitans. — ⁶V om. — ⁷V accedere. — ⁸V om. — ⁹V neglectas. — ¹⁰V autem. — ¹¹V add. in. — ¹²V Ianuarum. — ¹³V nave. — ¹⁴V igitur. — ¹⁵V psallantes — ¹⁶P eya. —

IV. ¹P confidentes. — ²P proviso. — ³V velud. —

reliquiarum particule paulatim et per modica intervalla omnes, miserante Deo, invente¹⁴ sunt. Ad ultimum quoque, ipsa etiam anchora cum qua in pontum est precipitatus apparuit.

V. Omnibus igitur pro tantis Dei donis¹ immensa repletis letitia, celebratis ibidem a sancto pontifice sacrosanctis mysteriis, ipsemet² sanctus vir super proprium caput sanctarum reliquiarum loculum levans, ad navim cum ingenti universorum subsequentium tripudio detulit ac deinde Cersonam metropolim cum hymnis³ et laudibus maximis transportavit. Interea cum iam civitati appropinquarent, vir nobilis Niceforus, eiusdem civitatis dux, illis cum pluribus aliis obviavit et, adoratis sacrosanctis reliquiis, cum multis gratiarum actionibus precedens sanctum loculum ad urbem cum gaudio properavit⁴. Ibi etiam cum ingenti universorum tripudio sanctum ac venerabile corpus receptum adoravit⁵ et, recitato⁶ omni populo inventionis eius mysterio⁷, cum iam advesperasceret et pre nimia populi frequentia progredi ultra non posset, in templo sancti Sozontis⁸, quod urbi erat contiguum, cum⁹ diligenti custodia posuerunt; demum vero ad ecclesiam Sancti Leontii transtulerunt. Inde cum mane factum fuisset¹⁰, universa civitatis multitudo conveniens, assumpto sanctarum reliquiarum loculo, totam in circuitu cum magnis laudibus lustraverunt urbem, et sic ad maiorem basilicam venientes, in ea illum honorifice locaverunt; sique demum omnes ad sua gaudentes reversi sunt.

VI. Post hec suprädictus¹ Philosophus iter arripiens et ad gentem illam ad quam predicandam² missus fuerat veniens, comitatus gratia³ redemptoris omnium Dei, predicationibus et rationibus eloquiorum suorum convertit illos omnes ab erroribus quos tam⁴ Sarracenorum quam et⁵ Iudeorum perfidia retinebat⁶. Unde plurimum exhilarati et in fide catholica corroborati atque edocti, gratias referebant Deo omnipotenti et famulo eius Constantino Philosopho. Litteras insuper imperatori cum⁶ multis gratiarum actionibus transmisserunt pro eo quod studio illos⁷ suo ad veram et catholicam revocare studuerit fidem, affirmantes se ob eam rem imperio eius semper⁸ subditos et fidelissimos de cetero velle manere. Deducentes autem Philosophum cum multo honore, obtulerunt ei munera maxima. Que ille omnia ut re vera philosophus respuens, rogavit ut pro muneribus illis quotquot captivos christianos haberent sibi secum mox reversuros dimitterent. Quod protinus adimpletum est.

VII. Philosopho autem reverso Constantinopolim, audiens Rastislaus¹, princeps Moravie², quod factum fuerat a Philosopho in provincia Gazarorum, ipse quoque genti sue consulens ad predictum imperatorem nuntios misit, insinuans³ hoc quod populus suus ab idolorum quidem cultura recesserat et christianam legem observare (fol. 149) desiderabat⁴, verum doctorem non talem

⁴ V excitatione. — ⁵ V effusionibus date. — ⁶ P quis. — ⁷ V de. — ⁸ P om. — ⁹ V add. cum. — ¹⁰ V om. — ¹¹ P insistere. — ¹² V additis, P aditis, An. Bol. 1955, 457 (e sermone Constantini de Inventione; Eph. 4,9). — ¹³ V om., P reliquias. — ¹⁴ V reperte.

V. ¹ V bonis. — ² V insemet. — ³ P ympnis. — ⁴ V remeare properabat. — ⁵ P et adoratum. — ⁶ V add. coram. — ⁷ Elementa sermonis declamatorii Const?

⁸ Sosontis. — ⁹ V et. — ¹⁰ V esset.

VI. ¹ V predictus. — ² V om. — ³ V om. — ⁴ V add. de. — ⁵ V retinebant. — ⁶ P quam. — ⁷ V quia eos. — ⁸ V super.

habent, qui ad liquidum eos et ad perfectum legem ipsam edoceat; rogare se ut talem ad partes illas hominem dirigat, qui pleniter fidem et ordinem legis et viam veritatis populo illi ostendere valeat. Cuius precibus annuens imperator, eundem supra nominatum Philosophum ad se venire rogavit eumque illuc, id est in terram Sclavorum, simul cum Methodio⁵ germano suo transmisit, copiosis valde⁶ de palatio suo datis expensis⁷. Cumque ad partes illas, Deo prosperante⁸, venissent, cognoscentes loci indigene adventum illorum valde gavisi sunt, maxime cum⁹ reliquias beati Clementis secum eos¹⁰ ferre audierant, et evangelium in eorum linguam a Philosopho predicto translatum. Exeuntes igitur extra civitatem obviam, honorifice et cum ingenti letitia eos receperunt. Ceperunt itaque ad id, propter¹¹ quod venerant, peragendum studiose¹² insistere, et parvulos eorum docere¹³ litteras, officia ecclesiastica instruere et ad correctionem diversorum errorum, quos in populo illo repererant, falcem eloquiorum suorum inducere, sicque abrasis et extirpatis de agro illo pestifero multifariis vitiorum sentibus, divini verbi germina seminare. Manserunt autem¹⁴ in Moravia¹⁵ per annos IIII^{or} et dimidium, et direxerunt populum terre illius in fide catholica, et scripta ibi reliquerunt omnia que ad ecclesie ministerium necessaria videbantur¹⁶.

VIII. His omnibus auditis, papa gloriosissimus Nicolaus¹ valde letus super his que sibi ex hoc relata fuerant redditus, mandavit et ad se illos² litteris apostolicis venire invitavit. Quo nuntio fratres³ illi percepto, valde gavisi sunt, gratias agentes Deo quod tanti essent habiti qui⁴ mererentur ab apostolica sede vocari. Mox igitur iter aggressi, duxerunt etiam secum aliquantulos⁵ de discipulis suis, quos dignos esse ad episcopatus⁶ honorem recipiendum censebant; sicque Romam post aliquot dies applicuerunt.

IX. Sed cum ante non multos dies supradictus papa Nicolaus transisset ad Dominum, secundus Adrianus, qui illi in¹ pontificatu successerat, audiens quod prenominatus² Philosophus corpus beati Clementis, quod studio suo repererat, secum deferret, valde nimis exhilaratus est, et extra Urbem cum clero et populo procedens illis obviam honorifice satis eos recepit. Ceperunt iterea ad presentiam reliquiarum sanctarum per virtutem omnipotentis Dei sanitates mirabiles fieri, ita ut quovis languore quilibet oppressus fuisset, adoratis sacrosanctis³ martiris pretiosi reliquiis, protinus salvaretur. Quapropter tam venerabilis apostolicus quam et totius romani populi universitas gratias et laudes Deo maximas referentes, gaudebant et iocundabantur (fol. 149^v) in ipso qui eis post tam prolixi temporis spatia concesserit in diebus suis⁴ sanctum et apostolicum virum et ipsius apostolorum principis Petri successorem in sede sua recipere, et non solum Urbem totam, sed et orbem quoque totum romani

VII. ¹ V Rastillaus, P Suatopluc. — ² V Miravie. — ³ V legi non potest. — ⁴ P desideraverat. — ⁵ P semper: Methudio. — ⁶ V add. illi. — ⁷ V expendiis. — ⁸ V prosperante. — ⁹ V quia et. — ¹⁰ P eas, V om. — ¹¹ V om. — ¹² P studio. —

VIII. ¹ V add. et. — ² P add. a. — ³ V om. — ⁴ V quod. — ⁵ V aliquos. — ⁶ Sensu stricto; ss. fratres in animo habebant, provincia ecclesiastica fundata cum hierarchia et liturgia Slavica, in monasterium redire. Vide infra c. XI. n. l.

IX. ¹ V add. romano. — ² V prefatus. — ³ V sacrofactis. — ⁴ V sanctis. — ⁵ Verba: consecraverunt fratrem eius Methodium in sacerdotem — in V fere omnino erasa sunt; Duchesne locum false reconstruxit. Distinctio inter verba sacerdos et presbiter hic non est premenda; v. VM 6.

imperii signis eius ac virtutibus illustrare. Multis itaque gratiarum actionibus prefato Philosopho pro tanto beneficio redditis, consecraverunt fratrem eius Methodium in sacerdotem⁵, nec non et ceteros eorum discipulos in presbiteros et dyaconos.

X. Cum autem idem Philosophus, qui et Constantinus, diem transitus sui imminere sibi¹ sensisset, ex concessione summi pontificis imposuit sibi nomen Cyrillus², dicens hoc revelatum sibi fuisse, et sic post quinquaginta³ dies dormitionem accepit in Domino, XVI kal. Martias. Precepit autem sanctus apostolicus ut omnes tam greci quam romani clerici ad exequias eius occurrerent cum psalmis et canticis, cum cereis et thymamatibus⁴, et non aliter ei quam ipsi quoque apostolico funeris honorem impenderent.

XI. Tunc supradictus frater eius Methodius accedens ad sanctum pontificem et procidens ad vestigia eius ait: »Dignum ac necessarium duxi suggerere beatitudini tue, apostolice pater, quoniam quando ex domo nostra ad servitium quod auxiliante Domino fecimus sumus egressi, mater cum multis lacrimis nos obtestata est ut, si aliquem ex nobis antequam reverteremur¹ obiisse² contingeret, defunctum fratrem vivens ad monasterium suum reduceret, et ibidem illum digno et competenti obsequio sepeliret, Dignetur igitur sanctitas vestra hoc munus mee parvitati concedere, ne precibus maternis³ vel contestationibus videar aliquatenus contraire.« Non est visum apostolico, quamvis grave sibi aliquantulum videretur, petitioni et voluntati⁴ huiusmodi refragari; sed clausum diligenter defuncti corpus in locello marmoreo et proprio insuper sigillo signatur⁵ (4); post VII dies dat ei licentiam recedendi. Tunc romanus clerus, simul cum episcopis ac cardinalibus atque nobilibus Urbis consilio habito, convenientes ad apostolicum ceperunt dicere: »Indignum nobis valde videtur, venerabilis pater et domine, ut tantum tamque⁶ magnificentium virum per quem tam preciosum thesaurum Urbs et ecclesia nostra⁷ recuperare promeruit, et quem Deus ex tam longinquis et exteris regionibus ad nos sua gratuita pietate perducere et ad hoc etiam ex hoc loco ad sua regna est dignatus assumere, qualibet interveniente occasione in alias patiamini partes transferre. Sed⁸ hic, si placet, potius honorifice tumuletur, quia et dignum valde⁹ est ut famae¹⁰ tam celebris homo¹¹ in tam celeberrima Urbe celebrem locum habeat sepulture.« Placuit¹² consilium apostolico et statuit ut in beati Petri basilica poneretur, in suo videlicet proprio monumento.

XII. Cernens Methodius (fol. 150) ita suum defecisse propositum, oravit iterum dicens: »Obsecro vos, domini mei, quandoquidem non est placitum vobis meam petitiunculam adimplere, ut in ecclesia beati Clementis, cuius corpus multo suo labore ac studio repertum huc detulit, recondatur.« Annuit huiusmodi¹ petitioni presul sanctissimus et, concurrente maxima cleri² ac populi frequentia, cum ingenti letitia et reverentia multa, simul cum locello

X. ¹ P om. — ² V Cyrillum. — ³ Sic et VC et Leg. Morav.; V quadraginta. — ⁴ V thuris odoribus (versio posterior).

XI. ¹ Itaque ss. fratres in Moraviam profecti sunt eo consilio, ut tamquam magistri (missionarii) erectionem hierarchiae liturgiaeque pararent ac postea in monasterium reverterentur; v. supra c. VIII n. 6. — ² P obiisse. — ³ V matris. — ⁴ V voluptati. — ⁵ V signatum. — ⁶ P tamquam. — ⁷ P om. — ⁸ V si. — ⁹ P om. — ¹⁰ P fama. — ¹¹ P hominis. — ¹² V add. hoc.

XII. ¹ V huiusmodi. — ² P dei. — ³ P ympnis. — ⁴ V om. — ⁵ V om.

marmoreo in quo pridem illum predictus papa condiderat, posuerunt in monumento ad id preparato, in basilica beati Clementis, ad dexteram partem altaris ipsius, cum himnis³ et laudibus maximis gratias agentes Deo, qui in loco eodem multa et miranda opera⁴ operatur, ad laudem et gloriam nominis sui, per merita et orationes ipsorum⁵ sanctorum suorum, qui est benedictus et gloriosus in secula seculorum. Amen.

II

TESTIMONIA ANASTASII BIBLIOTHECARIJ

1

EPISTOLA ANASTASII APOSTOLICAE SEDIS BIBLIOTHECARIJ AD GAUDERICUM EPISCOPUM

Sancto meritisque beato Gauderico egregio episcopo Anastasius peccator et exiguus apostolicae sedis bibliothecarius devotissimus perennem orat salutem.

I. Quia sanctitas tua, reverende pater, sanctae Veliternensi praeest decenter ecclesiae, ubi scilicet beati Clementis antiquitus insignis honor cum celebris memoriae titulo commendatur, non immerito mota est ad ipsius reverentiam sublimius excolendam, et vitae meritum ad multorum imitationem excellentius praedicandum. Neque enim aliunde sanctus coram Deo et hominibus comprobatur, nisi quia cum spiritu ergo sancto, quae sancta sunt, pio studio consecretur. Hinc eiusdem sancti martyris multa repertas cura reliquias apud eandem ecclesiam, cui praees, in templo nominis eius locasti, hinc rursus oratoriam domum Romae mirae pulchritudinis edificasti, hinc totum acquisitae possessionis tuae patrimonium ipsi beato Clementi ac per eum domino Deo salubriter dedicasti, hinc etiam viro peritissimo Johanni, digno Christi levitae, scriptionis eius vitae actus et passionis historiam ex diversorum colligere Latinorum voluminibus institisti. Ad extremum hinc quoque mihi exiguo, ut si qua de ipso apud Grecos invenissem, Latinae traderem linguae, saepe iniungere voluisti. Cuius nimirum cum rerum gestarum monumentum iam Latinus habebat stilus, illa tantum occurrunt adhuc Romano transferenda sermoni, quae Constantinus Thessalonicenus philosophus, vir apostolicae vitae, super eiusdem reliquiarum beati Clementis inventione paulo ante descripsit. Verum quia reliquiarum huius inventionis fecimus mentionem, licet idem sapientissimus vir tacito nomine suo in storiola sua qualiter acta sit strictim commemoret, ego tamen quae hinc ipse his verbis enarrare solitus erat, compendio pandam.

»Cum, inquit, ob nostrorum copiam peccatorum miraculum marini recessus, quod inter alia huius beati Clementis miracula lectitatur, apud Cersonam more solito a multis retro temporibus fieri minime cerneretur, mare quippe fluctus suos ad nonnullos retractos spatia in proprios sinus collegerat, coepit populus a veneratione templi illius paulatim tepescere et a perfectione, qua illuc a fidelibus et potissimum die natalis eius properabatur, quodammodo pedem subtrahere, praecipue cum in confinibus ille sit Romani loci imperii et a diversis

barbarorum quam maxime nationibus frequentetur. Subducto itaque miraculo, quo carnales, ut mos se habet, populi delectabantur, et crescente circumquaque multitudine paganorum, qua sunt infirmiores quique soliti deterreri, immo quia ut evangelice perhibeatur, abundavit iniquitas, refriguit caritas multorum, desertus est et factus inhabitabilis locus, destructum templum, et tota illa pars Cersonicae regionis propemodum desolata est, ita ut vix Cersonis episcopus intra eandem urbem cum non plurima plebe remansisse cerneretur, qui scilicet non tam urbis cives quam esse carceris habitatores, cum non auderent extra eam progredi, viderentur. Hac itaque causa factum est, ut ipsa quoque archa, in qua beati Clementis reliquiae conditae partim servabantur, penitus obrueretur, ita ut nec esset iam memoria prae longitudine temporum, ubinam ipse foret archa, declarans.«

Haec quidem ille, tantus ac talis revera philosophus. Ceterum cum apostolicae sedis missi nuper Constantinopolim pro celebranda synodo morarentur, ubi et me quoque alia pro causa legatione functum per idem tempus contigit inveniri, visum nobis est in commune huic rei ad liquidum indagandae omnem tribuere penitus operam, et a Metrophane, viro sanctitate ac sapientia claro, Smirneorum metropoleos praesule, omnem super hac veritatis certitudinem discere, utpote qui sciretur a nobis penes Cersonam a Photio cum aliis exilio relegatus. Qui videlicet quanto loco propinquior, tanto re gesta doctior habitus, ea nobis hinc curiose sciscitantibus enarravit, quae praedictus philosophus fugiens arrogantiae notam referre non passus est. Perhibebat enim, quod idem Constantinus philosophus a Michaele imperatore in Gazaram pro divino praedicando verbo directus, cum Cersonem, quae Chazarorum terrae vicina est, pergens ac rediens frequentaret, cepit diligenter investigare, ubinam templum, ubi archa, ubi essent illa beati Clementis insignia, quae monumenta super ea descripta liquido declarassent. Ad quod omnes accolae loci illius utpote non indigenae, sed ex diversis barbaricis gentibus advenae, immo valde saevi latrunculi nescire se quae diceret testabantur. Super quo stupefactus philosophus se in orationem multo tempore dedit, Deum revelare, sanctum vero revelari corpus deprecans. Ad quod et episcopum cum clero plebeque gerendum salutiferis hortationibus excitavit; ostensoque ac recitato quid de passione, quidve de miraculis, quid etiam de scriptis beati Clementis et praecipue quid de templi siti penes illos structura et ipsius in ipso conditione librorum numerositas commendabat, omnes ad illa littora fodienda et tam preciosas reliquias sancti martyris et apostolici inquirendas ordine, quem ipse philosophus in historica narratione descripsit, penitus animavit. Huc usque praedictus Metrophanes.

Ceterum, quae idem mirabilis vere philosophus in huius honorabilium inventionem reliquiarum sollemniter ad hymnologiam Dei omnipotentis edidit, Graecorum resonant scholae. Sed et duo eius opuscula, praedictam, scilicet brevem hystoriam et sermonem declamatorium unum, ecce a nobis agresti sermone et longe ab illius facundiae claritate distante translata, opimo commento monumentorum eius carptim addenda paternitatis tuae officio, quaeque iudicii tui chilindro polienda committo. Sane rotulam hymni quae et ad laudem Dei et beati Clementis idem philosophus edidit, idcirco non transtuli, quia, cum Latine translatus, hic pauciores, illic plurales sillabas

generaturus esset, nec aptam nec sonoram cantus harmoniam redderet. Verum et si hoc mihi a te, o vir desideriorum, imponitur, aggrediar Deo praeduce, quod hortaris, quia etsi aliis non profuero scribendo, mihi tamen prodero saltem obediendo.

Ceterum nolo sanctimoniam tuam latere, scripsisse beatum Clementem quaedam, quae ad nostram notitiam nondum venire, quae admodum sanctus Dionisius Areopagites meminit Athenarum episcopus, et beatus Iohannes Scithopolitanus, cuius doctrina inter gesta sinodalia reperitur, quorum sensus super hac circumstantia iam dudum translatos invenies in codice iam memorati sancti Dionisii Athenarum antistitis. Quos oportet ut et ipsi quoque operi, quod de vita beati Clementis instantia tua praedicto Christi levita sudante textitur, inseratur. Qualiter autem reliquiae ipsius semper memorandi Clementis crebro dicto asportante philosopho in Romam delatae atque reconditae sunt, non necesse habeo scribere, cum et ipse inspector factus non nescias et scriptor vitae illius silentio sicut credimus non praetereat.

MG. Ep. VII, pg. 436—438.

2

EX PRAEFATIONE IN OCTAVAM SYNODUM CONSTANTINOPOLITANAM
(HADRIANO II)

...Praeterea (Photius) et aliud iniquitatis suae retiaculum, quo mentes simplicium caperet, texens, quotquot ad exteriorem ab eo disciplinam instruendi veniebant, proprio scripto spondere cogeat se secundum fidem Photii de cetero credituros; quasi duae fides essent, una scilicet Christi, et altera Photii, et hoc nihilo minus callide molitus, ut communionis suae quoscumque vel quomodo-cumque laqueis irretiret et esset impossibile se unquam evelli... dum his nec aliam fidem nisi quam ipse teneret habere quomodo licuisset. Quod maximum scandalum mortalibus excitavit dicentibus: Itane, si Photius haeresiarcha fuerit, debent filii nostri aut fidei catholicae desertores aut esse iuramenti vel sui chirographi transgressores?

Erant enim inter eos nonnulli clarissimis natalibus oriundi. Nam et ante annos aliquot idem Photius duarum unumquemque hominem animarum consistere praedicabat. Qui cum a Constantino Philosopho magnae sanctitatis viro fortissimo eius amico increpatum fuisset dicente: cur tantum errorem in populum spargens, tot animas interfecisti? — respondit: non studio quenquam laedendi talia inquit dicta proposui, sed probandi, quid Patriarcha Ignatius ageret, si suo tempore quaelibet heresis per syllogismos philosophorum exorta patesceret, qui scilicet viros exterioris sapientiae repulisset. Verum ignoravi me sub huius fomite propositionis tot animos fore laesurum. Ad quod ille: o sapientia mundi, quae infatuatur et destruetur (1 Cor 2,6)! Iactasti sagittas in multitudinem copiosae turbae et ignorasti quemlibet ex his omnibus vulnerandum. Certe omnibus liquet, quia sicut oculi quantumlibet sint magni et aperti, si fumus palearum interiacuerit, videre ultra non possunt, ita oculi sapientiae tuae, quantumlibet sint ampli et patuli, avaritiae tamen et

invidiae fumo penitus obcoecati tramitem iustitiae videre non possunt. Ac per id verum est, quod dicis neminem ictu tuo putasse esse laedendum, cum sic obcoecatum sensum praedictis adversum patriarcham passionibus habens nec quo miseris nec quid miseris praevidisti.

MG. Ep. VII, pg. 407. Mansi 16,6.

III

EPISTOLAE ROMANORUM PONTIFICUM

IOHANNES EPISCOPUS DILECTO FILIO HLUDOICO GLORIOSO REGI

(1) Inter cetera. Multis ac variis manifestisque prudentia tua poterit indicis comprehendere Pannonicam diocesin ab olim apostolicae sedis fuisse privilegiis deputatam, si apud excellentiam tuam iustitia Dei locum, sicut decet, invenerit. Hoc enim synodalia gesta indicant¹, hoc ystoriae conscriptae demonstrant. Verum quia quibusdam hostilium turbationum simultatibus impediuntibus illuc ab apostolica sede non est diu ex more directus antistes, hoc apud ignaros venit dubium.

(2) Et infra. Nemo autem de annorum numero resultandi sumat fomentum², quia sanctae Romanae, cui Deo auctore servimus, ecclesiae privilegia, que in firma Petri stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus preiudicantur. Sed et venerandae Romanae leges divinitus per ora piorum principum promulgate³ rerum eius prescriptionem nonnisi post centum annos admittunt.

MG. Ep. VII, nr. 15, pg. 380 s.

IOHANNES EPISCOPUS GLORIOSO VIRO KAROLOMANNO DILECTI FILII NOSTRI HLUDOICI REGIS FILIO

Inter cetera. Itaque reddito ac restituto nobis Pannoniensium episcopatu liceat predicto fratri nostro Methodio, qui illic a sede apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem libere, que sunt episcopi, gerere.

MG. Ep. VII, nr. 16, pg. 281.

IOHANNES VIII ALVINO ARCHIEPISCOPO

Ne mireris, quia diximus te agente sedem a fratre nostro Methodio recipiendam, quia profecto dignum est, ut tu, qui fuisti eius auctor deiectionis, sis officii commissi causa receptionis.

MG. Ep. VII, nr. 20, pg. 283.

¹ Mansi, Sacrorum conciliorum amplissima collectio III, 459 f.

² Conversio Bagoar. et Carant. c. 14.

³ Juliani Epitom. novell. 8, 1 (44) (ed. Haenel pg. 36); Justiani Novell. XI.

(1) Ipse nosti, o gloriosissime rex, quod Pannonica diocesis apostolice sedi sit subiecta, licet bellica clades eam ad tempus ab illa subtraxerit et gladius ad horam hostilis subduxerit. Verum reddita aecclesiis pace, reddi debuerunt et iura, que cum pace reddita tyrannicus unicuique furor ademerat, id ipsum sancto papa Leone in decretis canonicis⁴, cum de reintegrando nuptiarum federe scriberet, innuente ac dicente: Remotis malis, que hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime habuit, reformetur.

(2) Nam non solum intra Italiam ac ceteras Hesperies provincias, verum etiam intra totius Illyrici fines consecrationes ordinationes et dispositiones apostolica sedes patrare antiquitus consuevit, sicut nonnulla regesta et conscriptiones synodales atque ipsarum quoque plurima ecclesiarum in his positarum monumenta demonstrant.

(3) Item. Porro si de annorum numero forte causatur, sciat Ludovicus rex, quia inter Christianos et eos, qui unius fidei sunt, numerus certus affixus est. Ceterum ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quantalibet pretereant tempora, iuri non preiudicat ecclesiarum, quae corporalia nescientes arma solum Dominum et propugnatorem suum, quando ei placuerit misereri, pacienter expectant. Verum si annorum prolixitas in talibus impedit, ergo Deus ipse reprehendus est, qui post CCCC et XXX annos filios Israhel de durissima servitute Pharaonis et fornace ferrea liberavit, sed et ipse per se redemptor, qui hominum genus post tot annorum millia de inferni claustris eripuit.

(4) Item. Dic ergo eis: Ego quidem ad sedem eius, qui per tres vim pertulit annos, recipiendam, non ad iudicium super diocesim destinatus sum subeundum. Et certe secundum decretalia instituta prius eum reinvestiri convenit episcopi et postmodum ad rationem adduci, ut scilicet vestitus viribus per annum et dimidium resumptis ad diffiniendam causam suam accedat. Porro si Aluinus cum Hermerico iudicium cum episcopo nostro Methodio inire voluerit, dic ad eos: Vos sine canonica sententia dampnastis episcopum (ab) apostolica sede missum carceri mancipantes et colaphis affligentes et a sacro ministerio separantes et a sede tribus annis pellentes, apostolicam sedem per ipsum triennium plurimis missis et epistolis proclamantem. Non estis ad iudicium convenire dignati, quod profecto semper subterfugere curastis, et nunc sine sede apostolica iudicium vos quaerere simulastis, cum ego ad hoc missus sim, ut tanto vos tempore a divinis ministeriis separem, quanto vos eundem venerabilem virum a ministerio sacro cessare coegistis, et ipse tanto tempore credito sibi episcopatu inconcusso ac sine quaestione fruatur, quanto constat illum vobis facientibus eo fuisse privatum. Sicque demum si habueritis in invicem, conveniatis et coram sede apostolica pars audiatur et iudicetur utraque; presertim cum inter archiepiscopos causa versetur et conveniens non sit, ut inter utrumque alius nisi patriarcha iudex inveniatur. Nam et in negotiis minorum sacri canones⁵ ad sedem, ubi est maior auctoritas, partes destinare probantur.

⁴ Migne, PL 54, 1135.

⁵ Chalcedon 451, can. 9, Mansi VII, 375.

(5) Item. Ne suscipias occasionem excusationis prohibentem te vel fratrem nostrum Methodium transire ad Pentepulcum, sive bella pretendant sive inimicicias congerant. Qui enim sancti Petri sunt, pacifici sunt et, quocumque ierint, bellis a proximorum utilitate minime coercentur.

(6) Ceterum⁶ provide ac de separatione conjugatorum maximam curam assumas, ita ut, qui a susceptione sedis apostolicae litterarum separati sunt, inculpate reducant priores uxores iniuncta convenienti penitentia, dimissis, quas postmodum sunt sortiti. Quodsi noluerint, extra ecclesiam eos facito una cum his, qui eos in communionem recipiunt, donec emendent quae admiserunt.

(7) De percussoribus vero Lazari monachi vide, ut secundum apostolorum canones⁷ a vobis iudicium proferatur.

Mg. Ep. VII, nr. 21, pg. 383-385.

IOHANNES VIII HERMERICO EPISCOPO

Ad deflendam pravitatem tuam non nisi fontem lacrimarum, ut propheta Ieremias, sufficere credimus. Cuius enim, ut non dicamus episcopi, secularis cuiusquam, immo tyranni seviciam temeritas tua non excessit vel bestialem feritatem non transcendit, fratrem et coepiscopum nostrum Methodium carceralibus penis afficiens et sub divo diutius acerrima hiemis et nimborum immanitate castigans atque ab ecclesiae sibi commissae regimine subtrahens et adeo in insaniam veniens, ut in episcoporum concilium tractum equino flagello percuteres, nisi prohiberetur ab aliis? Sunt, rogo, hec episcopi, cuius nimirum dignitas si excesserit, malora consistunt crimina? O episcopum episcopo talia inferentem et ad hoc apostolicae sedis manu sacro et latere destinato! Nolumus⁸ tamen nunc exagitare, quae gesseris, ne cogamur indifferenter promulgare, quod convenit, verum Dei omnipotentis et beatorum pricipum apostolorum Petri et Pauli atque nostrae mediocritatis auctoritate interim communionem Christi misteriorum et consacerdotum tuorum (te) privamus et, nisi cum presenti Paulo venerabili episcopo vel cum eodem sanctissimo fratre nostro Methodio Romam cum audiendus occurreris, non deerit iusta dampnatio, ubi talis et tanta fuerit inventa presumptio, nec pondus apostolice sedis auctoritatis frustrabitur, ubi tam gravis molis pravitatum immensitas conprobabitur.

MG, Ep. VII, nr. 22, pg. 285 s.

⁶ Cf »Gozili Comiti«, MG. Ep. VII, 282: Porro eos, qui uxores suas dimiserunt vel ad alias illis viventibus nuptias migraverunt, tamdiu cum consentaneis eorum excommunicamus, quousque posterioribus remotis priores penitendo receperint. Sicut enim nuptiae a Deo, ita divorcium a diabolo est teste sancto Augustino repertum. »Quod enim Deus coniunxit, homo non separet.« Praecipue cum haec pessima consuetudo ex paganorum more remanserit, quorum in talibus non alius nisi ipse diabolus erat magister et auctor. Similiter nr. 19, 283.

⁷ Canon 28 (26) (ed. C. J. Hefele, Conciliengeschichte 1, 1873, (808). — V. supra caput: Codices Leg. Italicae.

⁸ Papa Simplicius Iohanni Raven.; PL 67, 321.

(IOHANNES VIII ANNONI EPISCOPO)

Audacia tua et presumptio non solum nubes, sed et ipsos celos transcendit. Usurpasti enim tibi vices apostolice sedis et quasi patriarcha de archiepiscopo tibi iudicium vindicasti, immo, quod est gravius, fratrem tuum Methodium, Pannonicum archiepiscopum legatione apostolice sedis ad gentes fungentem, tyrannice magis quam canonicè tractans, nec presbiterorum, qui penes te reperti sunt, iudicasti dignum consensu, quod non nisi in contumeliam sedis apostolice perpetrasti, quin etiam petente illo, sacris canonibus⁹ edocentibus, ipsius sancte sedis iudicium concedi minime permisisti, sed in eum cum sequacibus tuis et sociis quasi sententiam protulisti a divinisque celebrandis officiis illum sequestrans carceri mancipasti. Insuper et, cum proprium sancti Petri hominem esse te diceres, adeo ut patrimonii in Germania siti curam gereres, istius fratris et coepiscopi quin potius et missi nostri, de quo nobis maior cura debebatur, vincula et insecutiones non solum ut fidelis minime nunciasti, sed Rome, (cum) super eo interrogareris a nostris, te illum nosse mentiendo negasti, cum cunctarum afflictionum sibi a vestratibus illatarum ipse inceptor, ipse instigator, immo ipse fueris auctor. De quibus omnibus, nisi adeo fuerit eiusdem venerandi episcopi condicio¹⁰ sana effecta, ut ipse possit omnem suam oblivioni propter Deum iniuriam tradere, Romam rationem redditurus indifferenter occurre; alioquin post mensem Septembrium tamdiu communicandi nullam habeas omnino licentiam, quamdiu non obediendo tuam erga nos ostenderit pertinaciam.

MG. Ep. VII, nr. 23, pg. 286.

IOHANNES EPISCOPUS ANNONI FRISINGUENSIS ECCLESIAE EPISCOPO

(1) Efficaciam tue fidelitatis circa sanctam sedem apostolicam, quam nimirum litteris tuis extuleras, operibus te approbare velle satis devotissime promittentem et gratanter accepimus, et pro commendatione rerum Romane ecclesie provisioni tue, ut asseris, commissarum. Noveris itaque nuperrime nos litteras dilecto filio nostro Hludouuico regi, sed et episcopis et comitibus Italicis regni, qui earum redditus nobis deferri salvos faciant, transmisisse nichilque aliud superesse cognoscimus, nisi ut aurum aliasque species, quas te collegisse fateris, simul cum preterite indictionis, qui minus fuerunt, redditibus sub omni plenitudine nobis per totum Septembrem future VII. indictionis aut per temetipsum deferas aut transmittas, sciens quia, si hoc conducto tempore redditus nobis non venerint, nullius alterius nisi tue morose negligentie specialiter inputandum.

(2) Precamur autem, ut optimum organum cum artifice, qui hoc et moderari et facere ad omnem modulationis efficaciam possit, ad instructionem musice discipline nobis aut deferas cum eisdem redditibus aut transmittas.

MG. Ep. VII, nr. 24, pg. 287.

⁹ Canon 3, 4, 7 Sardicae. Mansi III, 7 ss.

¹⁰ In codice: contritio.

IOHANNES VIII MONTEMERO DUCI¹

(1) Presbiteri illic absoluti et vagi ex omni loco adventantes quedam aecclesiastica contra canones officia peragunt, immo numerosa, cum sint ascephali, scelera contra Dei precepta committunt.

(2) Quapropter ammonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem quantum potes ad Pannonensium reverti studeas diocesan. Et quia illic iam Deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem.

MG. Ep. VII, nr. 18, pg. 282.

ZVUENTAPU . . DE MARAVNA

Scire vos volumus, quia nos, qui per Dei gratiam beati Petri apostolorum principis vicem tenemus, pio amore vos quasi carissimos filios amplectimur et paterna dilectione amamus nostrisque assiduis precibus vos omnes Iesu Christo domino commendamus, orantes semper pro vobis, ut Deus omnipotens, qui corda vestra inluminavit et ad viam veritatis perduxit, in bonis operibus confirmet et usque ad finem in recta fide bonaque actione decoratos vos atque incolumes dignetur perducere. Quod autem, sicut Iohanne presbytero vestro, quem nobis misistis, referente didicimus, in recta fide dubitatis, monemus dilectionem vestram, ut sic teneatis, sic credatis, sicut sancta Romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit, tenuit et usque in finem saeculi tenebit atque per totum mundum cottidie sanctae fidei verba recteque predicationis semina mittit et sicut antecessores nostros, sanctos videlicet sedis apostolicae praesules, parentes vestros ab initio docuisse cognoscitis. Si autem aliquis vobis vel episcopus vester vel quilibet sacerdos aliter adnuntiare aut predicare presumpserit, zelo Dei accensi omnes uno animo unaque voluntate doctrinam falsam abicite stantes et tenentes traditionem sedis apostolicae. Quia vero audivimus, quia Methodius vester archiepiscopus ab antecessore nostro, Adriano scilicet papa, ordinatus vobisque directus aliter doceat, quam coram sede apostolica se credere verbis et litteris professus est, valde miramur; tamen propter hoc direximus illi, ut absque omni occasione ad nos venire procuret, quatenus ex ore eius audiamus, utrum sic teneat et credat, sicut promisit, aut non.

MG. Ep. VII, nr. 200, pg. 160.

REVERENTISSIMO METHODIO ARCHIEPISCOPO PANNONIENSIS ECCLESIE

Predicationis tuae doctrinis populum Domini tibi quasi spiritali pastori commissum salvare instruereque cum debeas, audivimus, quod non ea, quae sancta Romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit et cottidie predicat, tu docendo doceas et ipsum populum in errorem mittas. Unde his apostolatus nostri litteris tibi iubemus, ut omni occasione postposita ad nos de presenti

¹ Mutimir, dux Serborum.

venire procures, ut ex ore tuo audiamus et veraciter cognoscamus doctrinam tuam, utrum sic teneas et sic predices, sicut verbis et litteris te sanctae Romanae ecclesiae credere promisisti, aut non. Audimus etiam, quod missas cantes in barbara, hoc est in Slavina lingua, unde iam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum sollempnia celebrares, sed vel in Latina vel in Greca lingua, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa et in omnibus gentibus dilatata cantat. Praedicare vero aut sermonem in populo facere tibi licet, quoniam psalmista omnes ammonet Dominum gentes laudare et apostolus: »Omnis«, inquit, »lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris.«

MG. Ep. VII, nr. 201, pg. 160 s.

DILECTO FILIO SFENTOPULCHO GLORIOSO COMITI

Industriae tuae notum esse volumus, quoniam confratre nostro Methodio reverentissimo archiepiscopo sanctae ecclesiae Marabensis una cum Semisno fideli tuo ad limina sanctorum apostolorum Petri et Pauli nostramque pontificalem praesentiam veniente atque sermone luciflvo referente didicimus tuae devotionis sinceritatem et totius populi tui desiderium, quod circa sedem apostolicam et nostram paternitatem habetis. Nam divina gratia inspirante contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem vicariumque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobilibus viris fidelibus tuis et cum omni populo terrae tuae amore fidelissimo elegisti et usque ad finem sub ipsis et vicarii eius defensione colla summittens pio affectu cupis auxiliante Domino utpote filius devotissimus permanere. Pro qua scilicet tanta fide ac devotione tua et populi tui apostolatus nostri ulnis extensis te quasi unicum filium amore ingenti amplectimur et cum omnibus fidelibus tuis paternitatis nostrae gremio veluti oves Domini nobis commissas recipimus vitaeque pabulo clementer nutrire optamus atque nostris assiduis precibus omnipotenti te Domino commendare studemus, quatenus sanctorum apostolorum suffragantibus meritis et in hoc seculo adversa omnia superare et in caelesti postmodum regione cum Christo Deo nostro valeas triumphare. Igitur hunc Methodium venerabilem archiepiscopum vestrum interrogavimus corampositis fratribus nostris episcopis, si orthodoxae fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum sollempnia caneret, sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere et in sanctis sex universalibus synodis a sanctis patribus secundum evangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat. Ille autem professus est se iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti sancta Romana ecclesia docet et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse repperientes vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus, quem veluti pastorem proprium ut digno honore et reverentia letaque mente recipiatis, iubemus, quia nostrae apostolicae auctoritatis praecepto eius archiepiscopatus privilegium confirmavimus et in perpetuum Deo iuvante firmum manere statuimus, sicuti antecessorum nostrorum auctoritate omnium ecclesiarum Dei iura et privilegia statuta et firmata consistunt, ita sane, ut iuxta cano-

nicam traditionem omnium negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse et ea velut Deo contemplante dispenset¹, nam populus Domini illi commissus est et pro animabus eorum hic redditurus erit rationem. Ipsum quoque presbiterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sanctae ecclesiae Nitrensis, quem suo archiepiscopo in omnibus obaedientem, sicuti sancti canones² docent, esse iubemus et volumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu et providentia et alterum nobis apto tempore utilem presbiterum vel diaconem dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noveris esse necessariam, ordinemus episcopum, ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis praefatus archiepiscopus vester iuxta decretum apostolicum³ per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum valeat ordinare. Presbiteros vero diacones seu cuiuscumque ordinis clericos sive Sclavos sive cuiuslibet gentis, qui intra provinciae tuae fines consistunt, praecipimus esse subiectos et obedientes in omnibus iamdicto confratri nostro, archiepiscopo vestro, ut nichil omnino praeter eius conscientiam agant⁴. Quodsi contumaces et inobedientes existentes scandalum aliquod aut scisma facere praesumpserint et post primam et secundam ammonitionem se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra precipimus esse procul abiiciendos secundum auctoritatem capitulorum⁵, quae illi dedimus (et) vobis direximus, Litteras denique Sclavinicas a Constantino quondam philosopho reppertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrantur, iubemus; neque enim tribus tantum sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur, quae praecipit dicens: »Laudate Dominum omnes gentes et collaudate eum omnes populi«, et apostoli repleti Spiritu sancto locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei; hinc et Paulus caelestis quoque tuba insonat monens: »Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris«; de quibus etiam linguis in prima ad Corinthios epistola satis et manifeste nos ammonet, quatenus linguis loquentes ecclesias Dei aedificemus. Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat sive missas in eadem Sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere, quoniam, qui fecit tres linguas principales, Hebraeam scilicet Grecam et Latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Iubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter maiorem honorificentiam evangelium Latine legatur et postmodum Sclavinica lingua translatum in auribus populi Latina verba non intellegentis adnuntietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur; et, si tibi et iudicibus tuis placet missas Latina lingua magis audire, precipimus, ut Latine missarum tibi sollempnia celebrentur.

Data mense Iunio, indictione XIII, a. 880.
MG. Ep. VII, pg. 222-224.

¹ Can. apost. 38.

² Can. apost. 35 (33), ed. Hefele Conciliengeschichte 1, pg. 811.

³ Can. apost. I (ed. Hefele, Conciliengeschichte 1, pg. 800).

⁴ Can. apost. 35 (33).

⁵ Capitula, in conciliorum antiquorum actis dicuntur canones disciplinares.

METHODIO ARCHIEPISCOPO PRO FIDE

Pastoralis sollicitudinis tuae curam, quam in lucrandis animabus fidelium domino Deo nostro exhibes, approbantes et orthodoxae fidei te cultorem strenuum existere contemplantes nimis in eodem Domino iocundamur et ei immensas laudes et gratias agere non cessamus, qui te magis ac magis in suis mandatis accendat et ad sanctae suae ecclesiae profectum ab omnibus adversitatibus clementer eripiat. Verum auditis per tuas litteras variis casibus vel eventibus tuis, quanta compassione tibi condoluerimus, ex hoc advertere poteris, in quo te coram nobis positum sanctae Romanae ecclesiae doctrinam iuxta sanctorum patrum probabilem traditionem sequi debere monuimus et tam symbolum quam rectam fidem a te docendam et predicandam subdidimus nostrisque apostolicis litteris glorioso principi Sphentopulcho, quas ei asseris fuisse delatas, hoc ipsum significavimus, et neque aliae litterae nostrae ad eum directe sunt, neque episcopo illi¹ palam vel secreto aliud faciendum iniunximus, et aliud a te peragendum decrevimus, quanto minus credendum est, ut sacramentum ab eodem episcopo exigeremus, quem saltem levi sermone super hoc negotio allocuti non fuimus. Ideoque cesset ista dubietas et Deo cooperante, sicut evangelica et apostolica se habet doctrina, orthodoxe fidei cultum fidelibus cunctis inculca, ut de labore tui certaminis domino Iesu Christo fructum afferas abundantem et gratia eius remuneratus mercedem recipias competentem. Ceterum de aliis temptationibus, quas diverso modo perpessus es, noli tristari, quin potius hoc secundum apostolum omne gaudium prorsus existima, quia si Deus pro te, nemo esse poterit contra te. Tamen cum Deo duce reversus fueris, quicquid inormiter adversum te est commissum, quicquid iamdictus episcopus contra suum ministerium in te exercuit, utramque audientiam coram nobis discussam adiuvante Domino legitimo fini trademus et illius pertinaciam iudicii nostri sententia corrumpere non omitemus.

Data X Kalendas Aprilis indictione XIII (23. Martii a. 881). — MG. Ep. VII, nr. 276, pg. 243 s.

COMMONITORIUM DOMINICO EPISCOPO IOHANNI ET STEFANO [PRESBYTERIJS EUNTIBUS AD SCLAVOS

Cum Deo propitio ingressi Sclavorum fines fueritis, tanta vos ornate modestia, ut vestri vestrorumque omnium actus exemplum religionis praebeant rudi populo, habentes prae oculis monentem Dominum, »ut videant vestra opera bona et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est«. Cum veneritis ad ducem patriae, dicite ei: »Visitant vos apostolorum principes beatus Petrus regni caelestis claviger et Paulus doctor gentium. Domnus autem Stephanus sanctissimus pontifex sanctae catholicae et apostolicae Romanae ecclesiae et universalis papa, spiritalis videlicet pater vester, visitat vos et mandat vobis amabilem paternitatem. Amplectitur enim vos spiritaliter et diligit sicut unicum et carissimum filium. Omnes sanctissimi episcopi reverentissimi presbyteri et diaconi cum reliquo clero sanctae Romanae ecclesiae optant vobis salutem;

¹ Wichingo.

habent enim assidue vestri memoriam in suis Deo dignis orationibus apud beatissimorum apostolorum principum limina. Omnis honorabilis senatus a Deo conservandae Romanae urbis cum reliquo coetu fidelis populi mandat vobis salutes. Desiderant enim omni prosperitate vos in Christi Dei nostri fide pollere et saeculi gloria gaudere.« Primo die haec dixisse sufficiant, et si de patriae salute interrogaverint, quae ad honorificentiam pertinent christianae religionis, ecclesiae honoris decentiae imperialis, prudenter respondete!

Item. Spiritus sanctus a Patre et Filio nec ingenuus dicitur, ne duo patres, nec genitus, ne duo filii, sed procedens dicitur. Si dixerint: »Prohibitum est sanctis patribus symbolo addere aliquid vel minuere« — dicite: »Sancta Romana ecclesia custos est et confirmatrix sanctorum dogmatum, quia in catholica fide principis apostolorum vicariatione in nullo vacillat ipso dicente Domino: »Simon ecce satanas expetit vos, ut cribraret quasi triticum; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.« Haec omnes errantes ad fidem duxit ecclesias et vacillantes roboravit, non immutando sancta dogmata, sed aut non intelligentibus aut male sentientibus exponendo.«

Cap. XII. »Missas et sacratissima illa ministeria, quae Sclavorum lingua idem Methodius celebrare praesumpsit, quamvis decessoris sui temporibus, domni videlicet Iohannis sanctissimi papae iuraverit se ea ulterius non praesumere, apostolica auctoritate, ne aliquo modo praesumatur, penitus interdicat. Verumtamen si aliquis Sclavorum lingua tam doctus invenitur, ut post sacratissimam evangelicam apostolicam lectionem eius explicationem doctus sit dicere ad aedificationem eorum, qui non intelligunt, et laudat, si fiat, et concedit et approbat.«

Cap. XIII. De veneratione ieiuniorum firmiter tenere, sicut in sua decrevit epistola, quia assidue pro viribus ieiunare laudabile est, corpori etiam consulere naturale et festis diebus largiori papulo corpus sobrie reficere peccato non imputatur, si tamen cum gratiarum actione et corpus reficitur et salubre poculum animae ministratur.«

Cap. XIII. Successorem, quem Methodius sibimet contra omnium sanctorum patrum statuta constituere praesumpsit, ne ministret, nostra apostolica auctoritate interdicite, donec suam nobis praesentiam exhibeat et causam suam viva voce exponat.

MG. Ep. VII, nr. 33, pg. 352 s.

STEPHANUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI ZVENTOPOLCO REGI SCLAVORUM

Quia te zelo fidei sanctorum apostolorum principi Petro videlicet regni caelestis clavigero omni devotione devovisti eiusque vicarium prae cunctis huius fluctivagi saeculi principibus principalem patronum elegisti eiusque te cum primatibus ac reliquo terrae populo tuitioni pariter commisisti, continuis precibus Deum bonorum omnium largitorem exoramus, ut ipsius munitis suffragio, in cuius manus sunt omnia iura regnorum, quatenus eius vallatus auxilio et interventionibus apostolorum principum Petri et Pauli et a diabolicis munitis insidiis et corporali sospitate laeteris, ut anima et corpore tutus ab

aeterno iudice bonis operibus decoratus perpetua felicitate doneris. Nos etiam, qui eius vicariatione fungimur, debitam sollicitudinem pro te gerentes, in quocumque indigueris negotio in his, quae ad salutem tuam pertinent, Deo auxiliante protectorem invenies in omnibus, quem ob fidei dignitatem cum omnibus tuis fidelibus nulla terrarum obsistente intercapedine spiritualibus ulnis quasi praesentem amplectimur amore ut spiritualem filium. Igitur quia orthodoxae fidei anhelare te studiose audivimus et certo indicio ex hoc agnoscimus, quod ad matrem tuam, sanctam videlicet Romanam ecclesiam, recurrere voluisti, quae caput est omnium ecclesiarum collato sibi privilegio in beato Petro principe apostolorum, cui suas oves verus pastor commisit dicens: »Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam« — portas inferi ora orthodoxam fidem blasphemantium appellans —; quae auctore Christo omnes haereses destruxit et vacillantes omnes in fide solidavit creatoris sui munita auxilio dicente eodem domino nostro Iesu Christo: »Simon, ecce satanas expetiit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.« Quis rogo nisi insipiens in tantum audeat blasphemiae baratrum mergi, ut Petri fidem infamet, pro quo verbum Dei in duabus naturis existens, quod natura servi autem natura contulit deitatis? Tuam devotionem amplectimur volentem discere, ut prudentiam tuam digna attolamus laude, quae non alibi vagari, sed ipsam quae caput est studuit consulere, a qua etiam omnes ecclesiae sumpserunt exordium.

Verumptamen fundamentum fidei, super quod suam Christus constituit ecclesiam, istud est: Tres certae personae subsistentes Patris et Filii et Spiritus sancti coaeternae sibi sunt et coaequales et istarum trium personarum una est deitas natura, una substantia, una divinitas, una maiestas; in quibus personis discretio est, non confusio, distinctio, non separatio.

Hanc fidem a Domino in apostolos et apostolis fundatam sancta catholica et apostolica Romana tenet ecclesia, quam tu ut firmiter teneas, monemus exoramus et testificamus. (In qua et Wichingum venerandum episcopum et carissimum confratrem ecclesiastica doctrina eruditum repperimus et ideo eum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam remisimus, quia fidelissimum eum tibi et pro te satis sollicitum in omnibus agnovimus. Quem veluti spiritualem patrem et proprium pastorem digno honore et debita reverentia sincera mente recipite, tenete et amplectimini, quia in eo exhibitum honorem Christo conferitis ipso dicente: »Qui vos recipit, me recipit et qui me recipit, recipit eum, qui me misit.« Ipse itaque omnium ecclesiasticorum negotiorum habeat curam et Dei timorem prae oculis habens dispenset eadem, quia et pro his et pro animabus commissi sibi populi ipse redditurus erit districto iudici rationem.)

De ieiunio itaque scias a lege, prophetis et ab ipso Domino in evangelio approbatum.

Methodium namque superstitioni non aedificationi, contentioni non paci insistentem audientes plurimum mirati sumus; et si ita est, ut audivimus, superstitionem eius penitus abdicamus. Anathema vero pro contemnenda catholica fide qui indixit, in caput redundabit eius. Tu autem et populus tuus sancti Spiritus iudicio eritis innoxii, si tamen fidem, quam Romana praedicat ecclesia,

tenueritis inviolabiliter. Divina autem officia et sacra mysteria ac missarum sollemnia, quae idem Methodius Sclavorum lingua celebrare praesumpsit, (quod, ne ulterius faceret, super sacratissimum beati Petri corpus iuramento firmaverat, sui periurii reatum perhorrescentes) nullo modo deinceps a quolibet praesumatur. Dei namque nostraque apostolica auctoritate sub anathematis vinculo interdicimus, excepto quod ad simplicis populi et non intelligentis aedificationem attinet, si evangelii vel apostoli expositio ab eruditis eadem lingua annuntietur, et largimur et exhortamur et ut frequentissime fiat monemus, ut omnis lingua laudet Deum et confiteatur ei. (Contumaces autem et inobedientes contentioni et scandalo insistentes post primam et secundam admonitionem si se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiae gremio abici sancimus et, ne una ovis morvida totum gregem contamineat, nostro vigore refrinari et a vestris finibus procul excludi praecipimus).

MG. Ep. VII, nr. 1, pg. 355—358. — Epistola scripta sub finem a. 885. Uncis inclusa a Vichingo interpolata sunt; verba cursive expressa e litteris Industriae tuae deprompta sunt.

APPENDIX

GRAECA VITA CLEMENTIS BULGARICI

Loci selecti. Versio Latina e PG 126, 1194—1222 deprompta, multis numeris emendata.

I. Bulgarorum terram ultimis hisce temporibus illustraverunt beati patres et doctores, lucentes doctrinis et miraculis, vita et sermone, Deo grati, quorum integram quidem vitam describere mihi in votis est, quamquam res maior verbi facultate...

II. Qui igitur sint isti patres, forsitan cognoscere studetis, Methodius, qui Pannonum eparchiam ornavit archiepiscopus Moraviae creatus, et Cyrillus, multus in exteriori philosophia sed maior in interiori¹, rerumque naturae peritus, magis vero eius Unius, qui est, a quo omnia ex non apparentibus existentiam acceperunt. Hi enim vitae puritate Deum in se ipsis habentes... satis quidem pollebant doctrina, quae Graeco sermone traditur, multosque trahebat huius sapientiae catena. Cum autem Slovenorum sive Bulgarorum² gens non intelligeret libros Graece conscriptos, damnum hoc maximum reputabant sancti, et faciem scripturarum caliginosae Bulgarorum regioni non accendi doloris faciebant materiam: conturbati erant, ferre non poterant... Quid tandem faciunt? Ad Paracletum respiciunt, cuius primum donum linguae et sermonis auxilium; et ab illo gratiam petunt, litteras inveniendi, asperitati Bulgarorum linguae respondentes, ut possent sacras scripturas in linguam huius gentis transferre. Et revera ieiunio intenso et oratione con-

¹ VC 4.

² Sloveni (Slavi) aequiparantur Bulgaris. Ideo Clemens dicitur Bulgaricus, i. e. Slavicus.

stanti, corporis mortificationi, et animi contritioni ac humiliationi cum se dedissent, quod cupiunt consequuntur. Excogitant Slovenicas litteras, et divinitus inspiratas scripturas e Graeca lingua in Bulgaricam vertunt, et magno cum studio acutioribus discipulis tradunt sacras doctrinas. Non pauci ex eorum doctrinae fonte biberunt, quorum praecipui sunt et chori coryphaei: Gorasus et Clemens, et Naum et Angelarius et Sabbas.

III. Cumque nossent etiam Paulum cum Apostolis evangelium communcasse, currunt et ipsi Romam, beato papae opus interpretationis scripturarum ostensuri, quod feliciter successit iis, nec incassum cucurrerunt. Nam qui eo tempore apostolicam ornabat sedem Adrianus, audito illorum adventu laetatus est gaudio magno valde; e longinquo enim tonitru sanctorum famae percussus cupiebat et fulgur videre gratiae, quae in illis erat, illud sentiens erga viros divinos... Non poterat se continere, sed sumpto secum omni sacerdotio cum praesenti tunc apud illum episcopatu, sanctis obviam processit, signo crucis, ut mos est, praelato, faciumque nitore significans gaudii serenitatem, licet autem dicere, etiam hospitem adventantium splendorem, quos glorificans in sanctis Dominus multa ab illis miracula tempore eorum introitus patrari largitus est. Cum opus ostenderetur Papae, et ipse scripturarum versionem apostolicum esse fructum cognosceret, non se sensit prae gaudio: Beatos praedicabat viros, omnimodis nominibus vocabat, patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriae et decoris ecclesiae diadema. Deinde, quid facit? Libros versos divino altari imponit, quasi sacrificium offerens Deo; ostendens, talibus hostiis oris fructibus Deum laetari... Quid enim Verbo (Dei) iucundius, quam verbum homines (intelligentia praeditos) a nonintelligentia liberans, quandoquidem simili simile gaudet? Apostolicos viros in ecclesia proclamavit, qui idem quod Paulus bonum certamen subierint, et gentium oblationem perfectam et sanctam Deo reddere conati sunt.

Tum ex sanctorum comitibus, quos Slovenicarum litterarum idoneam peritiam habere et venerabili vita ornatos esse magistri testificabantur, alios ad praesbyterorum, alios ad diaconorum, quosdam et ad subdiaconorum gradum evexit. Ipsum autem magnum Methodium, etsi multum refugientem et renitentem, episcopum Moraviae Pannoniae ordinat, non aequum iudicans, carere nomine eum, qui re dignus fuerit inventus... Sic Methodium Romanus Pontifex dignitate episcopali honorat, vel potius episcopatum per illum.

Cyrillum autem, revera philosophum, magnus Pontifex in sancta sanctorum advocat, ibi mysteria magis spiritualiter intra tabernaculum verum, novique calicis participem futurum. Quasi enim ad eum finem manere in carne ei concessum esset, ut inventionem litterarum et translationem scripturarum efficeret... Praesciens autem finem suum monachorum habitum induit, quod iam dudum desiderabat, sed ob modestiam tamquam magnum quiddam et suas excedens vires declinans, et lucem ad lucem accipiens³ in coelum migravit ubi Christus est, cum lacrimarum locum, tenebrarum vallem, hocce habitaculum deseruisset. Et spiritum quidem Deo spirituum tradidit, corpus vero eius hymnis a divino papa et a clero omni honoratum sepultum est in templo Clementis, illius Clementis, qui apostolorum coryphaeo Petro convixit, et Christi sapientiae Hellenicam, uti dominae servam, subiecit...

³ VC 18.

Significat etiam Deus suo testimonio Cyrilli in coelo gloriam, et visibili invisibilem facit praecones. Nam etiam a daemonibus vexati, ad feretrum accedentes, sanitatem invenerunt, multisque aliis morbis gratia sancti Spiritus depellens flagellum fuit. Simulac quis ad feretrum accessit, aut nomen invocavit huius divini patris, doloris finis fidem inveniebat; unde multus in Romanorum ore Cyrillus erat, magisque in eorum mentibus...

IV. Atque Cyrillo quidem talis mors et talis honor a divinissimo papa et a Deo contigit. Methodius vero laborum et viarum socio amisso, germano in omnibus, et in carne et in Domino fratre, tristitiae cor dedebat, patiens hoc humanum... Consolabatur autem altera ex parte non minus, nisi forte vel magis, sperans habere Cyrillum adiutorem in munere docendi, et quo extra carnem propinquior erat Deo, eo efficacior habere rogandi libertatem.

Cum iam tempus esset Methodio illius regionis episcopatum invisendi, et monumentum fratris amplexus, crebro carum nomen Cyrilli invocato, corporis quidem solitudinem reflebat, orationem autem in auxilium invocabat, in viam cum discipulis se dedit. Ubi in Moraviam venerat, vere episcopus erat ibi, omnes colores, quibus a Paulo episcopi imago depicta fuit, in se maiorem in modum demonstrans in magisterio omnibus praelucens...

Non solum tunc temporis Rastislavum ducem Moraviae quotidie hortabatur divinisque praeceptis informabat eius mentem, sed etiam Pannoniae universae imperantem, cui nomen Cotzeles erat, instituebat et monebat, ut timori Domini adhaereret, et eum ab omni malo removebat...

V. Non cessabat magnus Methodius omnem adhortationem ducibus adhibere, ad vitam honestam eos dirigens, et ecclesiae dogma non adulteratum tradens, quasi regium quendam nummum et sincerum, et animis eorum imprimens. Erant enim et tunc, qui id adulterarent et dimoverent terminos, quos patres nostri ecclesiae Dei posuerant, et multi invecta a Francis corruptela animas laedebant, Filium genitum e Patre et Spiritum sanctum a Filio procedere contententes, quorum ratiocinationes sanctus partim e Domini verbis partim e sententiis Patrum evertit... Multos ita captivabat in obsequium Christi, avertens ab erronea doctrina ad veritatem irreprehensibilem...

Unde quotidie credentium multitudo crescebat, Haereticorum vero turba verbi vi et veritate devicta... innumeris malitiis et tentationibus Sanctum affligebat.

Etenim etiam Sphentoplicum, qui post Rastislavum princeps erat Moraviae, circumvenientes dolo, barbarum hominem et pulchri ignarum, totum suae doctrinae fecerunt. Quomodo enim ille, mancipium voluptatum muliebrium et in luto turpium se volutans actionum, non illis potius mentem suam traderet portam ad omnem libidinem ei aperientibus, quam Methodio, omne voluptatis virus ut animo perniciosum notanti?... Ab his igitur Sphentoplicus corruptus, omnia ipsi permittentibus, ad Methodii verba minime animum advertibat, imo ut erga inimicum se gerebat...

VI. Tum Methodius principi praedixit suum finem post tres dies futurum... Convocatosque discipulos, Pauli vel potius mei Jesus ad instar, ultimis verbis consolatur et confirmat, haereditatem suis filiis satagens relinquere bonam dignamque laboribus quos pertulerat ad acquirendam sibi talem substantiam. Quae hereditas fortasse discere vultis? eloquia Dei, desiderabilia

super aurum et lapidem pretiosum multum, et sapientia, cuius acquisitio auri et argenti thesaurus praestat. Videte, enim inquit, quanta sit haereticorum in malitia potestas... Fundati enim estis super apostolicae confessionis et praedicationis petra, in qua aedificatam adversus ecclesiam portae inferi non praevallebunt... Nam post meam mortem irruent in vos lupi rapaces, gregi non parcentes, conantesque populum post se attrahere; quibus resistite fortes in fide... Haec et his plura dicens spiritum angelis ipsum stipantibus et in omnibus viis custodientibus ducendum tradidit, postquam quatuor et viginti annos in episcopatu refulsit, multo labore et aerumnia non solum suam, sed et aliorum salutem operatus. Non enim sua spectabat, sed multorum, ut salvarentur, et nocte ac die ad hoc tantum vivebat ut aliis utilis esset. Hoc etiam ostendit multitudo presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum, quos moriens numero ducentos in finibus suae ecclesiae reliquit... Tenebat autem horum primas Gorasdu, quem iam supra praecipuis Methodii discipulis adnumeravimus, quique ab ipso sancto, finis sui conscio, archiepiscopus Moraviae renunciatus est.

VII. Non tulit autem audacissima haereticorum multitudo Methodium habere etiam post mortem vivum propugnatorem: sed venite, inquit, Gorasdo insidiamur, eumque opprimamus... Si vivere iste permetteretur, nobis revivisceret Methodius. Hunc ergo ab episcopali dignitate removere, et Vichnicum quemdam, haereseos mero inebriatum aliosque inebriare valentem, quem propterea Methodius unaque chororum cum ipso insanientium, anathematis satanae tradiderat istum... in sedem episcopalem evehunt, aut potius sedem per hunc devehunt, et quantum per Methodium illustris erat et plerisque fulgentior, tantum per Vichnicum dedecoris profundo subleitur.

VIII. Ille tamen episcopatum ipsi minimae competentem sic illegitime occupavit, assumens sibi honorem, rapto exercitu, et a Deo vocatum violentia criminosi brachii propulsans. Caput vere tollit haeresis et adversus orthodoxam discipulorum Methodii multitudinem superbit... Hi vero per Gorasdu et Clementem dixerunt...

(Sequitur disputatio, in qua multae sententiae Theophylacti de processione Spiritus sancti fere ad verbum proferuntur).

Videte Spiritum, sicut nos cognoscimus, non ex Filio procedere, sed ab ipso mitti... Ioannes nobis Filium exhibet loquentem de Spiritu veritatis, qui a Patre procedit. Cessate gladium defigere contra vos magis renitentem...

IX. Haec cum ferre nequirent, qui Vichnici partes tenebant, aures continentes, velut qui Stephanum, nobilem Verbi martyrem, olim lapidabant, et hoc solum bene agentes, utpote qui talia audire non erant digni, tumultuari omniaque miscere coeperunt, et parum abfuit, quin manus consererent cum orthodoxis, linguae defessae vim adiungentes manum sociam. Tandem praecipites ad ultimum venere refugium suum, ad sordidum Sphentoplicum...

X. Princeps autem pauca intellexit dictorum: erat enim ad intelligendas res divinas stolidissimus, et quia educatus barbarice, utque uno verbo dicam, brutorum more; et quia, ut dictum est, mens eius a foeda voluptate abrepta erat... Impulsus ab haereticis quibus erat ex toto deditus, huiusmodi responsum orthodoxis dedit: Ego quidem magnae imperitiae mihi conscius sum, et simplex quoad dogmatica. Quid enim nisi illiteratus? Christianismum tamen

vindico et vindicabo. Ambiguitates autem illas, quales excitatis, ego verbis solvere non valeo, neque ab orthodoxo falsum doctorem discernere. Ut igitur christianus ius vobis dicam; et utique de hac dogmatis quaestione pronuntiabo sicut de aliis pronuntiare consuevi: qui palam primus iuraverit, se recte atque orthodoxe credere, hunc iudicabo de rectitudine fidei minime errare, ipsique ecclesiam dabo atque ecclesiae presbyterium.

XI. Franci igitur ad iusiurandum promptissimi, nec finem sententiae principis exspectantes iuraverunt, statueruntque suam malam fidem insipido iudicio finem imponentes. Talibus iudicibus haeresis adversus orthodoxiam palmam obtinuit, habuitque pellendi ac tollendi Christi veros servos et fidei custodes omnem potestatem. Si quis enim, inquit princeps, inventus fuerit iuxta Francorum doctrinam non credens, ipsis tradetur, ut illum tractent sicut libuerit. Rebus ita se habentibus, quae oratio enarret, quidquid malitia potestate potita operata sit? . . . Alios inhumane laedebant, aliorum domus spoliabant, impietati avaritiam addentes; alios nudos in carduis pertrahebant, eosque senes ultra Davidicos longaevitatis fines provecos. Quotquot autem ex presbyteris et diaconis iuniores erant, hos Iudaeis vendebant, Iudae sorte suspendioque dignissimi . . . Pauci vero minime erant sed, ut antea diximus, qui de altari erant, ad ducentos numerabantur.

XII. Quotquot vero doctorum⁴ tenebant ordinem ut iste Gorasus, cuius saepe facimus mentionem, quem ex Moravo oriundum et in utraque lingua Slovenica Graecaque versatissimum, auctoritas Methodii ad sedem episcopalem evexit, cuius dein degradatione haereticorum malitia sedem dedecoravit; quales etiam Clemens presbyter, vir facundissimus, et Laurentius et Nahum, et Angelarius; hos pluresque clari nominis alios, catenis ferreis vinctos, in carceribus condiderunt. Ibi omne solatium demebatur . . . Quasi ad agendum iuxta suum beneplacitum a principe nutum accepissent, educunt eos e custodia, et torquent plagis . . . nec senectuti nec debilitati parcentes.

XIII. Haec omnia ignorabat princeps haereticis serviens; forte enim aberat; nam si adfuisset, talia in confessores veritatis non fuissent patrata. Quamquam enim Francis favebat, semiferus et saevus, tamen sanctorum virorum virtutem reverebatur, maxime miraculo Dei iterato. Post istas autem inhumanas plagas, neque cibum sinentes capere sanctos, siquidem nemini permittebant ad Christi servos aut potius Christos, ullum panis fragmentum prolicere, militibus eos abducendos tradiderunt alium alio partium Istro (Danuvio) adiacentium . . . Accipientes ergo sanctos hi milites, homines barbari (nempe Nemitz - Nemitzoi gar) iam natura sua nunc etiam mandato immites, educunt e civitate exuentesque eos, nudos violenter extrahunt. Et duo haec una faciebant; quod probrum nuditatis paterentur frigusque venti semper gracialis in his Istri partibus, persentirent . . . Postquam autem a civitate multum distarent, ipsi derelictis, hi qui deducebant eos, in urbem, unde exierant, reversi sunt.

XV. Clemens, Nahum Angelarioque sibi adiunctis, via quae ducit ad Istrum pergebat . . .

⁴ Doctor, učitel', gradus ecclesiasticus sacerdotum doctrina ac spiritu apostolico eminentium.

XVI. Cum autem ad Belgradum urbem advenerunt (est haec urbium ad Istrum nobilissima), Boritacano, tunc istam custodienti, apparuerunt, et omnia quae sibi acciderant, sciscitanti, narrarunt. Ubi vero, his cognitis, intellexit hos viros magnos esse Deoque propinquos, suum esse putavit ad ducem Bulgariae Borisen, cuius ipse legatus erat, hospites mittere. Noverat enim Borisen, talium virorum esse amicum. E longo itinere recreatos ad ducem velut honestissimum donum misit, illi denuntians tales esse viros, quales ipse multo desiderio quaerebat. Cum ad Borisen venissent, honorifice et ut decet homines omnino venerabiles divinosque, receptos, de rebus ad ipsos spectantibus interrogavit. Qui omnia a principio ad finem, nihil omittentes, narraverunt. His auditis, dux magnas Deo gratias egit, quod tales ipsius adoratores Bulgariae benefactores misisset, atque doctores et instauratores fidei non qualescunque homines, sed confessores et martyres, dedisset. Datis sacerdotibus vestibus aptis, hisque multo cum honore salutatis, aedes ipsis attribui iussit, quae primis amicorum suorum erant destinatae.

PARS TERTIA

TEXTUS SLAVICUS VITAE CONSTANTINI ET VITAE METHODII

Vita Constantini, in Moravia vivo adhuc Methodio scripta, e codicibus multo recentioribus (vetustissimi e saeculo XV oriuntur) nota est. Inter codices Vitae Constantini et Vitae Methodii differentia haud mediocris constat: haec in octo tantum codicibus Russoslovenicis, inter se paulum discrepantibus ad nos pervenit, illa vero nobis tradita est in codicibus permultis, qui inter se non solum recensione Russoslovenica et Serboslovenica discrepant, sed etiam variis lectionibus ita abundant, ut in plures familias coalescant. Proinde plures auctores in edenda VC non uno solum, sed pluribus codicibus usi sunt, ita P. J. Šafařík, cum codicem Serboslovenicum Vladislavi Grammatici, scriptum a. 1479, publicaret (*Památky* 1851), ad reconstruendum textum tribus aliis codicibus usus est, simili modo Miklosich (*Die Legende vom heiligen Cyrillus* 1870), Pastrnek (*Dějiny* 1902), Lavrov (*Kirilo ta Metodij* 1928). Bodjanskij 16 codices imprimendos curavit (*Čtenija* 1863 II, 1864 II, 1873 I). Ceteri auctores singulos codices ediderunt, ita J. Perwolf (*Prameny dějin českých* I, 1871) et P. A. Lavrov (*Materialy* 1930) novam editionem codicis Academiae spiritualis Moscoviensis saec. XV paraverunt; codicem Vladislavi Grammatici 1469 item Lavrov edidit (*Materialy* 1930), eiusdem a. 1479, qui et panegyricus Rylensis dicitur (apud Bodj. num. 13), J. Gošev editionem novam paravit (*Godišnik na Sofijskaja universitet* XV).

In hac VC edenda textum e codice monasterii Chilandarici (=Ch) saec. XVII edendum decrevimus, respicientes 16 codices editionis Bodjanskii, codicem Vladislavi Grammatici 1469 et codicem Vat. Slavo 12 (=V), rationem quoque habentes lectionum, quas Lavrov e ceteris aliquibus codicibus (praesertim e codice Leopolitano monasterii s. Onuphrii) editioni suae codicum VC in notis infra textum apposuit. Duo sunt genera codicum VC, quibus usi sumus: in numero primi generis codices Russoslovenicae recensione sunt (1—12, 14, 15, V), alterius generis codices meridionales (O, Ch, G, 13, 16). Codex

16, apographon de menologio monasterii Chilandarici in codice Dimitrii Rostovskii, Russoslovenica quidem lingua scriptus est, sed lectiones codicum Serboslovenicorum sequitur. Textus in codicibus primi generis traditus ob tot et nonnunquam tam varias lectiones in plures familias dividitur: 2, 7, 15; (3), 4, 10 — 12; (3), 5, 6, 8, 9, 14 (cod. 3 in prima parte ad familiam 4, 10 — 12 pertinet), cum cod. 1 nunc uni e his tribus familiis pertineat, nunc lectiones peculiare ostendat, ita ut nullus archetypum huius generis repraesentare possit. De codice Vaticano v. infra.

Codices Serboslovenici pauciores sunt quam Russoslovenici; Lavrov (Mat. XIX) non errare videtur opinans, in codicibus Russoslovenicis lectionem primariam melius esse conservatam. Plurimos locos afferre possumus, quibus codices Serboslovenici nullo excepto a Russoslovenicis differunt; plurimae lectiones variantes Russoslovenicae vetustiores esse videntur. Nonnullae harum lectionum magis ad modum elocutionis pertinent et propterea minoris sunt momenti, e. g. *prinuditi* O, Ch, G, 13, 16 : *unuditi* [IV 19]; *vъzvratīše se* : *se obratiša* [VI 33]; *carъstvo* : *vladychъstvo* [VI 45]; *iže se o vъsēhъ pečety* : *iže se vsemi pečety* [VII 1]; *bes prēstania* : *besprestani* [VII 5]; *voždъ* : *igumenъ* [X 60]; *glagola* : *otvēsta* [XVIII 20]; *junoše* : *otroče* [III 24]; *съ radostiju* : *radъ* [VI 7, XIV 9]; *izgnaše* : *ъgnaša* [V 2, 3]; *božijemъ povelēniemъ* : *po božiju povelēniju* [XVIII 33]; *huly besčъstny* : *huly bezъ činu, beštīnu* [VI 29] (mutatio adiectivorum *ἀτιμος* et *ἀτακτος*); *besčъstiju* : *beštīniju, besčīniju, beštīnijušte* (pro *beštīnijušte*) [XV 10]; *povēštenie* : *izvēštenie, izvēstanie* [VI 33]; Nonnunquam in codicibus Serboslovenicis desunt partes propositionum, quae in omnibus reliquis manuscriptis leguntur, e. g. *ašte cēlъ estъ* [XVIII 22]; *ne vēdyi stara uma v nemъ* [V 5]; *i otrъ vsekogo mnogorēčivago i hulnago eretičъskago jazyka* [XVIII 9]; *otide niko-ejaže pakosti sъtvorъ ljudemъ tēmъ* [VIII 22]; *si že vse kaganъ kazareskъ sъ* [X 97]. Proprium est familiam Serboslovenicam vitare participia, quae vim syntaxis Graecae demonstrantia testimonium lectionis primariae praebent, e. g. *da paky (= pokoi) primety i prēstavīte se* : *da pokoi priimъ prestavitse* [XVIII 7]; v. etiam XVIII 8, 9. Nonnullae voces vel sententias iam prior quidam librarius non intellexit vel casu in scribendo menda intulit, quae deinde in omnes codices huius familiae se insinuaverunt, e. g. *paky* : *pokoi* [XVIII 7]; *slovo tvojego usynjenija* : *slovo tvoego učenija* [XVIII 9]; *poučaje se simъ* : *po učenija se imъ* [III 17]; *pristaviše k njemu (priploslaše že sъ nimъ* G, 13) *asikrita Georgia Polašu* : *pristavlъše že kъ nemu*

asikrita Georgia i poslaša e [VI 9]; *mudraa čedъ knigъ naučena geometrii* (*mudraa čedъ nakazana knižnymъ nakazaniemъ dovolné G*) : *mudraa čada i knižna, (na)učena geometrii* [VI 14]; *spodoblъ : spodoblennъ* [VI 6]; *viděnie proročъstva : viděnie i proročъstvo* [X 46, XI 25] (*δρασις καὶ προφήτην* Dan 9,24); *različii pismennъ : različnaa pismena, razluči pismena* [VIII 15]. Tamen interdum familia Serbo-slovenica vetustiolem lectionem conservavit, cum ceterae familiae recentiolem ostendant : *pomyslivъ žitia sego sujetu : žitia sego utěhu* [III 14]; *vъ radostі město pečalbъ pribyvajetъ (= advenit) : prebyvaetъ* [III 15]; *ženskyi polъ : ženskyi rodъ* [IX 23] (tamen omnes codices : *žensku polu* [XII 10]; *knigy : bukvi* [XV 21]; *nedostoinoje : dostoinoe* [V 23].

Sunt etiam lectiones, quae reperiantur tam in familia Serbo-slovenica quam in una vel in pluribus familiis Russoslovenicis, sive textum primarium, sive recentiolem repraesentantes. In VC nonnullis locis *podružie* occurrit (II 2, III 2, 8, IV 13), quae vox vel *σὺζυγία coniugium* vel *σὺζυγος coniux* significat atque in singulis codicibus in utroque sensu adhibetur, in nonnullis etiam ut *podružija* feminini generis : *izberi otrъ nihъ juže hošteši podružije* O, Ch, G, 13; 2, 7, 15; V : *vo podružie* 16; *podružiju* 1; 3, 4, 10 — 12; 5, 6, 8, 9, 14 [III 2]; *ašte hošteši podružiju siju ti damъ* 1; 3, 4, 10 — 12; 5, 8, 9, 14; O, Ch, 13 : *podružie siju* (sc. *dъšterъ*) 2, 7, 15; *vъ podružie siju* G, 16, *podruguju siju* V, [IV 13]; *iměje tu podružije* Ch, G : *iměti podružie* 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; O, 13, 16; *iměti podružiju* 3, 4, 10 — 12, *imeti podražanie* V, [III 8]; in cap. II 2 sensus *coniux* in omnibus manuscriptis aperte exprimitur : *živы že sъ podružiemъ svoimъ*. In archetypo VC vox *hodožъstvo* fuit; una familia (3, 4, 10 — 12, cui V accedit) pro hac voce *hytrostъ* ponit [III 23, IV 4, VI 53]. Hic notanda est dictio *pamětiju skoroju* 5, 6, 8, 9, 14; O, Ch, G, 13, 16 — quae lectio vetus esse videtur, cf. etiam *pamjatiju jadroju* V — quod in cod. 2, 7, 15; 3, 4, 10 — 12 duobus substantivis exprimitur *pamětiju i hitrostiju* [III 9]. Similem mutationem reperies in *skoromъ* vel *skorymъ umomъ* 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; O, Ch, G, 13, 16; V : *hytrymъ umomъ* 1; 3, 4, 10 — 12 [IV 8]. Lectio primaria, aliquantulum mutilata, in familia Serboslovenica conservata est; *obrazъ li juže vъ gorě skiniju (vidě) Moisi (i) niznese : obrazъ li skinia, juže vidě...* in reliquis codicibus [X 87]; quae lectio testatur auctorem VC litteris Graecis bene eruditum esse, cum in reliquis manuscriptis eadem sententia slavicae exprimitur. Variatio [X 40] : *a my jezyci o nemъže sěme Avraamle blagoslovimъ se* O, Ch, G, 13, 16 : *o nemъže sěmeni*

Avraamli in ceteris codicibus, praeter in cod. 1 : *i my jazyci otъ sēmeni Avraamle blagoslovimse*, inde oritur, quod librarius rarum usum relativi pro demonstrativo intellexisse non videtur; quoad relativum in sensu demonstrativi cf. *na niemže bē mēstē dъva dъni* Jo 11, 6 Z M A S; *eže mъnā estъ vsēht sēmenъ* Mt 13, 32 Z M. Sententiae : *otvēsta emu cēsarъ (i) sъ Vardojo ujemъ svoimъ* [XIV 12], quam in originali VC fuisse necesse est, maxime respondet lectio : *i s Vardoju dēdeju svoimъ* 2, 7, 15, reliqua manuscripta singulari modo mutata sunt, minime V, in quo solo vox *ujemъ* exstat, pro *Vardoju* vero *pravdoju* ponitur; codices Serboslovenici conservant quidem *Vardoju*, in loco vocis *ujemъ* autem *umomъ* scribunt, maxime verum mutata est lectio in cod. 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12: *sъ pravdoju (i) umomъ svoimъ*.

Afferam etiam aliquas lectiones, quae textum archetypi praebentes in codicibus meridionalibus leguntur : *daže i do* O, Ch, G, 13, 16; 2, 7, 15; V : *taže i* 1; 3, 4, 10—12, 14; *daždъ i* 5, 6, 8, 9 [I 1]; — *ot mnoga že se my ukraštъše vъ malē priložihomъ* O, Ch, G, 13, 16; V; *ukračъše* 1 : *ukradъše* (!) 3, 4, 10—12, *sъbravъše* 2, 7, 15; *izbravъše* 5, 8, 9, 14; — *a onъ i vъ kupinu se vъmēsti i vъ oblakъ, bureju i dymom javlъ se Moiseu* G, 13, 16: ... *bureju i dymъ* O, Ch; *burju i dymъ* 1; 2, 7, 15; 3, 5, 8, 9, 14; V; *vъ burē i vъ dymu* 3, 4, 10—12 [IX 28]; — *vъ gromē kamenii* O, Ch, G, 13, 16, *vъ gromē kamennē* 1 : *vo grobē kamennē* 3, 4, 10—12, 14; *vъ gorē kamennēi* 2, 7, 15 [IX 33]; — *i otъ togo obrēštajemъ vъsa prošenja naša, dъždъ (daždъ Ch) i naipače ina mnoga* O, Ch, G, 13, 16; 3, 5, 6, 8, 14 : *doždъ že naipače naidetъ (idetъ) mnogo* 1; 2, 7, 15; *daiže naipače i ina mnoga* V; *dondeže napaa i na* 4, 10—12 [XII 13] (*daždъ* vi verbi dati ortum esse apparet, pari modo *dai že* V e *dajati*); — *izblelъ, izblelъ* O, H, G, 13; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14 : *izblevalъ* 1; 16; *izzjablъ* V; *izbavilъ* 4, 10—12 [XI 29]; — *vъ unynie veliko vъpade (vnide* 1) O, Ch, G, 13, 16; 1; 2, 7, 15 : *vъ učenie velie vpade* 3, 4, 10—12; 5, 8, 9, 14; *vo učenie veliko vședъ* V [III 21]; — *medъvnymi slovesi svetyhъ* O, Ch, 16 (similis lectio in 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V): *medovniya (medvenya) sladosti svętyhъ knigъ* 1; 2, 7, 15; *medotočnyihъ slovesъ otъ svętyihъ knigъ* G, 13 [X 98]; — *silnoju tvojeju desniceju* in omnibus codicibus, praeter : *siluju tvojeju i desniceju* 1, *siluju i desniceju tvojeju* 2, 7, 15 [XVIII 11]; — *stežutъ ny na svoju* (sc. *vēru*) O, Ch, 16; *stužajutъ* G, 13; *stežatъ* 5, 6, 8, 9; V; *sii težutъ (= sstežutъ)* 3, 4, 10—12, 14: *ponužajutъ* 1; *nuđetъ* 2, 7, 15 (cod. 15 in textu *težatъ*, in margine

nudeť); — *panoněskъ*, -y O, Ch, G, 13, 16; 3, 5, 6, 8, 9, 14; *blateněskyi* 2, 7, 15 : *poganeskъ*, *paganeskъ* 1; 4, 10—12; *libreskъ* V [XV 18].

In ms. Serboslovenicis non sunt rarae formae, quae explanari non possunt nisi immutatione vocalium nasalium. Haec immutatio testatur fontem, ex quo codices Serboslovenici prodierunt, inter Slavos Bulgaros in usu fuisse. Iam Miklosich (Leg. 4) hanc mutationem in cod. Leopolitano (O) animadvertit affirmatque eam secundum Šafarikum etiam in nonnullis aliis manuscriptis VC exstare. Exempla huius mutationis sunt, ut sequuntur : a) $\varphi > \epsilon$: 1. *ašte možeši junošē sъ prēprēti* O, Ch [V 4] pro *junošφ sъ*, ut ex omnibus ceteris manuscriptis patet. 2. *sъ toboju i sъ sēmenemъ tvoimъ i vъseje zemlje* O, Ch, G, 13, 16 : ... *sъ vseju zemleju* in ceteris ms. [X 12]; in familia Serboslovenica in vicem instrumentalis *zemljeje* < *zemljejo* genitivus *zemlje* positus est propter pronomem *vъseje*, quae forma eadem est pro instrumentali et pro genitivo. 3. *i kъ semu pročeje Solomonju molitvu izglagolavъ* O, Ch, G, 13, 16 : *pročuju* 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14, *pročiju* V [III 32]; *pročeje* 3, 4, 10—12 ut adverbium τὸ λοιπόν, postea explanari potest (et ad haec postea Salomonis orationem elocutus). 4. Dubium est, utrum *na stranu zemlje šbđъ* O, Ch, G, 13 [IX 11] idem est ac *na stranъno zemljφ* (cf. *na strannu(ju) zemlju* 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V) an ac *na stranφ zemlje* (= extra terram), quod in ms. 1 legitur et ex qua lectione, ut videtur, *na inu stranu i zemli* 2, 7, 15, N, Lj oritur (*na inφ stranφ iz zemlje*). — b) $\epsilon > \varphi$: 1. *azъ že dēdъnjuju čbstъ ištu ne dostigohъ inoje prijeti* O, Ch, 16 : *ište* G, 13; *išta* 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; V [IX 12]. 2. *otъ zemlje i dušu bogomъ sъstavljēnъ (sostavlenu 16)* O, Ch, 16 : *dušeju* G, 13, [IX 12], ceteri codices *duša* < *duše*, quam formam librarii nominativum esse putaverunt (*duša bogomъ sъstavlena* vel *nastavlena*). Lectionem O, Ch antiquam esse constat. 3. *dastъ ju* O, Ch, G, 13, 16 (*δώσει αὐτοῦς* Mich 5,2) : *dastъ ε* vel *sε* [X 61]. 4. *do vrēmene raždajuštoju* Ch, *raždajuštoju* O, *raždajuštju* G, 13 [X 61] (*ἕως καιροῦ κτητόσης* Mich 5,2) : *raž(d)ajuštia*, *raž(d)ajuštaja* in ceteris manuscriptis (*raždajōštēje* > *raždajōštjφ*, quae forma, mutatis φ in *u*, in G, 13 legitur, cum formae O, Ch posterius exitum instrumentalis sumpserint). 5. *osemъ česti prēložī gramatikiju* Ch, 16 [VIII 10] : *gramatikie* O, G, 13, *gramotiky* 16, *gramoti* V, *gramotikia*, -ii in reliquis ms. 6. *iže besēdoju snide se (sъ nimъ i) reče emu* O, Ch, G, 13 [IX 2] : *iže besēduja sъ nimъ reče emu* in ceteris ms., excepta lectione *pobesēdovati s nymъ snide* 16 (in locum participii *besēduju* < *besēdujo* <

< *besěduję* ob similitudinem positus est instrumentalis substantivi *besědoju*; quia tali modo sententia verbum amiserat, pronomen *sъ nimъ* in verbum *sъnide sę* mutatum est).

Lectiones varias in codicibus Serboslovenicis *otъ druguju stranu* O, Ch et *otъ drugye* (*drugoi* 16) *strany* G, 13, 16 mutatione vocalium nasalium non licet interpretari, quod, ut ceteri codices docent (*na druguju stranu*), non de genitivo, sed de accusativo sg. agitur; in archetypo Serboslovenico dictum minus clarum *na druguju stranu* in *otъ druguju stranu* (gen. dualis) versum est, posterior quidam librarius in locum dualis singularem posuit (G, 13, 16).

Loci ex evangeliiis in VC citati a versione Palaeoslavica quandoque discrepant: ita ut auctor VC textum evangeliorum graecum ad verbum redidisse videatur, quod e sequentibus exemplis perspicuum est: 1. *πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν* Mt 5, 28, versio Palaeoslavica *vъsěktъ iže vъzъritъ na ženę sъ pohotiję* Ma, Z: VC [XV 15] *vъzrěvy na ženu sъ pohotiju* 4, 10—12, ceteri codices *iže vъzritъ na ženu pohotěti ei* (*jako pohetěti eja* V), in cod. 13 quin etiam *vъ eže pohotěti ei*. 2. *ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέχνα θεοῦ γενέσθαι* Jo 1, 12, versio Palaeoslavica *dastъ imъ vlastъ* (*oblastъ* A, O, Nik) *čędomъ božiemъ byti*: VC [XVI 14] *dastъ imъ oblastъ* (*vlastъ* V) *čędomъ božiiimъ byti* 4, 10—12; V; ... *da čęda božia budutъ* 1; 2, 7, 15; *da čęda bogu* (*božia* G, 13) *budutъ* Ch, G, 13, 16 (om. 3, 5, 6, 8, 9, 14). 3. *ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται* Mc 16, 16, versio Palaeoslavica *iže verę imetъ i krъstitъ sę, sъrasenъ budetъ, a iže ne imetъ věry* (*to*) *osųždenъ budetъ* M, A: VC [XVI 17] *věrounavyi i krъštę sę* (*krъstitъ sę*) *spasetъ sę, a ne vērounavyi osuditъ sę* 1; 2, 7, 15; ... *a ne veruei* ... 4, 10—12; *věrounav iže i krъstitъ se, spasenъ budetъ, a ne vērounavyi osuditъ se* Ch; *iže vēruetъ i krъstitъ se, spasenъ budetъ, ne vērounavyi že osųždenъ budetъ* G, 13; *iže vēru imet i krestitsja, spasenъ budetъ, a ne vērounav osuditъ* V. 4. *σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύουσιν* Mc 16, 17 versio psl. *znameniě že vērujōštiiimъ* Ma, As: VC [XVI 18] *znamenia pouėrounavšiъ* Ch, 16; 2, 7, 15; 4, 10—12; *věrounavšiъ* 1; *věrounavšiimъ* G, 13; *věrounavšymъ* V; om. 3, 5, 6, 8, 9, 14.

Nonnullis locis versio biblica Palaeoslavica, discrepans a lectione in VC, textui Graeco propius accedit: 1. *οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν* Mt 23,13, *τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε* Lc 11,52, versio psl. *ni vъhodeštiiъ ostavlěate vъniti* Ma *vъhodeštēimъ* (-iimъ Z) *vъzbraniste* Ma, Z: VC [XVI 19] *hoteštiiъ, hotęstimъ vъniti ne*

ostavljaete (ne daste V) in omnibus codicibus, praeter . . . ne ostavite vьniti 3, 5, 6, 8, 9, 14; VC [XVI 20] hotęštīmъ vьniti vьzbraniste 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; vьniti hoteštīmъ vьzbranjaete G, 13; drugimъ vьzbranjaete 16 (om. Ch, V, 3, 5, 6, 8, 9, 14). 2. πᾶς ὁ ἀπολύων Mt 5, 32, versio psl. vьsękъ puštajęi Ma, Z : VC [XV 16] in omnibus codicibus iže pustitъ; ἀπολελυμένην Mt 5, 32, podъpęgъ: VC [XV 16] otruštenuju otъ muža (cf. Lc 16, 18 ženęi sę puštenojъ otъ mъža Ma, puštenicejъ Z, Nik a).

In versione Palaeoslavica Jo 1,1 duae lectiones inveniuntur: in evangeliario As lectio u boga exstat (πρὸς τὸν Θεόν), in tetraevangelio Z vero otъ boga. Utraque lectio in VC [XVI 4] reperitur: u boga 1; 2, 7, 15; O, Ch, 16; V; otъ boga 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; G, 13. Grivec in *Slavia* 25 (1956) 194.

Quod ad locos allatos ex Apostolo pertinet, res aliter se habet (VC XVI 1 Cor 14,5—40 complectitur). Lectiones variae pro rata parte paucae sunt, et quidem plures in familiis Russoslovenicis quam in codicibus Serboslovenicis, e. g.: a) velju že vsęmъ vamъ glagolati jazyky 1 Cor 14,5 Chr, Šiš, velju že vьsęmъ vamъ glagolati jazykomъ VC [XVI 21] Oh, G, 13, 16 : hoštu (že) da vsi jazyky glagolete; b) ašte vamъ ne glagolju vъ javljenii ili vъ razumъ (razumę Šiš) ili vъ proročъstvi (-ę Šiš) ili vъ naučenii 1 Cor 14, 6 Chr, Šiš, ašte vamъ ne glagolju vъ javlenie i vъ razumęnie ili vъ proročъstvii ili vъ naučēnii VC [XVI 22] Ch, G, 13 (om. 16) : ašte (kъ) vamъ (vel vy) ne vъzglagolju ili otkroveniemъ ili (li) razumomъ ili (li) proročъstvumъ ili (li) učēnietъ 1—12, 14, 15 (ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν προφητείᾳ ἢ διδαχῇ); c) piskanie 1 Cor 14,7; Ch, G, 13 (om. 16) : sopomoe 1; 2, 7, 15; pištemoe 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12 VC [XVI 23]; d) blagoobraznē Chr, blagoobrazno Šiš 1 Cor 14, 40, blagoobrazno Ch, G, 13, 16 : blagouērno 1—12, 14, 15 VC [XVI 57] (εὐσχημόνως). Cum Chr et Šiš inter se discrepent, codices Serboslovenici hunc, Russoslovenici illum sequuntur: bezvęstnъ glasъ 1 Cor 14, 8, VC [XVI 24] 1—12, 14, 15: bezglasnъ glasъ Šiš, Ch, G, 13 (om. 16), ἀθλον φωνήν; ita etiam rodъ glasnyhъ 1 Cor 14, 10 VC [XVI 27]: rodъ sъglasnyhъ (γένη φωνῶν); vъ vsetъ mirę 1 Cor 14, 10, VC [XVI 27]: vъ mirę (ἐν κόσμῳ).

Rari sunt loci, in quibus lectio familiae Serboslovenicae a lectione in Apostolo differt: jazyky glagolę 1 Cor 14, 6 Chr, Šiš, VC [XVI 22] 1—12, 14, 15 : i vъ jazyky glagolju Ch, G, 13 (om. 16), γλώσσαις λαλῶν; revnuite proricaniju 1 Cor 14, 39, revnuite proricaniju VC

[XVI 56] 1—12, 14, 15 : *razuměite* (*razuměvaite* G, 13) *proricaniju* Ch, G, 13, 16 (*ζηλοῦντες τὸ προφητεύειν*); *ašte li inomu javitš se sêdêštju* 1 Cor 14, 30 Chr, Šiš, VC [XVI 47] 1—12, 14, 15: . . . *vêduštomu* Ch, G, 13, 16. Unum tantum e manuscriptis familiae Serboslovenicae discrepat: *što vam polžbžstvujju* VC [XVI 22] Ch: *kuju vamž* (vel *vy*) *polžzu sžtvorju* 1 Cor 14, 16 Chr, Šiš et in ceteris cod. VC (*τί ὁμᾶς ὠφελήσω*).

Perspicuum est auctorem VC Palaeoslavica versione textus Apostoli esse usum. Ut res ita se habeat, etiam versio 1 Cor 14, 38 est testimonio; interpres Slavicus sententiam *el dé tis agnoeí, agnoeítai* (si quis autem ignorat, ignorabitur) male intelligens perperam convertit: *ašte kžto ne razuměetž, da ne razuměvaetž* Chr, Šiš, quae versio in VC [XVI 55] G, 13 legitur, librarius vero cod. Ch, 16 omissa negatione in altera propositione sensum mutavit: *da razuměvajetž*, in 2, 7, 15 quin etiam *da učitž i razuměetž*, cum 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12 haec verba desiderentur.

Is 66,7 *πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγεν καὶ ἔτεκεν ἄρσεν* auctor VC [X 63] Slavice vertit: *prěžde daže ne priide roždžstva bolěznž, izběža i rodi možžskž polž*, quae lectio in nullo codice integra conservata est. Omnes enim codices pro genitivo *roždžstva* nominativum posuerunt (excepto G : *roždžstva jee godž*) atque sensum sententiae non recte intelligentes substantivum *bolěznž* ad verbum *izběža* attraxerunt, alii ut subiectum, alii ut obiectum (*bolěznž izběža* dolor effugit; *bolězni izběža* dolorem effugit).

Vetustissimam lectionem VC familiae Serboslovenicae certe codices Leopoltanus et Chilandaricus conservaverunt. Miklosich in codice Leopoltano edendo in capitibus XVI—XVIII (haec enim capita Leopoltanus desiderat) panegyricum Rylensem (codex noster 13) est secutus, Chilandaricum ignorans. Textus in O et Ch ex omni fere parte idem est, ita ut ambo codices ad septem tantum lectionibus inter se discrepent, e. g. *protivu že simž ne mogyi prěti se* Ch, 16, (ceteri codices *prěti se, otrěti se*): *otvěštati* O, G, 13 [V 24]; *neskvržnžnomž mlěkomž vžzdoena byla* O [II 4] (codices Russoslovenici consentiunt): Ch, G, 13 hanc sententiam desiderant; *uslyšetž* O et codices Russoslovenici : *uslyšite* Ch, G, 13, 16 [X 32]; *tvorite se bogu ugaždati* O, 16 et cod. Russoslovenici : *ugaždajušte* Ch, G, 13 [X 82]; *skaži že koi razuměimž dobrěi* O, *razuměemž* cod. Russoslovenici : *razuměimž* Ch, 16, *razumž jest* G, 13 [XI 9]; *narečemž li vy* O et cod. Rsl. *narečemo li vy* 16 : *nareče li vy molitvu* Ch, *nareče molitvy* G, 13

[X 85]. Quod loci in cod. O, quorum mentionem hic fecimus, cum iis in codicibus Russoslovenicis consentiunt, lectio in O primaria esse videtur. Codices G, 13, alter alteri proximi, permultis in locis textum recentiore declarant (v. infra). Codex 16 singularis est in familia Serboslovenica; in recensione quidem Russoslovenica scriptus fontem meridionalem perspicue ostendit. Argumentis propior est O, Ch quam G, 13, sed maxime differt et ab his et ab illis crebris additamentis et uberiore dictione, imprimis in cap. XIV et XV, in quibus de Rastislavi missione Constantinopolim et de rebus a Constantino in Moravia Pannoniaque gestis narratur. Exempla ad hoc spectantia in XIV 2, 6, 14; XV 1, 2, 18—22 reperies. Librarius huius codicis in cap. XVI, in quo 1 Cor 14 citatur, permultos versus omisit (vv. 12—19, 22—33, 37—52), quod caput et in cod. V, alio quidem modo, non mediocriter decurtatum est.

Textum VC et Vladislaus Grammaticus amplificavit, sed modice tantum. Perpauci sunt loci, quibus auctor in utroque codice (1469, 1479) vel novas lectiones addidit vel textum fontis, qui ei ad manus fuit, ampliavit, e. g. i *upoi zemlju* [XII 23], *isplniti se tvoemu prošeniju* [XIV 16], item duo tantum exempla amplificationis sunt (VI 10, XVIII 9), qui loci non ex omni parte conspirant, e. g. *triezyčnye věry eresъ* G : *triezyčnuju věru i eresъ* 13 (ceteri codices *triezyčnuju eresъ*) [XVIII 9]; singulariter variat etiam VI 10 (v. in notis infra textum VC). In duobus locis textus amplificatus est solum in cod. G, cum lectio in cod. 13 eadem est ac in ceteris codicibus [VI 57, XVII 11]. Additamenta, exceptis exemplis supra memoratis, in cod. G tantum leguntur, et quidem plurimi in prima parte codicis [IV 5, 11, V 1, VI 54, 58, VII 1, 5, XVI 4]. Usus pronomini relativi *ize* praesertim cum participio iuncti, auctorem Graecis litteris eruditum ostendit; proprium est hoc pronomen indeclinabile iam esse : *vъ evangelii ize otъ Ioana* G [XVI 4]; *otъ ize tamo suštiihъ* 13 [VIII 19] (= ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ὄντων); *někotoraa otъ ize vъ njemъ pokazujuštiihъ se* G [VI 54]; *vъsēmъ ize vъ blagočstii o Hristē živuštiihъ hristianomъ* G [VI 10] (simile 13); *vъsēmъ ize vъ togo iskrōnnē vērovavšiimъ* G [VI 58] (= πάνσι τοῖς . . . πιστεύουσιν). Lectiones variae, utrique codici communes, creberrimae et varii generis sunt: hic atque illic de lectionibus agitur, quae stilum proprium auctoris monstrant : *nadēju se na boga* G, 13 [II 7] : *nadēju se bozē; daže do, sъmrъti različenia* [II 5] : *dondeže ja sъmrъtъ razluči; na molitvu se vъdastъ* [XIV 13] : *na molitvu se naloži; glagola* [XVII 12] : *reče; sutъ vēčnuju muku naslédili* [XII 1] : *sutъ vъ vēčnuju muku šli;*

pogrebenu byti [XVIII 18]; aliis locis vocabula leguntur, quibus vetustiora substituta sunt : zlobu G, 13 : *strǫpǫti*; *sǫvǣtǣ tvorešte* [XI 6] : *sǫvǣtǣ dǣjušte*; *trǣby tvorahu* [XII 10] : *trǣby dǣlaahu*. Sunt etiam lectiones, quae aliam sententiam expriment ac ceteri codices : *na boga nadeždu vǫzlagae* G, 13 [VII 1] : *na boga pečalǣ vǫzmǣtae*; *o vǣrujuštiihǣ slovese ihǣ radi* [XVI 15] : *vǣrujuštīmǣ slovesemǣ ihǣ*; *kako by vǣ mǣsto zemlǣnyihǣ nebesnaa priobrǣlǣ* [IV 5] : *kako bi vǣ zemlǣnyhǣ nebesnaa prǣmǣnilǣ*; *knigy imǣjušte* [XVI 7] : *knigy umǣjušte*. Nonnullis locis voces antiquiores quam in reliquis codicibus occurrunt : *hraminy ukrašeny* [VI 54] : *hraminy utvoreny* (in evangeliiis et Apostolo *ukrasiti*, Jagić, Ap III 58); *uvǣštavǣ* [XII 20] : *uglagolavǣ* (cf. *utolimǣ* Mt 28, 14 Z, M, A : *uvǣštaemǣ* S); *znamenia že vǣrovavšiiimǣ sia poslǣdujutǣ* [XVI 18] : *poidutǣ (poslǣdǣstvujotǣ* Mc 16, 17 M, A, O, *poslǣdujutǣ* Nik); *bljusti* [XVI 16] : *hraniti (bljusti* Jo 28, 20). Notandum est vocem *krasota* in G, 13 aliis vocabulis esse redditam : *ukrašenu . . . vǣseju utvariju* [III 3] : *krasotoju (krasota : utvarǣ eiusdem est generis ac ukrasiti : utvoriti)*; *tvoi razumǣ i mudrostǣ* (IV 18) : *tvoja krasota i mudrostǣ*; *o razumǣ bo ego i mudrosti* [III 28] : *o krasotǣ bo ego i mudrosti*. Vladislaus Grammaticus non sine ratione in locum vocis *krasota* posuit *razumǣ*, bene intelligens auctorem VC in animo non habuisse verba de pulchritudine iuvenis Constantini facere, sed de indole, quae Graeca voce *εὐκοσμία*, Latina virtus, decorum, modestia reddi potest. Auctor VC *διερμηνεύτης* vocabulo *glagolǣnikǣ* 1 Cor 14, 23, sed *ἔρμηνεία*, *διερμηνεύειν* (1 Cor 12, 10; 14, 26) vocabulis *sǣkazanie*, *sǣkazati* interpretatus est, cf. etiam *sǣkazatelǣ* Supr 346, 13 (*ἔρμηνεύς*). Quae vocabula etiam in cap. XVI VC omnium codicum inveniuntur, excepto tantum vocabulo *glagolǣnikǣ*, vice cuius in cod. G, 13 [XVI 45] *skazatelǣ* positum est, Grammaticus enim ob concentum cum vocabulis supra memoratis in vicem *glagolǣnikǣ* vocem *skazatelǣ* adhibuisse videtur.

Singularis est lectio *igry tvorešte* G, 13 [VI 10, 54] pro *divy* vel *divǣ tvorešte* in ceteris codicibus. Haec lectio utroque loco non idem significare videtur : VI 54 haud dubie »stupefacturi eum« (M), »miracula facientes« (P) significat, quaestio autem est, num in VI 10 versio »res deformes facientes« apta sit. Hunc locum comparari licet cum Act 8, 9 : *dǣe eziku Samarǣisku Chr, ustrašae stranu Samariisku* Šiš (*ἑξιστάνων τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας*) et Act 8, 11 *zane mnoga lǣta koreniemǣ divy tvoraše imǣ Chr, Šiš (ταῖς μαγείαις ἑξιστανάει*

magiis suis dementasset eos). Inde concludere possumus VC loco citato narrare christianos ab Agarenis in terrorem coniectos, conturbatos esse. Slavica enim vox *divъ* item ut g. *τέρας*, 1. portentum sensum stuporis, admirationis atque etiam perterrendi habet. Denique facile intellegi potest, qua de causa Grammaticus in utraque sententia voce *igra* usus sit : nam in lingua Palaeoslavica *divъ* etiam *θίαμα*, spectaculum significat (Mikl. Lex 161).

In codicibus VC partim conservatae sunt voces peculiare moravo-pannonicae, ut *balъstvo* 5, 6, 8, 9, 14; V [XI 15, 17] (ceteri codices *vračъstvo*, *vračъvъstvo*, sed omnes *vračъ* [IX 31, XI 13, 15], *vračevati* [XI 16, 18]); *nepъštjuju* 1—12, 14, 15, V [VI 12] (familia Serboslovenica *mъju*); *nepъštjujemъ* [X 19] omnes codices, exceptis 1; 2, 7, 15, ubi *nadêemsę* legitur (sed *mъnêti* omnes codices [X 10, 47, XVI 54]); *rači* O, Ch, 16; 5, 6, 8, 9 (*hotęše* 1; 2, 7, 15; *hotê* V; *vъshotê* 3, 4, 10—12, 14) [II 3]; *papežъ* 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V [XVI 2, XVII 1]; 1—12, 14, 15, V [XVIII 17]; *papežu* 1—12, 14, 15 [XVIII 14] (codices Serboslovenici ubique *papa*); *strižnikomъ* 4, 10—12 [XVIII 22]; *mnišъskyi* 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; Ch, G, 13, 16 [XVIII 5]; *eterъ* est forma propria familiae 3, 5, 6, 8, 9, 14 et codicis V, aliquibus locis legitur et in ceteris codicibus, e. g. 3, 4, 10—12 [II 1, X 92, XVI 40]; O, Ch, 16 [II 1], Ch, 16 [XVII 12], Ch [XVI 40]; semel tantum 1; 2, 7, 15 [XVI 40], numquam G, 13; *iskoni* omnes codices [X 60], sed *iskoni* 3, 4, 10—12; G, 13, *iskonê* 9 : *isprъva* ceteri codices [XIV 14].

Voces priscae, quarum mentionem fecimus, docent in familia (3), 5, 6, 8, 9, 14 verba huius generis melius crebriusque esse conservata quam in reliquis codicibus. Exemplis supra allatis addenda sunt etiam haec : *prъvoe* X 4, 11, 76, 83, XI 19, XII 4, cum reliqui codices huic formae *prъvêe* vel *prъvie* praeponant; acc. sg. m. substantivi = nom.: *vъ bogъ* VIII 16, *mužъ lukavъ i zaskopivъ* IX 2, *mužъ nagъ* IX 6, *dêdъ imêhъ velii* IX 11, *vêmъ tę trudенъ suštъ* XIV 7; reliqui codices fere semper formam acc. = gen. praeferunt. Quoad adiectiva *velii* et *velikъ* pertinet, res ita se habet, ut ambae voces promiscue adhibeantur et haud facile dici possit, utra forma praevaleat.

Codex Vaticanus VC Slav 12, ut iam supra dictum est, inter codices Russoslovenicos locum tenet. Lavrov, Mat XXI, lectorem attentum facit, hunc codicem peculiare lectiones continere. Textus in codice Vaticano traditus nostra opinione apographon tantum repraesentat vetustioris versionis, quae manifesta vestigia ostendit,

auctorem intelligenter et libere vetus quoddam manuscriptum tractare; librarius, aetate posterior, textum pluribus in locis male intelligens, permultos errores inseruit.

Compendia in textu resolvimus, signa, vocalibus superposita, omisimus.

Perspiciuitatis gratia capita in partes et versus dividuntur.

Паметъ и житіе блажнаго оучителя нашего Константина философа, прѣлага настояника словенскѣхъ языкѣхъ. Благослови:

I. 1. Богъ многостивъ и щедръ, шжидаетъ покаяніе чловѣчьско, да быши еси спасены были и въ развѣхъ истинныхъ пришли, не хощитъ бо смърти грѣшникѣхъ, нѣ покаянію и жикотѣ, аще и наипаче приложитъ на злобѣхъ, нѣ не вставашеть чловѣча рода штпасти шслабленіемъ и въ съблзвнхъ неприязнихъ прїити и погубенїти, нѣ на кажда лѣта и ерѣмина не прѣстають благодать творѣ намъ многу, шко испрѣка даже и до ныны, патрархън жи прѣвѣкѣ и штьци и по тѣхъ пророкы, а по сиухъ апостоли и мѣчиникы, праведными моужн и оучители избрании шть многомалынаго житїа сего. 2. знаеть бо господь себѣ, нжи него соуть, шкоже рече: шецѣ мое гласа моего слышеть и азъ знаю ю и имнѣмъ еъязыкаю ю и по мнѣ ходеть и даю нмъ жикотъ вѣчнхъ. 3. юже сътвори и въ нашъ родъ, възденгъ намъ оучителш сици, нжи просвѣти языкъ нашъ, слакостїю омрачши оумъ свон, паче льстїю дїаволнню, не хотѣвши въ свѣтѣ божїихъ заповѣдѣхъ ходити. 4. житїе же него швалнеть, по малѣ сказанемо, шкъже вѣ, да нжи хощитъ, то се слыши подобнть се юмоу, въдрость приемяе, а лѣность штмѣтае, шкоже рече апостоль: подобни мнѣ бывають, шкоже и азъ Христоу.

1. ождан покаяніе чловѣчьско G, 13; ождан покаяніи чловѣчьскаго 16; жада покаяніа чловѣча 3, 4, 10—12, 14; жада на покаяніе чловѣчи 1; 2, 7, 15; 5, 7, 8, 9; жада покаяніи чловѣча V. — грукшиномъ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14. — покаяніе жикоту 5, 8, 9; покаяніа (и 1) жикоту 1; 6; обрацина жикота V. — приложитъ 2; 4, 11, 12, 14; 5, 6, 8, 9; G, 13; приложитъ 7, 15; приложитъ 3, 10; приложитъ V. — отъ напастн 5, 6, 8, 9. — ослобанимъ 2, 7, 15; 16; ослобанимъ V. — неприязниъ 1; 2, 7, 15; 3, 10, 14; 5, 8; неприязниъ 4, 11, 12; 6, 9. — в соблзвнхъ неприязни гнѣоути V. — благодѣлати 7; блакости 3, 4, 10—12. — многуа 1; 3, 4, 10—12, 14; многѣ V. — таи и нмнѣк 1; 3, 4, 10, 12, 14; та и нмнѣк 11; дажда и нмнѣк 5, 6, 8, 9. — прѣво 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; прѣа 3, 4, 10—12, 14; 16, V. — многомалынаго G, 13.

2. От. а н 3, 4, 10—12, 14. — възову 3, 4, 11, 12, 14.

3. къ наши роди G. 13. — оучитель 3, 4, 10—12, 14; 5, 6, 8, 9. — снца 4, 11, 14; снцго 1; 2, 7, 15; снго G. 13. — омрачинныи 1; 3, 4, 10—12, 14; омрачса 5, 6, 8, 9; омрачиншн G. омрачншн 13. — нашн 1; 3, 4, 10—12, 14. — хоткшнмъ 3, 4, 10—12, 14; хоткшн G. — заповѣди, -ни 1—12, 14, 15.

4. шкже 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; шже 5, 6, 8, 9; шкожн G. 13; како 16. — кто хочнть 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9. — От. хочнть то 3, 4, 10—12. — самшн 1—12, 15; самшн G. 13. подовнтнса 1, 11, 16. — отлагаш 16. — мн (рго мнѣ) 1; 2, 15; 3, 4, 11, 14. от. 5, 8; 10, 12. — От. н азъ 3, 10—12, 14.

II. 1. Бѣ солоуицеѣ градѣ бѣ мужъ иетеръ добороднъ и богатъ, именимъ львъ; прѣдръже санъ драгарекынъ подѣ стратигом'. 2. бѣ же благовѣрнъ, съхранше въсе заповѣди божіи испльнъ, шкоже иногда ишвъ; живѣи же съ подроужимъ своимъ и роди ѡ отрочетеъ, штъ ннхъ же бѣше младкшншн седмъи константинъ философъ, наставникъ и оучитель нашъ. 3. гда же и роди мати, въдаше его донани, да и бѣ донла; отроче же не рачи се иети тѣждъ съсѣдъ никакоже, развѣ по матер'ни, дондеже штъдошеъ бѣсть. 4. се же бѣсть по божию смотрнню, да бѣ добра корнне добра лѣторасель. 5. по семъ же добра таа родителн свѣщакъша се не съходити се, говнца себѣ, нъ тако жиста ш господи лѣтъ ѡдн, дондеже ш смръть развлчи, никакоже прѣстоупльнша того свѣкта. 6. на соудъ же юмѣ хотиш нти, плака се мати отрочете снго, глаголющи: не брѣгѣ ш въсемъ развѣ ш младенци семъ юдиному, како имать бѣити оустроена. 7. онъ же рече: вѣрѣ ми имн, жно, надѣю се бозѣ, шко дати имать юмѣ штъца и стронителн такого, иже и стронть и все христїанты. 8. юже се и съвѣсть.

1. иѣимн 1; G. 13; иѣкто 2, 7, 15. — дроугарескъ 1; 3, 4, 10—12; дрбгарескн 6, 8, 9, 14; дроугаримъ 15 (in margine дроугарескн); драганесн 16; драгаскнн 13; сотннческнн 2, 7; V.

2. благовѣрнъ и праведнъ 1—12, 14, 15. — истинно (рго испльнъ) G. 13. — От. живн — своимъ G. 13. — мѣннцъ (рго младкшншн) 1; 3, 4, 10—12, 14; 5, 6, 8, 9; V; мѣннннн 2, 15; мнѣннн 7.

3. въдаша 1—12, 14, 15; въдашн G. 13; вда V. — да и отдонть G. 13; да ем его коспнтала V. — хоташн 1; 2, 7, 15; въсхотѣ 3, 4, 10—12, 14; G. 13; хотѣ V. — по чюжъ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; по чюжда 5, 6, 8, 9, 14; по тѣждъ O; тѣжда съсѣца 16; чѣнго снцца V. — развѣ мати своимъ 16.

4. отрасель G. 13; hic add.: искерннномъ млѣкомъ въздонн (-но) была (-о) 1—12, 14, 15; O: да ем... лѣтораль (!) процѣла 16.

5. не съходнтаса 1—12, 14, 15; говнцнн 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; от. G. 13. — о господи шко (и) братъ снстра 1; 3, 4, 11, 12; о вози шко братъ и снстра V. — да

лѣ. лѣтъ 1; 5, 6, 8, 9, 14; за чотырнадцать лѣтъ 2, 7, 15; за чотырідцять лѣтъ 3, 4, 10—12; чотыри на десѣти лѣтъ V; лѣтъ .лѣт. 13. — дажи до смѣрѣти разлѣочнѣа G, 13. 6. плакашеа 1—12, 14, 15, V. 7. о козѣ 3; на кога 7; G, 13, 16. — стронѣ (оустронѣ 1) веа 1—12, 14, 15, V.

III. 1. Бѣдми же лѣтъ съ отрокъ, видѣ сънъ и повѣдане штъцѣ и матери рече: 2. шко стратигъ събра все дѣкниче нашего града и рече къ мнѣ: извари себѣ штъ нихъ, юже хоушиши подрѣжїе и на помощь съкрѣсть себѣ. 3. азъ же съгледавъ и смотривъ въсебѣхъ, видѣхъ єдинѣ краснѣишѣ въсебѣхъ, лицемъ свѣтѣишѣ се и оукрашеноу велѣми моннети златѣи и бисеромъ и въсею красотою, ѣнже еѣ имѣ софїа, сїи рѣчь моудрость. тоу извѣрахъ. 4. слышавши словеса си родитѣлиа єго рикоста къ нѣмоу: 5. сыноу, храни законъ штъца твоего и не штърѣзи наказанїе матери твое. 6. свѣтланикъ бо заповѣдаъ законоу и свѣтъ. 7. рѣци же прѣмоудрости: сестра ми боуди, а моудрость знаемоу себѣ сътвори. 8. сїанетъ бо прѣмоудрость паче сальница; и аще приведеши ю себѣ имѣе тоу подрѣжїе, то штъ мнѣга зла избеавши се єю.

9. єгда же и вѣдаста на оучнїе, спѣише паче вѣсѣхъ оученикѣ въ книгахъ памѣтїю скорою велѣми, шко и днѣшъ бѣти.

10. Бдиноу же штъ дѣни шкоже шѣвичан єсть богатычишїма главлїенїе творити левитроу, изъидѣ с ними на поле, крагоуи свои възъмъ; шко поусти и, вѣтрѣ се шѣрѣтъ по смотренїю божию и възѣтъ и занесе єго. 11. отрокъ же штъ того къ оунынїе и печаль вѣпадѣ, деа дѣни не шѣтъ. 12. чловеѣкѣвалюєїемъ бо сконмъ милостивѣын бога не велѣємоу прїеѣкѣноути житїнскѣхъ вѣщицѣхъ, оудовѣ и оулови. 13. шкоже древлїе оулови плакидѣ въ лѣкѣ єлнїемъ, тако и сїго крагѣемъ. 14. въ себѣ же помыслинкѣ житїа сїго соуєтѣоу, шкаашїе глаголе: 15. таково ли єсть житїе се, да въ радости мѣсто печал прїеѣкѣаетъ? 16. штъ сїго дѣне по ни се поутъ нмоу, нже єсть сїго лоучьши, а въ млекѣ житїа сїго сконхъ дѣни не иждивоу.

17. и пооучане се снмъ, сѣдѣкаше въ домѣ своємъ, оуче се изъ оустѣа книгами свѣтаго Григорїа Богослова и знаменїе крѣстное сътвори на стѣнкѣ и похвалоу свѣтому Григорїю написаъ снцїеъ: 18. ѡ Григорїе, тѣломъ чловеѣче, а доушию аггѣле. 19. ты тѣломъ чловеѣкѣ съ, аггѣлѣ єви се, оуста бо твоа шко єдинѣ штъ сѣрафїимъ бога прославлїють и въсїаєнїнѣю просѣѣцїають пракѣне вѣрѣ казанїемъ. 20. тѣмъ же и мене прїпадаюца к тѣеѣ любовнїю и вѣроу прїими и боуди ми оучитѣль и просѣѣтїтѣль. таковаа завѣцаваашїе.

21. Вѣшадѣ же въ многыи вѣсѣдѣхъ и оумъ вели, не могъи разоумѣти глѣбннѣхъ, въ оумнѣи велико вѣпаде. 22. стран' же нѣкконъ къ тоу, смѣи граматикѣю и къ немюу шадѣ молиши и, на ногѣ юго падае и вѣдае се немъ: 23. добръ наоучи ме хѣдожьствѣхъ граматическомъ. 24. он' же талан'тъ скон погрѣхъ, рече къ немъ: юноши, не трѣжданъ се, штрекѣ се немъ штъишадѣ никогоже не наоучити сѣмоу въ мое дѣиѣ. 25. пакы же отрокъ кланне се немюу съ слѣвами глаголаше: вѣзми вѣсоу мою честь штъ домѣ штъца моего, еже ми достонѣтъ, а наоучи ме. 26. не хотѣкшѣ же послѣшати юго, шадѣ же въ домѣ скон къ молитвахъ прѣкѣваше, да бы шерѣлъ желанѣ срьдѣца своего.

27. вѣскорѣ же когѣ сътвориѣ колю конѣцихъ се юго. 28. отъ красотѣ ко юго и моудрости и приажнѣмъ оученѣ, еже бѣ растворено въ немъ, слышавѣ царевѣ стронтеа, иже нарицаѣтъ се логофѣтъ, посла по нь, да се бы съ царемъ оучина. 29. отрокъ же оуслышавѣ се радостно поути се иеть и на поути поклон' се молитвѣхъ сътвориѣ, глаголае: 30. боже штъца нашихъ и господи милости, и иже сътвориавѣ вси вѣсакла словомъ и прѣмоудростию своєю, създѣдавѣ чловѣка, да владѣтъ тобою сътвореными тварями дажда ми соущѣю вѣскран твонхъ прѣкетоа прѣмоудрости, да раздѣкю, что иеть оугодно твѣк, и съпасѣ се. 31. аз' ко немъ рабѣ твон и сынъ рабѣхъ твоиѣ. 32. и къ сѣмъ прочне соломону молитвѣхъ изъглаголае и вѣставѣ рече аминъ.

2 коюда 16. V. — юже хѣиши 1; 2. 15; подроужѣю 1; 3. 4, 10—12; 5. 6. 8. 9. 14; ко подражѣи 16. — Omnes cod. praeter O, Ch, G, 13. 16: на помощь и. — животѣ своимъ (рго съвѣсть сѣк) 16.

3. глѣдѣхъ 1—12, 14, 15. V. — оутварѣю (рго красотю) G, 13. — прѣмоудрость G, 13. — сѣю G, 13.

5. наказанѣа 1; 7. 15; 3. 4, 10—12; 5. 6. 8. 9. 14; V.

6. запекѣи 1; 3. 4, 10—12, 14. cf. *οὐκ ἔστιν ἐπιτολὴ νόμου καὶ φῶς* Prov. 6.23.

8. никѣти (рго никѣ тоу) omnes cod. — подроужно 3, 4, 10—12; подражани V.

9. къ оучнѣи книжнѣи 1; 2. 15; G; к наоучнѣи книжнѣи 7 (in margine ко оучнѣи); на оучнѣи книжнѣи 3, 4, 10—12; къ наѣчени O, 16; ко оучнѣи V. — паматѣю и хитростѣю дозрою 2. 7, 15; паматѣю и хитростю 3. 4, 10—12 (add. скорою 14); паматню шдрою V. — шко и днѣитисѣ всѣмъ 1; 2, 7, 15.

10. крагоуина 5. 6, 8, 9, 14; штрикѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V.

11. ни штъ хѣкѣа 1; 2, 7, 15; ни ада хѣкѣа 5, 6, 8, 9, 14; ни штъ ничеже G, 13.

12. ни хотѣ G, 13. — чловѣчскыхъ шщѣхъ 5, 6, 8, 9, 14; чловѣчскнмъ шщамъ V. — оуловити 3, 4, 10—12, 14; V (add. и 1; 5, 6, 8, 9).

13. крагоуиломъ 5, 6, 8, 9, 14; штрикомъ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V.

14. оутѣхоу (рго соутѣоу) 1—12, 14, 15, V.

15. прѣкѣватѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4; 5, 6, 8, 9, 14; V; прѣкѣвають 10—12.

16. къ малѣк (рго къ малѣк) 5, 6, 8, 9.

17. поучиѣ са нмѣ 1; по оучиѣ са нмѣ 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; пооучиѣмса нмѣ 3, 4, 10—12, 14; поучини се приимѣ V.
19. наказанїемѣ 1; сказанїемѣ G, 13; V; оучиѣемѣ 3, 4, 10—12.
20. кълекциши, колекциши 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; и тако хвалани сога 1; 2, 7, 15.
21. къ оучиѣи бланко елииде 1; къ оучиѣи бланко елииде 3, 4, 10—12; 5, 8, 9, 14; ко бчени бланко елииде V.
22. нѣкым 1; нѣкто 2, 7, 15; стѣрѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — нѣма 5, 6, 9, 14.
23. доерѣ дѣм 1; доерѣ дѣи 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; доеродѣм V. — хитрости грамотичѣстїи 3, 4, 10—12, 14; премѣдрости и хитрости грамотичѣскои V.
24. отроци 1—12, 14, 15, V.
26. домоу (рго къ домѣ скон) 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; домоуи 1.
28. Ceteri cod. о красотѣ; о разоумѣ G, 13. — Om. versus 27 et 28 (usque ad къ нмѣ) 3, 4, 10—12. — посла за него G, 13.
30. мнѣстни 1. — прѣмоудрѣсть 1—16, G. — разоумѣе 1—12, 14, 15. — оуднои 5, 6, 8, 9, 14; коли твои G, 13.
31. раснѣ 1; 2, 15; 3, 4, 10—12; G, 13; раснѣи 7. —ъ V.
32. прочюю 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; прочю V. — прѣмоудрѣсть (рго молимоу) 5, 6, 8, 9, 14; мѣдрѣсть V.

IV. 1. Бгда же прїиде къ Цариградѣ, вѣдаше него оучителемѣ, да се оучить, и въ три мѣсеци навъкъ граматикїю и проча се иеть оученїа. 2. и наоучи же се Ѡмирѣ и гевмитрїи и оу лька и оу Фотѣ дїа нѣѣ и вѣскѣмѣ философнѣскымѣ оучиѣемѣ къ сим' же и риторикїи и арифметикїи и астрономїи и моуsikїи и вѣскѣмѣ прочїимѣ линїѣскымѣ хоудожѣствомѣ. 3. тако же и навъчи вѣса, шкѣже би єдино шѣ ннѣ навъкнѣти. 4. скорѣсть ко се съ прилежанїемѣ слоучїи, дрѣуга дрѣгоу прѣскѣпюши, нмѣже се оученїа и хоудожѣствомѣ сѣвершаю. 5. болѣе же оученїа тнѣх шкразѣ на сѣбѣ шкваше съ тѣми, съ ннмиже бѣаше пользнѣ, оукланїе се шѣ оукланїюшїи нѣх се къ стрѣпѣтѣ, како би къ зема'ннѣх навѣснаа прѣмѣкнїал, излѣтѣти не тїлсе сїго и съ богомѣ жити.

6. оузрѣкѣ же него такоа соуциал логофѣтъ дастѣ немѣ властѣ надѣ свонѣмѣ домоу и къ царевѣ полатоу съ дрѣвнокнїемѣ вѣходити. 7. и вѣпрѣси него єдиноу глаголе: философи, хотѣхѣ оуѣкдѣти, что иеть философия. 8. он' же скорѣмѣ оумѣмѣ рече акїе: вѣжнѣмѣ и члѣвѣчѣскымѣ вѣщемѣ разѣмѣ, бланко можѣтъ члѣвѣкѣ приеланжити се коуѣ, шкѣ же дѣтелїю оучить члѣвѣкѣ по шкразѣ и по недѣвнїю бѣти сѣтвор'шѣмоу и. 9. сїго же паче вѣзлѣвѣи и вѣпраша и ш сѣмѣ толнѣкѣ моуѣ бланкѣ и чѣстѣнѣ. 10. онѣ же сѣтворїи немѣ оучиѣи философѣско, въ малѣхѣ словѣсѣхѣ бланкѣ оумѣ сказахѣ.

11. въ чистотѣ же прѣбывае, вѣдѣми оугаждане когоу, тол'ми наче любезниѣи вѣсѣма вѣваше. 12. и логофѣтъ вѣсакоу часть творе немѣ гоуѣнноу, влато много дашии немѣ, он' же не прѣнмаше. 13. единою рече немоу: твою красота и моудрость штъноудѣ излнха ноудити ме лювити те; то дѣщере нмаше доухок'ноу, юже штъ крѣствѣла изнхъ, красноу и богатоу и рода добра и вѣляка; аще хоушиши, подрѣжѣю сѣю ти дѣла; штъ цара же нѣниѣ вѣлаю часть и книжѣ прѣнмѣ и вол'шнѣю чан, вѣскорѣ бо стратигъ боудеши. 14. штъвѣщак' же немоу философа: дарь оубо вѣанкѣ трѣвоушѣнмѣ юсть, а мнѣ вол'шнѣ оученѣа нѣсть ничтоже нно, им'же развѣма съвракѣ прѣдѣд'ниѣи части и богатыства хоушѣ нескати.

15. слышав' же логофѣтъ штъвѣтъ него, шѣдѣ къ царниѣи рече: съ философа юнѣи не лювѣтъ житѣа сѣго; то не штъпоустимѣ него шѣщинѣи, нѣ постриг'ши и на попок'ство штъдѣданмѣ и не слоуж'бѣ, да боудѣтъ вѣклотникарь оу патрѣлар'ха въ свѣтѣи Гоуѣнѣи; нѣган понѣ тако него оудрѣжимѣ. 16. еже и сътвориши немоу. 17. мало же съ нимѣ въ сѣмѣ повѣкѣ, на оускоуѣ морѣ вѣшѣдѣ съкри се въ монастырѣи. 18. некаше же него ѣ мѣсѣцѣ, юдѣва и шѣрѣтѣши. 19. не моу'ше же него приноудити въ тоу слоуж'боу, оумолнѣи и оучитѣл'нѣи столь прѣкѣи и оучити философи тозѣм'це и стран'нѣиѣ, съ вѣсакою слоуж'бою и помоцию. 20. по то се прѣѣтъ.

1. по прочла 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; О, 13; прочнмѣ сл штъ оучинмѣ 3, 4, 10—12; прочнхъ штъ се оученѣи G; наемѣкъ грамматикѣю и прочла бчнѣи 16; наемѣкъ грамотѣи ко прочла еси бчнѣи V.

2. земаннр' V. — днмѣксѣи 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; О; — и 3, 4, 10—12; дѣщнцѣ G, 13. — оучнѣма (рго хоудожѣствомѣ) 1; 3, 4, 10—12.

3. шкѣи ни еднѣи отѣ ннхъ наемѣи 1; шкѣи ем могаѣ кто еднѣи наемѣноути отѣ ннхъ 2—12, 14, 15, V.

4. сѣкѣи 1—12, 14, 15. — оучнѣа и хоудожѣствѣа 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; оучнѣа и хитрѣи 3, 4, 10—12; оучнѣа хоудожѣствомѣ G, 13. — сѣврѣшѣютѣ ошпѣс cod.

5. вѣрѣи (рго болю) G, 13. — съ тѣми вѣкѣдоуши 1—12, 14, 15, V. — въ злоѣб (рго стѣрѣлѣи) она тѣчѣю еднѣа сѣмѣтѣи и дѣи G; помнѣшѣи како ем 2, 7, 15; 3, 4, 14. — како ем земнѣи нѣсѣна прѣкѣнѣшоу 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V; како ем (и G) въ мѣсто земнѣи ннхъ нѣсѣна прѣскѣл G, 13; — нѣити отѣ тѣкѣи сѣго G, 13.

6. на своѣмѣ домоу 1—12, 14, 15; на своѣмѣ домѣ V.

7. еднѣи 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; add. по ннхъ G, 13.

8. хитрѣмѣ оумѣмѣ 1; 3, 4, 10—12.

9. отѣ сѣго ошпѣс cod. praeter G, 13, 16, O. — прѣсно (его, и) вѣпраша(а)ши (копроушии) 2—12, 14, 15. — о вѣкѣмѣ reliqui cod. — вѣлѣи 2, 7, 15; 6, 8, 9, 14; вѣл'ми 3, 4, 10—12; вѣлнчѣствѣи V.

10. вѣлѣи 1—12, 14, 15, V. — разоумѣ G, 13.

11. ѿма 5, 6, 8, 9, 14.

13. твои разоумъ (рго твои красота) G, 13. — юи ема прѣстнаъ 1; отъ краста 4; ѿла 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; O. — подроужїи сїю 2, 7, 15; 6; къ подроужїи сїю G; к подроужїи 16; подроужїю сїю V. — книжини отнес cod. praeter G, 13, O; cf. VM 3, 1. — прїимши 2, 7, 15; прїими G, 13, 16, O. — колыа 1; 5, 6, 8, 9, 14; 3, 4, 10—12; колши 2, 7, 15; колшиго V.

14. ѿлїи 1—12, 14, 15, V. — хотѣшиа (рго трѣбоуѣшиа) 1; add. иго 1—12, 14, 15, — да соудѣтъ (рго иста) 2, 7, 15. — волѣ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 11; волши 3, 4, 10, 12; вол' V. — От. ино 1—15, V, G, O. — прадѣлаа 1—12, 14—16; прѣди дни V.

15. къ царю G, 13, 16. — оуиши 1; 2, 7; 3, 4, 10—12; 5, 8, 9, 14; V. — да (рго то) G, 13. — отъ оуиши reliqui cod., отъ насъ 16. — ко прїизитри 16. — къдаднїа моу слоужаюу 1—12, 14, 15, V; даднїа иго на слѣжѣ 16. — кнїгчїи 2; сосоудхраннїи V. — нїан 2—12, 14, 15; ѿа G, 13.

17. къ томъ чинѣ (рго къ сїма) 16. — емѣ 3, 4, 10—12, 14; досмѣ 5, 8, 9; прѣсма G, 13.

19. оуноудити на тои слоужїи 1; 3, 4, 10—12; оуноудити на тоу (тою 5, 8; тѣждѣ V) слоужкоу 2; 5, 6, 8, 9, 14; V; поноудити (ноудити 15) на тоу слоужкоу 7, 15. — санъ (рго столъ) 1; философа 3, 4, 10—12; -їи reliqui cod. — скоа змѣа 1; тозїиа 2, 7, 15; того змѣа 5, 6, 8, 9; тои зман 16; cf. VM 17, 13. — моцїю 5, 6, 8, 9, 14.

20. и по то са ита 1—12, 14, 15; и сїи прѣта G, 13.

V. 1. Бѣ же ѿнїиїи патрїархъ юресь въздвнгалъ глаголюе: не творите чьстѣ светымъ иконамъ. 2. събрав'ше снѣмъ, велнчїише и, ѿко неправо глаголетъ, и изгнаше юго съ стола. 3. он' же рече: наснлѣм' ме изгнаше, а не прѣпрѣкше мене; не может' бо се никтоже протненти словесемъ монмъ. 4. царь же съ патрїкїи оустронѣвъ философа, посла на нь, рекъ тако: аще можши юноше съ прѣпрѣкти, то пакы столъ скон прїимши.

5. Онъ же оуарѣвъ философа юна тѣломъ, и нже бѣхъ послани с нимъ, рече къ нимъ: въси подножїа моего нѣсте достонны, то како азъ с вами се хоцѣ прѣкти? 6. философ' же къ немъ рече: не людскаго дѣвчїа дръжи, нъ божїи заповѣди зри. 7. ѿкоже бо юси и тыи ита землїе и доушоу богомъ съставленъ, тако и мъ въси. 8. то на землїю зри, чловѣкче, не грьди се. 9. пакы же ѿнїиїи итѣкща: не подобно иеть къ юснѣ цѣктьца нескати, ни стар'ца на конскѣ гнати, ѿко юношѣ нѣкояго истора. 10. философ' же итѣкща юмоу: самъ на се внїты вкрѣташи. 11. р'ци къ ксю врьстѣ дѣша снлнїиши телесе. 12. он' же рече: на старость. 18. философа рече: то на ксю те вранъ гонимъ, на телесноу или на доуховноу? 14. он' же рече: на доуховноу. 15. философа итѣкща: то ты нїны снлнїки хоцѣши быти. 16. да не глаголи нам' тацѣхъ прнтьчѣ, не безъ врѣмене бо цѣктьца ицѣмъ, ни на конскѣ тебе гонимъ.

17. срамъ же се стар'ца и инамо вбрати вѣсѣдѣ и рече: р'ци ми, юноше, како кръстоу разорноу соуцоу не кланяемъ се иемоу ни док'земъ него, а въ, аще икона и до прѣси соуци писана, чьсть иен твореще не стѣдѣти се? 18. философъ же штеѣща; четири во чьсти кръсть имать, и аще иедина чьсть него оубѣдѣть, то оуже сего не шкляеть вбразъ; а икона тѣкмо ште лица шкляеть вбраз' подобноу того, иегоже боуде писано; не львова во лица ни рѣсиа зрѣть, иже видѣть, нѣ прѣваго вбразъ. 19. пакы стар'ца рече: како се кланяемъ кръстѣ без написанїа, а вък'шемъ и нѣкъмъ кръстоу? 20. икона же, аще не имать написана имене, иегоже боудеть вбразъ, то не творите иен чьсти? 21. философ' же штеѣща: късакы во кръсть подобны вбразъ имат' христовоу кръстѣ, а иконы късе немають иединъ вбразъ. 22. стар'ца же рече: богоу рекышѣ къ мѣстоу: не сътворши късакого подобїа, како въ творещи кланяети се? 23. философъ же протнѣс самъ штеѣща: аще ки рекъ: не сътворши никакогоже подобны, то право прѣши; нѣ есть рекъ: не късакого, сирѣчь недостонноу. 24. протнѣс же смъ не могын прѣк, стар'ца оумляча и посрамн се.

1. патриархъ Константины града юрѣхъ иконоборноу къ Цариградѣ G. — и теорити 1—12, 14, 15, V. — чьсти 1—12, 14—16, V.

2. сѣборъ 2; 3, 4, 10—12; 13. — съгнаша 1—12, 14, 15, G, V. — прѣстола G, 16.

3. съгнаша 1—12, 14, 15, V. — прѣрѣкънѣмъ 16.

4. патри Іѣмъ 1, V; патриномъ 15; патриархомъ 2, 7; царѣхъ (царь 6) ии патрикии 5, 6, 8, 9. — къ иемоу (рго на нь) 1. — оуношоу сѣго 1; 2; 5, 6, 8, 14; V; юношоу сѣго 7, 15; 9; G, 13; оуношѣ сѣю 11; юношѣ онаго 16; юношоу 3, 4, 10, 12. — сѣрѣкти 3, 4, 10, 12.

5. оуна 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 14; V. — тѣломъ, а (и 10, 14, отъ 5, 6, 8, 9; V) не еѣднѣ стара оума къ нимъ 1—12, 14, 15, V.

6. дрѣжи се G, 13.

7. доуша когомъ състакана 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; V; доуша когомъ наставана 3, 4, 10—12, 14; доушоу (дѣш О) когомъ състакана G, 13, O.

8. зрѣ прию 2, 7, 15. — ии къзнанн се G, 13.

9. къ осени 1—12, 14, 15; осени V. — конноу 1—8, 10—12, 15, V; къноу 9, 14; сранъ 16. — штира 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — штира 1; 5, 6, 8, 9; ш. 2, 7, 15.

10. ирши (рго окрѣташи) 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; — осрациши G, 13.

11. вѣстоу есть 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14. — тѣлѣи есть G, 13.

13. да (рго то) G, 13. — гонимъ, оубѣщан G, 13, O.

16. то (рго да) 3, 4, 10—12. — ижи (рго ни) G, 13. — конноу 1—12, 14, 15; сранъ 16.

17. посрамъ 1; 2, 7, 15; G, 13; оуерамъ 5, 6, 8, 9, 14; посрамлѣнъ 16; посрамн 3, 4, 10—12. — оуноше 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8; оуноша 14. — аще лица до прѣси токмо (add. и 7, 15) боудеть, икон'ноу чьсть иемоу творещи 1—12, 14, 15 (simile V); . . . писана боудеть G.

18. ни коудеть G, 13. — то ѡжи своего образа ни имѣтъ и подоѡи того, ꙗкоже ради писана, а икона отъ лица образа шепалтъ и подоѡитъ со, ꙗкоже ради ебдѣтъ писано 1; то оужи своего образа ни шепалтъ, а икона отъ лица токмо образа шепалтъ и подоѡи того, ꙗкоже ради коудеть писано 2, 7, 15; то оужи своего лица ни аламтъ и подоѡи того, ꙗкоже ради писана 3, 4, 10—12, 14; то оужи своего образа ни шепалтъ, а икона токмо отъ лица образа шепалтъ и подоѡи того, ꙗкоже ради коудеть написано (ꙗкоже ради писана V) 5, 6, 8, 9; V. — От. нѣ прѣваго образа 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14.

19. кланнети 2, 7, 15. — От. и 1—12, 14—16.

20. ни коудеть написано имени 1; ни коудеть написана имени (имени 6) 5, 6, 8, 9, 14; ни коудеть написана имени G, 13; ни имать писана имени 3, 4, 10—12; ни имать надписанѣи имени 16. — От. то G, 13.

22. творци се G, 13.

23. достоннои 1—12, 14—16, V.

24. прѣкти са 1; 16; отпрѣкти 2—12, 14, 15, V; отѣрѣкти O, G, 13. — посрамлеса оумалча 1; оумолча посрамлеса 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V; посрамлеса и оумолчи 3, 4, 10—12.

VI. 1. По сиx' же ѿгарни, нарицаемѣи Брацини, възденгоси хоулоу на едннновежъство свѣтъне тронце глаголюще: 2. како кѣи христѣани едина богъ мѣнише, размѣшаете и пакы на трѣи, глаголюще, шко штъца и сынъ и доухъ юсть? 3. аще можете сказати шѣк, то послаете моуже, иже могоуть глаголати ш сѣмь и прѣпрѣкти нѣы. 4. бѣ же тѣгда философъ б и д лѣтома. 5. събор' же сътворъ царь, призвавъ и рече юмоу: слышиши ли, философъ, что глаголють скеран'ни ѿгарни на нашъ вѣроу? 6. то шко свѣтъне тронце съ слоуга и оучиника, шдѣ протнн се имь и богъ, съкрьшнтѣль съ вѣсакон вѣци, славимъи въ тронци штъца и сынъ и свѣтъ доухъ, тѣн да ти подасть благодать и силоу въ словесихъ, шко дрѣгаго Давида нова шент' те на Голнада, съ трѣми каменъми повѣждыша, възвератитъ те къ намь, сподобѣ и нѣбеномѣ царстѣю. 7. слышав' же се штѣкша: съ радостю ндоу за христѣан'скою вѣроу. 8. что бо юсть мнѣ слаждыше на сѣмь свѣтѣ, нѣ за свѣтою тронцѣ живоу быти и оумрѣти. 9. приставиши же къ нѣмоу ассириита и Гѣургѣа полашѣ.

10. дошѣдышим же имь тамо, вѣхоу шбразы дѣмон'скѣне написани вѣнкюдѣ на двѣхъ вѣсѣхъ христѣанъ, днѣы творци и роугающе се. 11. въпросише же философа глаголюще: можши ли, философъ, разоумѣти, что юсть знаменѣе се? 12. он' же рече: дѣмон'скѣи шбразы вѣндѣ и мню, шко христѣанъ тоу вѣноутрѣ живоутъ; шни же не могоуше жити с ними, вѣжѣтъ вѣнк штъ ниxъ. 13. а иже сѣго знаменѣа нѣста юдѣ, то съ тѣми соутъ тоу вѣноутрѣ.

14. На шѣдѣ же сѣдиши Пгарини, моудраа чедьа, книга наоучена гивмитрѣи и астрономѣи и прочѣи на оучинѣи, искоушающе и въпрашающе, глаголюще: 15. видѣши ли, философѣ, дивное чудо, како же пророкъ Мах'метъ принесе намъ благоу вѣсть шть кога и шератѣи многы люди и вси дръжимъ се по законѣ, ничесоже прѣстоупающе. 16. а вѣи христосъ законъ дръжиши ова снѣи, ова онако, шкоже иесть годѣ комоуждо васъ, тако дръжитѣ и теоритѣ. 17. къ симъ же философѣ штеѣща: когъ нашъ шко и поучина иесть мор'ска, пророкъ же глаголетъ о немъ: 8. родъ иего кто исповѣсть, възимлетъ бо се шть зимане жикоть иего. 19. сего же ради исканѣа мншѣи въ поучиноу тоу въхуодеть и силитѣи оумомъ помощноу иего когатаство развмноне приемающе прѣплавають и възвращають се, а славиши шко и въ сгннлѣхъ кораванхъ покоушають се прѣкити, ови истапають, а шви съ трѣдомъ иедеа штьдъхаютъ, немощноу лѣкностноу влающе се. 20. ваши же иесть шено и оудовно, иеже можеть прѣскочити въсакъ, малъ и великъ. 21. иѣсть бо кромѣк людскаго обѣчаши, нѣ иеже можеть дѣшити; а ничесоже иесть вама запокѣдала. 22. игда бо иѣсть въстигноуль гнѣка и похоти, нѣ попоустилъ то въ коую ви имать въриноу пропасть! 23. съмыслитѣ да развмѣкаеть. 24. Христосъ же не тако, нѣ шть низоу тиш'кене горѣ възводитъ вѣроу же и дѣтилю вожию. 25. творѣцъ бо съи въсактымъ, между аггелии и скоты иесть чловѣка сътворилъ, словесема и съмыслома штлѣчнѣи шть скота, а гнѣвомъ и похотноу шть аггеля; и иеже се чести кто прѣвѣнжаетъ, тѣ паче тоу се причасть, въшнѣихъ ли или нижнѣихъ.

26. Въпросиши же и пакты: како вѣи единомѣ богоу соущѣ въ трѣи славити и? скажи, аще вѣси. 27. штьца бо нарицаете и сына и доуха. 28. то аще тако глаголетѣ, да и женоу иемоу дадите, да се шть того мншѣи вози расплодѣтъ. 29. къ симъ же философѣ штеѣща: не глаголите тако хоулы вѣсчистны. 30. мы оубо добрѣ иесмы навыкли шть пророкъ и шть штьца и шть оучительъ тронцоу славити, штьца и слово и доухъ, трѣи ипостаси въ единомѣ соуществеѣ. 31. слово же то въпакти се въ дѣвѣи и роди се нашего ради съпасенѣа, шкоже и Мах'метъ вашъ пророкъ сѣдѣтелствѣеть, написавъ снѣи: послахъмы доухъ нашъ къ дѣвѣи извол'ши, да родить. 32. шть сего азъ вама повѣщѣи теороу о тронци.

33. симъ же словесы пораженн на дрѣгаа възвратнши се, глаголюще: шко тако иесть, шкоже глаголетѣши, гости, да аще Христосъ когъ вашъ иесть, почто не теоритѣ, шкоже вѣлитѣ? 34. писано бо иесть въ ибаргелъскыхъ книгахъ молити за врагы, и добро дѣшити ненавидѣиимъ и гонѣиимъ и ланитѣ швращати вноуѣиимъ. 35. вѣи же не тако, нѣ протнѣна

оружіа встрѣте на твореніе камь такобаа. 36. философъ же протикоу снмь штеѣща: двѣма заповѣдма соущима въ законѣ, кто законъ съ-
 вѣршаше шканиетъ се: иже ли единою съхранити, или иже швѣ? 37. ште-
 вѣщаше же шны: шко иже швѣ. 38. философъ же рече: когь іестъ рекль:
 молитѣ за обѣдѣнне; ть іестъ рекль пакы: колше снѣ любвѣе не можетъ
 никтоже швѣти на семь житіи, нъ да скою доушѣ положить за дрѣгы.
 39. дроутъ же ради мь се дѣиѣма, да не съ телесными доуша нхъ пакъ-
 ниѣна коудеть. 40. пакы глаголаше: Христосъ іестъ даль дань за се и
 за ны, въ же како не творите того дѣла? 41. и юже аще вранше себе,
 како понѣ да ны не даѣте сицеѣмоу великѣ и крѣпкоу изыкѣ изманъ-
 скѣ за кратню шашѣ и дрѣгы. 42. мала же просимъ, тькмо единого вла-
 тика, и дондеже стонтъ вса земля, хранимъ миръ междѣ собою шкоже
 ннѣ никтоже. 43. философъ же штеѣща: аще кто въ слѣдѣ оучителя ходѣ
 хоцетъ въ слѣдѣ ходи, въ нъже и онъ, дрѣгы же срѣтъ съврацаетъ и,
 дроутъ ли іемѣ іестъ или врагъ? 44. штеѣщаше же шны: врагъ? 45. фило-
 софъ же рече: вгда Христосъ дань дасть, коѣ царство вѣ, изманътаско
 или римско? 46. штеѣщаше же шни: римско. 47. шнъ же рече: тькмъ
 же не подоваѣтъ намъ заирати, понеже римашномъ вѣси даѣемъ дань.

48. По сихъ же и инаа мнѣга въпрашаніа въпросише, искоушающе отъ
 вѣсѣхъ хоудожествѣихъ, иже и сами оумѣхѣ. 49. сказа же имъ вѣса, ш-
 коже ѣ прѣпрѣ и о сихъ. 50. рикосѣ къ іемоу: како ты вса сѣи оумѣ-
 іеши? 51. философъ же рече: чловѣккъ иѣкон почрѣпъ въ мори водоу, въ
 мѣшци ношаше ю и грьдѣше се, глаголюе къ странникѣмъ: видите ли
 кодѣ, юже никтоже не имать развѣ мене? 52. пришьдѣ же іединъ моужъ
 поморникъ, рече къ іемоу: неисток ли се дѣиѣши, хвалѣ се тькмо ш
 смрьдѣшнмъ мѣшки, а мь сего пѣчинѣ имамы. 53. тако и ки дѣиѣте,
 а шть насъ соутъ вѣса хоудожествѣа изышла.

54. и по сихъ же показаше іемоу днѣты творѣнне врьтограда насаждѣннѣ
 иногда шть землѣ изниккоуще; шко сказа имъ, како се вѣвѣиѣтъ, пакы
 показаше іемоу вѣсе богатыство и храмнны оутеорѣны златомъ и сре-
 вромъ и камѣнемъ драгомъ и биромъ, глаголюще: 55. виждѣ, философе,
 днѣннѣ чудо, сила велика и богатыство многѣ ймермѣнно, владыкы
 срацинска. 56. рече же к' имамъ: не днѣно се іестъ, когѣу же слава и хвала
 сътворшомѣу си вѣса и вѣдавшѣ на оутѣхѣ чловѣккѣмъ; того бо соутъ,
 а не иного.

57. сѣтнѣе на скою се злобѣ окрацѣше, даше іемѣ іадѣ пити. 58. нъ
 когь мнѣстнѣты, рекы: аще и смъртно что испнѣте, не имать вѣс врьѣ-
 дити, ивѣкѣ и того и на скою землю здрава и вѣзвратѣи.

1. срѣчнн 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14.
6. славолюбнмъ 1; 5, 6, 8, 9, 14. — камнѣмъ и 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14: V. — споло-
канъ 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14: V. — От. и 1—15, G, V.
7. радъ 1—12, 14, 15, V.
8. по свѣтѣ тронцѣ G, 13.
9. приставиши же къ нему аскрита Гѣургѣа и послаши ѿ 1; приставиши же ему аскрита
(аскрита 5, 6, 8, 9, 14) Гѣурѣа послаши 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; послаши же с нимъ ас-
критѣ Гѣурѣа 3, 4, 10—12; припослаши же съ нимъ асѣг'крѣта и Гѣурѣа послашю G, 13;
пристави же ему сѣланта Гѣурѣа ити с нимъ V.
10. шедшимъ 1. — Add. post тамо: видѣши страннмъ и гноуснымъ мѣстѣмъ, отъ богоборныхъ
Пгаранъ сѣдѣвшихъ тоу. иже сѣху сѣхорнѣн на пороуганѣ и подемѣхъ къ сѣмъ, иже къ сла-
гочетѣи в Христѣ живущимъ хр'ст'анамъ къ мѣстѣхъ онѣхъ, оскрѣляющѣмъ сѣхъ немало G;
сѣрѣши страннмъ и гноуснымъ мѣстѣмъ сѣдѣвшихъ отъ нѣхъ тамо, иже сѣхорнѣн сѣху на порѣ-
ганѣ и послани и сѣшимъ хр'стианомъ къ сѣмъ, иже к мѣстѣ ономъ живущимъ, оскрѣляющѣмъ
сѣхъ немало 13 (idem M 1870). — написани 1; написано V. — сѣсѣм'скимъ G; от. 3, 4,
10—12; днѣхъ 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; V; дмѣн O; игрн G, 13.
12. сѣсѣм'скимъ 3, 4, 10—12; вѣсѣм'скимъ G. — озрамы 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; G, 13. —
ншроую 1—12, 14, 15; шроую V. — конъ 1—12, 14, 15, V.
13. кѣнѣкоуду 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; кѣнѣкоуду 2, 7, 15; O, G, 13; 8д8 16;
иш на днорѣхъ V. — видѣтъ ко сѣрцѣ V.
14. оуцнма чадѣ и кнжнма оуцнма 1; моудрамъ (-а 5, 6, 8, 9, 14) чадѣ (чада 3, 4, 10—12)
и кнжнн: (-а 2, 7, 15) оуцнма 2—12, 14, 15; мѣдра чадѣ и кнжннма навѣнна V; моудрамъ чадѣ
наказана кнжннмъ наказанъ емъ доволѣ G; моудрамъ чадѣ кнжн'ма оуцнма 16. — землѣмѣрнн
V. — острономѣн 3, 4, 10—12; V.
15. кож и пророкъ 1—12, 14, 15, V. — прннсмн 1; 3, 10; 5, 6, 8, 9, 14; V; прннсмъ
2, 7, 15; прннсмн 4, 11, 12. — камъ 3, 4, 10—12. — оградѣ 3, 4, 10—12. — подѣ за-
конъ 1; по законъ 2—12, 14, 15; по законъ V.
16. дрѣжннн вашнго пророка 1—12, 14, 15, V. — нмако 1—16; нмакоу G.
17. От. и 1—16, V. — глаушнма 1.
19. глаушнмоу 1. — сѣходатъ 1. — слакн разоушномъ G, 13. — покоушнющнма 2—12,
14, 15, V. — приплѣтн 1; 3, 4, 10—12; 7; V; приплѣтн 2, 15; 5, 6, 8, 9, 14. — онн
(ошн 1; 5, 8, 9) нстѣпѣютъ, а друшн и 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; онн (ошн 13)
нстѣпѣютъ друшн и жн G, 13; ошн нстѣпѣютъ, а друшнн 16; онн нстѣпѣютъ, а друшнн V;
онн нстѣпѣютъ, а онн O. — валѣющнма 1; 3, 4, 10—12; колншнющнма V.
20. оуко (рго шѣ ѿ) 2, 7, 15; 3, 4, 11, 12; оуко 1; 5, 6, 8, 9, 14; 10; лѣстн G, 13;
вашъ шѣо ѣшнко и добро V. — От. всѣхъ 3, 4, 10—12; 16.
21. всн моудѣтъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; моудѣтъ всѣ 3, 4, 10—12; всн моудѣтъ V. —
От. шѣтъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; V; иш сншв логѣ вѣста 4, 10—12, вѣстѣ 3. — нспѣ-
кѣдѣмъ 1; нспѣдѣмъ 3, 4, 10—12; аншнн лѣнѣкѣдѣмъ G.
22. нѣстѣ камъ 1—15, G. — н отуѣстнлѣ 5, 6, 8, 9, 14. — какоу 1; 3, 4, 10—12;
какоу 2, 15; 5, 6, 8, 9, 14; какъ ю 7, V; по что 16. — кѣрннѣтн 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14;
L, G, 13; V; крннѣшн 16; коврнн 3, 4, 10—12. — къ пропѣстѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 9, 14.
23. разѣмѣтѣ 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V; разѣмѣтѣ 2, 7, 15. — От. hīc
v. 16.
24. Add. in fine versus: оуцнть чѣлѣкѣма 1; 3, 4, 10—12.

25. члѣкъмъ (рго скоты) 10—12. — помысломъ 3, 4, 10—12. — отлажчкымъ (= -ъ и) 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; отложилъ 3, 4, 11, 12; отложилъ 10. — сказа (рго скота) 4, 10—12. — глѣка и похоти (-и 11) отрила 4, 10—12; раждежинимъ похотно V. — Опш. тѣ 1—12, 14, 15, V. — томъ се причинатъ G, 13. — Опш. глаг 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14.
28. те (рго да) 1—12, 14, 15.
29. из чинѣ 1; 2; V; вчинѣ 3, 4, 10—12; 15; изчинѣюци (in margine вчинѣ) 7; мнрщи: 5, 6, 8, 9, 14.
32. изекциѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; V; изекциѣи 5, 6, 8, 9; калекцию (рго поекциѣи теорию) G, 13. — сѣткою 1; 5, 6, 8, 9.
33. на дръбѣю 1. — са осратина 1—12, 14—16. — дроужи G, 13. — сога наша 5, 6, 8, 14. — помѣкватъ G, 13.
34. дѣи: 1; 2, 7, 15; теорити 8, V; теорити 3, 4, 10—12; 5, 6, 9, 14; 16.
38. молити се G, 16. — на самъ сѣткѣ 3, 4, 10—12. — положити кто G, 13.
39. съ тѣлеснымъ пакнѣимъ 1—12, 14, 15; за не тѣлеснымъ пакнѣимъ V. — и доуша 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V.
40. пакы жи въпросни его и ркоши G, ... его рекоуши 13. — за ны 1; 7, 15 (in margine ны 15); 3, 4, 11, 12; 5, 6, 8, 9, 14; V; за вы 2, 10. — не теорити тако его дама V.
41. то како omnes cod., praeter O, G, 13; то како ни данн даи 4, 10—12; то како пакн данн емоу ни даи V. — сицеюу G, 13, 16.
42. испросенъ 1; испросимъ 3, 4, 10—12; и просимъ 2, 7, 15; 5, 6, 8, 14; 16, V. — толѣко (рго тѣкмо) 2, 7, 15. — златника 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; 16, V; золотника 5, 6, 8, 9; златника 14. — доналки 1; доналки 2, 7, 15.
43. Опш. аци — incl. философа жи рчи (v. 45) G, 13. — къ тонжи сѣдѣ 1—12, 14, 15, V. — ходити reliqui cod. — сѣратитъ 1; 2, 7, 15; колѣрацѣта 3, 4, 10—12; 5; въпрашатъ 6, 8, 9, 14.
44. они жи рѣша 1; 2, 7, 15.
44. они жи рѣша 1; 2, 7, 15.
45. дамаъ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; даа 5, 6, 8, 9, 14; V. — наладчыство 1—12, 14, 15, V. — ан нан omnes cod., praeter O, 16.
46. Опш. v. 46 16. — онѣи нѣк G, 13.
47. Опш. онъ жи рчи 1—12, 14, 15. — достонъ 1; 2, 7, 15. — насъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; 11; V. — зарѣти 5, 6, 8, 9, 14.
48. въпросиѣа 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16; V. — вопрошани 3, 10, 11; вопрошана 5, 8, 14; 7; въпрашани 1; add. и 2, 7, 15; его G, 13. — о кѣхъ 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16. — хоудожествѣи 1; 2, 7, 15; хитростѣи 3, 4, 10—12.
51. нѣкымъ 1; 3, 4, 10—12; G, 13, 16; нѣкто 2, 7, 15; стѣрѣ 5, 6, 8, 9, 14. — хуламане G, 13; — нѣжи 1—12, 14, 15, V. — кромѣ аъ G, 13.
52. нистоекъ ан еси днѣци се V; не стыднши ан се сѣа глаголю G, 13. — снв G. — глаукинѣу 2, 7, 15.
53. теорити G, 13. — хоудожества G, 16; хитрости 3, 4, 10—12; V.
54. днѣъ (днѣо 3, 10, 12) теорити 1—12, 14, 15, V; игри теорити G, 13. — вноградъ 1; 2, 7, 15; 10. — насажднѣи и нѣкотораа отъ ны къ нимъ показѣюцихъ се G. — изникѣюци 1—12, 14, 15; изникѣюци G. — хуламы 1, V. — сѣтворны 1; оустронны 7, 16 (in margine оустронны 7); оукрашны G, 13; оустворны V.

55. амакрііно 1; 2; 3, 4, 10—12; амакрііно 5, 6, 8, 14; арміііно 7, 15; арміііно 9; амакріі V.

56. дико 1; 3, 4, 10—12, 14; 16; дикоу 2, 7, 15; дикоуся етъ 5, 6, 8, 9. — оуткшій G, 13.

57. и яко оубо отъ него сѣ оублашаше, разгнѣваше и на свою оубычкѣ злобоу обративше оублашаше оуморити его отравленіемъ, и оубо растворивши ядъ самратнымъ, вѣдши яко испити G; разгнѣваше же се сетикѣ на свою злобу обративше и . . . 13. — Про сѣткѣю: горши 2, 7, 15; прочи же V; а поганіе 16.

58. я ка вѣсѣмъ, иже ка того искрѣпкѣ вѣроуашимъ G. — испіють 5, 6, 8, 9. — ничтоже вѣса не вѣдять 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; сѣ. аци и самратно что испитъ, ничтоже нѣхъ не вѣдять М Мс 16, 18. — изъясни и того отъ пискухъ рѣкъ 16; изъясни и того тогда невѣждина 13; сѣхрани того невѣждина отъ пагубнаго напоиѣ G.

VII. 1. И пакы не по мншвѣ врѣмени шрек' се вѣсего житїа сего, сѣде на єдиноомъ мѣстѣ безъ млькы и сѣкѣ самомѣ тѣкмо вѣнемлає и на оутрѣш'ни дньє ничесоже не всталаше, нѣ ницїишъ раздаває все и на бога печаль вѣзмѣтає, иже се на вѣсакѣ дньє ш вѣсѣхъ печать. 2. єдиною же на свѣтын дньє слоувѣ ємоу тоуживш, яко ничесоже не имамын на сици дньє чѣстѣнь, он' же рече ємоу: прѣкпнтѣвыи иногда Израилѣтѣкни кѣ вѣсѣтынн, тѣ имать и намъ вѣде дати пишѣ; нѣ шьдѣ призови понѣ петь ницїишъ моужь, члє божїє помощи. 3. яко вѣстѣ окѣднїи часѣ, авїє прине моужь вѣкме вѣсакоеу яды и ї златникѣ. 4. и когоу хвалоу вѣздасть о вѣсѣхъ снѣхъ.

5. кѣ Олимьѣ' же шьдѣ кѣ Мефодїю братѣ своємоу начеть жити и молитѣшъ творити бес прѣстанїа кѣ богѣ, тѣкмо кингами бесѣдѣє.

1. жикота 4, 10—12. — вѣзмавнѣкѣ 2, 7, 15. — оутрїи 1—12, 14, 15, V. — не оставаше отъ нѣхъже томѣ на пишѣ тѣлеснѣю оубѣсти, когда оублашаше что G. — на бога надеждѣ вѣздаше G, 13; на бога пѣча вѣздашаше V. — и нѣ сѣ вѣсамн . . . пѣчѣ 1—12, 14, 15, V.

2. на свѣтын икѣоторы же дньє G; на свѣты дньє икѣоторымъ 13. — слоувѣ его 1—12, 14—16, V. — израилѣты 1; 2; 3, 4, 10—12; 5, 8, 14.

3. окѣднѣмъ година 1—12, 14, 15, V (in margine время 1). — прине reliqui cod. — икѣто моужь 2, 7, 15; моужь икѣымъ G, 13. — вѣса 2—12, 14, 15; время полно яди вѣса 5, 6, 8, 9, 14. — златникѣ 1—16, V.

5. имнѣ 1; 3, 4, 10—12; олимѣ 14, V; олимѣ 7, 15. — тамо жикѣши и молитѣшъ творї G, 13. — вѣспрѣстанїи 1—12, 14, 15, V. — Add. in fine versus: богѣ нашѣмѣ слава (вѣгда и нынѣ 11) 3, 4, 10—12; и вси жытнѣскамъ отворѣ славиши отца и сына и свѣтаго дѣха V; ношѣ оубо и дньє выноу сѣ братомъ своимъ кѣ снѣхъ Израилѣшаше, и енци свои житїє чѣстїкѣ оублаше и вѣсѣжднїа же кѣ сѣрдци своимъ полагає и кѣ трѣдомъ жи трѣдомъ прилагает, явнн иже по вѣстѣ кѣ доводѣтѣкнѣхъ прѣдоубѣлаше. нѣ о снѣхъ жео нынѣ вѣсѣлане G.

VIII. 1. Прїидоши же съли къ царюу шть Козарь, глаголюще: яко не-
прѣва єдинобога знаємь, иже єсть надь вѣсѣми, и томоу се кла-
нашемь на вѣстоку, да штычає стоудныє нѣгы дръжше. 2. Юєрєи же
оустє нѣгы вѣкрѣ нѣхъ и дѣтелѣ прїєти, а Єрацины шть дрѣгоую странѣ
мирь дающе и дары многы стѣжст нѣгы на скою, глаголюще: яко наша
вѣкра єсть доврѣкшии вѣскѣхъ ѣзыкъ. 3. то сєго ради с'анємь къ вамь,
старшю дрѣжкѣш и дѣвокѣ дръжше. 4. ѣзык' во вєлїи соуши и царство
шть бога дръжше. 5. и вашєго сѣвѣкта ѣпрашающе проснемь мѣжа кни-
жна шть вєсь, да ацє прѣкрпнть Юєрєи и Єрацины, то по вашє се
вѣкрѣ нємь.

6. тѣгда вѣзѣскаєь царь философа и изьобрѣтъ сказа єемѣ козарь-
скоу рѣчь, глаголює: 7. иди, философе, къ людємь снмь и сѣтвори слово
и штѣкѣ о свєтѣи тронци сѣ помощию єє; нѣкѣ во никтоже не можєть
достонно сєго творити. 8. онь же рече: ацє вєлиши, владѣкѣ, на снко-
коу рѣчь сѣ радостно идєу пѣшь и вєсь вєзь вєсєго, єєгоже не вєлѣ-
ше господь оучеником сн носити. 9. штѣкѣца же царь: ацє се тѣгы єы
хотѣкѣ о сємь сѣтворити, то доврѣ глаголєши, нѣ царьскю дръжкѣш
вѣдѣи и чєсть, чєстьно иди сѣ царьскою помощию.

10. лєниє же поути се єсть и Хєрсона дошѣдь наоучи се тоу жидов-
скѣи бєсѣдѣ и книгамь, осємь чєсти прѣкложи граматикю и шть того
разѣмь вѣсприємь. 11. Самьрѣкнии' же нѣкєн тоу живѣашє и прихєде
къ єємоу стєзашє сє сѣ нимь и принєсє книгы самарѣ'скѣиє и показа
єє ємоу. 12. испрошѣ єє оу єєго философа, затвори се вѣ храмнѣкѣ и на
молитѣш сє иложн и шть бога разѣмь приємь, чѣтати начєть книгы
вєс порока. 13. оуєрѣкѣ' же Самаранинѣ вѣзѣпїи вєлѣмь гласомь и рече:
вѣ истинноу, иже вѣ Христа вѣкроуєть, вѣскорѣк доу'х' свєтѣи приєм-
люєть и благодать. 14. сѣмноу же єєго лєниє крѣщєшшє и сам' сє крєсти
по нимь.

15. и обрѣт' же тоу євєггєлїє и ѣвєлѣтиє, росѣскѣиє писемь писано, и
чловѣкѣ шєрѣтъ глаголюща тою бєсѣдою и бєсѣдоваєь сѣ нимь и сн-
лоу рѣчи приємь, своєи бєсѣдѣкѣ прикладає, разнчїи писемь, глаголає
и сѣгласнає и къ богу молитѣш дръже и вѣскорѣк начєть чєсти и ска-
зати, и мнѣши сє єємоу днєкѣи сє бога хєлєцїє.

16. Єлѣшав'ше, яко свєтѣи Каменьєтѣ єєє къ мори лєжитѣ, помо-
лнє' сє рече: вѣкроує вѣ бога свєтѣмь каменьєтѣкѣ надѣю сє, яко шєрѣтєи
єєго нємамь и изнєсти из мори. 17. оуєтѣждѣ архїєписєкоупа и сѣ кєиро-
сомь вѣсѣмь и говѣкнѣи моужєи и вѣсѣдшє вѣ кораблєи идєщи на мѣсто,
оутишшшє сє морѣ вєлѣми, и дошѣдшє начєше копати поющє. 8. лєниє
чѣсть хрїзма мнѣга, яко и кадилє мнѣгѣ и по сємь шєншє сє свєтѣиє

моци, еже възвѣмше съ великою чѣстїю и съ славою в'сѣхъ гражданъ
вънѣсоше въ градъ, якоже пишеть въ шрифтенїи его.

19. Козар'скы же коюкода съ кон шьдѣ шьбестоупїи христїан'скы
градъ и шплетѣ се ш немѣ. 20. оук'к'д'кк' же философъ не л'кне се иде
к' немѣ, вѣск'довав' же съ нимъ и оучителнаа словеса пр'к'дложи и оу-
кроти него. 21. и шѣкшавъ се немю на крышнїи. 22. възврати же се
философъ къ свои поуть. 23. и въ пр'кв'чи часъ молитвѣс творѣнїѣ немѣ,
нападоше на нь Оугрї, яко вльч'скын в'лющи, хотѣше оубити его.
24. он' же не оужасѣ се ни шетавїи свою молитвѣмъ, курїѣ лнско т'ккмо
зовын, в'к ко окон'чала юже сл'ж'вѣс. 25. шнн же оуар'к'вше н, по вѣжню
повѣл'кнїю оукрот'кше и начеше кланяти се немѣ и сл'шшав'ше оучител-
наа словеса штѣ оустѣ него, штпоустише и съ всю друшнїною.

1. послан 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; 16, V; посланннцн G, 13. — къ царюу гръчскомѣ
G. — вѣстоки 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; 7, 15. — а (рго да) 1—12, 14, 15, V. —
ошчлал свои 1—12, 14, 15, V; ошчлал свои (от. ннм) O.

2. жидови 3, 4, 10—12. — бстѣт O; оустата 2, 7, 15; оустати 1; 3, 4, 10—12, 14;
оусталици 5, оустолннцн 8, оустолнн 9; ноудѣтъ G, 13; набечаютъ 16. — д'клл 1; 2, 7, 15;
д'к'тлал д'ржани 3, 4, 10—12. — срачннн 3, 4, 10—12; 6, 14. — на друшнїюу страну 1—12,
14, 15, V; от друшнн страны G, 13; от друшнн страны 16. — поноужаютъ 1; ноудѣтъ
2, 7; тажнѣтъ (in particeps н'удѣтъ) 15; тажнѣтъ 3, 4, 10—12, 14; ст'дужаютъ G, 13. —
на свою к'кроу 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; V.

3. послухомъ G, 13; шкшнмъ 16. — правюу (рго старюу) G, 13. — старюу помннннцн
друшнїюу и любовъ д'ржани 2, 7, 15.

5. вашнмоу сльк'т'юу 3, 4, 10—12. — оу влѣъ 1; 2, 7, 15. — жиды 3, 4, 10—12. —
срачннн 3, 4, 10—12, 14. — нашюу 3, 4, 10—12. — вашюу к'крѣ прїнм'к'мъ G, 13.

7. молю ти, философи, нди 16. — с'ктворї нмъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V. — с'к-
творити 1—12, 14, 15, V.

8. радъ 1—12, 14, 15, V. — н'кшъ смн 3, 4, 10—12, 14. — От. и вѣсъ 11, 12, 14;
16, V. — разк'к' снго 4, 10—12. — пошл'квалнн G, 13. — вогъ 1—12, 14, 15, V. — шконнмъ
(рго сн) 1—12, 14, 15, V.

9. о сн'к' (рго о снмъ) 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 10; о сн'к' 3, 4, 11, 12; 15; V;
от. G, 13, 16.

10. дошнѣ до корсоуна 1; хрсона достн'гъ 16; жидовенно: G, 13, 16; жидовѣстїи 1; 3,
4, 10—12; V. — грамотнїѣ 1; 2, 15; 3, 4, 10—12; грамотнїн 5, 8, 9, 14; 7; грамо-
тн'кы 6; грамотнїѣ O, G, 13; грамотнїюу 16; грамотн V. — разоумъ вошн 1; 3, 4, 10—12;
разоумъ вошнї 2, 7, 15; разоумъ вѣсъ 5, 6, 8, 9, 14; V. — прїнмъ 3, 4, 10—12; 5, 6,
8, 9, 14; V; прїемъ 16.

11. самаранннъ 1—12, 14—16, V; самаранннъ G, 13. — н'кнн 1; 16; н'кнто 2, 7, 15;
4, 10, 11; н'кнто 3, 12; ст'рѣъ 5, 6, 8, 9, 14; V. — От. нѣ ошпел cod.

12. хрлм'к' 1; 2, 7, 15. — пр'кложи G, 13.

13. ннд'к'к' G, 13.

14. крышоу са reliqui cod. — по нимъ omnes cod.

15. роуьскыми писмены 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; рѣским' писмены 3; росакы писмены 16; роуьскы писмены О; рѣш'кыма писменима G; роуш'кыми писмены 13; рѣскими писмены V. — различная (-а 2, 7, 15) писмена 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; различїи писмень G; разлауци писмена 5, 6, 8, 9, 14; V. — мол. твоу творѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12. — сказовати 3, 4, 10—12; G, 13; V; глаголати 16. — дикамахоу omnes cod. — глаголюци слава когоу 16.

16. самшаеъ жи omnes cod. — зогови G, 13; add. deinde = in omnibus cod.

17. всѣдѣ 3, 4, 10—12; всѣдши 5, 6, 8, 9, 14; ишедши 7. — корабль 3, 4, 10—12; 16, V.

18. тогда жи (рго ани) 1; 2, 7, 15. — конѣ вѣта 1—12, 14, 15, V; влгоуухѣи много G, 13, 16. — канѣа много 1 (in margine димѣа) 1; 5, 6, 8, 9, 14; канѣа много 2, 7, 15; канѣ ао много V; канѣ аъ много 3, 4, 10—12. — и всѣ гражанѣ вѣншоа а въ градѣ 1; и всѣ скланишици и гражанѣ вѣншоа и (иухъ 7) въ градѣ 2, 7, 15; от. вѣншоа въ градѣ 3, 4, 10—12.

19. приидѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14. — add. от ѣжи тамо соуцїиухъ 13.

20. ии акинса 1; 2, 7, 15; 14; ии акинса 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9; ии акинса О; ии аинси V.

21. оскѣсиа тѣмоу G; оскѣсиа крициїи прѣати 16; deinde add.: отъде, инкожежи (инкоже 5, 6, 8, 9) пакост: сѣтворѣ (сѣтвори 1, 7; сѣтвори аъ V) людма тѣма 1—12, 14, 15 V.

22. конюци 3, 4, 10—12.

24. = не прѣста от молѣтѣи глаголю V. — господѣ помѣауи 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; G, 13; V; курѣакоуи 5, 6, 8, 9; курѣа: сѣаъ 14; и рѣи ааисѣа О, 16. — кѣлѣма 1; 2, 7, 15. — молѣтѣоу (рго слоужаоу) 16.

25. по кожию сѣмотрѣию G. — отвоустиши и сѣ мирома тако = G.

IX. 1. Вѣскѣд' же въ корабль поути се ѣсть козар'скаго на мѣштское ѣзеро и капїискаа врата кѣак'канскѣиухъ горь. 2. послаше же Козарие прѣтивѣ ѣмоу моужа лоукава засконникъ, иже вѣскѣдоу снидѣ се рече ѣмѣ: 3. како вѣмъ заъ шѣвичи имати и ставитѣ царь нѣмъ въ нного мѣсто штѣ нного рода? мѣмъ же по родѣ се дѣиѣмъ. 4. философъ же къ нѣмѣ рече: богу бо въ Слаула мѣсто, ничѣсоже оугодна дѣюща, ижебра Давида, оугаждающа ѣмоу, и родѣ него. 5. онъ же рече пакы: вѣмъ оуѣо книгы дръжище въ рѣкѣ, штѣ нѣухъ вѣсе прит'че глаголетѣ; мѣмъ же не тако, нѣ штѣ прѣсїи все моудрости шко погалъшише износѣмъ ѣе, не грѣдище се ш писанїи шкоже и вѣмъ. 6. рече же философъ к' нѣмѣ: штѣкѣшаю ти къ сѣмоу: аще срѣкѣшиши мѣжа нага и глаголетѣ, шко мнѣгты рѣзты и златѣ имамъ, имашин ли ѣе вѣрѣ, видѣ ѣего наго? 7. и глаголетѣ: нїн. 8. рече же ѣмѣ: тако и азъ тѣвѣк глаголю: аще ли ѣеши погалътиаъ вѣсакоу моудрѣсть, то скажи нѣмъ, коанко род' ѣесть до Шѣуѣса и коанко аѣтѣ ѣесть коториждо родѣ дръжалъ. 9. не могу же къ сѣмѣ штѣкѣшати, оумѣаща.

10. дошъдъшъ же ѿемъ тамо, ѿгда хотѣху на шекъдъ сѣсти оу кагана, въпросише же ѿго, глаголюще: каи ѿсть твоа четь, да те посадимъ на своємъ чиноу? 11. онъ же рече: дѣда имахъ велика и слава бѣла, иже банзъ цара стоише и данънью ѿмоу славъ колною штергъ, изгнанъ бѣсть и на страну земле шдъ шенща и тоу мѣ роди. 12. азъ же дѣдънюю четь дриънюю ищъ, не достигнухъ иноу приети, ѿдамокъ бо ѿемъ въноукъ. 13. и штекъраше же шни: достоинно и право глаголеши, гости. 14. шть сего же начише на немъ четь ткорити.

15. Каганъ же възъмъ чашъ рече: пишмъ къ нмѣ бога ѿдиноу, сътворъшаго всѣ тварь. 16. философъ же рече, възъмъ чашъ: пю къ нмѣ бога ѿдиноу и словесѣ ѿго, сътворъшаго словомъ всю тварь, нмѣже нека оутвердише се, и животворѣшаго доуха, нмѣже въса сла нхъ стонть. 17. штекъра къ ѿмоу каганъ: в'се равно глаголюще, ш семъ тѣкмо разлнчъ дръжимъ: кы бо тренцъ савите, а мѣ бога ѿдиноу, оудачъши книги. 18. философъ же рече: слово и доухъ книги пропокѣдоуютъ. 19. аще кто тѣк четь ткоритъ, ткорнго же словесѣ и доуха оустъ не къ чести иматъ, дрѣгъ же пакы все трое къ чести иматъ, которын оубо шть обою ѿсть четьники? 20. онъ же рече: иже все трое къ чести иматъ. 21. философъ же штекъра: тѣк же мѣ болъше ткоримъ вър'ми сказающе и пророкъ савшающе. 22. рече бо Исая: слоушанте мнѣ, Іакива, Ізраилю, ѿже азъ зокоу, азъ ѿемъ прѣкын, азъ ѿемъ къ вѣкы; нчина господъ посла мѣ и доухъ ѿго.

23. Ноуден же стонше окръсть ѿго рекоше ѿемъ: рци оубо, како можеть жи'скы поль бога въмкети къ чрѣво, на н'же не можеть ни къ зрѣти, а не мн' ли родитъ н. 24. философъ же показавъ прѣстомъ на кагана и на прѣваго свѣт'ника ѿго рече: аще кто рече, шко прѣкы съкѣт'никъ не можеть чрѣдити кагана, пакы же речть, послѣднн равъ сего можеть кагана и чрѣдити и четь ѿемъ сътворити, что имамъ нарици н, скажите ми, нестова ли или съмъслана? 25. шни же рекоше: и вѣло неств. въ. 26. философъ же къ нимъ рече: что ѿсть шть кидимъне твары четьникши въскхъ? 27. штекъраше ѿемъ: чловѣкъ, по шбразѣ бо во кю сътворенъ ѿсть. 28. пакы же къ нимъ рече философъ: то како нѣвѣтъ трѣновини, иже глаголютъ, не можеть се въмкестити къ чловѣка богъ; а шнѣ и въ кшннш се въмкети и въ шблакъ боурю и дѣмъ шель се шшѣслови и Іевъ. 29. како можешн иноу болица нецѣланти. 30. чловѣкъскъ оубо родъ на нестѣннш пришьдъшъ, шть кого би пакы шбновленнн приель, аще не шть самого ткорца. 31. штекъранте мн, аще врачъ хотѣ прилоланти пластръ болищмъ, приложитъ ли дрѣкѣ или камни или ннн? 32. и швит ли шть сего чловѣка нецѣлкѣша? 33. и како шшѣси

доухомъ светлымъ въ своенъ молитвѣ рече, роуцѣ проставь: къ громкѣ
камени и гласкѣ трѣбнѣмъ не шевашъ нѣмъ се къ томоу, господи щедрѣи,
нѣмъ въсклѣн се къ наше оутробѣ, штемъ наше грѣхѣ. 34. Якиа во тако
глаголетъ. 35. и тако разидеши се съ шекѣда, нарикѣше дѣнь, къ нѣже
вскѣдоуютъ шъ кекѣхъ снѣхъ.

1. ометенѣ 1; 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 8 митскаго острова V. — каспѣнска 1; 3, 4, 10—12;
O. — каспѣнскысмѣхъ 1; каспѣнскысмѣхъ 2, 7, 15; каскас(с)кнѣхъ (-мѣхъ) 3, 4, 10—12; 5, 6,
8, 9, 14; коакханетнѣхъ 16. — моужѣ лѣстнѣхъ и неправднѣхъ V. — нѣже вѣскѣдоуа с нѣмѣхъ рече
шмоу 1—12, 14, 15, V; нѣже вѣскѣдоуа снѣидѣ се съ нѣмѣхъ и рече G; ... авѣана снѣидѣ стрѣкѣ
нѣго: како ... 16.

5. како оубо км 1; 3, 4, 10—12; како км оубо 2, 7, 15; ом. оубо 5, 6, 8, 9, 14. —
къмъ преднѣмъ и къкъшѣмъ глаголетъ V. — всю моудрость 1—12, 14, 15. — ю 1—12, 14, 15, V.

6. оврацнѣи (рго ерѣктнѣи) 2, 7, 15. — шмоу (рго ш) omnes cod. — нара reliqui cod.;
наготѣу V.

8. Ом. рече же шмоу omnes cod. — моудрость, шноже хвалнѣи се G. — скѣши ми 3, 4,
10—12; 5, 6; G, 13. — шеть от Ядама G, 13.

11. дѣда нѣмѣхъ вѣло чѣстѣна, снѣла и славѣна V. — скѣшнѣ (рго стѣшнѣ) 2, 7, 15. —
снѣлоу вѣанѣ (вѣанѣ 5) 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9; вѣанѣ чѣсть G, 13. — на странѣоу землѣо
3, 4, 10—12; на странѣоу землѣо 5, 6, 8, 9, 14; V; на странѣоу землѣа 1; на шноу странѣоу
и землѣа 2, 7, 15; на странѣи землѣио 16. — дошѣдѣ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; отшѣдѣ
16. — тамѣ G, 13.

12. дѣднѣоу чѣсть прѣднѣоу G, 13; дѣднѣа (дѣднѣа 2, 7, 15; 6, 9) чѣсти дѣднѣа 1—12,
14, 15, V. — шнѣа 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12, 14; V; шнѣа G, 13; ом. 5, 6, 8, 9.

14. отшѣдѣ 1; add. начѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V. надѣхъ нѣмѣхъ 1; шмоу 16. — нѣмѣтнѣ
(рго творнѣтнѣ) 1—12, 14, 15; дѣржѣтнѣ V.

15. шѣо 1; 7, 15; 3, 4, 10—12; нѣмѣхъ 5, 6, 8, 9, 14; V; ом. 2. — господа еднѣго
5, 6, 8, 9, 14.

16. Ом. сѣтворѣнаго словѣмъ всю тварѣ 1—12, 14, 15, V. — сѣстоитѣ 1; 2, 7, 15; сѣ-
стоитѣ V.

17. вѣснѣ 1; 2, 7, 15; — глаголетѣхъ 1; 2, 7, 15; 9, 11; G, 13; глаголетнѣ 3, 4, 10, 12; V. —
равѣнѣи 1; 3, 4, 10—12; равѣнѣио 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16.

19. Ом. оустѣ 1; G, 13; V. — нѣ къ чѣсть 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; нѣ во чѣтѣи
5, 6, 8, 9, 14. — творнѣтѣ (рго шмѣтѣ) 1. — къ чѣсть 1; 3, 4, 10—12. — Ом. дрѣгѣмъ —
incl. шмѣтѣ 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14. — чѣстнѣи G, 13.

20. къ чѣсть 1—12, 14, 15.

21. вѣлѣхъ вѣлоу 2, 7, 15; вѣлоу 5, 6, 8, 9, 14; R. — послѣшѣоуи G, 13.

22. слѣшѣн 1—12, 14, 15, V. — азѣ шемъ вѣгѣ 2, 7, 15. — азѣ же по снѣхъ и къ вѣнѣ
2, 7, 15. — азѣ шемъ и шнѣи 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12.

23. вѣдѣ 1—12, 14, 15, V. — вѣмѣстнѣтнѣ omnes cod. — шнѣтоже (рго нѣ) 2, 7, 15;
ом. 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — вѣктнѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — а нѣ
ан 2, 7, 15; а нѣшѣн 1; 3, 4, 10—12; а нѣмѣ ан G, 13; а нѣ тоанѣо 16; аггѣн 5, 6, 8, 9, 14;
вѣднѣтнѣ reliqui cod., praeter O.

24. ерѣктнѣнѣнѣа 3, 4, 10—12. — нарицнѣ ш 1, 3, 4, 10—12; нѣго 7; G, 13. — шнѣсто-
пѣство 4, 10—12. — шнѣмѣшѣнѣнѣа reliqui cod., praeter O, G, 13.

25. ннстоа omnes cod., praeter O.

26. чнстнѣ 1: 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V; чѣстнѣшнѣ 13; чловѣкъснѣ 3, 11, 12, -а 4, -ѣ 10.

28. да (pro то) G, 13. — соуть ннстоѣн 1: 3, 4, 10—12; нн соуть взоуашн 2, 7, 15; нн соуть дрнвнн жн глаголють 8, 9, 14; нѣсоуть трѣшновнн 13; нн се право, ннн глаголют V. — н коурю 1; н къ коурю 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V; н къ коурѣ н къ дмлюу 3, 4, 10—12; коурю н дмлюу G, 13, 16.

29. можашн 2, 7, 15; V; можаашн G, 13. — ннмоу колацоу а (от, а 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14) нноу цѣантн (нцѣантн 2, 7, 15) 1—12, 14, 15, V; нннко колацнн нцѣантн G, 13.

30. отъ кого во нноу 1—12, 14, 15, V.

31. приложнть лн н 1: 2; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 14; ... снго G, 13. — От. лнн нн L, G, 13, 16.

32. что (pro чловѣка нцѣѣкъшн) 1: 3, 4, 10—12.

33. къ громѣ камннѣ 1; во гроеѣ камннѣ 3, 4, 10—12, 14; во гроеѣ камнн V; н горѣ камннѣ 2, 7, 15. — всанкел 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14. — къ нашюу оутроуу 1—12, 14, 15, V.

35. кскдоу о кскхъ снхъ сѣтворатъ 1; еахуу (нн) соуднтн о кскхъ снхъ 2, 7, 15.

X. 1. Гѣд'шн же пакы съ каганомъ, рече фнлософъ: азъ оубо юсмъ чловѣкъ юдннн въ касъ безъ рода н дрѣгъ, въ козѣ же се стезаемъ, юмъже соуть въ рѣкоу всакаа, н срьдъца наша. 2. шть касъ же, ннн соуть снл'н въ словесехъ, кскдѣшюцннмъ намъ, шнн разѣм'кюуть, да глаголють, шко тако естъ, а нхъже не разѣм'квюють, да въпросетъ, сказанемънн. 3. штѣцншн же юуднн н рекошн: н мы дръжнмъ въ кннгахъ н слово н доухъ. 4. скажн же нам, которын законъ дастъ богъ чловѣкънмъ прѣв'кнѣ, Мшѣсѣов' лн лнн ннн же в'нн дръжнтѣ. 5. фнлософ' же рече: снго лн радн въпрашанетѣ, да прѣвѣтъ законъ дръжнтѣ? 6. штѣцншн онн: нн, прѣвѣтъ ко подобанетѣ. 7. фнлософъ рече: аще хощетѣ прѣвѣтъ законъ дръжнтѣ, то шть обрѣзаннѣ оуклоннтѣ се сетно. 8. рекошн же онн: чнсо радн снцѣ глаголюешн? 9. фнлософ' же рече: скажнтѣ мн не потающѣ, къ обрѣзанн лн юсть прѣвѣтъ закон' данъ лнн въ ннобрѣзаннн? 10. штѣцншн онн: мннмъ, къ обрѣзаннн.

11. фнлософъ рече: не Поюкн лн когъ законъ дастъ прѣвѣтъ по запо-вѣданнн н штпданнн ꙗдамовѣ, закѣтоу нарнцане законъ? 12. рече ко к ннмоу: се азъ въздннжъ законъ мон с токою н съ сѣменемъ тшонмъ н къснѣ землане, трѣмн заповѣд'мн дръжнмъ. 13. н: вса юднтѣ, шко ꙗзаннѣ трав'нонѣ, еанко на ннкнн н юанко на землн н еанко въ водахъ, разѣкъ меса къ кровн доуша юго не юднтѣ. 14. н: нннн пролѣктѣтъ кровь чловѣка, да пролѣктѣтъ се соомъ юго въ нннн мѣсто. 15. что глаголетѣ,

противъ сеѹ прѣкъ законъ дръжати? 16. Ноудн къ нѣмоу штираще:
 прѣтын законъ Мѡѡсеѡвъ дръжимъ, сѣго же икътъ богъ нарекъ законъ,
 нъ закѣтъ, шко и прѣкън заповѣдъ къ члвкъкоу въ рѣн и къ Ибраамъ
 инако, шеркъзаніе, а не законъ; ино ко іестъ законъ, ино же закѣтъ, раз-
 лично ко іестъ, твор'ць нарекъ шбоіе. 17. философъ же штекъша къ нимъ:
 азъ ко о сѣмъ скажѣ снцѣ, шко законъ се наричетъ закѣтъ, богъ во глагола
 къ Ибраамоу: даю законъ мон въ пѣкти кашен, іеже и знаменіе нарече,
 шко коудѣтъ междѣ мною и токою. 18. ты же пакы къ Бремїн къпи-
 іеть: послушанте закѣта сѣго и къзглаголиши, во рече, къ моужемъ
 Іоудовомъ и жиѹщїнамъ въ Иеросолимѣк и рѣши къ ним': тако глаго-
 лиеть господъ богъ Израиліевъ: прокаеть члвкъка, иже не послушаетъ
 слово закѣта сѣго, иже заповѣдаѹ шъцїамъ вашимъ въ дѣни, въ иже
 изведоѹ іе изъ земліе ігѹп'тѣскыіе. 19. штекъшаше Іоудн къ нѣмѣ:
 тако и мѡ дръжимъ, шко тако законъ нарицаеть се закѣтъ, и іанко се
 иѹ дръжа по законъ Мѡѡсеѡвк, вси къ богоу шгодише; и мѡ дръжище
 се по нѣмъ, ип'шїемъ тако бѣти, а бѣи къзвдн'ши ннъ законъ и по-
 пираете божїн законъ. 20. философъ рече къ нимъ: добрѣ дѣіемъ; аще ко
 бѣ Ибраамъ не іеа' се по шеркъзанїе, нъ дръжалъ Ноіевъ закѣтъ, не кѣ
 се кожїн дрѣгъ нарекъ и Мѡѡсїи же, послѣдн пакы написавъ законъ, прѣ-
 ваго не дръжа. 21. такожде и мѡи по снѹ шбравъ ходимъ и шъ
 бога законъ приемше дръжимъ, да кожїа заповѣдъ твѣрда прѣкъывает'.
 22. дав' ко Ноіевн законъ, не сказа іемѣ, шко и дрѹгты имамъ дати, нъ
 въ вѣкты прѣкъывающїи къ доѹшѣ живѣ. 23. ни пакы, Ибраамоу шкѣтова-
 нїа дакъ, не къзвѣсти іемѣ, шко и дрѣгты имамъ дати Мѡѡсеѡвн. 24. тако
 бѣи дръжите законъ? 25. а богъ Бзвїінемъ къпнїеть: шко прѣставлю и,
 а ннъ вамъ дамъ. 26. и Бремїа ко рече шѣк: се днѣнне грѣдѣтъ, глаголетъ
 господъ, и закѣцаю домѣ Іоудовоу и домѣ Израиліевѣс закѣтъ новъ, не по
 закѣтоу, іеже закѣцаѹ къ шъцїамъ вашимъ въ дѣни прием'шомѣ роѹкѣ
 иѹ, известн іе изъ земліе ігѹп'тѣскыіе, шко тїи не прѣкъыше къ за-
 кѣтк моімъ и азъ къзвинивдѣхъ іе. 27. шко се закѣтъ мон, иже за-
 кѣцаю домоу Израиліевоу по дѣнїнѹ шнѣхъ, рече господъ: даю законъ
 мон къ помышленїа иѹ и на срдьцнхъ иѹ написоу іе и коудоу нмъ
 къ богъ и тїи коудѣтъ мнѣ къ люди. 28. и пакы тѣжде Іеремїа: тако
 глаголетъ господъ: шстанѣте на поутѣхъ и видите и къпросите на стѣзе
 господне вѣчнѣіе и видите, кѣ іестъ поутъ истовѣн, и ходите по
 нѣмоу; и шеркъшете шчнщїнїе доѹшамъ вашимъ. 29. и рѣше: не идѣмъ.
 30. подставиѹхъ къ васъ вѣюстїаме, послушанте вѣаса троѹкѣы. 31. и рѣ-
 ше: не послушанемъ. 32. сѣго ради оѹслышнте вѣыци и пасѹщїи стада
 къ иѹхъ. 33. и авнїе: слыши, земліе: се азъ навождѣ на люди сїѣ зло
 и плодъ штѣращїи иѹхъ, занїе словесъ монѹхъ не кънїше и законъ мон,

иже пророци прорекъдаше, штриниоуши: 34. не тькмо же снмь єдинїкмь скажѣ, шко законъ прѣстанеть, нъ и нїкмь кннми шть пророкъ шѣѣ.

35. штѣѣцаше къ нїмоу Ноудн: вѣсакъ Жидовннъ се вѣеть, въ истинѣ шко кьтн нмать тако, нъ не оуѣеть вѣкмь пришло о помазанїкмь. 36. философъ же рече къ нїмь: что си прѣдлагаете, видїши, шко Иеросолнмь сѣкрѣшннъ єсть и жрѣткы прѣстали соуть и вѣсе се се єсть сѣбѣмо, еже соуть пророци прорекан ш вась. 37. Малахїа бо шѣѣ вѣпнїеть: нѣеть моєе кєлєе въ вась, глаголетъ господь всєдрьжитїль, жрѣткѣ шть рѣкѣ вашнхъ не приємаю, занє шть вѣстокъ сєвнца до западѣ нмє моєе слакнть се въ їзыцѣхъ и на вѣсакѣмь мѣстѣ тьмїанъ приноснть се нмнн моємѣ и жрѣтка чнста, занє кєлїє нмє моєе въ їзыцѣхъ, глаголетъ господь всєдрьжитїль. 38. онн же глаголаше: сїн, шже глаголєши, в'сн їзыци хотєть благословнн єтнш и швѣрѣзани въ градѣ Иеросолнм'єцк. 39. рече философъ: то како Мшусн глаголетъ: ашє послѣоушаюцїе послѣоушаете, по вєємоу храни законъ и боудѣть прѣдѣлн вашн шть мора чрѣмьнаго до мора фнлїстнм'єска и шть пѣстыннє до рѣккы Єфрата. 40. а мшн їзыци о нїемъ же сѣмь пѣрєламанєе благословнмь се, шть Нїсєєва корнєе ншѣдшнмь, чашнїї їзыкѣ нарчєнк и сѣкть вѣсєе зєманєе и вѣсѣхъ отокъ, слакою божїєю прѣсѣкїшнн. 41. не по томоу законоу нн мѣстоу пророци кєл'мн вѣпнїють. 42. рече ко Захарїа: радѣш се вѣкло, дшцн Єївнн, се царь твоєн гредєть к тѣбѣ кроткк, вѣсѣдѣ на жрѣвѣцѣ шєлїн, стннь шрѣмннчѣ. 43. и пакы потрѣкнть шроужє шть Юфрєма и коны шть Иеросолнма и вѣзє глаголетъ мнрѣ їзыкѣмь и власти єго шть кран зєманєе до кон'цѣ вѣсєлєн'нннє. 44. Іаковъ же рече: не шєкоудѣїєть кнєзь шть Іоуды нн кождѣ шть стнгноу єго, дондѣ же прїїдетъ, єсємъ же се шєднть, и тѣ чашнїї їзыкѣ. 45. сїн кєлєе видїши скон'чєна и сѣврѣшнєна, коєго ннго ждєтє? 46. Данїна' бо рече шть аггєла нлѣучєнн: сєдмь дєсєтѣ нєдѣлѣ до Христа нгоумєна, еже єсть чєтѣрн єта и ч'лѣтѣ, запєчатѣкн видѣнїї прѣрѣчєтєкѣ. 47. коєе же лн вѣ се мннть жєлѣзнѣе царєтво, еже Данїналъ мѣкннть въ нконѣ? 48. штѣѣцашє рнм'єко.

49. философъ же вѣпрѣсн є: камєнь, оутрѣгъ се сѣ горы вєз роукы члѣвѣчѣскыи, кто єсть? 50. штѣѣцашє же: помазан'нн. 51. пакы же рєкошє: то ашє сїго сказанємь прѣрокы и ннѣмн кнц'мн оуже прншѣдшє, шкоже глаголєши, како рнм'єкоєе царєтво досєлѣ дрѣжнтъ влєдѣчєство? 52. штѣѣца философъ: не дрѣжнтъ се, мнмошлѣ бо єсть шко и прочєлѣ по шєрєвѣ нкон'номѣ; нашє бо царєтво нѣеть рнм'єко, нъ Хрїстѣосєко, шкоже рече прѣрокъ: 53. вѣздєннгнть вѣгъ нѣвєснѣе царєтво, еже въ кѣккы не нєстѣїєть, и царєтво єго людїамъ ннѣмь не шєтєвнть

се; и истинить и извѣсть въса царства и то станеть къ вѣкы. 54. не христіан'ское ли царство, нынѣ Христовѣмъ именовъ нарицаемо? 55. а римляне и долѣхъ прилежахѣ. 56. сїи же овъ шть сїго, овъ шть иного языка и племени къ Христово имѣ царствѣють, якоже и пророкъ Исая сказашеть, глаголюе къ вамъ: 57. остависте имѣ ваши къ сѣмьсть избран'нымъ мѣмъ, вас' же извѣсть господь, а работающімъ мѣмъ наречеть имѣ ноко, еже благословен'но боудеть по вѣсен зѣман; благо-словет' бо бога истин'наго и кльнѣши се на зѣман, кльнѣт' се богомъ небеснымъ. 58. не съвршила ли се соуть въскѣхъ пророкъ прореченїа оуже, шкѣ рчен'на о Христѣ? 59. Исая бо сказашеть родяство его шть дѣкы, глаголюе сице: се дѣкаа къ чрѣкѣкѣ прїиметь и родить сына и наркѣтъ имѣ мѣмоу Ем'мануѣиль, еже іестъ сказаемо: съ нами богъ. 60. а Михеа рече: и ты Ефѣмъ, зѣмле Иудова, никакоже мѣн'шїи быван къ владыкахъ Иудовахъ; не тебе бо извѣдетъ игоумнь, иже оупасеть люди моѣ Израилы и исходи его исконты шть днїи вѣка. 61. сїго ради дастъ ю до вѣрменѣ раждающею и родить. 62. Иеремїа же: въпросите и видите, аще родїи мужьскъ полъ, шко вели днѣ тѣ, якоже не бысть инъ, и акто тѣсно вѣдетъ Іаковоу и шть сїго спасет' се. 63. и Исая рече: прѣжде даже болющїа не роди, прѣжде даже не прїидѣ рождаство, волѣзнь извѣжа и родїи мужьскын полъ.

64. пакы же Иудїи рекоше: мѣмъ іесмы шть Емаа благословеное сѣмѣ, благословенїи штьцѣмъ нашимъ Иосѣмъ, вѣмъ же икѣте. 65. сказавъ же имъ о сїхъ рече: благословенїе штьца вашїго ино ничтоже икѣтъ, такмо хвала богоу, оного же ничтоже не доидеть. 66. сице бо іестъ: благословенъ господь богъ Емаовъ, а къ Нафѣтоу глагола, шть ижеже мѣмъ іесмы, да пространить господь Нафѣта и да вѣселитъ се къ села Емаова. 67. и шть пророкъ же и шть ннѣхъ книгъ сказане не вѣстави ихъ, доидѣже рекоше сами: шко тако іестъ, якоже ты глаголюешїи. 68. рекоше пакы: како вѣмъ оупванїе имѣюще на чловѣкка и творите се благословенїи быти, а книгы проклинают' такового. 69. штеѣща философъ: то проклет' ли іестъ Давидъ или благословенъ? 70. рекоше же они: вѣкло благословенъ. 71. философ' же рече: то и мѣмъ на того оуп'ванемъ, на иже и онъ. 72. рече бо къ фал'мѣхъ: иво чловѣккѣ мира моѣго, на иже оуп'кахъ. 73. чловѣккѣ же тѣ Христъ іестъ и богъ. 74. а иже оуп'ванеть на прѣста чловѣкка, то и мѣмъ того проклетѣа творимъ.

75. пакы же иноу прит'чю прѣдложнше, глаголюще: како вѣмъ христіани оврѣзанїе штмѣщете, а Христѣ не штеврѣг'шѣ его, нѣ по законѣ скончав'шѣ? 76. штеѣща философъ: иже бо рече къ Иерламоу прѣвѣне: се боуди знаменїе междѣ тобою и мною, тѣ и не съвршиши прїидѣ, шть

того дръжав'ше до сего, а прочие не дасть се мимонти, нъ крѣпнѣе
нама въдасть. 77. ркоше же они: то чѣсо ради нѣи прѣвѣше оугоднше
богоу, того знамениа не прием'ше, нъ Израимам'и? 78. штекъца фило-
софа: никоторы бо ште тѣх' шваиеть се двою жншоу имѣвъ, нъ тѣк-
мо Израамъ и сего ради оуда того оуръванеть, прѣд'каъ дае, не прѣ-
стоупати него даие, нъ прѣвомоу свѣрстншоу Пдамовоу шеразь дае:
прочнмъ, къ тѣ ходити. 79. Іаков оуко: такожде сътвори, оутрапашы
жнш стѣгна него, зане ѿ жншъ поеть. 80. развмѣк' же кнш, іеюже
то сътвори, нарече нме іевоу Израамъ, сирѣчь оумъ зрѣ вога, к томоу
бо не шваиеть се примѣшъ къ жншк. 81. Израам' же того не развмѣк.

82. пакы же въпроснше Іоудн: како въи ндоашмъ се кланяюще тѣо-
рнтѣ се богоу шгаждають? 83. штекъца философъ: прѣвѣше се наѣчнтѣ
раздѣлнтѣ нмена, что іестъ нкона и что іестъ ндоаш, и тако съмо-
трнще не постѣпантѣ на хрнстїанъ; дсѣт' бо нмншь въ вашемъ іезыцѣ
о сѣмъ шеразѣ лжнтѣ. 84. въпрошоу же въи азъ: образ' ли, юже въ
горѣ скнншоу Моисѣ нзнсѣ, или шеразь шераза, и хоудожественемъ съ-
дѣлаа прикладно шеразь, клантын и оумнн и ерѣст'мн и хрѣоуемъ нз-
реднтъ? 85. и понеже то тако сътвори, нарече мѣлантѣмъ того ради
дрѣвоу и оумомъ и шрѣстемъ чѣстъ творнтѣ и кланяетѣ се, а не богоу
давшомоу въ то врѣмѣ такъ шеразь? 86. такожде и о Соломонѣ цѣр-
кви, понеже нконѣ хрѣовнм'екынн и аггѣлскы и нѣкъхъ мншгъ шеразь
наѣкаше. 87. такожде оуко и мнн хрнстїанъ оугождашншхъ богоу шера-
зь и чѣстъ творнмъ, штедѣлающе доброю ште дѣмншьскыншхъ шеразъ.
88. хоумѣт' бо кншты жрѣще снншъ своѣ и дѣщнрн.

89. рѣше же Ісдн: како въи скнннш и занчншоу шдѣще не протнентѣ
се богоу? 90. штекъца къ нмъ: прѣвомоу закѣтоу заповѣдающе: въса
снѣкетѣ, шко и зан трѣвно, вса бо чнста чнстнмъ соутѣ, а сквѣрн'-
нымъ снѣкетѣ се іестъ осквѣрннла. 91. и когъ бо въ тварн глаголетѣ:
се въса добра зѣло. 92. вашѣго же ради лакоміа мало нѣкое ште ннхъ
штнеть. 93. снѣкет', бо рече, Іаковъ и насытн се и штерѣже се възлю-
блен'ншн. 94. и пакы: сѣдоше людѣ іести и пнтн и въсташѣ нгратн.

95. ште многа же се мн оукрашше къ малѣ положншмъ снлѣо па-
метн радн. 96. а нке хошеть свѣршн'ншнхъ снхъ всѣкъдъ нскатн и
скетъхъ, къ кншгахъ іего шврѣшеть іе, занко прѣдложн оучнтѣль нашъ
архїепнскоушъ Мѣфодїѣ, раздѣкаъ іе на шемъ словесѣ; и тоу шзрнтѣ словѣ-
сноую снлоу, ште кожнѣ благодатн шко и пламень горѣцн на протнвншѣе.

97. начѣл'нмн моужн слад'каа и подовна іего словеса слышав'ше, ре-
коше къ шемоу: 98. богомъ іесн сѣмо посланъ на създанїѣ нашѣ и въсе

КНИГЪ ИТЬ НІЕГО НАВЪКЪ, ВЪ СЕ ІЕСИ ПО ЧИНОУ ГААГОЛАА', ДО СЪТИ НАСЛА-
ЖДЪ ВЪСЪХЪ' НЪ МЕДЪВЕНЪМИ СЛОВЕСЪ СВЕТЪХЪ КНИГЪ. 99. НЪ МЪ ІЕСМЪ
НЕКНИЖНА ЧЕДЪ, СЕМОУ ЖЕ КЪРЪ ИМЕМА, ІАКО ТЪ ІЕСИ ИТЬ БОГА. 100. ПАЧЕ
ЖЕ АЩЕ ХОЩЕШИ ПОКОН ШЕРЪКЪТИ ДОУШАМА НАШИМА, ВЪСАКО НЕПРАВИ ПРИТ'ЧА-
МИ СКАЖИ НАМА ПО ЧИНС, ІГОЖЕ ТЕ КЪПРАШАЕМА. 101. ТАКО ЖЕ СЕ РАЗЪ-
ДОШЕ ПОЧИТИ.

1. сѣдъ же 1—12, 14—16, V; и достигше дню сѣдъ же 16.

2. снани 1; 3, 4, 10—12; 9, 14; V; снани 5, 6, 8; снани 2, 7, 15; снани G, 16;
снани 13. — и скажемъ намъ 1; 2, 7, 15; 3; V; и сказавъ 5, 6, 9, 14; и сказавъ 8;
и сказа намъ 4, 10—12; сказави G, 13; сказави' 16; сказавимъ O.

5. ради насъ 1; 2, 7, 15; V; ради на се 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14. — да сего ради
первыи 3, 4, 10—12.

6. достонъ 1; 2, 7, 15.

7. то аще 1—12, 14, 15. — Рго сѣтно: отиоудъ 1; отижда 2; отиоудъ 3, 4, 11, 12;
5, 6, 8, 9; 15; отиоудъ 7; 10, 14; V; сѣтна 16.

8. что ради 1—12, 14, 15, V.

9. не поташи 1—12, 14, 15; не пыташи V; истинно G, 13.

11. отпадши 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; G, 13; падши 5, 6, 8, 9; по заповѣданн
адамоу 14; по заповѣданн отпадши адамоу V. — закѣта 1—12, 14, 15, V.

12. въздвигну 1; 2, 7, 15; сѣ. се авъ въздвигъ закѣта мон вамъ и сѣмни кашимоу
по васъ и въсѣкон доуши жнежши с вами Гер 9, 9 (Grig. Parim. 249). — закѣта 1; 2,
7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V. — съ весю зимаю 1; 2, 7, 15; V; весю зимаю 3, 4, 10—12;
5, 6, 8, 9, 14.

14. члоуку 1—12, 14, 15. — кровь своа слоу 2—12, 14, 15; кровь его 1. — въ того
мѣсто 1; 2, 7, 15; въ него мѣсто 3, 4, 10—12; V; въ том мѣсто 5, 6, 8, 9, 14.

15. От. слоу 3, 4, 10—12. — законъ рикши 1—12, 14, 15, V.

16. жидови 3, 4, 10—12. — прѣкоу 1; 2, 15; 5, 6, 8, 9, 14; прѣке G, 13; исприа 3,
4, 10—12; 7. — заповѣдавъ 5, 8, 9; 10, 11; заповѣда 6, 7, 16; от. 3, 4. — инако во
истъ 1; 3, 4, 10—12.

17. скажеу вамъ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12. — въ плоть вашоу 1; 2, 7, 15; въ пльти
ваше G, 13.

18. послушан 1—12, 14, 15, V. — закѣта моего 3, 4, 10—12; 9. — словеса 1—12,
14, 15, V. — заповѣда 5, 6, 8, 9, 14; 7, 15. — въ днь вѣжи 1—12, 14, 15, V. —
илвѣдъ 5, 6, 8, 9, 14. — отъ зимаю G, 13; V.

19. жидови 3, 4, 10—12. — и закѣта 1—12, 14, 15. — богеу оугодниа 1—15, G, V. —
по нь 1—12, 14, 15, V. — надѣмеа (рго нпѣроуема) 1; 2, 7, 15. — въздвигшо 1; 3,
4, 10—12. — От. и 1—15, G.

20. тѣоуа G, 13, 16. — ни (рго и) 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; не V. — по онъ
прѣаго 1; 3, 4, 10—12.

21. тако же 1—12, 14, 15.

22. плать 1; 2; 3, 4, 10—12; мѣтъ 16; вѣдѣтъ V. — и доуши жнек 2, 7, 15.

24. то како 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14.

25. Іезиѣавиа G, 13, 16; илвѣдъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; илвѣдомъ 3, 4, 10—12;
цркви V. — дамъ законъ 1; 2, 7, 15.

26. дани отъ сѣд. — нѣдѣ 1—12, 14, 15. — въ днѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V; въ днѣ въ нѣдѣ 2, 7, 15; отъ 1. — прѣимшоу ми 1—12, 14—16; прѣим'шѣ ми G, 13. — отъ земли G, 13.
27. законы моа 1—12, 14, 15. — люди (рго въ люди) 2, 7, 15.
28. господѣ въсѣдѣхнѣтъ 1; 2, 7, 15. — станѣтѣ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 14; станѣтѣ 3, 4, 10—12. — правѣа и вѣщѣа 2, 7, 15. — Отъ. и въпросѣтѣ на стѣлѣ господнѣ вѣщѣа G, 13. — истинѣнѣ 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; G, 13. — оцѣрнѣтѣ 1; 4, 11; 15; оцѣрнѣтѣ 2; 3, 10, 12.
29. не идѣмъ 1—12, 14—16, V.
30. блѣстѣтѣлѣ 1—12, 14, 15, V; блѣстѣтѣлѣ 16.
32. оуслѣшатѣ 1—12, 14, 15, V; слышатѣ O.
33. Отъ. и (ante людѣа) 1—12, 14, 15, V. — словѣсѣ пророкѣ моухѣ 1—12, 14, 15, V; add, не послѣушѣша и 1; 3, 4, 10—12.
34. силѣи единѣлѣи 1—12, 14, 15, V. — престанѣтѣ 2, 7, 15; прѣстанѣтѣ G, 13. — нѣкѣи многѣи 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V; 5; нѣкѣи многѣи 6, 8, 9, 14. — Отъ, отъ пророкѣ G, 13.
35. не оузи время пришло естъ 1; 2, 7, 15; не оу не естъ время пришло 5, 6, 8, 9, 14; не оу несть вѣкъ (не G) пришло G, 13; не вѣкъи время пришло ко 16.
37. о какѣ мѣкѣ 5, 6, 8, 9, 14. — кадѣло G.
38. отекиши 1—12, 14, 15, V; глаголютъ 16. — быти о насѣ 5, 6, 8, 9; отъ насѣ 1; 3, 4, 10—12, 14; оу насѣ 2, 7, 15. — о оуказанѣи 4, 11; 5, 6, 8, 9, 14; отъ оуказанѣи 3, 10, 12.
39. послѣушѣюци ми 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12. — послѣушѣтѣ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14. — хранити 1—12, 14—16; храните G, 13. — фланѣмъскаго 3, 4, 10—12. — ефранѣта 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14.
40. отъ скѣлин авраамѣа 1; о немѣже о семѣи 2, 7, 15; о немѣже скѣлин 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — острока 2, 7, 15; G, 13; острокока 1.
41. възноутъ о христѣ 2, 7, 15.
42. Отъ. къ тѣкѣ 1—12, 14, 15, V. — осла 1; 3, 4, 10—12; V; осла 5, 6, 8, 9, 14; осел 2, 7, 15.
43. конь 1—10, 12—15, G, V. — власть 1—15, G, V.
44. нгоумѣа 1—12, 14, 15, V. — изыкомѣа 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; 16, V.
46. ми соутъ 3, 4, 10—12; 5, 9. — четирѣта и седмѣдѣсѣтъ дѣкѣ лѣтѣ 16; пять сотѣ и дѣстѣ V. — видѣнѣи и пророчѣствѣо 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; V; видѣти (вѣдѣти 4, 11) (есть 10) запечатѣти пророчѣствѣа (-о 10) 3, 4, 10—12; cf. τοῦ ἀρραγίστου βραβίου καὶ προφῆτου Dan 24, 9.
49. отъ горы 1—12, 14—16, V. — въз роукъ члѣкѣчѣска 1—12, 14, 15, (-нѣа) 16; не рѣкѣи члѣкѣчѣска V.
51. да (рго тѣ) G, 13. — дръжѣтѣ царѣствѣо 2, 7, 15; вѣнчѣствѣо 16.
53. нехѣнѣи 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 14. — оскоудѣтѣ (рго истѣкѣтѣ) V. — истѣнѣтѣ 1; истѣнѣтѣ G, 13; истѣнѣтѣ 2—12, 14—16, V.
54. ан естъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13.
56. и нѣкъ отъ него G, 13. — царѣствѣоутъѣа 3, 4, 10—12. — Отъ. и 1—12, 15, V.
57. извѣнѣи 3, 4, 10—12; извѣнѣтѣ V. — наричѣтѣа 1—12, 14, 15.
58. не свѣршѣло ли еа всѣ пророчѣствѣа (отъ 2) пророчѣнѣи 1; 2, 7, 15; не свѣршѣла ли еа соутъ пророчѣствѣа (нос лос: всѣ пророкѣ 5, 6, 8, 9, 14; всѣхѣ пророкѣ V) пророчѣнѣи 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — мѣи (рго оузи) 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — речѣнѣла 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13. — сотворѣа 3, 4, 10—12.

59. рождество 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16; V.
60. вьма 5, 6, 8, 9, 14; еи 1; 3, 4, 10—12; G, 13; V: cf. еи Mt 2, 6. — кожда G, 16; cf. Mt 2, 6: кожда A, вьма S, Dež. — пасиъ 3, 4, 10—12; cf. оупасиъ Mt 2, 6; люди распаси, оупаси, спаси VM 1.
61. дести ѿ 1; 2, 7, 15; 9; дести еи 3, 4, 10—12; 5, 6, 8. — ражающии 1; 2; 5, 6, 8, 9, 14; ражающая 3, 4, 10, 12; 15; ражающая 7, 11, 16; ражающею O; ражающею G, 13; рождающим V.
62. копнѣ (рго жи) 3, 4, 10—12. — родитъ 2, 7, 15; 3, 4, 10, 12.
63. колѣна 3, 4, 10—12. — рождества ии годъ G; родство 3, 4, 10—12. — колѣни 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; G, 13; V. — мужскъ 1—12, 14—16, V.
65. о еимъ 1—12, 14—16. — нашего 1 (emendatum in нашого); 5, 6, 8, 9. — идѣтъ 5, 6, 8, 9, 14; 7, 15; V: коудѣтъ 1; 2; 3, 4, 10—12.
66. си 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V: екъ 5, 6, 8, 14; сын 9. — распространѣтъ 1; 2, 7, 15; 10, 11; G, 13; V. — когъ 2—12, 14, 15, V; господъ когъ 1. — къ жилища Гимока G.
68. Отъ и 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V.
72. къ ѡламкѣхъ reliqui cod.; къ ѡламкѣ G.
75. приложени G, 13. — кончатъшоу 5, 6, 8, 9, 14; V.
76. коудѣтъ 3, 4, 10—12. — съвръшнѣти 2, 7, 15; свернѣтъ 5, 6, 8, 9. — дажи до сего G. — змоу (рго ии) 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; имъ 5, 6, 8, 9, 14; V; естъ 16; отъ. O. — подаетъ 1; 2, 7, 15.
77. да (рго то) G, 13. — что ради 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V; по что ради 5, 6, 8, 9, 14. — они (рго ии) 3, 4, 10—12. — переки 1; переи 2—12, 14, 15. — и оугодиши 13. — апраамъ 1; 2, 7, 15; V; апраамъ 5, 6, 8; апраамъ G, 13, 16; апрааму 3, 4, 10—12; апраамъ 9, 14.
78. некоторы (жи 2, 7, 15) ииѣи переи 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; — дѣкъ жикъ 1; 2, 7, 15. — имѣжъ 3, 4, 10—12; V. — оурѣза змоу 2, 7, 15. — предѣлъ ради дам 1; предѣлъ дам 3, 4, 11, 12. — того ради (рго иго) 3, 4, 10—12; змоу 5, 6, 8, 9, 14. — по прѣвоу 1—12, 14—16, V. — сѣкрѣтъю 1. — ходити 3, 4, 10—12.
79. Иакоу 1; G, 13, 16; V. — Странн O; оустранякъ G, 13; оустранъ 16; оутрапъ 5, 6, 8, 9, 14; оутрапъ 3, 4, 10—12; Странн V; оутрапъ 1; 2, 7, 15.
80. разоумѣши 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; развѣнамъ жи V. — ижи ради 1—12, 14, 15, V. — то змоу 1—12, 14, 15, V. — оумомъ 1. — примѣшесъ 1; 2, 7, 15; примѣшесъ G, 13.
82. жидои 3, 4, 10—12. — оугажати 1; 2, 15; 3, 11, 12; 5, 6, 8, 9, 14; ѡгаждати O; ѡгажати 4, 10; 7; ѡгаждати 16; V; ѡгаждаючи G, 13.
83. раздѣлати 1—12, 14, 15, V. — съматраючи G, 13, 16. — постѣпати 5, 6, 8, 9, 14; постѣпати V; напастѣти 16. — лежитъ G, 13; жити V.
84. и азъ 2—12, 14—16, G. — образъ ли сионѣа (сионью 1), южи видѣкъ къ горѣ Моисии (отъ 5, 6, 8, 9, 14) и низнес (низнесъ 5, 6, 8, 9, 14) 1—12, 14, 15, V. — художествомъ 1; 2, 7, 15; хитростию 3, 4, 10—12; V. — прикладомъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V; прикладъ 3, 4, 10—12; прикладъ G. — оуемъ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16; оуесъ и 3, 4, 10—12; шолокомъ V. — сирѣстни 1; сирѣстни 3, 4, 10—12; сирѣстни 5, 6, 8, 9, 14; ширѣстни 2, 7, 15; оръстни G, 13, 16.
85. Рго нарѣчи молитвы: нарѣчимъ ли вы (мы 1) reliqui cod.; нарѣчимо ли вы 16. — сирѣстнѣ 1; V; сирѣстнѣ 3, 4, 10—12; сирѣстнѣ 5, 6, 8, 9, 14; ширѣстнѣ 2, 7, 15. — творити и кланатиса 1—12, 14—15, V.

86. многы образы 1; 3, 4, 10—12; многыхъ образы 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; G; много образоу 16. — имѣхоу 3, 4, 10—12.

87. вгождѣши V; оугожшихъ 7, 15, -нхъ 2; ни оугожшихъ 6. — богу теорати 1—12, 14, 15. — образы 1; 3, 4, 10—12; 7, 15; G, 13; образомъ 16. — дѣмъ 1—12, 14, 15, V; add. и 3, 4, 10—12. — гѣсовскихъ 3, 4, 10—12; гѣсов'скихъ G; дѣмонахъ reliqui cod.

88. жрѣци гѣсомъ G. 13. — Add. in fine versus: и гѣкѣ кожнн пропокѣдють, такоже дрѹгымъ хвалать жрѹщамъ сыны свои и дѣцери (-мъ 3, 4, 10—12) 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12,

89. жи пакы omnes cod., praeter O, G, 13, 16. — жидожи 3, 4, 10—12.

90. запокѣдуюци 3, 4, 10—12; V. — злѣи reliqui cod. — траино 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 16, V; траино 3, 4, 10—12; G, 13. — запокѣд (рго соуѣ) 3, 4, 10—12. — оскерянишныма G, 13, 16; add. и 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14. — съкѣста жеть оскерянишна G, 13.

92. лакомѣста 1; 2, 7, 15; 8; G, 13, 16. — икчѣ 2; 7, 15; стѣро 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V. — отато 3, 4, 10—12.

95. оукрачши 1; събраши 2, 7, 15; нзбраши 5, 8, 9, 14; оукрадиши 3, 4, 10—12.

96. истыхъ (рго и святыхъ) 5, 6, 8, 9, 14; 2, 7, 15; истинныхъ V. — жи (рго ланко) 1—12, 14, 15; V. — приложн 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; 5, 8, 14; V; приложн 6, 9; прѣдложити 13. — раздѣли 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 10—12; 16, V; раздѣлана O. — на осамъ частѣи 3, 4, 10—12; палащи 1; 2, 7, 15; палаюци 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; попалаюци V.

97. Initium versus: си (сѣи 2, 7, 15) жи въса каганъ казарскъ (козарскъ, козарскимъ, кълар'скимъ) съ 1—12, 14, 15; снн жи вси князь с V. — начаннн жи моужѣи G, 13. — добра (рго сладѣна) 2, 7, 15.

98. само G, 13. — намыкъ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16; V; оумѣши 1; 2, 7, 15. — миденыи сладости 1; мидовныи сладости 2, 7, 15; мидоточныи словеса отъ свѣтлыхъ книгъ G, 13.

99. върѣмъ G, 13. — шко се тако жеть отъ бога 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; V; шко се тако си отъ бога 5, 6, 8, 9, 14.

100. поконтн доуша наша 1. — всако исправанѣи 1; 2; 3, 4, 10—12; всако исправъ 5, 6, 8, 9, 14; 7, 15; вси исправъ V. — пѣчинѣ (рго по чинѣ) 3, 4, 11, 12.

XI. 1. Сѣбрач'ше же се въ дрѹгымъ дньи реконѣ юмоу, глѣголюци: скажи намъ, чѣстныи моужѣ, прит'чамн и оумомъ вѣрѣ, шже жеть лоучь вѣскъ. 2. штѣщиа къ нимъ философъ: малжина дѣа вѣста оу цара иккѣного въ чѣсти велицк люкина зѣло. 3. сѣгрѣшншима же има нзгнавъ иа шть земляе штѣла. 4. жив'шима же мнѣга лѣта тамо, дѣти сѣтворнста въ нищѣтк. 5. сѣвираюци же дѣти къ сѣк сѣвѣтъ творѣхъ, кымъ се въ поутѣмъ пакы вѣмѣстнн въ прѣкын чинъ. 6. шр' же нхъ сице, а дрѣгмы инако, а дрѹгмы дрѹгряко сѣвѣтъ дѣюци; которомъ оубо достонѣтъ сѣвѣтѣ стоити? не добрѣншомъ ли?

7. рече же они: чесо ради еце глаголюши? свои во съвѣтъ къждо добръишии творить. 8. Срацины такожде и ииши ннѣ. 9. скажи же, кон разоумъ имъ добръи шть еихъ.

10. рече же философъ: шгнь искоушанеть златъ и сребро, а чловѣкъ оумомъ штѣкнеть лъжѣ шть истинѣ. 11. рцкте же ми: шть чесога вѣсть прѣвое штпаденіе? не шть видѣніа ли и плода сладкаго и похоткіа на божество? 12. они же рше: тако есть. 13. философъ же рче: то аще боудеть комѣ пакость медь шдоу оу или стоудиноу водѣ пившѣ, пришьдъ врачъ глаголетъ емѣ: иещи многъ медь шдъ нецѣлѣки. 14. а иже боудеть водѣ пилъ, стоудини се воды напивъ нагъ на мразѣ ставъ нецѣлѣюши. 15. дрөггы же врачъ не тако глаголетъ, нъ противно врачѣвство заповѣдаеть, въ меда мѣсто горѣкое пнюще постнсе, а въ стоуднаго мѣсто теплое и гореще. 16. которын оубо шть обою хытркіе врачюеть?

17. штврцаше в'сен: иже противнаа врачество заповѣдаеть. 18. горестію ко житіа сего похотное сласти достонть оумръткнтіи и смѣкрійимъ грьдость, противн'ными противнаа врачюще. 19. а мы ко глаголемъ, шко дрѣко, иже прѣвѣне трать сътворить, то послѣди сладкъ плодъ приплодить.

20. Христокъ ко законъ острою швалнеть вожіа житіа, по томъ же въ кчннхъ жанцахъ стѣкратицю плодъ приноситъ.

21. Ёдинъ же шть ихъ срацѣнскоу злоеѣ добръѣ вѣдѣи, вѣпросиѣ философа: р'ци ми, гости, како в'ын Махмета не дрѣжитѣ? 22. тѣ бо есть вѣл'ми Христа похвалнлъ въ своихъ книгахъ, глаголюе, шко шть дѣкы се есть роднлъ, сестры Моусіюки, пророкъ великъ и мрътвѣне вѣскрѣшалъ и вѣсакыне язвы нецѣлнлъ силою вѣлію.

23. отврца же философъ къ немѣ: да соудит на кагань. 24. глаголи же, аще есть пророкъ Махметъ, како имемъ Данілоу вѣрѣ? 25. онъ ко рче: до Христа вѣсако видѣніе пророчества прѣстанеть. 26. тѣ же по Христѣ швал се, како можетъ пророкъ вѣти? 27. аще ко того пророка наречамъ, то Даніла штврѣжамъ.

28. рече же мншын шть ихъ: Даніла же есть глаголаа, божіимъ доухомъ есть глаголаа. 29. Махметъ же в'сен вѣмъ, шко лъжѣ есть и пагѣб'никъ спасенію вѣсѣхъ, иже есть добръишине бледи свое на злоеѣ и стѣдодѣшнѣ избелелъ.

30. рече же прѣвѣи съвѣт'никъ шть ихъ къ прштілемъ срацинъскому: божію помощію гостъ съ в'сѣ грьднню жидовскѣ на зѣлаю

свърже, а вашъ на шнъ полъ рѣкы прѣверже яко сквернѣнъ. 31. рече же и къ вѣскымъ людемъ: якоже даль есть богъ власть надъ вѣскми языкъ царѣ христіан'скоу и моудрость свършени, тако и вѣроу въ нухъ и кромѣ не никтоже не можетъ живота вѣчнаго жити. 32. богоу же слава в вѣкы.

33. рече же философъ съ слъзми къ вѣскы: братіе и штыци и дръзи и чедъ, се богъ дастъ вѣсакъ развѣмъ и штебѣтъ достоинь. 34. аще ли есть и ещѣ кто противе се, да придѣтъ и прѣприти или прѣпркнѣ боудѣтъ. 35. иже послушанѣтъ сего, да се креститъ въ нме свѣтлыне троице. 36. иже ли не хоцѣтъ, авъ кромѣ не смъ сего грѣха, а онъ оувритъ въ днь соудни, гдѣ сдѣтъ вѣтхын дньми соудити вѣскымъ языкомъ яко богъ. 37. штепаше онъ: иѣсмъ и мъи сѣкѣ врази. 38. нъ по малѣ иже можетъ, тако вѣимъ, да се креститъ волюю, иже хоцѣтъ, штъ сего днь. 39. а иже штъ касъ на западѣ кланшѣтъ се или жидевскын молитвѣ творитъ или срацин'скын вѣрѣ држитъ, скоро смрътъ прїимѣтъ штъ нас. 40. и тако се разидоше съ радостію. 41. крести же се штъ нухъ до двою стѣ чедѣи, штепы'ше се мръвости поган'скыхъ и жинитвъ безакон'ныхъ.

42. написа же къ царѣ книгы каганъ сицевын: яко послалъ нъи іеси, владѣмо, мѣжа такога, иже нъи яказа христіан'скѣ вѣрѣ словомъ и вѣщамъ, свѣтѣ соущѣ. 43. и извѣщъше се, яко то есть истѣа вѣра, повѣлѣхомъ крестити се своєю волюю, надѣюще се, и мъи доспѣти тогожде. 44. іесмы же вѣси мъи пришели твоємоу царствоу и готови на слоужѣтъ твою, шможе потрѣвоуеши.

45. проваждае же философъ каганъ, даи іесмѣ даръ мншгъ, нъ не прїѣтъ и глаголае: даждѣ ми, елико имаше пакн'никы Грѣкъ зде; то ми есть вол'шине вѣскхъ даровъ. 46. събраше же нхъ до двою стоу и вѣдаше іесмоу и иде радое се къ пѣтъ скон.

1. іесмоу пакы 3, 4, 10—12. — покани G. — и вѣроу 3, 4, 10—12; вѣрѣ V. — якоже есть 2, 7, 15; 5, 6, 9, 14; шкажи 1, 8. — лоучшии, -и, -а reliqui cod.

2. единаго 3, 4, 10—12; шкого 16; стѣра 5, 6, 8, 9, 14; V.

3. нхъ земла 5, 6, 8, 9; по земан V. — посла 1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9. —

4. жиноуцима (-имъ) 1—12, 15, V. — же има 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9; нмъ 16.

5. собираюца 3, 4, 10—12; add. са 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 13, 16, V. — слѣкѣ дѣюци 16. — кнмъ са в пѣтъ 5, 6, 8, 9, 14. — вѣмѣстити 1—12, 14, 15, V.

6. онако 3, 4, 11, 12. — дѣшюу 1; 2, 7, 15; дѣшии 3, 4, 10—12; 8, 9, 14; даши 5, 6; V; творци G, 13. — подосати 3, 4, 10—12. — штъ (рго етошти) 1; 2, 7, 15.

7. что ради 1—12, 14, 15. — доврѣи 1; 5, 6, 8, 9, 14; доврѣи 2, 7, 15; V; доврѣи 3, 4, 10—12. — творитъ шго 1—12, 14, 15, V.

8. *Initium versus*: Іордан (жидови 3, 4, 10—12) ко (жн [рго ко] 5, 6, 8, 9, 14) скон до-
ерки (доерк nonnulli cod.) твердѣти (add. иного 5, 6, 8, 9, 14) 1—12, 14, 15. — От. сра-
цини такожде 1; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; V; add. и вы такожде 2, 7, 15; Lj.

9. которми 1; 2, 7, 15; кимъ 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14. — разоумѣкимъ 1; 3, 4,
10—12; 5, 6, 8, 9, 14; да разоумѣкимъ 2, 7, 15; разоумѣкимъ O; разѣмъ истъ G, 13. —
доерки 2, 7, 15; доеркиши G, -и 13. — вскхъ (рго отъ снхъ) 3, 4, 10—12.

10. зато omnes cod.

11. чго 1—12, 14, 15, V. — наднѣ 9; G, 13; надѣши V. — едѣкиѣ 3, 4, 10; 7, 15;
16. — похотн 1—12, 14, 15, V.

13. маѣшоу reliqui cod.: метн 16. — Рго водоу пиши, пити: вѣши 11, вѣти 12, вѣ
дши 3, 4. — аци (рго ни) 3, 4, 10—12; 16. — ицѣкѣши; иецѣкѣши 2, 7, 15; G, 13;
иецѣкѣ 16.

14. шлѣ, томоу глаголетъ 1—12, 14, 15, V. — иетѣкиѣ 5, 6, 8, 9, 14; оумн V.

15. врачество 1; 2, 15; 3, 4, 10—12; 13; влѣство 5, 6, 8, 9, 14; влѣсти V. — поститисѣ
1; 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; протититисѣ 5, 6, 8, 9, 14; протити сѣ V. — типом 1—12,
14—16; типомъ V. — грѣючисѣ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; 11, 12; грѣючисѣ 3, 4, 10;
горци G, 13.

16. оурачѣтитъ 5, 6, 8, 9, 14.

17. врачества 1; 2, 7, 15; 11; врачети 3, 4, 10, 12; влѣсти 5, 6, 8, 9, 14; V; врач-
вствѣ G, 13, 16. — заповѣдѣ 1.

18. похотицѣю 1—12, 14, 15, V. — сласть 1; 2, 7, 15; сладость 3, 4, 10—12; 5, 6,
8, 9, 14; V. — сланинѣмъ 1—12, 14—16, V. — гористи 3, 4, 10, 12; гористъ 11. —
врачюци reliqui cod.

19. послѣдъ 5, 6, 8, 9; 15; напослѣдѣ G, 13. — плодъ приносить 5, 6, 8, 9, 14; V.

20. *Initium versus*: намы жи отѣкиѣ философа: доеркѣ рикости (рѣсти 3, 4, 10—12; V)
1—12, 14, 15, V, O. — острогѣю 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V. — иелитсѣ благодатъ
16. — животъ (рго жи) 3, 4, 10—12.

21. отъ сокѣтинѣхъ 1—12, 14, 15, V. — срацинѣскимъ 2, 7, 15; ксю (рго доеркѣ) 1; 2,
7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; V.

22. влѣн 1—12, 14, 15, V. — ижи и мрѣтѣмъ G, 13. — великѣу мѣю 1—12, 14, 15; V.

23. наю 1; насъ 2—12, 14, 15, O; ны G, 13; намъ 16. — кнѣзъ V.

25. всѣмъ видѣнѣмъ 4, 10—12; и пророчество 1—12, 14, 15, V.

28. ижи (рго жи) 1; 2, 7, 15; 6, 8; G, 13; ижи 14.

29. изъелѣвалъ 1; 16; изъелѣвалъ 4, 10—12; изъелѣвалъ V.

30. къ прѣнѣтѣмъ жидовѣскимъ 1—12, 14, 15, V. — жидовѣсѣю G, 13, 16; срацинѣ-
скою 1; 2; 3, 4, 10—12; 5, 6, 8, 9, 14; срацинѣсѣю 7, 15; на срацинѣскою зѣмаю 4,
10—12. — От. рѣки 1—12, 14—16, V.

31. область 4, 10—12; от. G, 16. — наслѣдити (рго жити) 16.

32. Add. in fine versus: рикоста вѣси аминъ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12.

33. всѣмъ разоумѣ 3, 5, 6, 8, 9, 14; V.

35. прикрѣтитъ 3, 5, 6, 8, 9.

36. вѣакого грѣха 1—12, 14, 15, V. — оуаритъ самъ G, 13. — соудѣнъ вѣтахъ 1; 4,
10—12; соудѣа ... 2, 7, 15; V; соудити ... 5, 6, 8, 9. — От. ико вѣгъ 1; 2, 7, 15.

37. От. и omnes cod., praeter O, 16.

39. насъ 4, 10—12; 13. — влаляютъ 4, 10—12. — молитвѣ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; V. — творятъ 4, 10—12; 5. — срацннскоу 1; 7; срацннскѣю V, 16; срацннскоу 2, 15. — держнмъ 4, 11, 12.

41. снхъ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14.

42. князь V. — Отп. ны 1—12, 14, 15, V. — скатою тронцоу (рго снгоу соуцоу) 1—12, 14, 15, V.

43. оуѣдѣхомъ 1; 2, 7, 15. — истинна 1; G, 13; права V.

44. друзи и (рго мм) 1—12, 14, 15, V. — хоциши 1; 2, 7, 15.

45. нача слоу дары многы дамы 1; 2, 7, 15; даши G, 13. — пакннхъ 1; 2, 7, 15; V.

46. скерав G, 13. — до двѣдсатъ 1; 4; V: до двѣдсатъ 10—12; до двоу десати 2, 7, 15; до -бъ 3, 5, 6, 8, 9, 14. — даша 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12.

XII. 1. И дошъдши же безводнхъ мѣсть поустинхъ, жеждъ не можахъ трыпкн. 2. веркцнше же къ слатннѣ водъ и не можахъ вть ннсе пити, вкше бо яко жальчъ. 3. рашъдшмъ же се въскъмъ нескати воды, рече къ Шифодю вратъ своемоу: не трыплю оубо жеждъ, да почрпн водъ снѣ. 4. иже бо въ пръвкне пркложнмъ Израильтвмъ гор'кхъ водъ въ слад'коу, тѣи имать и намъ оуткхъ сътворити. 5. почрпшше же верктоши ю слад'кхъ яко и медьвнхъ и стоуднмоу. 6. и ннѣша прославіста бога, творца тако своимъ рабвмъ.

7. Къ Херсонк же вечера съ архіепнскономъ, рече къ ннмоу философъ: сътвори ми молитвѣ, втьче, яко же ен ми втьца мон сътворишь. 8. въпрѣшшмъ же нкконмъ осебъ, чесо ради сътвори се, втвца философъ: въ истиноу, ютрк втндеть вть насъ къ господъ и вставитъ ны. 9. еже и бысть, словъ семъ събыв'шъ се.

10. кѣ же къ фѣл'сцкъ язвцкъ дъвѣ елнн, сърасъ же се съ чркш'ннѣю и подъ ннмъже трѣбъ д'клаахъ, нариоце нннемъ Паллан'дръ, жн'скхъ полоу не даоце прнстѣпати къ ннмъ ни къ трѣкамъ нго. 11. оуслъшавъ же то философъ, не лкнн се трѣднн до ннхъ и ставъ по сркдк' нхъ глагола къ ннмъ: елннн соутъ въ вкчноу мскоу шан, кланнв'ше се нбоу и земан шко богоу, тако и елнцкн добрѣ тварн. 12. то ли вѣн, иже се кланнютѣ дрѣвѣ, хоудкн елнн, еже есть готѣо на вгнъ, како имате извѣтн вкчнаго вгнн? 13. втвцаше же шнн: мы снго нксмъ начелн вть нннн творитн, нъ втьцн есмъ прк'елнн и вть того верктаемъ в'са прошннѣ наша, даждъ и наппаче ннн многаа. 14. и како се мын сътворнмъ, егѣже нксть дръзноуль ннктоже вть насъ сътворитн? 15. аще бо дръзнеть кто се сътворитн, тѣгда же смърть оузрнть и не имамъ к томоу дажда вндкнн до кон'чннн.

18. рыбарь 2, 7, 15; отп. 4, 10—12.
 20. сладкыми 1—15; -ими 16, V; -ими G. — оуѣкъмъ (рго оуѣгеломъ) G, 13; V. —
 Отп. нхъ 1—12, 14, 15. — Add. in fine versus: † 1—12, 14, 15, V.
 21. лозыла 4, 10, 12; 7, 15; цлова V; add. сятот G, 13.
 22. не корнѣа 1; 2, 7, 15; не корни 4, 10—12. — Add. in fine versus: † 1; 2, 7, 15;
 4, 10—12; иго 16.
 23. снидѣ отъ бога дождя 4, 10—12; add. и ономъ землю G, 13.
 24. о всемъ 3, 5, 6, 8, 9, 14; V.

XIII. 1. Философъ же иде въ Цариградъ. 2. и видѣвъ цара живѣши въ цркви светыхъ апостолахъ бога мола. 3. есть въ светки Гофѣи по-
 тирь шть драгаго камне, Голомѣна дѣла, на немъ же соуть писмена
 жидовскыи и самарѣскыи граны написаны, нхъже не можаше никтоже ни
 прочести ни сказати. 4. къв'мъ же философъ прочте и сказа ю. 5. есть
 же сице прорицан, дон'деже сице вѣкъда; къ пивѣ боуди господи, прѣ-
 вѣн'цѣ вѣншѣ ношню. 6. по семъ же дрѣгъ граны: на въкоушнѣи господ-
 нѣ сѣтворена дрѣва иного, пѣи и оупѣи се вѣселенемъ и възоупѣи ала-
 лоуѣа. 7. и по семъ третѣи грань: се князь и оузритъ въсь сѣмъ славоу
 юго и Давидъ по срѣдѣ нхъ. 8. и по семъ число написано ѡ сѣтъ и ѡ ро.
 9. расчѣтъ же по тѣнкѣ философъ и шѣрѣте шть втораго на десете лѣта
 цара Голомѣна до рождѣства Христова ѡ сѣтъ и ѡ лѣтъ. 10. се есть
 пророчество о Христѣ.

1. Цариградъ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; V; Константинограда 4, 10—12; add.
 и дошедъ и пришѣтъ юго царь радостно вѣлно, такожде и патриархъ и всѣ епископы чинъ 16.
 2. живѣши въсь махъ бога мола 1—12, 14, 15; ... во вѣкъмолни бога мола V. — апо-
 столахъ сѣдѣа 1—12, 14, 15, V.
 3. писмены 3, 5, 6, 8, 9. — жидовскыи и самарѣскыи 1; 2, 7, 15; жидовскыи и сама-
 ранскыи G, 13. — грани 1—12, 14, 15, V; словеси G, 13. — написана G, 13; написани
 1. — почести 1; 2, 7, 15; 3, 6, 8, 9, 14; V.
 4. почеть 1; почти 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9; V. — махъ (рго ю) 16; отп. reliqui cod.,
 praeter O.
 5. Add. post ѣст же сице: прѣва грань: чаша мола, чаша мола 1; 2, 7, 15; 4, 10—12;
 чаша мола 3, 5, 6, 8, 9, 14. — Post дондеже отп. сице отпес cod., praeter O, G, 13, 16.
 — господи, сѣтворена дрѣва иного 6. — прѣвнцоу 1—12, 14, 15, V.
 6. дрѣваго слоуса G, 13. — сѣтворенаго G, 13.
 7. третѣе число G, 13. — князь нхъ 2, 7, 15. — Давидъ царь 1—12, 14, 15, V.
 8. дѣшѣть сотъ и дѣшѣть его сѣмъдѣсѣтого 16.
 9. двандѣсѣти лѣтъ 1. — царства Голомѣна 1—12, 14, 15. — до царства Христова
 1—12, 14, 15.
 10. число (рго пророчество) G, 13.

XIV. 1. Биславиѣ же се в вѣсѣ философа, пакы дръга рѣчь приепѣ и трѣдѣ не мѣни прѣкчѣхъ. 2. Рагиславъ бо моравскы князь богема оустимъ съвѣтъ сътворѣ съ князѣмъ своимъ моравскимъ и посла къ царю Муханѣ глаголюе: 3. людемъ нашимъ поганства се втерѣшимъ и по христѣанскы се законъ дръжѣнемъ, оучителѣ не имамъ такого, иже ни бы въ свои языкъ истоюю вѣрѣ христѣанскю сказала, да се быши и нынѣ страны зрѣти подобни намъ. 4. то посланъ нѣмъ, владыке, епископа и оучителѣ такого. 5. вѣтъ вѣсь бо на вѣсе страны дѣбрь законъ неходѣти.

6. събравъ же съборъ царь и призва Константина философа и сътвори слышати рѣчь сню и рече: 7. вѣмъ те трѣудна соуща, философе, нѣ потреба иеть тѣбѣ тамо ити. 8. сѣю бо рѣчъ не можеть нынѣ никто неправити шкоче тѣмъ. 9. вѣща же философа: и трѣднѣ сѣмъ и болнѣ тѣломъ съ радостню идоу тамо, аще имаютъ бѣжѣмъ въ языкъ свои. 10. глагола же царь къ немюу: дѣдѣ мои и вѣтъ мои и нынѣ мнѣмъ некавше того иже соутъ верѣки, то како азъ могу то верѣсти. 11. философъ же рече: то кто можеть на водѣ бѣжѣмъ писати и иеритическо имѣ сѣбѣ верѣсти? 12. вѣща немюу пакы царь и съ Бардою и оумомъ своимъ: аще ты хощиши, то можеть то тѣбѣ когѣ дати, иже и даеть вѣскѣмъ просѣнимъ вѣсоумнѣнѣмъ и втерѣзаетъ тѣлкоущимъ.

13. шѣдѣ же философа по прѣкомѣ вѣрѣчаю на молитвѣ се наложи и съ нимъ послѣшникы. 14. вѣскорѣ же се немюу богѣ шѣн, послѣошѣе молитвѣ своихъ рабѣ и аенне сложи писмена и начеть бѣжѣмъ писати ауггелскѣ: испрѣва бѣ слово и слово бѣ оу бога и когѣ бѣ слово и прочѣе.

15. вѣзвѣсли же се царь и бога прослави съ своимъ съвѣтникомъ и посла его съ дары мнѣгъ, писавъ къ Рагиславу епископю сице: 16. когѣ, же вѣлѣтъ вѣсакемоу, да бы въ разоумѣ истиннѣмъ пришѣлъ и на болши се чинъ стѣжалъ, видѣвъ вѣрѣмъ твою и подвигъ сътвори нынѣ въ наша лѣта шѣлъ бѣжѣмъ въ вашъ языкъ, ижеже не бѣ испрѣва бѣло, нѣ тѣкмо въ прѣва лѣта, да и вѣн причѣте се великѣхъ языкѣхъ, иже славетъ бога своимъ языкомъ. 17. и тоу ти послѣошѣмъ и того, ижеже не когѣ шѣн, моужа чѣстѣка и вѣлѣговѣрна, книжна зѣло философа. 18. и съ прѣими даръ болши и чѣстѣки паче вѣсакѣ злата и сѣвера и камѣнѣа драгаго и когѣтѣка прѣходѣщаго. 19. подвигни се с нимъ спѣшно и оутѣрѣди рѣчь вѣскѣмъ сръдцимъ вѣзѣскати бога вѣщаго спасѣнѣа не штрѣни, нѣ вѣсе подвигни не лѣкити се, нѣ иети се по истиннѣмъ поутѣ, да и ты привѣдѣ се подвигомъ твоимъ въ вожи разѣмъ прѣимши свою мѣздоу въ того мѣсте, и въ се

вѣкъ и въ вѣдѣши, за в'се доуше хотиши вѣрвати къ Христу бога
нашего и въ нѣни и до кончинѣ и память свою вставаше прочимъ
родомъ, подобно вѣнкомому царю Константину.

1. приде 3, 5, 6, 8, 9, 14. — трѣпанъ 4, 10—12.
2. когочу наочимъ G, 13. — съ коирми V. — Нис versus in cod. 16: рогислава ко
и свитскова, князь моравскій и тѣровскій и вси росси, когочу наочимъ кня, советъ
сотвориша со князи своими моравскими, такожде и князи панонски коцаша, вѣлю радостю
советъ ихъ помощникъ имъ вметъ, и послаша къ царю михаилу до цариграда князи сво:хъ,
глаголющи сице, благочестивыи царю и велики князи.
3. истинно вѣроу 6, 7; G, 13; и стою вѣроу 9, 11, 14. — того зрѣши 1—12, 14, 15,
V; да се и нынѣ (нынѣ 13) страны зрѣши въ насъ подобити намъ G, 13. —
4. моимъ ти, владко, благовои о насъ и послан намъ 16. — да (рго то) G, 13. —
5. страны вѣгда 1—12, 14, 15, V. —
6. Нис versus in cod. 16: и доидоша ко цариграду кожнимъ поспѣшимъ и возвѣстиша
царю михаилу, о какои вѣши доидоша моравскии, советъ же царь советъ со патриарху и в
коирми своими, такожде и со константиномъ философомъ и советаша благо, царь же и патриархъ
совети слышати рече сию вѣсма и нача вѣдати ко философу. — слышати и 1, O, его 2,
7, 15. —
7. трѣпанеиша соуца 1. — достонъ (рго потрѣка естъ) 1, 2, 7; 15. —
8. никтожи reliqui cod. praeter O, 16; om. 4, 10—12. — сотвориши 16. —
9. нѣтъ трѣда, но волихъ есмъ тѣлоу 16 — радъ 1—12, 14, 15, V. — книги V. —
10. измыкаши 3, 5, 6, 8, 9, 14. —
11. на водѣ 1; 2, 7, 15; V. — написати 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; неписати 3, 5, 6, 8,
9, 14; V. — изобрѣсти 3, 5, 6, 8, 9, 14. —
12. съ правдою и оумомъ своимъ 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; и съ правдою с (om. 2) долго своимъ
2, 7, 15; с правдою оумомъ 4, 10—12; с правдою с бимъ своимъ V; add. и мѣдростю
агглицкою, авши кожню 16. — аще тоако сщощиши, то кога мнѣстѣла сотвориши и дасть
тѣбѣ, что трѣвати нѣши 16. — иже дасть 1—12, 14, 16, V. — иже просаъ 1—12, 14,
15, V. — несоумникѣмъ 1—12, 14, 15; несъмнимъ V; възъ сѣмѣнѣ G, 13. —
13. съ вѣда 2, 7, 15; съ вѣдасть G, 13; om. 5, 6, 8, 9, 14; add. ко црѣкѣи семтыхъ апо-
стола Петра и Павла 16. — съспѣшимъ 1. —
14. Рго и: съ 4, 10—12; 7, 15; V; съ 2; вса 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; om. G, 13. — тогда
(рго аще) 1; 2, 7, 15. — положъ (-и 6) писмена писаша (-ша 14) вѣсдоу 3, 5, 6, 8, 9, 14. —
некои 1; 3, 5, 6, 8; G, 13; некои 9. — отъ кога 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; G, 13.
— Нис versus in cod. 16: по томъ же оумомъ ко полнотѣ молитев дѣши, и аще восторк
послашаъ молитев своего раба, отвѣръ имъ вѣмъ и вѣндъ ко храмни и отвѣръ кънигы и
сложн вѣкми славенски и начатъ вѣсдоу писати вугглицкѣ... —
15. Initium versus: возвѣсти же и патриархъ о сложени вѣкѣхъ 16. — съ дары многими
и съ царскою честю 16. — написашъ 1; 2, 7, 15. — къ царю 3, 5, 6, 8, 9, 14. — сицеюу
2, 7, 15. —
16. иже reliqui cod., praeter 16; om. 3, 5, 6, 8, 9, 14. — хоти (рго иже вѣнать)
G, 13. — вѣсакочу чловекоу 2, 7, 15. — истокъ V. — приши 4, 10, 11; 16; стѣкала O;
врити (рго въ пришаъ) 3, 5, 6, 8, 9, 14. — иже оскѣнши (рго на коашн) 4, 10—12. —
стижани 16; стѣжати 14; подвизаа 1; подвигъ 4, 10—12; вѣдвигъ G, 13; ноуднаъ
2, 7, 15. — слодегъ 13; съвѣтъ 4, 10—12. — и нынѣ 1; 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9; add.
испавитиши твоимъ прошнѣю G, 13. — даено (рго испрѣва) 2, 7, 15; дано 1. — иже нал
(имъ 3, 14) славаъ и своимъ... 3, 5, 6, 8, 9, 14. —

17. Про ѿ: вса 1; са 7, 15; сѣ 2; отъ 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; V; змоуѣи иста
вогъ иинаѣ сѣ G, 13. — чистна 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; G, 13, 16; V. — вогаѣрна
3, 5, 6, 8, 9, 14. — книжна вѣло и философа 1; 4, 10—12; V; книжна и философа вѣло
2, 7, 15.

18. прима 1—12, 14, 15. — кѣкого reliqui cod., praeter vengo 1; 2, 7, 15. —

19. понди 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; отъ са 4, 10—12; V. — поспѣшно 16; присно 4, 10—12. —
оутвердѣти 1—12, 15, V; ствердѣти 16. — на лѣнѣа 3, 5, 6, 8, 9, 14; наѣнѣа 16. —
своина 1—12, 14—16, V. — примѣти 16. — за вса ты (тѣ 2, 7, 15) душа 1; 2, 7, 15;
4, 10—12; за кѣхъ дѣша 16. — подовѣк G; подовѣтѣм 16; подош са V. — Add. in
fine versus: акъ итемъ вѣти философа 16.

XV. 1. Дощьдѣшъ же ѣмоу Моракъ, съ великою чѣстїю приѣтъ ѣго
Растиславъ и оученикъ съвракъ и вѣдасть и оучити. 2. вѣскорѣ же вѣсь
црковнѣи чинъ прїмаѣ наоучи ѣ оутрѣнници и часоуѣмъ и вечернѣи и
павечернѣи и таникѣ слоужѣвѣ. 3. и штерѣзѣше се пророчѣскомъ словесе
оушеса глаоухѣиныхъ и оуслѣшаше книжнѣа словеса и ѣззыкѣ шѣнѣ бѣсть
гоугниѣиныхъ. 4. вогъ же вѣзвѣсанъ ш семъ, а дѣаколъ поствѣдѣ.

5. растисѣр же кожїю оученїю, зашъ завистнѣи испрѣва трѣклетъ дѣа-
воль, не трѣпи сѣго добра, нѣ вѣшѣдѣ вѣ свое сѣсоудъ и начѣтъ миш-
гѣи вѣздвѣзати, глаголюе имъ: не слаѣнт се богъ ш семъ. 6. аще бо ви
ѣмоу сице годѣ бѣло, то не вѣ ли могаѣ сътворити, да вѣши и сїи
испрѣва писменѣи пишѣци вѣсѣдъ свое славѣиа бога? 7. нѣ трѣи ѣззыкѣ
ѣсть тѣако извѣралъ: ѣуѣренскѣи и грѣчскѣи и латинскѣи, ииже до-
стонѣт богу слаѣ вѣздати. 8. вѣхъ же се глаголюще латинскѣи сѣпри-
чѣстнѣици, арїѣрен и ѣрен и оученици. 9. и вракъ же се съ ними ѣако да-
вѣдѣ съ инопламеннѣи, книжнѣи словесѣи побѣждѣ ѣе, нарѣчи ѣе три-
ѣззыкѣици, ѣако Пилатоу тако написавѣшъ на титѣа господни.

10. не тѣако же се ѣдино глаголашъ, нѣ и иномоу бѣсчѣстїю оучашъ
глаголюще, ѣако подъ землѣю живѣтъ члоѣкѣи вѣльгавѣи и вѣсь гадѣ
дѣаколы теарѣ ѣсть, и аще кто оубнѣтъ змїю, ѣ грѣхъ извоудѣтъ теѣе
ради; аще члоѣкѣа оубнѣтъ кто, трѣи мѣсѣци да пишѣтъ вѣ дрѣѣкѣи
чаши, а стѣкаѣне се не прикасаѣе. 11. и не бранашъ жрѣтѣвѣ творити по
прѣвомъ вѣшчаю ни житнѣкѣ бѣсчѣстнѣиныхъ.

12. вѣсе же сїе ѣако и трѣнѣи поскѣкѣ, словеснѣи шгнѣемъ попалн, гла-
голюе: пожри вогу жрѣтѣвоу хѣлапоу и вѣздаждѣ вѣшнѣемъ молитѣи
тѣе. 13. житѣ же юности тѣе не штѣсти; аще бо ю вѣзвѣидѣвѣ
штѣстиши, не покрѣтъ нечѣсть похоти тѣе, глаголетѣ господѣ всѣ-
дрѣжитѣа. 14. и съхранѣте се доухомъ вашнѣмъ, да не штаѣнтъ кѣждо
вѣсь житѣ юности свое, и си, нѣже инаѣидѣхъ, творѣте, ѣако скѣдѣ-

тел'ствока междѣ тобою и междѣ женою юности твое, юже еси уста-
вляа; и та шьщница твоа и жина завѣта твоего. 15. и въ еуггеліи
господѣ: слышасте, яко речено бысть дрѣвнѣymi: не сътвориши прѣлю-
бы; аз же глаголю вам', яко въсакъ, иже възрѣтъ на женоу похотѣти
еи, юже прѣлюбѣ юсть сътвориа' с нею срьдцемъ своимъ. 16. и пакы:
глаголю вамъ, яко же поуститъ женоу свою, развѣкъ словесе люкодѣннаго,
теоритъ ю прѣлюбѣ дѣяти, и иже шпоушеноу шъ моужа поем-
летъ, прѣлюбѣ дѣетъ. 17. апостолю рече: юже юсть богъ съчетаа, чло-
вѣкъ да не разоучи.

8. ѿ же мѣсець створи къ Моравѣк и иде съести оученикъы свое. 19.
прѣкет' же него идоуша Коц'лы, князь панон'скы, и възвобель вел'ми
словен'скыи кингы наоучити се нмъ и въда до ѿ оученикъъ оучити се
нмъ. 20. велю часть нмѣ сътеоръ, мимо прогоди и. 21. не възет' же
ни шъ Растислава ни шъ Коц'лы ни злата ни сребра ни инюе вѣщи,
положивъ еуггел'скоею слово и бие пици. 22. тѣкмо пак'ниикъ испрошь
шъ обшю ѿ сътъ и шпоустити ихъ.

1. прѣман его кингы: растислакъ и съмт: полкъ ко скон палати его коидоша и велючю часть
амѣ даша, онъ же сокѣршахем со кинзи, да выш: амѣ бѣниикъ сограли, да вѣрчитъ нмъ вѣски
и набѣиш 16. — въдасть м 1; 2, 7, 15; 11, 12; ... слоу С, 13, ихъ О. — оучити и С, 13.

2. оны же коскорѣ повѣкиное нмъ сотвориша и сокобѣнша младцоу патдисеть, онъ же
клагослови ихъ и дасть нмъ вѣням. омы: млади сожѣю благодатю прѣпѣахъ в и бѣнии едны
къ славенскому, дрѣви и к греческому, да вы разбѣкли амѣ кингы, и ихъ избѣи ... 16. —
чинъ прѣдожи и 1, приложы и V, при жъ 2, 7, 15: 3, 4, 10—12: приложъ 6, 8, 9, 14. —
оутриш 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14: оутришъ 2, 7, 15. — часова 16, V; годинамъ 1; 4, 10—12:
годникъ 2, 7, 15: отъ. 3, 5, 6, 8, 9, 14: add. и о ѣднѣи 1: 2, 7, 15. — вѣришъ 2, 7, 15. —
повѣриш и G. — Add. in fine versus: и тамо остави и нини бѣниш, грамматикю и мѣси-
кю. приемъ тамъ ко моравѣк мѣсе. цинъ четридѣсать и акъ по пророческъ мъ словѣ исполни-
л см 16.

3. по пророческомуу отъpes cod. — оуши 1; 2, 7, 15. — Отъ. и 1; 2, 7, 15: 3, 5, 6, 8,
9, 14. — оусамшати 1; оусамшати 2, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; оусамшати 7.

4. же см 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — възвобель С, 13, 16. — о семъ велѣи 1; 2,
7, 15; 4, 10—12; V. — Add. in fine versus: см 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; 16, V; см G, 13.

5. занистинка 1; 2, 7, 15; занистанемъ 16, V. — трыагѣти С, 13: отъ. 1—12, 14, 15,
V. — занмати (рго възднзати) 3, 5, 6, 8, 9, 14.

6. оуодно 1; V. — Отъ, то 1—12, 14, 15, V. — Отъ. и см 1—12, 14, 15, V. —
песина 11; V; песина 3, 5, 6, 8, 9, 14; песан 4, 10, 12.

7. См. греческъ и латиньскыи 1; 3, 5, 6, 8, 9; 4, 10—12; V. — нмъи 1; 3, 5, 6, 8,
9, 14; 4, 10—12. — слоуу богѣу подобно въдаати юсть С, 13.

8. Add. post латиньск'и: и фрлжистин 1; 2; 4, 10—12; и проучьстѣи 15; и съ прочимъ
оуитиш 7; и прочимъ V. — Отъ. съвричѣстѣици 1—12, 14, 15, V. — оученици ихъ 2, 7,
15: 16.

9. сограшесъ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; вѣршесъ 13; вѣрши же см 16; сограша см V. —
посѣжам 1; 2, 7, 15; 4, 10, 11; повѣждам V. — на чѣтыре мѣтинъи 10—12; на чѣтыре
амъи 4.

10. вѣрнѣю 1; 15; вѣрнѣю 2, 7; вѣрчѣнѣ V; вѣрнѣюци 3, 5, 6, 8, 9, 14; вѣрѣю 4, 10—12. — вѣрагоуленен 1; 4, 12. — вѣрѣнѣ гада G, 13; вѣгда 4, 10—12. — того ради 1; 2, 7, 15; 4, 10—12. — стѣлѣки G, 13; стѣлѣкиѣ O; стѣла 16; стѣлѣкици V; стѣлакиѣ 1; стѣлакиѣ (стѣк- 7) 2, 7, 15; стѣлакиѣ 4, 11, 12. — прикасѣти 1; 2, 7, 15; G, 13, 16.

11. житиѣ reliqui cod. — вѣчисаниѣхъ 1; вѣчисаниѣхъ 2, 7, 15; V; вѣчисаниѣхъ 4, 10—12.

12. прѣрокѣ глаголющѣю о семѣ (рго глаголю) 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — хлѣкѣ 1; 2, 7, 15; хлѣниѣ G, 13; хлѣм 16. — оскѣты (рго моантѣм) 3, 5, 6, 8, 9, 14; cf. Г каждаждѣ къшаномѣ оскѣты тѣомъ Ps, Sin, 49, 14.

13. ии поустѣши 2, 7, 15: ии отъпоустѣши V. — покѣрѣти сѣ 1; 2, 7, 15; V. — чѣсть 1; ии очѣти 4, 10—12.

14. ии дѣи оставѣти 1—12, 14, 15, V. — сиѣхъ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — творѣсти 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; 3, 6, 9, 14; творѣци 5, 8; творѣсти G, 13; творѣсти 16. — шѣко соѣхъ 1—12, 14, 15. — оскѣцици 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; 16.

15. господа 1; 2, 7, 15 (L. Mat 29: га—га гѣла). — рѣчно иѣти 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V; рѣчноѣ (= рѣчѣ иѣти) 5, 6, 8, 9, 14. — дѣниѣмиѣ, -ѣмиѣ reliqui cod., praeter 2, 7, 15; 13. — кълѣркѣмъ на жиѣсѣ сѣ охѣтѣю 4, 10—12. — къ ѣки похѣтѣти ии 13. — къ сѣдѣци своѣмъ G, 13, 16 (idem Mt 5, 28 Z).

16. ии (рго жи) ошпѣс cod. — пѣкловодѣниѣго 4, 10—12. — прѣкловодѣти 4, 11, 12; 5, 8, 13. — поустѣниѣю G, 13. — поимѣти 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; V.

17. ии иѣти сѣгѣ сѣчѣтѣла члѣкѣки, да ии разлѣочѣтѣса 1; 2, 7, 15; боѣгѣ сѣчѣтѣти члѣкѣкомѣ, да ии разлѣочѣтѣти члѣкѣки 3, 5, 6, 8, 9, 14; да ии разлѣочѣтѣти (, 13, разлѣочѣтѣти O.

18. свѣтитѣ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; 5, 6, 14; свѣтитѣ 9; свѣтитѣ 9, V; свѣсти G, 13; ош. 3, 8. — оучѣниѣки своѣхъ 1—3, 5—12, 14, 15, V.

19. прѣитѣ (прѣта 2, 7, 15) 1—12, 14, 15 V; прѣитѣ 13. — идоуѣци 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 11, 12; ош. 2, 7, 15; 10: V. — Кѣчѣлѣ 1; Кѣчѣлѣ 4, 10—12; 7, 15; V; Кѣчѣлѣ 2; Кѣчѣлѣ G, 13; Кѣчѣлѣ O; Кѣчѣлѣмъ 16; ош. 3, 5, 6, 8, 9, 14. — вѣлѣтѣнѣкиѣмъ 2, 7, 15; V; вѣлѣтѣнѣкиѣ 1; 10, 11; вѣлѣтѣнѣкиѣ 4, 12; вѣлѣтѣнѣкиѣ V. — вѣлѣтѣнѣкиѣ 1—12, 14, 15, V. — вѣлѣтѣнѣкиѣ 1—12, 14, 15. — ии наоучѣсиѣ reliqui cod., praeter O, G, 13, V. — вѣ- 5, 6, 8, 9, 14; ии 3.

21. Кѣчѣла 1. — ии вѣлѣтѣнѣкиѣ отъ ошѣю 3, 5, 6, 8, 9, 14. — вѣлѣтѣнѣкиѣ 3, 5, 6, 8, 9, 14; вѣлѣтѣнѣкиѣ 13; ош. 2, 7, 15.

22. тѣчѣю O. — вѣлѣтѣнѣкиѣ 1; 2, 7, 15; 4, 11, 12; V. — ошѣ ошѣю 4, 10—12; ош. G. — да иѣти сѣтѣ 4, 10—12; 7, 15; лѣсѣтѣ сѣтѣ 2; 3, 5, 6, 8, 9, 14; дѣлѣти сѣтѣ 1; пѣсти тѣсѣмѣ дѣшѣ V.

18.—22. Cod, 16: и тако набѣчѣнѣ нѣхъ страѣхъ и законѣмъ кожѣю ии пѣни иѣтѣмъ пѣти ко царѣсѣвиѣмъ градѣ. книзи же иѣго со вѣлѣнѣю чѣстѣю опреваждаѣхъ ии дѣлаша ѣмъ много злата ии сѣребра, онѣ же ии хотѣши ии токѣмъ злата ии сѣребра, ии ииными вѣщи, положѣнѣхъ вѣлѣтѣнѣкиѣмъ слово ии вѣлѣтѣнѣкиѣмъ, но токѣмъ испросѣнѣхъ гриковѣхъ вѣлѣтѣнѣкиѣмъ отъ ошѣхъ дѣлѣтѣти сѣтѣ ии отпѣсти нѣхъ, самѣ же ии дѣлѣтѣмъ, радѣнѣси со вѣчѣниѣкиѣмъ своѣмъ, да ии мѣнѣти царѣниѣ ии патриарѣхъ отъ плѣды трѣды своѣго. но набѣчѣнѣ ѣмъ пѣтѣмъ, книзи пѣнонѣскиѣ коцѣлѣмъ со своѣмъ вѣлѣтѣнѣкиѣмъ чѣстѣ ѣмъ вѣлѣю сотворѣти ии вѣлѣтѣнѣкиѣмъ вѣлѣниѣ книги словѣнѣскиѣ ии набѣчѣнѣ отъ иѣго ии вѣда до тридѣсѣти вѣчѣниѣковъ, ии мимо провождѣ иѣго ии дѣлаша ѣмъ много вѣгатѣства, онѣ же ии хотѣши. вѣгда же ии прихѣдиши ко царѣградѣ, тамо же ѣмъ во срѣтѣнѣиѣ патриарѣхъ со причѣтомъ своѣмъ ии со вѣлѣтѣнѣкиѣмъ сотворѣши. доиѣдѣ до царѣ, вѣлѣю чѣстѣ прѣитѣти ии сѣдѣти на своѣмъ сѣдѣлѣнѣцѣмъ малѣиѣ крѣмѣ, ии пѣни на вѣлѣтѣнѣкиѣмъ вѣтверждаѣтѣмъ на славѣнѣскиѣ страны. доиѣдѣ же ко своѣмъ градѣ, вѣлѣниѣ родинѣмъ, отпѣдѣхъ ко дѣлѣнѣмъ страны, даже до рѣмѣ.

XVI. 1. Въ Бѣнѣтинъ же бѣмъшѣ ѡмѣ, събраши се на нь епископи и по-
поки и чрѣноризѣци шко и враны на сокола и въздвигоши трієзвѣчнѣю
іеріє, глаголюще: 2. чловѣче, скажи намъ како си тѣ сътворишь нѣмни
Словѣннѣмъ книгы и оучиши, ѡхъ же ижесть никтоже ннѣ прѣвѣіє шврѣль,
ни апостолъ ни римскѣмъ папа ни богословъ Григоріє ни Юронимъ ни
Іевѣоустинъ. 3. мѣ же тріи тѣкмо ѡзѣкы вѣмъ, ииже двѣстотѣ въ
книгахъ славѣти бога, Еврѣи, Сланнѣ, Латиннѣ.

4. штеши же филозофъ к нимъ: не идѣт ли дѣждѣ шѣ бога на вѣсе
равно? ни слънци тождѣ не сѣает ли на вѣсе? ни ли дѣхѣнемъ на анѣрѣ
равно вѣси? 5. то како вѣи се не стѣдите тріи ѡзѣкы мѣнише тѣчѣю,
а прочимъ вѣсѣмъ ѡзѣкомъ и пѣмѣномъ сѣпемъ вѣлѣи и глаголюмъ?
6. скажите ми, бога творѣща нѣмошна, шко и нѣмогѣща сѣго дати ни
закнѣстѣна, шко не хотѣща. 7. мѣ же родѣмъ знаемъ книгы оумѣкѣше
и вѣсоу слаєѣ въздающе сконѣмъ ѡзѣкомъ кѣждо. 8. шѣк же соуѣ сѣи:
Ірминѣ, Персѣи, Івѣазгѣмъ, Неврѣи, Соуѣди Гедѣи, Швѣрѣи, Тѣрѣи, Коварѣи,
Івѣлашнѣ, Сѣѣпѣти и ннѣи мнѣшѣ.

9. аще ли не хошѣте шѣ сиѣхъ разѣмѣти, понѣ шѣ книгѣ познѣти
соудѣю. 10. Давидъ во вѣпнѣетѣ глаголає: понѣтѣ господа вѣса землѣ,
понѣтѣ господоу ікѣснѣ новѣ. 11. и пакѣмъ: вѣсканкѣкѣтѣ господау вѣса землѣ,
понѣтѣ и вѣзвѣсѣте сѣ и вѣспонѣтѣ. 12. и дрѣуго: вѣса землѣ да по-
клонитѣ ти сѣ и поєтѣ тѣѣкѣ и да поєтѣ же ннѣи твоємѣ, кѣшииѣи.
13. и пакѣмъ: хвалѣтѣ господа вѣсѣи ѡзѣци и похвалѣтѣ єго вѣсѣи людѣи
и всѣкѣмъ дѣхѣнѣи да хвалѣтѣ господа. 14. въ іѣвѣгѣлѣи глаголаєтѣ: єлѣн-
коже ієстѣ прнєлѣ ихъ, даєтѣ нѣмъ шѣлаєтѣ, да чѣда боєѣ бѣдѣтѣ. 15.
и пакѣмъ тѣждѣ: не шѣ сиѣхъ прошѣ тѣкмо нѣ и вѣроуєщнѣмъ словѣсѣмъ
въ мѣ, да вѣсѣи єдино бѣдоу, шкоже и тѣмъ, очѣи, въ мнѣ и азѣ въ тѣѣкѣ.
16. Мѣтѣдѣи же рѣчѣ: данѣ вѣстѣ вѣсака вѣлаєтѣ на нѣвѣсѣи и на землѣи;
шѣдѣши оубо нѣоучѣте вѣсе ѡзѣкы, крѣстѣише єє въ нѣмѣ шѣтѣца и сѣмѣна
и свѣтаго доуѣха, оучѣише и хрѣанѣти вѣса, єлѣнко заповѣдаѣхъ вамъ; сѣ азѣ
сѣ вамѣи ѡсѣмъ въ вѣсе дѣни до сконѣчанѣа вѣкѣа мнѣи. 17. а Мѣрѣко
пакѣмъ: шѣдѣши въ мнѣрѣ вѣсѣи и проповѣдѣте іѣвѣгѣлѣи вѣсѣи тварѣи;
вѣкроває, иже и крѣстѣитѣ сѣ, спасѣнѣ боудѣтѣ, а не вѣкроваєи осоудѣтѣ сѣ.
18. знаменѣа же повѣкроваєшиѣхъ понѣдѣтѣ: ннѣнѣмъ мѣсѣмъ вѣсѣи нѣждѣнѣтѣ
и ѡзѣкы вѣзвѣгѣлоють новѣмъ. 19. глаголаєтѣ же и къ вамъ: горѣ вамъ,
книгѣочнѣи и фѣарнѣсѣи нѣпокрѣти, шко затвѣраєтѣ царѣстѣєи нѣбѣсѣноє прѣдѣ
чловѣкѣмъ; вѣмъ бо не вѣхѣдѣте и хотѣициѣхъ вѣнѣитѣи не шѣтаєлѣшѣтѣ. 20.
и пакѣмъ: горѣ вамъ, книгѣочнѣи, шко вѣзвѣстѣєи кѣлючѣ разѣмѣкѣиѣи и самѣи
не вѣнѣдѣстѣ.

21. Корин'тнмъ же Пакль рече: вѣлю же вѣсѣмъ вамъ глаголати ѣзъкомъ, паче же да прорицаете; вѣсѣмъ бо прорицаніи нан глаголеніи ѣзъкомъ, развѣкъ аще не сказаетъ, да и цркви сѣзданіи прійметъ. 22. нынѣ же, братіе, аще прїидоу къ вамъ и въ ѣзъкѣмъ глаголю, что вамъ полъзѣстѣбю, аще вамъ не глаголю въ ꙗвлѣніи и въ развѣмъніи нан въ пророчествїи нан въ наоученїи? 23. обаче безгласна и бездѣшна гласъ дающїи, аще ли пишали, аще ли гоусли, аще развѣстнїе писемъ подасть се, како развѣмъют се писанїе нан гоуднїе? 24. нбо аще безгласнъ гласъ трѣба дасть, кто оуготова се на врань? 25. тако и вѣн ѣзъкомъ аще неразвѣмна словеса дасть, како развѣмъют се глаголемое? 26. боудѣте бо въ анрь глаголюще. 27. толїко оубо аще слоучит се родъ сѣгласеннхъ въ мирѣк и ни єдини же нхъ безгласнъ. 28. аще не вѣмъ силъ гласѣ, вѣдѣ глаголющомѣ мнѣ кар'варь и глаголеніи мнѣ кар'варь. 29. тако и вѣн, понїеже іесте ривнтїан доуховнмъ, къ сѣзданїю цркви просїте, да ви извѣнаеть. 30. тѣмъже глаголю ѣзъкомъ молнтѣ се, да сказїеть. 31. аще бо молнтѣ дѣю ѣзъкомъ, доухъ мон молнт'се, а оумъ мон бїе плода іестъ. 32. что оубо іестъ? помслю се доухомъ, помолю се оумомъ; спю доухомъ, спю же и оумомъ. 33. аще благословнши доухомъ, испльнїен мѣсто неразвѣмнаго, како рчеть амнїъ по твоїен похвалѣк, понїеже не вѣдѣтъ, что глаголенїи? 34. ты оубо добрѣ хвалиши, нъ другѣмъ не виждѣтъ се. 35. хвалю всга моего, в вась паче же ѣзъкѣмъ глаголю. 36. нъ въ цркви б словесъ хощѣ оумомъ своимъ глаголати, да и ннї наоучю, нїе ли т'мн словесъ ѣзъкомъ. 37. братїе, не дѣти бѣвѣнтѣ оумьмъ, нъ злобою младнствѣнтї, оумн же сѣвршнн боудѣте. 38. въ законѣ іестъ писано: ꙗко иноѣзъчннкѣмъ оустнми ннѣмн вѣзглаголю къ людемъ смь и тако не послоушѣють мнѣ, глаголетъ господь. 39. тѣмъже ѣзъци въ знаменїи несоутъ невѣрнмъ, нъ вѣроушнмъ, а пророчество невѣрнмъ. 40. аще оубо снїдетъ се цркви в'са вѣкоуѣк и в'сен глаголютъ ѣзъкѣмъ и в'ннїдетъ іетѣрь неравоумнъ нан невѣрнъ, не рекоут ли, ꙗко зан се дѣїетѣ? 41. аще ли в'сен пророчествѣють и в'ннїдетъ же іетѣрь неразвѣмнъ нан невѣрнъ, вѣлнчѣють се вѣсѣмн, вѣстїзаетъ се шт вѣсѣхъ. 42. и тако тннн срдьца єго шѣк бѣвѣють; и тако падъ ннцъ покладннт се богови и повѣдає, ꙗко въ истнноу вогъ въ вась іестъ. 43. что оубо іестъ, братїе? єгда сѣдїте се, кѣждо вась псаломъ имать, да дрѣжнтъ, и оученїе имать, ꙗвленїе имать, іезъкъ имать, сказанїе имать, в'се же къ зданїю да бѣвѣнеть. 44. аще ли кто ѣзъкомъ глаголетъ, по дѣїма оубо нан по трѣмъ и по чѣстн, єдннъ да сказїеть. 45. аще ли не боудѣтъ глагольннка, да мльчнтъ въ цркви, себѣ же да глаголетъ и богови. 46. пророци же два нан трѣе да глаголютъ, а друзїн да сказа-

ють. 47. аще ли иномоу швентъ се вѣдѣшомоу, прѣви же да мѣлчнть. 48. можите бо по єдинномоу пророчествовати вѣси, да вѣсн оутѣшеть се. 49. и дѣси пророчесїи прорекимъ повинюють се. 50. нѣсть нїстроєнїю богъ, нѣ мирѣ шко вѣ всѣхъ црквиахъ свѣтлхъ. 51. жнты ваше вѣ црквиахъ да мѣлчеть, не вѣлнт' бо се намъ глаголати, нѣ да говнноуют' се, шкоже и законъ глаголетъ. 52. аще ли чїсомоу наоучити се хотеть, вѣ демоу же своємъ моужа да вѣпрашають; срам' бо єсть вѣ цркви жнк глаголати. 53. нан шть вѣсь слово бжнне извѣдѣ? нан вѣ вѣсь єдинїхъ свѣтѣ се? 54. и аще кто мннт' се пророкъ быти нан доуховннъ, да разсмѣнеть, єже пишѣ вамъ, шко господнє заповѣди соуть. 55. аще ли кто не разоумѣнеть, да разсмѣванеть. 56. тѣмъже, братїє, разсмѣните прорїцанїю и не вранїте глаголати вѣ язькы. 57. вѣса благошебно и по чннѣ да вѣвають. 58. и пакы глаголетъ: и вѣсакъ язькы исповѣсть и, шко господъ Ісоусъ Хрїстъ вѣ славоу богоу и штьцоу амннъ.

59. смнн же словесн и кнѣмн бол'шимн посрамнєнъ єє, отїдѣ уставъ єє.

1. вѣ натїцѣхъ 1; и натїцнхъ 2, 7, 15; вѣ натїцъ 6, 14; вѣ натїцхъ 3; вѣ натѣ 5, 8, 9; и на тѣхъ 4, 10; и натѣхъ 12; мннатїхъ 11; вѣ ннтѣ V. — на нѣ латїнїстїи 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — чрнїцн 3, 5, 6, 8, 9, 14.

2. слованскы 3, 5, 6, 8, 9, 14. — оучнши ж 1—12, 14, 15. — апостоли 2—12, 14—16, V. — папскы 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — фїлологъ 1; 2, 7, 15; V; дїалогъ 4, 10—12.

3. достонно V; їсть 3, 5, 6, 8, 9, 14. — От. вѣ кнїгахъ 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; V. — їврїескы, мланнскы, латїнскы 1; G, 13; їврїескѣ (-и 7), мланнскѣ, латїнскѣ 2, 7, 15.

4. такоже (рго тожде) 2, 7, 15; 4, 10—12; 5, 6, 8, 9; такожде 3, 14; 13, V. — на вѣсь (рго на вѣс) 4, 10—12. — вѣздоухъ 2, 7, 15.

5. токмо 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — вѣлацн быти 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — глаоухомъ быти G, 13.

6. творїацн 1; 2, 7, 15; творїацн G; ннє ... творїте V. — шко (рго шко и) 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; G, 13, 16, V. — лавїстїанїа 1; 2, 7, 15; G, 13, 16. — От. шко 1; 2, 7, 15; 4, 10—12. — Add. in fine verbus: дати 1; 2, 7, 15; 4, 10—12.

7. многы роды 1—12, 15; мы же роды знаємъ доволн G, 13. — нмѣюци (рго оу-) G, 13. — комоуждо 3, 5, 6, 8, 9, 14.

8. Add. соурн 1; 3, 6; 4, 10—12; сѣрїи 7, 15; сѣрїи 2, 9; сѣсн 5, 8.

9. аще не хочїте разоумѣнїи кнїгъ, поанантє соудїю 5, 6, 8, 9, 14.

10. господнн 1; 2, 7, 15; 6; 4, 10—12. — господїнн 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; G, 13; V; господѣкѣ 16; когоу 3, 5, 6, 9, 14. — Cf. вѣспонтє господю пѣснъ новѣ, вѣспонтє господю вѣсья зїмаа Ps. Sin. 95, 1.

11. господнн 1; 2, 7, 15; когоу 3, 5, 6, 9.

12. дроуғонци 2, 7, 15; 10, 11; и паїи 3, 5, 6, 8, 9, 14. — От. тїкѣ 3, 5, 6, 9; 4, 10—12. — и да поють 1; 2, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; от. 4, 10—12. — Cf. вѣскѣ зїмакѣ да поклон-т-и сѣя і поуть тїкѣ, да поуть же їмнн твоємоу, вѣшннн Ps. Sin. 65, 4.

29. принесити (рго просити) G; совпринесити къ крою V. — изъмагы 3, 5, 6, 8, 9, 14; да дастъ вамъ сога V.
30. глаголан 1: 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; глаголен G, 13. — молитса 1: 2, 7, 15; 5, 8; 10: да молитса G, 13; молитса 4, 11. — скажотъ ти 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; скажеть ти 2, 7; скажеться 15; скажотъ G, 13.
31. дѣла 1: 7, 15; дѣлати 4, 10—12: творѣ G, 13.
32. молюса 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 11, 12; add. господен 3, 5, 6, 8, 9, 14.
33. по твоимъ хвалк 1—12, 14, 15; по твоимъ прошнїю G, 13. — кѣтъ reliqui cod., praeter G, 13, 16.
35. о всѣхъ васъ 1: 2, 7, 15; къ всѣхъ васъ 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12. — глагол 1.
36. да ни 1—15, G. — тмоу 1—12, 14, 15.
37. оуми 1; 2, 15; 4, 10—12. — младствоути 1. — оумомъ 4, 10—12; V.
38. иноимычными 2, 7, 15; иноимычными G, 13; add. и omnes cod. — къзлагомота 1: 5, 6, 8, 9, 14; V. — От. къ 1—12, 14, 15, V. — господа всдѣржитѣль 4, 10—12.
39. тѣмъ же изъцы къ знаменїи некрнымъ соуть а пророчество ни некрнымъ, но кроуцимъ 1: 2, 7, 15; 4, 12; idem om. а пророчество 3, 5, 6, 8, 9; ... ни крнымъ но некрнымъ, а пророчество (ни некрнымъ но 10, 14) кроуцимъ 10, 11, 14; тѣмъ же изъцы не соуть къ знаменїи некрнымъ, нъ крнымъ, а пророчество некрнымъ G; тѣмъ же изъцы не соуть къ знаменїи крнымъ, нъ некрнымъ, а пророчество ни некрнымъ нъ крнымъ 13; cf. тѣмъ же изъцы къ знаменїи соуть ни крнымъ, нъ крнымъ, а пророчество ни некрнымъ, нъ кроуцимъ 1 Cor 14, 22 Christ.; ... ни крнымъ, нъ ни кроуцимъ ... Siŝ.; ὡσεὶ αἰ γλωσσαι εἰς σπρηγὸν εἰσὶν οὐ τοῖς πιστεύουσιν ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, ἢ δὲ προφητεῖα οὐ τοῖς ἀπίστοις ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.
40. некто (рго итеръ) G, 13; om. reliqui cod. — иразоумнѣх 1: 2, 15; 3, 5, 6; 4, 10, 12, -ни 7; иразоумнѣх 8, 9, 14; 11. — речеть 1—12, 14, 15.
41. ннъ (рго итеръ) 1: 2, 7, 15; некто 4, 10, 12; G, 13; некимъ 11. — иразоумнѣх 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; иразоумнѣх 3, 5, 6, 8, 9, 14. — некрнѣх и (ни, ни) иразоумнѣх (-кѣ) omnes cod., praeter G, 13; idem Christ., Siŝ. — ованчатеа 1—12, 14, 15; ованчатса G, 13.
42. свѣать 1: 2, 7, 15; 4, 10—12; соуть 3, 5, 6, 8, 9, 14. — испокѣдѣ G, 13.
43. От. да дрѣжотъ 1—15, G. — емѣють 1; 2, 7, 15; 4, 10—12.
44. ни азѣло по (от. 4, 10—12) трымъ 1—12, 14, 15. — а свѣтъ G, 13.
45. аци некта 3, 5, 6, 8, 9, 14. — сказатиам G, 13. — о соекъ 4, 11, 12; къ снѣк 10.
46. прочни (рго пророци) 1. — сказоуютъ 1, 3—15, G.
47. открытса G, 13. — скдѣцюу (рго кдѣцюмоу) 1—12, 14, 15, idem Christ., Siŝ.
48. могутъ 1: 2, 7, 15; 4, 10—12. — да оучатса всн и оутѣшаотса 1—12, 14, 15.
49. всн пророци 1: 2, 7, 15; всн пророчестїи 4; 5, 6, 8, 9, 14; всн пророчестїи 10—12.
50. От. мнѣ къ всѣхъ — incl. ишоу вамъ (v. 54) 1—12, 14, 15.
52. срамно G, 13.
54. да ни разѣмѣтъ G. — господна запокѣдъ естъ 1—12, 14, 15.
55. аци кто 1—12, 14—16. — да ни G, 13. — разоумнѣтъ 13; до оучитса и разоумнѣтъ 2, 7, 15; om. да ни разоумнѣтъ 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12.
56. разоумнѣантс G, 13; рикюитс 1—12, 14, 15. — глаголати изъмы 1—12, 14, 15.
57. клагокрнѣо 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; кбокрнѣо 3, 5, 6, 8, 14; ккрнѣо 9.
58. всѣхъ изъмы 3, 5, 6, 8, 9, 14. — иго (рго и) 16; om. 1—12, 14, 15. — согоу отцоу 1—12, 14—16, G, V.
59. От. нѣкамъ солшнми 3, 5, 6, 8, 9, 14; 16. — посрами G, 13; посрамъ 1—12, 14, 15, V. — От. отид 1—12, 14, 15, V. — остана 1; 2; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10; V. — нхъ G, 13; om. 1—12, 14, 15, V.

XVII. 1. И оубѣдѣвъ и римскын папа посла по нь. 2. и дошѣд'шѣ ѣмѣ въ Римъ, изыде самъ апостольткъ Индрѣианъ съ вѣсьми граждани свѣще носеще, яко и светаго Кланмен'та мощи носеще, моученика и папоу римскаа. 3. и авне вогъ наче чюдеса теорити. 4. слабелинъ чловѣкъ тоу исцѣлк' и ни мишѣи различитѣхъ недѣгъ извѣши, да яко же пакн'ници пакн'шии Христа нарек'ше и светаго Кланмен'та извѣши.

5. прием' же папа книгы словен'скыи, светыи ѣ и положи ѣ въ цркви светыи Маріе, яже се нарицаеть Фотида, и пѣше надъ ними антоургию. 6. по семь поекѣ папа дѣма епископома, Фир'мосѣ и Гондрѣхоу, светыи словесіемъ словен'скыи оученикы. 7. и яко се светыи, авне спѣше антоур'гию въ цркви светаго апостола Петра словен'скыи ѣзъыкомъ. 8. и въ дроугын днь пѣше въ цркви светы Петронии. 9. и въ дроугы днь въ цркви светаго Индрѣианъ и шть тѣдоу пакы оу великаго оучителя вѣселен'скаго Павла апостола въ цркви; и вѣсѣ ношъ пѣше словен'скыи и антоур'гию надъ светыи гробомъ, имоуше на помощь Преніа, епископа юдиноу соуца шть 3 епископъ, и Анастаса евлотникара.

10. и философ' же не прѣсташе достоннѣ хвалоу когоу въздае съ сконни оученикы о семь. 11. Римляни же не прѣсташа идоуше къ немѣ и оупрашающе ѣго и сказаніе соутоуко и тръгоуко приемаюу отъ него. 12. Жидовинъ же іетеръ такожде приходе, стезае се с нимъ рече ѣмоу единою: иѣсть не оу пришълъ Христъ по числоу лѣтномѣ, о немъ же глаголютъ пророци, яко шть дѣкыи имать родити се. 13. почът' же ѣмѣ философъ вѣса лѣта шть Идама по родомъ, сказа ѣмоу по тѣн'коу, яко пришълъ іестъ и сѣлко лѣтъ іестъ шть толк' до нѣши. и наѣчик и штпоусти.

1. о нѣмъ (рго и) G, 13; от. 1—12, 14, 15, V. — папокъ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — да него G, 13. — Versus 1 in cod. 16 и видѣтъ андріанъ, римскни папа, молниѣ посла честными мѣши и философи, даемъ дошѣл к римъ. и гдѣ додоша посланныи папоу. молниша ѣго, онъ же прилонисъ ко молнію.

2. рима (рго въ римъ) 1—12, 14, 15, V; гдѣ прииджисъ ко римъ 16. — апостолескъ и папа 16. — андріанъ 1; 3, 5, 6, 9; 7, 15; G, 13; add. противоу ѣмоу 1; 2, 7, 15. — папока 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; папы 3, 5, 6, 8, 9, 14; G, 13.

3. тогда 1; 2, 7, 15. — вогъ чюдеса прѣселаниа (ѣго ради G) сътвори тоу G, 13. — теорати (теоран 3) чюдеса 3, 5, 6, 8, 9, 14.

4. слабелинъ 4, 10—12; 16. — отъ ... недѣгъ G, 13; различными идоуы 3, 5, 6, 8, 9, 14. — такожде и пакници (пакнии 2, 7, 15) пакнишнхъ ѡ, нарикти память светаго Кланмента, извѣши 1; 2, 7, 15; да (от. 13) якоже и пакници Христа нарекоши (нариши 13) и светаго Кланмента пакнишнхъ (пакнишнхъ 13) роукъ аѣи G) извѣшиши G, 13.

5. папокъ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V. — освѣти 1; 2, 7, 15; посвети V; от. G, 13, 16. — От. ѡ 1—13, 15, 16, V. — положи 1; 2, 7, 15; 3; G, 13; V; положиша 16; положиши 4,

10—12; положаша 5, 6, 8, 9, -ша 14. — фатна 3, 5, 6, 8, 9, 14; фанта 1; 4, 10—12; фатна 2, 7, 15; фатин V. — с ними 1; 4, 10—12; add. ситою G, 13. — слоужоу (про антоургию) 4, 10—12.

6. папекъ 1; 2, 7, 15; 4, 10—12. — формосоу 1; 3, 14; V; фоурмосоу 2, 7, 15; 5, 6, 8, 9, 14; фоурмоусоу 4, 11, 12; фармбес 10. — гонрхдоху 1; 5, 6, 8, 9; гондрдоху 2, 7, 15; гондрдоху 3, 14; гондрх 4, 10—12; гондроху G; гондрохумоу 13. — Отп. словесиль 1—12, 14, 15, V. — роускми оучинки 3, 5, 6, 8, 9, 14.

7. а (про са) 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; от. 3, 5, 6, 8, 9, 14; V. — осватиша 2, 7, 15; 16; осватиша 16. — тогда (про аѣ) 1; 2, 7, 15. — пкша 1—12, 14, 16, V; пкши G, 13. — слоужоу 4, 10—12. — Отп. апостола 1; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12. — роускми 3, 5, 6, 8, 9, 14; словеснымъ языкомъ 16.

8. петрониди G, -ы 13; петроинды 2, 7, 15.

9. третѣи 2, 7, 15. — день пкша 4, 10—12; 16. — язычскаго (про късмишскаго) 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; от. 3, 5, 6, 8, 9, 14; 16. — пакла святаго апостола едкнѣ и антѣргію надъ смытамъ гресомъ 16. — къ ноци пкша свантою антоургию словеснымъ 1; 2, 7, 15; осноуцъ пкши словески и слоужоу пкша 4, 10—12; пкши антѣргію 3, 5, 6, 8, 9, 14; и късоу ноцъ пкши словословици словески и набѣрки (на оутрѣкѣ 13) пакы антѣргію G, 13. — сватаго ариѣа 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — седми 1—12, 14, 15; седма G, 13.

11. ни пристахоу идоуци 1; 2, 7, 15; G, 13; ипретанно идоуци 16; ни пристаха ходаци 4, 10—12; испретани идѣхоу 3, 5, 6, 8, 9, 14; по вси дни приходахъ V. — Отп. и 1—12, 14, 15, V. — (го) на все 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; V; о сямъ 1; о всямъ 2, 7; о нужи аци хотѣши (имѣши 13) кто G, 13. — Про примахоу отъ него: о въпрошѣнїихъ словѣхъ прїемаюци отъ него, радостни къ свои възрацахоуци дома G.

12. нккми 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; G; нкки 13. — нкѣтъ оужи приша 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; нкѣтъ нужи (нужди 4) приша 4, 10—12; нкѣтъ оужи аци пр шль G, 13. — книги и пророкѣ 1; 2, 7, 15. — о имѣжи и пророкѣ гагаломѣ 3, 5, 6, 8, 9, 14.

13. почти 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12; V. — по родоу 7, 15; 10, 12; по родоу 1; 2. — потокоу (про по тыхоу) 4, 10—12; изветѣно V. — дослѣкѣ 1; 2, 7, 15.

XVIII. 1. И постигоше и мнѣши трѣдѣи и въ колѣзнь вѣпаде. 2. и трѣпѣхоу юмѣ иезоу мнѣгѣи дѣни, јединою видѣкъ кожѣ ивѣиенїе наче пѣкти сице: о рекѣшихъ мнѣкъ въ домъ господнь вѣиндѣмъ, вѣзвѣселн се доухъ мой и срьдѣце вѣзрадова се. 3. и вѣлѣкъ се въ чѣстнѣиѣ ривѣи тако прѣвѣиѣтъ въсь дѣнь тѣ веселе се гагаломѣ: вѣтъ сѣлѣкъ нкѣмѣ азъ ни цароу слоуга ни иномоу никомоуже на земан, нѣ тѣкмо когоу всѣдрѣжителю. 4. не вѣхѣ и вѣихѣ и јесма въ вѣкѣи аминь.

5. въ ютрѣки же дѣнь въ свѣтѣи мнѣшскѣи вѣразъ вѣлѣче се и свѣктъ къ свѣктоу приѣмѣ нарече си имѣ Кѣриакъ. 6. и въ томъ вѣразѣ прѣвѣиѣтъ ѣ дѣни.

7. и шкоже приѣлѣжѣи часъ, да пакѣ приметъ и прѣставитъ се къ вѣчнѣи жилицѣ, вѣзвѣнѣгъ роуцѣкъ свои къ когоу и сѣтвори моантѣс сѣ

словами, глаголюще сице: 8. господи воже мой, иже еси аггел'скыи е все чингы и бесплотиныи силы съставишь, небо распахъ и землю основашъ и все соуща шъ небытїа въ бытїи приеши, иже в'сегда и в'сежде послышашъ теорїиныхъ волю твою и воещиныхъ се тебе и хранщиныхъ заповѣди твои, послышашъ мое молитвы и в'крнои ти стадо съхрани, иемоуже в'к приставишь неключимаго и недрвстоннаго раба твоего. 9. избави е безбожныи и поган'скыи зловы глаголющихъ на те хоулоу и погуби триезычнью иерусъ и в'зрасти цркви твою множьствомъ и все в' единодшїи съвккши и сътвори изред'ныи люди единомыслии истин'ныи в'крк твои и правкыи исповѣданїи и в'дыхни въ сръдца ихъ слово твоего оучыненїа. 10. теон ко есть даръ, аще ныи еси приеши недостонныи на проповѣданїи в'раггїаи Христа твоего острии се на блага д'лаа и творщи оугоднаа твѣк. 11. иже мнѣ в'к даа, яко твои твѣк пркдаю, оустрон е сил'ною твоею десницю, покри е кровомъ крилоу твоею, да в'си в'схваляеть и славетъ име твои, шъца и сына и светаго доуха.

12. лоб'за же в'се скитыи цклованнїемъ и рече: благословнъ бо гъ, иже не дастъ насъ в' лонитѣхъ зовомъ невидимыхъ нашихъ врагъ, нъ скътъ ихъ скрши и избави ныи шъ истакнїа ихъ.

13. и тако почи о господи сынъ .мїи. ма лк'тома, мїсеца ф'евоуарїа въ .дї. днѣ нїднїкта вторїи, а шъ твари в'сего мира ѣ тисбїи и трнста и ѡ лк'тѣ.

14. и повелѣ апостоликъ в'сѣмъ Грѣкомъ, иже в'хушъ въ Римѣ, такожде и Римляномъ съ свкцїами съшъдшимъ се пк'ти надъ нимъ и сътвориши проважднїи иемоу, якоже быши сътворен ли самоу панѣ. 15. иже и сътвориши.

16. Мѣдодне же, братъ иего, в'проси апостолика, глаголюе: яко мати ныи есть заклаа, яко иже наю прѣвѣе на соудъ ѡдетъ, да принесеъ и въ скон братїи монастырь и тоу и погребеть. 17. повелѣ же пана в'ложити иего въ ракѣ и забити гвоздми жѣл'зныи; и тако и дрѣжа ѣ днїи готоване на поуть.

18. рекоши же къ апостоликоу рим'сцїи епископи: понеже и есть по мнѣвкыи земалымъ ходив'ша бо гъ приеши сїмо и задѣ доушѣ иего в'зель, задѣ иемоу достонты лежати яко чьстнѣ моужѣ. 19. и рече апостоликъ: за скитыню иего и любовь въ рим'скыи шѣтычан пришьдѣ, погребоу и въ моеиъ грѣвѣ въ цркви светаго апостола Петра. 20. глагола же кратъ иего: понеже мнѣ не послышасте и не дасте иего, аще ви есть любовно, да лежеть въ цркви светаго Калмен'та, с нимъ же есть сїмо пришьдѣ. 21. повелѣ же апостоликъ тако сътворити.

22. и пакъ събрахши се епископы и съ всѣми люд'ми хотиши и про-
 водити чьство и рекоше епископы: штгвоздаше ракъ и видимъ, еда
 что възето штъ него. 23. и троуждаше се мново и не моглоше штгво-
 здити ракъ божиємъ повѣл'нїемъ. 24. и тако съ ракъю въложиши и
 въ гробъ ш дїснбю страню штара въ цркви свѣтаго Кланмін'та, идеже
 начише абїе многа чюдеса въкати. 25. шже Римляне, коле се приложїи
 свѣтъни юго и чьсти. 26. и написаше нконоу юго надъ гробомъ и на-
 чише сѣтити надъ нимъ днь и нош', хвалши бога прославляющаго
 тако, нже юго славетъ. 27. томоу бо юсть слава и чьсть въ в'се в'кы
 аминь.

1. постигшимаъ же (и 1; 2, 7, 15) многымаъ (-омъ 4, 10, 12) троудомъ 1; 2, 7, 15; 4,
 10—12; достигшимаъ же многымаъ троудомъ 3, 5, 6, 8, 9, 14. — болѣти начатъ (начо 1) 1;
 2, 7, 15; въ коиствъ въпадъ 5, 8, 9.

2. извоу 4, 10, 12; add. колѣзничною 1; 2, 7, 15; 4, 10—12. — шпанїе о кончинѣ жи-
 вота сїго 16. — къ дноры господна 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — обрадова са 1—12, 14,
 15 (от. са 4, 10—12).

3. своа ризы vel ризы своа 1—12, 14, 15, V. — во свирнѣнїа своа ризы V.

4. и (от. 2, 7, 15) в'кхъ и (от. 4, 10—12) семъ въ в'кы аминь 1; 2, 7, 15; 4, 10—12;
 и смхъ и семъ въ в'кы аминь 13.

5. нночскимъ 1; чернцкн 2, 7, 15; белъкъса, околкъса 1—12, 14, 15, V.

6. въ томже 1—12, 14, 15, V. — осемъ V.

7. годна 1—12, 14, 15, V; премы 16. — покои (про пакы) 1—12, 14—16. — прїимъ
 прѣставителъ 1—12, 14, 15. — на в'чное житїе 1; на в'чноую жизнь 2, 7, 15; покои прї-
 мти смтатому отцѣ нашамъ и шнтлау константинѣ философѣ 16; да прѣставителъ на в'чнѣмъ
 покои V.

8. соушла 1—16. — сен ... послушала 1—12, 14, 15; послушаншъ V; нже всегда по-
 слошанъ G, 13; нже всгда в'кхъ поелшавъ 16. — кошинамъ 4, 10, 11. — храншимаъ
 4, 10, 11; храншимаъ G, 13; хвалшимаъ V. — твои (про ти) 1; 2, 7, 15; свои 3, 5, 6, 8,
 9, 14. — прѣставилъ 5, 6, 8, 9; 7; прѣставилъ 14; add. ми G, 13.

9. извакала 1—12, 14, 15. — вса (про ш) 1; 2, 7, 15; от. 3, 5, 6, 8, 9, 14; 4, 10—12;
 add. отъ всама vel всакомъ 1—12, 14, 15, V. — От. вѣдожими и поганскимъ 3, 5, 6, 8,
 9, 14; 4, 10—12. — Add. post зломы: и отъ всакого многорѣчнаго (имени 1; 2, 7, 15) и
 хоуанаго вртничскаго языка 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V; и отъ всакого (от. 3) многорѣчи-
 вма (многорѣчна 3) и хоуанаго языка 3, 5, 6, 8, 9, 14. — глаголюща(го) 1—12, 14, 15. —
 трнзвчныи в'кы врсъ G; трнзвчноюу в'кору и врсъ 13. — едннодшїи 1; 2, 7, 15; V; еднн-
 доушно 4, 10—12. — о истиннѣи 1—12, 14—16. — слоко твоего оучнїа 1—12, 14, 15, V.

10. цуагма 1—16, G, V. — подвижаншисе (про остришисе) G, 13. — добра 1; 2, 7, 15.

11. придаю ш 1; 3, 5, 6, 8, 9. — силоу твою и дїснцю 1; силоу и дїснцю твою 2,
 7, 15. — покрываа 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 10, 12; V; покрыван 1; 4. — нхъ G, 13, 16;
 от. 1—12, 14, 15. — всако (про сен) 2, 7, 15. — хвалаъ 1—12, 14, 15, V. — In fine
 verbus: въ в'кы аминь 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; аминь G, 13; нмакъ и приено и въ в'ки
 в'комъ аминь V.

12. цлова V. — лобзанїемъ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; V; локманїемъ 4, 10—12. —
 кокъ нашъ 1; 2, 7, 15. — ськроушиса 1; 2, 7, 15; ськроушъ 3, 5, 6, 8, 14. — истагннмаъ
 3, 5, 6, 8, 9, 14; истагннхъ 4, 10—12; 16.

13. а́кта чѣтырдѣсѣтъ и два 1; чѣтырдѣсѣтъ два а́кта 7; ·ѠѠ· а́кта 2, 15; ·Ѡ· а́кта и двоу 4, 10—12. — къ чѣтырѣтънадѣсѣтъ днь мѣсѣца фѣроуарѣа 1; къ ·ѠѠ· днь мѣсѣца фѣрала 2—12, 14, 15. — къ индиктѣ ·Ѡ· 1; 2, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; къ индиктѣ вторым 4, 10—12; 7; Индикта втораго G, 13. — сѣтворѣнѣа G, 13; начала V. — к а́кто вѣтоѡ 1; V; вѣтоѡ а́кто 7; 13; вѣто а́кто G; Ѡ. и Ѡ. Ѡ. Ѡ. (а́кта 15) 2, 15; Ѡѡ (Ѡ. тма 9) тмсаца ·ѠѠ· и ·Ѡ· а́кта 3, 5, 6, 8, 9, 14; Ѡ. и ·Ѡ· и ·Ѡ· и ·Ѡ· а́кта 4, 10—12; смн а́ктома чѣтырдѣсѣтъ и дѣкма, во а́кто шѣтъ тмсацѣ трѣста сѣмьдѣсѣтъ сѣдмого, мѣсѣца фѣрѡарѣа во чѣтырѣдѣсѣтъ днь 16.

14. папа V. — сѣшдѣнѣа 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 14; шднѣ 4, 10—12. — сѣтворѣнѣа 1; 2, 7, 15; 4, 10—12; V; творѣнѣа 3, 5, 6, 8, 9, 14. — самомоу папѣмоу 1—12, 14, 15. — сѣтворѣнѣа 1; 3, 4, 10—12.

16. да (рго шко) 1—12, 14, 15. — отъ насъ G, 13. — пондѣтъ 4, 10—12; прѣндѣтъ (рго на соудѣ идѣтъ) G, 13. — кратѣнѣа G, 13; оп. 1—12, 14, 15; ко своимъ кратѣламъ 16.

17. папѣа 1—12, 14, 15, V. — заковдѣнѣа G, 13; add. и 1; 4, 10—12. — готова 1—12, 14, 15; add. и 2, 7, 15; V.

18. отсѣдѡ (рго адѣ) 4, 10—12; V. — извалѣ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; 10, 11; 16; прѣлѣа G; прѣкѣлѣ 13. — лѣнѣа 4, 10—12; и погрѣшѣнѣа вѣтѣ G, 13.

19. то за 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — римскѣнѣа (рго къ р.) 1—12, 14, 15. — прѣстоуѣнѣа 1—12, 14, 15, V.

20. откѣца 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; откѣцакъ 4, 10—12; V. — дѣстѣ мн 1—12, 14, 15, V; мнѣ 16. — люко 1—12, 15, V; кола 14; оугодно G, 13. — лѣнѣа 5; G, 13, 16.

22. сѣбракѣнѣмѣа (сѣбракѣнѣмѣа) епископомъ ескѣмъ и чернѣцѣмъ и ескѣмъ людемъ проводить и (рго) чѣстѣо хотѣнѣнѣмъ (хотѣнѣа) жѣ положѣнѣа и (рго) рѣкоша епископѣ 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; сѣбракѣнѣмѣа ескѣмъ и стрѣжѣнѣкомъ и ескѣмъ людемъ проводить (и) чѣстѣо хотѣнѣа жѣ положѣнѣа рѣкѣа епископѣ 4, 10—12. — вѣдѣнѣа, лѣнѣа етъ цѣлѣ 1—12, 14, 15; V.

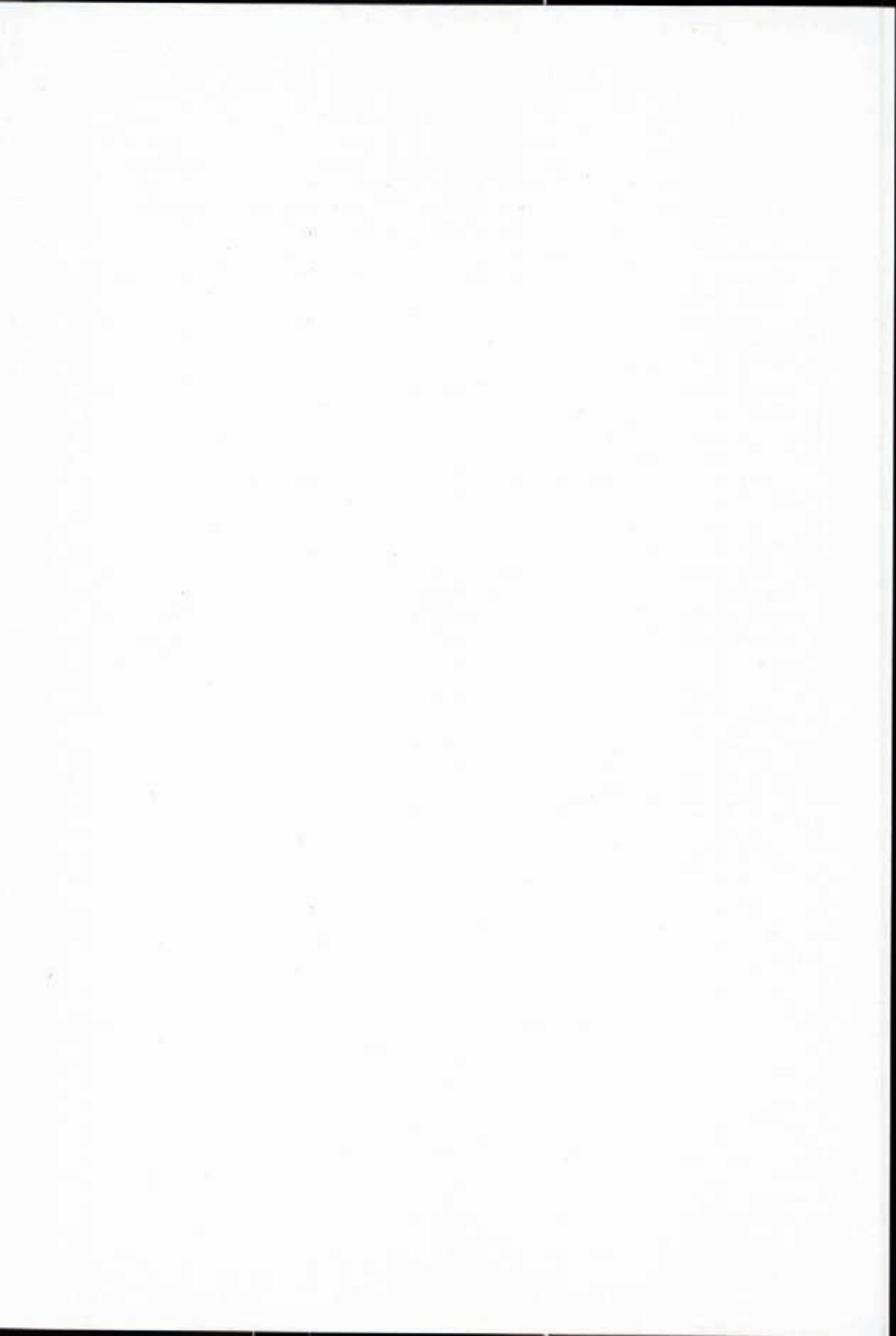
23. вѣлмогѣа G, 13; вѣлмогѣа 16; могоуѣнѣа 4, 10—12. — по конѣю повѣлѣнѣю 1—12, 14, 15.

24. положѣнѣа 2—13, 14, 15; V; положѣнѣа G, 13. — тогла (рго акѣ) 1; 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14; оп. G, 13, 16; V.

25. еки 1; 2, 7, 15; 3, 6, 8, 9; add. кѣдѣкѣа 1—15, G, V. — колѣа 16; вѣрѣкѣа G, 13. — сѣа приложѣнѣа 1—12, 14, 15, V; приложѣнѣа G, 13.

26. написѣнѣа 1—15, G, V. — конѣнѣоу (рго иконоу) 3, 5, 6, 8, 9, 14. — надѣа грѣомъ постанѣнѣа 4, 10—12. — Рго начѣа сѣктѣнѣа: повѣлѣнѣа сѣктѣнѣа горѣкѣнѣа 2, 7, 15. — Рго нѣа и славатѣа: своа оугоднѣа 2, 7, 15.

27. поклѣнѣнѣа (рго чѣстѣа) G, 13; оп. и чѣстѣа 2, 7, 15; 3, 5, 6, 8, 9, 14. — къ вѣкѣа 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; къ вѣкѣа вѣкомъ G, 13.

VITA METHODII

secundum ms. XII saeculi codicis Uspenskij sobor

Caput primum Vitae Methodii stylo proprio eleganti eminet; opinari licet caput id e scriptis Constantini et Methodii originem ducere, ita ut ipsa vita de facto capite secundo incipiat; textus VM in menologio Ioannis Miljutini saeculi XVII (Bodj. num. 4) re vera hoc demum capite incipit. Octo tantum codices VM adhuc reperti ac typis editi sunt, qui omnes sunt recensione Russoslovenicae ac Moscoviae servantur. Vetustissimus codex est saeculi XII–XIII ecclesiae Uspenskij sobor Moscoviae; quod manuscriptum O. M. Bodjanskij (Čtenija I, 1865) una cum septem ceteris primus publici iuris fecit. P. J. Šafařík iam ante codicem Academiae spiritualis Moscoviae (Bodj. num. 6) in libro *Pamatky dřevního písmnictví Jihoslovanů*, 1851 imprimendum curavit, quam editionem postea V. A. Bilbasov addita versione latina denuo typis edidit (Kirill i Mefodij I, 1868). Posteriores auctores editiones novas solum codicis *U* paraverunt, ut Miklosich a. 1870 una cum versione latina, A. A. Šahmatov et P. A. Lavrov a. 1899, P. A. Lavrov a. 1928 (cum versione Ruthenica) ac 1930; eodem codice ad reconstructionem Palaeoslovenicam usus est František Pastrnek; de ceteris editionibus VM v. Popruženko-Romanovski, 33 s.

Codex *U* ceteris praeferendus est, quia omnium codicum vetustissimus est, scriptus Russoslovenica quidem recensione, lingua vero prae omnibus codicibus VM archetypo Palaeoslavico proximus. Huic solum codici propriae sunt voces Moravorannonicae: етеры 12; етеромъ 16; непъщюущемъ 16 (ceteri cod. нѣккы, нѣккымъ, помышлѣкющимъ), cum nonnullae aliae antiquae voces Moravorannonicae in omnibus codicibus legantur, ut папекъ 1, 12; мьша 8, 10, 11; мьнишскын 3; рачити 4; коуптра 11; правда 9 (= veritas), дѣти 2, 9 (= dicere). Hic necessarium est mentionem fieri vocis апостолковъ 12, cuius in loco ceteri codices minus apte vocem апостолскы adhibent. Quoad formas grammaticas, quae in cod. *U* inveniuntur vetustiores quam in reliquis codicibus, cf. лѣччи 9 (cet. cod. лѣчъшни), прочисти 12 (прочести), и 13, 16 (го), троудъ 17 (троудокъ), оугожь 17 (оугоднеъ), вѣдкаъ 9 (вѣдалъ).

Praeterea is codex argumentis, quae continet, constantior est quam ceteri codices, quippe quod lectionem primariam conservavit, cum in ceteris saepe corrupta sit, e. g. въсѣуда ны 8: въсѣуда даны; на нь 9: на насъ; глаголюще 9: глагола; постоупаете 9: настоупаете; чешоуцихъ 8: слышанихъ; нынѣже 8: на нѣже; завѣдѣнии 14: завѣнии; отъвергъ всѣ 15: отъвергѣ; по всѣ страны 17: отъ всѣ страны.

Respiciendo varias lectiones codices VM in duas familias dividere licet: una ex parte cod. U solus est, ex altera omnes sunt ceteri, e. g. богъма U 1: господомъ; княжини 3: княжини; волкъъ: волкъъ; поклонителе 8: поклонници; петроуди сѣ 13: троуди сѣ; окончатъ 15: скончатъ; облюбелъ 16: съ любовью. Codices 2-8 e recentiore quadam recensione VM originem ducunt, ergo non immediate e recensione, quae in cod. U manifestatur. Hic communis fons recentior plurimum in cod. 5 ostentari videtur, cum ceteri codices ab eo partim ita discrepent, ut in duas familias (2, 3, 8 atque 4, 6, 7) iungantur.

In hac VM edenda secuti sumus textum codicis U, quem P. A. Lavrov in libro Materialy (1930) pg. 67-78, publicavit. Lectiones varias e codicibus 2-8 (Bodjanskij, Čtenija I, 1865) protulimus. Capita VM in partes et versus dividuntur. Compendia resolvimus, signa vocalibus superposita omisimus.

Мѣсѣца Прѣкли въ 5 днь памѣть и житиѣ блаженаго
отца нашего и оучителя мѣодонн архієпискоупа моравь-
ска. господи благослови отче.

1. 1. Богъ благъ¹ и всемоган, иже естъ створиаъ отъ небытиа въ
бытнѣ всѣмъчскаѣ², видимаѣ жи и невидимаѣ, и оукрашаъ всѣкою
красотою, юже кѣто размышлаѣ, помышлаѣ³ по малоу⁴, отъ чѣсти⁵
можеть разоумѣти и того познати, иже естъ сътвориаъ сица дѣла
днѣна и мнѣга. 2. отъ великоты бо и доброты дѣла по размыслоу и
родитѣл нхъ мъртеъ естъ⁶, иже псють ангѣли трѣсвятнымъ гласѣмъ
и вси православнни славимъ въ святѣи тронци, сирѣчь въ стѣци
и сынѣ и святѣмъ доухѣ, иже естъ въ трѣхъ оупостасяхъ⁷, иже можеть
кѣто три лица рѣчи, а въ єдинонь кожастѣк. 3. прѣже бо всѣакого
часа и врѣмени⁸ и лѣта, надъ всѣацѣмъ оумѣмъ и съмыслѣмъ нплатъ-
скѣмъ⁹ отъца самъ естъ сына родилъ, иже рече прѣмоудрость:
прѣже всѣхъ хѣлѣмъ ражаеть ма¹⁰. 4. и въ євангѣли рече само божнѣ
слово прѣчистымъ оусты, въглаголю сѣ¹¹ на послѣднѣмъ лѣта¹² на-
шого ради спасеннѣ авъ въ отъци, а отъць въ мнѣ. 5. отъ тогоже
отъца и святѣи доухъ нсходить, иже рече самъ сынъ божнѣмъ¹³
гласѣмъ: доухъ истиннѣ, иже шть отъца нсходить.

6. сѣ¹⁴ богъ сътвориаъ¹⁵ всю тварь, иже глаголетъ давидъ: словѣмъ
господнѣмъ небеса оутвердиша сѣ и доухѣмъ оустъ єго всѣа сила
нхъ. 7. иже тѣ¹⁶ рече, и быша, тѣ¹⁶ повѣк, и създаша сѣ. 8. прѣже
всѣхъ сътвори чловѣка, пярсть отъ земаѣ приємаѣ, отъ себе доушу
вѣдѣхноуѣть жнєотѣннѣмъ дѣхноуѣннѣмъ¹⁷ и словѣсннѣмъ съмыслѣ¹⁸
и самоуѣстѣ¹⁹, да²⁰ вѣвѣдетъ²¹ въ ран, заповѣдъ заповѣдаѣ²² ємоу
некоуѣсноу²³, да аще съхранить ю, и прѣвоудеть²⁴ всѣмъмъртѣнъ; аще ли
прѣстоупить, съмъртнѣ оумъреть отъ своєи воли, а не отъ божнѣи
влѣннѣ.²⁵

9. оувѣрѣѣ жи днѣвола чловѣка тако почѣтена и оустима на то
мѣсто, съ негоже тѣ своєю гърдннѣю спаде, и сътвори прѣстоупити

заповѣдь. 10. и из-д-раи язгѣна чловѣка и смъртню осожь.²⁶ 11. и отътолѣ оустити.¹⁷ начатъ неприязнь, блазнити многими кѣзньми чловѣческыми родѣ. 12. нѣ не остави бога вѣанкою милостною и любѣвью до коньца чловѣкѣ, нѣ на кожеждо лѣто и вѣкма извѣра моужа и шви людѣмъ дѣла ихъ и подвигъ²⁸, да²⁰ сѣ тѣмъ подовашцѣ²⁰ вѣси на³¹ доброе оустнаи.

13. шкоже вѣ Бнось³², нже оупока пѣрвѣи нарицати имѣ господьни. 14. Бнохъ же потомъ оужежъ богоу прѣставленъ бѣсть³³. 15. Ной правдѣнъ сѣ обрѣте вѣ родѣ своемъ, потопа извѣсть вѣ ковчезѣ, да сѣ бѣ пакы зѣмла напѣлила тварн божии и оукрашила. 16. Пирамъ по раздѣленни³⁴ извѣкъ заблаоужшѣмъ же вѣскѣмъ бога позна и дроугъ сѣ яемоу нарече и обѣтованне приять: шко вѣ скѣмини твоємъ благословеннѣ боудуть вѣси швыци.

17. Исакъ по образоу Христоу на гороу вѣ жьртвоу възведѣнъ бѣсть. 18. Инокѣмъ идеамъ тѣстѣни³⁵ погоуби и лѣствицю видѣ отъ зѣмла до³⁶ небесѣ, ангѣлы же божии³⁷ въсходѣща и съходѣща³⁸ по нѣи, и вѣ благословенниихъ³⁹ сыновѣхъ сконхъ о Христѣ пророчествова. 19. Носифъ вѣ Б ѣптѣ люди прѣкитѣ, божии сѣ шель. 20. Ишва шѣсѣтидинскаго правдѣна, истиньна и шпорочьна книги съказавуть⁴⁰: вѣскоушение приимъ прѣтѣрѣшкѣ же благословенъ бѣсть богѣмъ⁴¹.

21. Моиси съ Пронѣмъ вѣ нѣрѣихъ божиихъ богъ фараосѣвъ нарече сѣ и моучи Бгупѣтъ, божии люди извѣде, вѣ дѣни облакѣмъ сѣтѣльѣмъ, а вѣ ноци стѣлѣмъ огньѣмъ⁴², и море прови и прендоу по соухоу, а Б ѣптаны потопи⁴³, и вѣ поустыни вѣзводѣнкѣ люди⁴⁴ напои воды и хлѣба ангѣльскаго насыти и пѣтиць, и глаголае съ богѣмъ лицѣмъ къ лицу⁴⁵, шкоже иестъ вѣзможно⁴⁶ чловѣкоу съ богѣмъ глаголати, законъ людѣмъ дастъ, божиемъ пѣрстѣмъ написакъ.⁴⁷

22. Исоусъ Навѣгинъ⁴⁸ людѣмъ божиемъ зѣмлю раздѣли, противникѣмъ коевлаеъ. 32. соудни такоже многы пѣвѣдѣмъ сѣтвориша. 24. божню милость приимъ же Самѣмъ цѣсарѣ помаза и постаки господьнѣмъ словѣмъ. 25. Давидъ кротостню люди распасѣ⁴⁹ и пѣсньмъ божиимъ наоучи. 26. Соломонъ, моудростъ⁵⁰ отъ бога приимъ пачѣ вѣскѣхъ чловѣкѣ, многа казаниа добра сѣтвори съ притѣчами, аще и самъ не доконьча.

27. Илаш, вѣлобоу людьскоу обличъ⁵¹ гладѣмъ и мъртва отрока вѣскрѣшъ и огнь съ небесѣ словѣмъ сънисъ⁵², попалъ⁵³ многы⁵⁴ и жьртѣмъ съжже днѣвѣмъ огньмъ, мързѣкѣмъ же нѣрѣи⁵⁵ изенѣтъ, вѣзидѣ на нѣво на колѣсници огньѣи и конихъ⁵⁶, оученикоу давъ соугоубѣ доухъ⁵⁷.

28. Бланки, милотъ⁶⁶ примъ, соутоуба чюдеса сътвори. 29. прочин пророци къждо въ свое вѣкъмъ о дивныхъхъ вицъхъ хоташнихъ быти⁶⁹ пророчествоваша.

30. Ноанъ, бланкин по сиухъ ходатан⁶⁰ межю вѣтхутымъ законъмъ и новымъ, крестителю⁶¹ Христовъ и съвѣдѣтель⁶² и проповѣдѣтель⁶³ живымъ же и мър'твымъ бысть. 31. свѣтлин апостоли Петръ и Павла съ прочими оученикъмъ Христовы, яко мълнии въсь миръ прошьдъша⁶⁴, освѣтиша всюю земаю. 32. по сиухъ моучиници крѣвymi сконини слыша сквер'ноу, а настольници⁶⁵ свѣтнихъ апостолъ цѣсаря крѣвѣшимъ⁶⁶, многымъ подвигъмъ и трюдъмъ поганьство раздроушиша.

33. Сильвѣстръ чыстѣно⁶⁷ трѣми сътми и ·iii· отаць великаго цѣсаря Константина на помощь примъ съньмъ⁶⁸ пьрвыи съвѣрабъ⁶⁹ въ Никии, Прии побѣди и проклатъ и и иерсея его, юже въздвизаше на свѣтоую тронцю, якоже бѣ Иерлаамъ иньгда съ трѣми сътми и ·iii· ти⁷⁰ отрокъ цѣсаря извѣла и отъ Шалхисѣдика цѣсаря Салнимска елагослованине пришатъ и хлѣбъ и вино, бѣ ко иерки кога къшынамаго⁷¹.

34. Дамасъ⁷² же и диологъ Григерин съ сътъмъ и патню десѣтъ отаць и съ великымъ цѣсаремъ Ѳеодосиемъ въ Цѣсариградѣ потвѣрдиса⁷³ свѣтлин соумъвола, юже иестъ вѣроую въ єдинъ богъ, а Македонни отъскѣши, проклаша и и⁷⁴ хоулоу его, юже глаголаше на свѣтлин доухъ.

35. Келестинъ и Курналъ съ дѣвѣма сътома отаць и съ дроутнымъ цѣсаремъ въ Сѣскъ Историю раздроушиша съ всюю бладню, юже глаголаше на Христа. 36. Львъ и Янатоля⁷⁵ съ правокрѣвнымъ цѣсаремъ Маркианъмъ и съ ·v· ю сътъ и трѣми десѣтми отаць въ Халкидонѣ Свѣтоухоко безоумине и владѣнине проклаша. 37. Биглини⁷⁶ съ богооугодьнымъ Ноустинъмъ⁷⁷ и съ сътъмъ и ·ii· и ·v· тью съньмъ съставаше, изнекакъши⁷⁸ проклаша.

38. Пгафонъ⁷⁹ апостольскын⁸⁰ папѣжъ съ дѣвѣма сътома⁸¹ и ·v· отаць съ чыстымъ Костантинъмъ цѣсаремъ на шестѣмъ съньмъ многы матѣжа въсколоша⁸², изгънавъши проклаша⁸³ съ въскми сънлинныкъ тѣми, рикоу же Ѳеодора Фараньскааго, Сѣвгира же и Пирона, Кура Плевандрьскааго, Енорни Римьскааго, Макариа Пнтнохунскааго и прочахъ поспѣшныкъ ихъ⁸⁴, а крѣстианьскоую вѣроу на истинкъ поставаше оутвѣрдиша.

¹ владѣн 2, 3, 8.

² Сл. отъ шестикъ въ сытинъ сътвори в'скъ Euch. 3b 21—22, simile Euch. 8b 4—5; отъ шестикъ бо въ сыт(и) сътворнахъ или sei Kij. IV 17—18; отъ шестини къ сытинъ прѣводилъ въскѣчскимъ Supr. 535, 14—15; еса соуцимъ отъ шестѣа къ сытѣа приидъ VC 18, 8.

² **РАЗМЫШЛАА ПОМЫШААА** и 8; *constructio sententiae docet hoc loco de participiis appositis agi, ob eam causam lectionem primam poni licet: **РАЗМЫШЛѢТѢ ПОМЫШЛѢТѢ**; forma **ПОМЫШЛАА** ut pter. **ПОМЫШАА(М)** et coniunctio и legenda est (cf. Miklošič, Vita s. Methodii 1870, 4: **ПОМЫШАМ** и); Šafařík (Š), Bilbasov (B), Pastrnek et Lavrov in utroque participio vocabula idem declarantia putaverunt, propterea alterum participium omiserunt.*

⁴ по малолу — paulatim, κατά βραχέ, κατά μικρόν, sed hic: paululum, πρὸς vel ὑπὲρ βραχέ, πρὸς μικρόν, cf. **ИДѢТШ ОТА ВЪСГО ПО МАЛОУ ЗѢЛО** Supr 274, 7; **ПОДАЕЪ И ОУЧИНИКОМА СЕОИМА** по малолу Supr 300, 27.

² **ЧАСТИ** 5—8.

⁶ Cf. ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλωνῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται Supr 13, 5; **ОТЪ ИАНЧЕСТВЪИ И КРАСОТИВЪИ ТЕПЪИ КЪ ПРѢ ТЕОРИТЪИ ИДѢИМЪ СЪМЪИТЪ** Georg. Nam. (L Mat 67); **ОТЪ ИАНЧЕСТВА И ДОБРОТЫ ЗЪДАНИИ ПО ВЪРАЖЕНИЮ ИДѢТТИ ПО ИМОЖИ ОБРАЗУ РОДОТЕОРИТЪИ НХЪ СЪЗЪДАТИ ѿ** Supr 534, 2—4. Pro **РОДИТЪИ** LKM 328, ex uno cod. VM lectionem сотеоритѣ affert. In eodem cod. pro **ТЪОРЕИТЪИ МОУДРА** **ЕСТЪ** legitur, in cod., quibus Bodjanskij usus est, **СѢН**. 1865, I, **МРАТЪА ЕСТА**; hunc lectionem Bodjanskij in **МОУДРАЕСТВОУТЪ СѢ** reconstructit (cf. L Mat 67).

⁷ **ЪЪ ТРЪХЪ СЪЩИ ОУНОСТАСЪХЪ** Euch 86a 19.

⁸ и **ВРѢМЪИ** omm. P, B, Š.

⁹ **ИПЛАТЪСЪМЪ** M.

¹⁰ πρὸ δὲ πάντων βουῶν γεννᾷ με Prov 8, 25; πρῆζε vsěha hlama aza raěh se missale glag. 1483 (Beršič II, 135), ante colles ego parturiebam (Vulg.).

¹¹ **ПОПОЦЪШАСА** 2, 3, 8.

¹² **ИКАШНО ИИ СѢ** **ЪЪ ПОСАДЪНАМЪ ЛѢТА ВЪСЪ РАДИ** I Petr 1, 20, Christ.

¹³ **СЪЖЪИ** 3.

¹⁴ **СИ** 3, 5—8; **СЪ** 2.

¹⁵ **СЪВЪШИИ** 2, 3, 5—8. Cf. **СЪГЪ** **ИДНЪ** **ЕСТЪ** **СЪТЪОРИИ** **ВЪСЪМЪ** **ТЕПЪА** Euch 67a 3—4; **СЪТЪОРИШНИМЪ** **ИИИДНЪМЪ** **И** **ИИИДНЪМЪ** **ВЪСЪМЪ** **ТЕПЪА** Euch 52a 16—18 (τοῦ τῆν ἀόρατον καὶ ὀρατὴν κτίσιν δημιουργήσαντος); **ИИИ** **ВЪСЪКЪ** **ТЕПЪА** **СЪТЪОРИИВЪИ** Supr 109, 25—26 (ὁ πᾶσαν τῆν κτίσιν δημιουργήσας). Hoc caput ter de creatione loquitur, paribus locis Graecis tria varia verba adhibentur: δημιουργεῖν (Euch, Supr); κτίζειν (καὶ [οἱ οὐρανοὶ] ἐκτίσθησαν Ps 32, 9); **πλάσσειν** (ἐπλάσεν τὸν ἀνθρώπον Gen 2, 7), quapropter et in Slavico textu tria varia verba: **СЪВЪРАШЪ** **КЮ** **ТЕПЪА** VM 1, 6 — **ИИИИ** ... **СЪВЪДАШАСА** VM 1, 7 — **ПРѢИИ** **ВЪСЪХЪ** **СЪТЪОРИ** **ЧЛО** **ВЪКА** VM 1, 8.

¹⁶ **ТЪ** - **ТОН** 2; **ТЪ** - **ТЪ** 3; **ТОН** - **ТОН** 5, 8.

¹⁷ Cf. и **СЪВЪДА** **СЪГЪ** **ЧЛОВѢКА** **ВЪСЪТНА** **ОТЪ** **ЗИМА** **И** **ДОУЖЪ** **НА** **АИЦЪ** **ЕГО** **ДЪХУНОВНИИ** **ЖИВОТНОИ** Gen 2, 7 (Grig. parim. 106; Stefanovski parim. **ИВЪСЪТЪ** **ВЪИМЪ**; **ΧΟΥΝ** **ΛΑΒΩΝ**).

¹⁸ **СЛОВЕСЪНЫИ** **СЪМЪСЪЛЪ** — rationem et sermonem; cf. **СЛОВЕСЪНЫИ** **ДѢТЪИ** **МО** **ПРѢКЪКЪ** VM 2, 2 (facundos strenuitate superans); **СЛОВЕСНИМЪ** **СЪИМАЪ** **ПОПАИИ** VC 15, 12 (orationis suae igni combussit); и **ТОУ** **ОУЗЪИТИ** **СЛОВЕСНОЮ** **СИЛОУ** VC 10, 96 (et ibi perspiciet orationis vim); **ЧЛОВѢКА** **ИИ** **ТЪКЪМО** **СЪОИМЪ** **ОБРАЗЪМА** **СЪМЪСЪЛЪНЫМЪ** **И** **СЛОВЕСЪНЫМЪ** **РАЗАНЧЕНО** **ОУКРАШЪ** Euch 8 b 7—10 (... τῆ σῆ εἰκόνι τῆ νοεράς καὶ τῆ λογικῆ).

¹⁹ Cf. **ЗАПОКЪДИ** **ПРИ** **САМОУЛАСТЪНЫМЪ** Supr 429, 15.

²⁰ **ДАКЪ** **ДА** 2, 3, 5—8.

²¹ **ИИИДѢТЪ** 6, 7; cf. **ЪЪ** **ПОРЪДЪ** **ВЪИДИ** Supr 309, 1.

²² **ЗАПОКЪДА** 6, 7.

²³ **ИКОУСЪМЪ** **ЪР** **ΛΕΙΡΟΣ** (M Lex 263), **δὲκμο** (Supr). Sensus activus huius verbi in VM antiquior esse videtur.

²⁴ **СЪДАТЪ** 6. — ²⁵ **ПОКЪЛИИНА** 5.

²⁰ Quod g. verbis θανάτω, εἰς θάνατον κατακρίνειν, exprimitur in lingua Palaeoslov. verbis на сѣмрѣти осѣдити (e. g. Mt 20, 18, Mc 10, 33, Supr 58, 20), semel Supr 60, 29: а на сѣмрѣти осѣдити ѡди.

²⁷ ѡсѣдити 3; cf. на сѣмрѣти ѡсѣдити ма Euch 83 b 19 (ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἀπατᾷ με).

²⁸ поденга = ἀγών 2 Tim 4, 7, Euch 69 a 22, 90 a 19; vide etiam Nahtigal, Euch. Sin. II, 196 a.

²⁹ In omn. cod. om. гыша; M complevit e Pohv. slovo KM (LM 80).

³⁰ подошма 2.

³¹ om. 2, 3, 8.

³² бнохъ 6. Cf. и наричи жи (и)моу нма бнохъ сѣ (оу)оа призвати (и)ма Господи Бога Gen 4, 26 (Grig. parim. 153), ἐπωνόμασεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐνώχ...;

³³ Cf. и оугодн бнохъ Богови и не оскрѣташъ сѣ, нко прѣстаи и Бога Gen 5, 24 (Grig. parim. 163), καὶ εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ θεῷ...; κτρου бнохъ пристаи гыста не индѣти сѣмрѣти и не оскрѣташъ сѣ, занн прѣстаи и сога Heb 11, 5 Christ.

³⁴ Pro g. διασπορά in lingua Palaeoslov. usitatius раскани (Jo 7, 35, Je 1, 1, 1 Petr 1, 1), item раскати pro g. διασπείρειν (Gen 10, 32; 11, 9, Grig. parim. 269, 272, Beršić I 16, 17).

³⁵ ткѣтна 6; ткѣтана 7; мѣтна Š, B.

³⁶ къ 3.

³⁷ агган жи кожн 6, 7.

³⁸ нисходѣща 2, 3, 6—8; нсходѣща 5; cf. и аннѣмъ кожнн ксходѣштѣ и сѣходѣштѣ Jo 1, 52 Z; и аннѣмъ кожнн ксходѣщи и нсходѣщи Gen 28, 12 (Beršić I 33).

³⁹ блгословеннѣи 3.

⁴⁰ Cf. муѣ' бѣ v zemli avsid'seči, imenem' iobā. I бѣ муѣл nevinan' i pravk i boe se boga i otstupne ot vsakogo zla Iob 1, 1 (Beršić II 126).

⁴¹ господомъ 2, 3, 5—8.

⁴² Cf. ἡμέρας μὲν ἐν στόλῳ νεφέλης ... τὴν δὲ νεκτα ἐν στόλῳ πυρός Ex 13, 21.

⁴³ Cf. проицы жѣлома мори и люди сома ногами не омочышѣмъ сѣ проидѣшѣмъ, млчнѣтѣлѣ и кома на сога коюшѣмъ къ кѣкѣ кѣшѣмъ погрѣжѣшѣмъ Euch 52 b 10—15; разсѣрѣжи мори и проидѣ ма Ps. Sin. 77, 13; проидѣ и чрѣшнѣ мори, индѣшѣ и раздѣлѣши сѣ Clox 301—302; и тѣ кѣшѣмъ жѣлѣ тѣон I прострн рѣжѣ тѣом на мори и раздѣлѣи и де индѣтѣ сѣмои Израилѣи по срѣдѣ морѣ по соухѣ Ex 14, 16 (Grig. parim. 18); и раздѣлѣ мори по соухѣ поидѣ къ поустѣнѣю, а прѣтнѣнѣмъ погроузи къ кѣшѣмъ Pohv. sl. KM (L. Mat 82). — проидѣша 2, 3, 5, 8; проидѣ 6; проидѣтѣ 7.

⁴⁴ om. 2, 3.

⁴⁵ ἐνώπιος ἐνοπίῳ Ex 33, 11; πρόσωπον κατὰ πρόσωπον Dt 5, 4; 34, 10; анѣмѣ къ анѣю 1 Cor 13, 12; анѣмѣ къ анѣю Supr 383, 27.

⁴⁶ нкозможно 2, 5, 8; нѣзможно 3.

⁴⁷ Ita omnes cod.; M написанъ (secundum Pohv. sl. KM, LM 83); cf. τὰς δύο πλάκας... λιθίνας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τοῦ θεοῦ Ex 31, 18.

⁴⁸ наѣннѣ 3; наеннѣ 5; наѣннѣ > наѣннѣ (Diels, Akal. Gr. I, 147).

⁴⁹ спѣс 3, 7, 8; оуспѣс 6; cf. ннѣ оуспѣсѣтѣ люди ннѣннѣ Mt 2, 6 As, S, Deč; ннѣ оуспѣсѣтѣ люди мои ннѣннѣ VC 10, 60 (sed: пѣсѣтѣ in cod. 3, 4, 10—12), ὅστις ποιμαίνει τὸν λαὸν μου Ἰσραὴλ. оуспѣсѣтѣ in Ps. Sin., semel оуспѣсѣтѣ τοῦ σώσαι Ps. Sin. 75, 10.

⁵⁰ прѣмоудрѣсть 3, 6; млдрѣсть фрѣнѣсѣс, фрѣнѣма, прѣкѣмлдрѣсть софѣа (Jagić, Ar. III 52).

⁵¹ одѣннѣ 3, 6, 7.

⁵² снѣс 6, 7; снѣс 3 (in margine: снѣс).

⁵³ попан 7, 8, ita et M, P. — ⁵⁴ млногѣхъ 6. — ⁵⁵ мѣр'скнѣхъ нѣрѣн 3.

образъ на сѣкѣ шкляши, страхъ божин, запокѣданаа хранини¹¹, пакъ-скою чистотою, приаѣжаны мѣленты и склѣтныа¹², слово сильное и кроткое, сильно на противныа, а кроткое на приемлеаа казанне, шрость, тихость, мнлость, любава, страсть и тѣрпѣнне, кси о ксачь-скынухъ бываа, да кы ксаа приберка¹³.

4. вк¹⁴ же рода не хоуда отъ обоюдоу, нъ клями добра и чьстна, знаема пѣр'ѣкѣ богъма и цѣсарьма и ксаю Силоуныскою страню, шкоже и тѣлсѣнныи него образъ шкляши сѣ. 5. по томоу же и пѣрци¹⁵, любава¹⁶ и издѣтѣска, чьстныа ксѣдѣ дѣахоу¹⁷, дондѣже цѣсарь¹⁸, кыстрость него, княжинне немю дасть дѣржати Слокѣныско, ричи¹⁹ же азъ, шко прозѣра, како²⁰ и хоташа²¹ оучитиа Слокѣнемъ посѣлати²² и²³ пѣрваго архипнекоупа, да кы прооучиа сѣ ксѣкмъ обмычаемъ Слокѣныскымъ и обмыкаъ и по малоу²⁴.

¹ cf. пѣр ксѣкѣ члвкѣкомѣ кнѣтѣ снасти сѣ и в разоумѣ истинныи прити 1 Tim 2, 4 Šiĭ.; хотан да к'сн члвкѣци спасаъ сѣ в разоумѣ истинныи придѣтъ Euch 96b 3—5; хотан ксаа члвкѣкѣ снасти и в разоумѣ истинныи прити Supr 502, 28—29; да кына ксѣн спасни кыан и в разоумѣ истинныи прити VC 1, 1.

² и кѣ 5.

³ Om. и кѣ 6.

⁴ Add. оучитиа 2, 8.

⁵ дѣтѣаа ignotum in evang., Euch., Ps. Sin.: дѣбра дѣтѣаа = ἀρετή septies in Supr., ἐβερύεσθαι Cloz II 122.

⁶ малымъ 2, 3, 6 (hic correctum e малм), 8; мало 5.

⁷ ком 5.

⁸ словенюе 6, 7; v. VM 1, nota 18.

⁹ прискѣа 5; cf. дреугѣ же дреугѣ пѣр'ѣкѣаа Supr 453, 29.

¹⁰ дѣтѣаа in cod. Palaeosl. non invenitur.

¹¹ — ἐπιφοβίς τῶν ἐντολῶν; cf. страхъ господана Ps. Sin. 18, 10, ὁ φόβος κυρίου; отъ страха кракѣк Ps. Sin. 63, 2, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ.

¹² — ἀγιοσύνη; Euch. Ps. Sin., Cloz., Supr. in singulari tantum adhibetur.

¹³ Cf. ксѣкѣ ксѣа ксѣ да ксачьскы нѣкѣкѣа (шѣтѣрѣ Šiĭ.) спасоу 1 Cor 9, 22 Christ. — приберка: accommodatum ad да приокрацю 1 Cor 9, 19, 20, 21 (bis), 22; v. etiam VM 17, 13.

¹⁴ Hoc versu incipit cod. 4: Син склѣтын мѣфодни кѣ...

¹⁵ гѣрцы 4, гѣр'ци 7, пѣрци 2, 3, пѣрци 5, пѣрци 8, пѣр'ци 6. Formae in cod. 4, 7 lapsu librarii e пѣрци, пѣр'ци ortae sunt; cf. in iisdem cod. scriptionem vocum Palaeosl. гѣкѣ, гѣкѣкѣ: гѣкѣ 5, 2; 6, 3; гѣкѣкѣ 15, 1; гѣкѣски, гѣкѣскы 17, 11. Litteris ѣр vel кр et ѣр' vel кр' in cod. VM tantum ꙗ scribitur, sed numquam ꙗ + ѣ vel ꙗ + ѣ.

¹⁶ любава 7.

¹⁷ кѣахоу 2, 3.

¹⁸ Add. оукѣдѣкѣ 4, 6—8; оукѣкѣ 3.

¹⁹ Ita omnes cod. (pro ричоу).

²⁰ тако 4.

²¹ хоташа 5, 6.

²² неслати (dein correctum: послати) 4. — 23 Om. 4, 6. — 24 V. VM 1, nota 4.

III. 1. сътвори же въ томъ княжини¹ лѣта многа и оубърѣ многы мѣлѣмы вѣщныи² въ житии сѣмь, прѣложи земьныи тѣмъ³ волю⁴ на небесныи мѹсли. 2. не хотѣши во чьстѣныи доуша оубѣтити⁵ непрѣтѣкующими въ вѣкы. 3. и обрѣтъ вѣрѣма, извѣсть княжинѣ и шьдѣ въ Панама, идеже живоуть свѣтти отъци⁶, пострѣтъ сѣ обѣчи⁷ въ чьрныи ризы и бѣ покинѹчи сѣ покорѣма⁸ и съвѣршати вѣсь⁹ испѣлѣ мѣнишьскѣи чинѣ, а книгахѹ прилежа¹⁰.

¹ княжини 2—8; cf. княжини VM 2, 5; VC 4, 13 (sed княжини G, 13, L). LM 71 княжини moravismum esse putat.

² вѣщныи 4, 6.

³ Add. и 2, 3, 8.

⁴ волю 8.

⁵ оубѣтити 2, 8; стѣпѣтити M.

⁶ Ordo verborum: идеже свѣтти отъци живоуть 2—8.

⁷ Add. сѣ 2—8. — ⁸ покорѣма 2, 8. — ⁹ вѣсь 4, 7. — ¹⁰ прилежаѹ 2, 8.

IV. 1. приключьшю же сѣ вѣрѣми такомоу и посѣла цѣсарь по философа брата него въ козары да поитѣ н¹ съ собою на помощь. 2. вѣлахоу бо тамо Жидоки, крѣстианьскою кѣроу вѣлѣми хоулаши. 3. онѣ же рикѣ, шко готекѣ несма за крѣстианьскою кѣроу оубѣтити, и не ослоуша сѣ, нѣ шьдѣ слоужни шко раѣкъ мѣншоу братоу, покинѹчи сѣ немоу. 4. съ же молитвою, а философѣ словесы преожетѣ ш и посрамистѣ. 5. видѣтъ же цѣсарь и патриархѣ подвигѣ его добрѣ на вожин поуть вѣдиши и, да бѣши и свѣттии архипискоупа на чьстѣноу мѣсто, идеже несть потрѣка такоу моужа. 6. не рачьшю² же оуноудиши и и поставиши³ и нгоумена въ манастири, нже нарицаетѣ сѣ Полухронѣ, немоуже несть сѣмѣра⁴ -ѣ. и -ѣ. споудокѣ⁵ злата, а отъць обилѣ -ѣ. въ немѣ несть.

¹ Praepositio po postea illata esse videtur. Auctores interpretationis Latinae verbo accersere usi sunt; M et B adverbiale въ козары in prima parte sententiae retinuerunt (missurus ad Chazaros M, [ut] ad Kazaros [iter aggrediretur] B). P et G adverbiale in alteram partem moverunt (et in Chazaros eum sumpsit G, ut in Kozaros eum assumeret P). P non intellexit coniunctionem да „et” significare, pari modo non animadvertit in finali sententia aoristum поитѣ (pro praes. поимѣтъ) consistere non posse (L Mat 71). Sensus huius sententiae est: imperator philosophum fratrem eius in Chazaros misit et hic assumpsit eum secum in auxilium.

² рачити: moravorannonismus, saepe in Euch. Sin., Supr.; in evang., ap., Pa. Sin., Cloz. id verbum non legitur.

³ Om. и поставиши 2, 3, 8.

⁴ сѣ мѣра 4, 6, 8.

⁵ поудокѣ 3; сѣмѣрокѣ 6; cf. сѣмѣкъ Le 11, 33, Supr. 25, 21 ρόβιος.

V. 1. прилоучи¹ же сѧ къ тѣмъ дѣни, Ростиславъ книжь словѣнскѣхъ съ Свѣтопѣлакѣмъ посѣласта² из Моравы къ цѣсарю Миханлоу, глаголюща тако: 2. яко кожнею многостію съдрани³ іесма⁴ и соуть къ нѣмъ⁵ къшкан оучители мнози крѣстиани из Блахъ⁶ и из Гракъ и из Нѣмьць, оучаши нѣмъ разанчѣ, а мѣмъ Словѣни проста чадѣ и не имамъ, иже бы нѣмъ наставнаѣ на истинноу⁷ и разоумъ съказааѣ. 3. то доврѣи⁸ владѣко, посѣан такъ моужь, иже нѣмъ исправитъ вѣсѧкоу правдоу⁹.

4. тѣгда цѣсарь Миханлъ рече къ философоу Костантиноу: 5. слышиши ли, философе, рѣчь сию? 6. нѣмъ сего да не можетъ сътворити¹⁰ развѣкъ тѣбѣ. 7. тѣкъ на ти дарн мнози¹¹ и помнѣ¹² кратъ скон игоумнѣ Мѣфѣдинѣ¹³ иди же. 8. къ ео іеста Белоуѣнина, да Белоуѣнѣ вѣси¹⁴ чисто словѣнскы¹⁵ вѣсѣдоуѣтъ.

9. тѣгда не съмаста сѧ¹⁶ отърици ни кога ни цѣсарѧ, по словеси свѣтаго апостола Петра, якоже рече: кога вонте сѧ, цѣсарѧ чѣтѣте. 10. нѣмъ велѣн¹⁷ слышавѣша¹⁸ рѣчь на молитвоу сѧ наложиста¹⁹ и съ нимъ, иже владѣкоу тогоже доуха, іегоже и си. 11. да тоу шви когъ философоу словѣнскы кингы²⁰. и авне оустроивѣ писмена²¹ и вѣсѣдоу съставѣа поутн сѧ итъ моравьскаго, помнѣ Мѣтеодни. 12. начатъ же пакы съ покорѣмъ повинноу сѧ слоужити философоу²² и оучити съ нимъ. 13. и трѣмъ лѣтомъ ишедѣшнѣмъ къвератиста сѧ из Моравы²³, оучинкы наоучьша²⁴.

¹ Verbum recentius pro прилаучи; v. et VM 4, 1: 10, 4.

² Scilicet сѧмъ, ita etiam VM 10, 4.

³ сдрава 2.

⁴ іесма 2, 3, 4, 6, 7.

⁵ къ насъ 2, 3, 8; ео нѣ 4, 7; к онѣ 5.

⁶ колоухъ 2, 3, 8; владѣхъ 6, 7.

⁷ Cf. наставитѣ къ на вѣсѣкѧ истинѧ Jo 16, 13 (docebit vos omnem veritatem).

⁸ доврѣкъ 2—4, 6—8; доврѣ M. Interpretatio Latina: age igitur, domine P, B; bone domine M, C. доврѣкъ haud dubie adverbium est, доврѣки per haplographiam e доврѣкъ [дѣкъ] interpretari potest. Cf. VC 3, 23: доврѣкъ дѣки, наоучи ма 2, 7, 15; 3, 4, 10—12; доврѣкъ дѣко, наоучи ма 1; доврѣкъ, наоучи ма C, 13, H, I; similis constructio VM 13, 4: доврѣкъ сътвори, потрауѣди сѧ до насъ.

⁹ Cf. еще ео лѣно іеста намъ исправити вѣсѣ правдѧ. Supr 416, 18—20; in nota Severjanov commemorat Mt 3, 15: тако ео подобно намъ іста съкончатн (испълнитн A, S, DeB) вѣсѣкѧ правдѧ (sic enim decet nos implere omnem iustitiam), тако ео іста намъ лѣно съкончатн вѣсѣкѧ правдѧ Clox 274—275; Sensus huius sententiae in VM esse videtur: imperator Michael mittat Moravanis talem virum, qui iis omnem iustitiam faciat (de veritate dicit iam VM 5, 7).

¹⁰ творити 2, 3, 8.

¹¹ τὴν δὲ δὸν τῶν δῶν μισθὸν 4 (ita alia manu e τὴν correctum et cod. 6); τὸ δὲ δὸν τῶν δῶν μισθὸν 2, 3, 8. Adv. τὴν iam palaeosl. rarum (τὴν Mt 6, 23 Z, M; τὸ A, S, O); τὴν, τὴν же заєре in evang., Euch. Sin., Ps. Sin., Supr. Cf. VM 13, 4 τὴ (pro τὴ) 1; τὸ 2—8.

¹² понам 2, 3, 8.

¹³ братъ свои игоумина Мефодѣа 2, 3, 8.

¹⁴ вси 2—4, 6—8.

¹⁵ слоуенскы 3; om. 4.

¹⁶ om. сѧ 4.

¹⁷ вѧнкоу 2—8.

¹⁸ слышавши 2, 3, 8.

¹⁹ Cf. VC 14, 13: на моантѣоу сѧ наложи 1; 3, 4, 10—12; 14, 16, H; на моантѣоу сѧ вѧда 2, 7, 15; на моантѣоу сѧ вѧдѧста G, 13; вѧдѧвъ сѧ на моантѣк Supr 520, 4; а сѧ о моантѣк Supr 530, 17.

²⁰ Cf. VC 14, 14.

²¹ Cf. VC 14, 14: сложи писмена (положи писмена 3, 5, 6, 8, 9, 14).

²² с дилоседомъ 3.

²³ Моравъ 3.

²⁴ наоучиша 3, 4, 6.

VI. 1. оуѣкдѣтъ¹ же такоба² моужа апостолникъ Никола посѣла по нѧ, желави видѣти и шко анѣгела божны, свѧти оучение иего, положъ сло-вѣнскѣе евангѣлие на олтари свѧтаго Петра апостола. 2. свѧти же на поповѣство блаженнаго Мефодѣи. 3. вѧхоу же етера многа чадъ, шже оучахоу³ словѣнскыи кингы глаголюще, шко не достонѧ никоторемоуже изъмоу нмѣти боукобъ сконхъ развѣкъ Берн и Грѣкъ и Латинъ по Пилатѣоу писанню, иже на крѣстѣкъ господани написѧ. 4. иже апостолникъ пилатѣны и трызъчычникы нариклъ⁴ проклѧтъ и повѣлѣ идиномоу епискоупоу, иже вѣкъ тоуже извоу коланъ⁵ и⁶ свѧти отъ оученикѣкъ словѣнскѣкъ три попы а .Ѣ. аногностѧ.

¹ оуѣкдѧвъ 2, 8; оуѣндѣвъ 5.

² такобо 2—8.

³ оучахоу correctum e гоужахоу (L Mat 72); гоужахоу (in margine: хоулахоу) 2; гоужахоу сѧ рѣчь хоулахоу 3; гоужахоу (in margine: сѧ рѣчь хоужахоу) 8; хоулахоу 4, 6; гоужахоу 7; хоужахоу 5 (lapis calami pro хоужахоу). Librariis, excerpto librario cod. 7, verbum гоуждѧти minus notum vel imo ignotum fuisse videtur; usitatum iis verbum хоуѧти erat; cf. кристѣнскоую кѣроу вѧлан хоулаши VM 4, 2 (ita omnes cod.); гѧдѧ кингы изъмѧ вѧшго VM 8, 14 (cod. 8 in margine хоула). Verbum гоуѧти vel гоуждѧти in veteribus quidem codicibus Palaeosl. non legitur, notum est aliunde: nomocanon Methodii (Valica, Slavia XXIV/1, 1951, 33) Sreznievski, Mat. I 608. Quoad huditi < guditi v. Vondrák, VSG², 360; Sreznievski l. c. huditi e cod. XII. saeculi affert.

⁴ нариклъ 2, 3, 5, 6, 8; нариклъ 4; нариклъ 7.

⁵ колѣлъ 2, 4—8; коланъ (in margine колѣлъ) 3; cf. VM 12, 1.

⁶ om. 2.

VII. 1. по дньхъ же мнзѣхъ философа на соудѣ градѣмъ рече къ Мѣдодию братоу своему: 2. се, брате, къ соупроуга влѣхѣмъ, единоу правдоу тѣжаци и азъ на лѣсѣхъ падаю¹, скои днь съконьчавъ. 3. а ты любяши гороу влѣмъ, то не мови горы ради оставити оучении своего, наче во можши кымъ² съпасити вѣти.

¹ падамъ 5.

² с. слъмъ 4; сф. кымъ сѣ къ поутемъ пакы влѣхѣтити къ прѣмъ чинъ VC 11, 5.

VIII. 1. посълавъ же Коцьа къ апостолюкоу проси Мѣдодия блаженнаго оучителя нашего да въ¹ ѹмоу отъпоустнаѣ. 2. и рече апостолюкъ: не твѣ единомоу тѣкъмо, нъ и вѣсѣмъ странамъ тѣмъ словѣньскыимъ сълю и оучитель² отъ вога и отъ свѣтаго апостола Петра, първаго настолюника и ключедържца цѣсарьствению небесномоу. 3. и посъла и написавъ писстолюю сню:

4. Индрианъ епискоупъ и равъ вожин къ Ростиславоу и Фелатопълкоу и Коцьаю. 5. Глава въ вѣшннхъ вогоу и на земли миръ, къ челоуцѣхъ благоволенне. 6. яко о вѣсѣ доуховнаѣ слышахомъ³, ныни⁴ же жадахомъ съ желанниемъ и молитвою вашего ради съпасениа, како ѹсть въздиглаъ господь сръдця ваша нескати ѹго и показалаъ вамъ, яко не тѣкъмо вѣроу, нъ и благуими дѣлаы достонтъ слоужити вогоу. 7. вѣра ко виз дѣлаы мъртва ѹсть, и отъпадають ти, иже сѣ мнѣть вога знающа, а дѣлаы сѣ ѹго отъмѣтають⁵.

8. не тѣкъмо ко оу сего свѣтительскаго стола просити оучителя, нъ и оу благовѣрнаго цѣсаря Мѣханаа. 9. да посъла вамъ блаженнаго философа Костантина и съ братьмъ, дондеже⁶ мъ не доспѣхомъ. 10. она же, оуѣдѣвѣша⁷ апостольскаго стола достоища ваша страны, кроу канона не створисте ничѣсоже, нъ къ намъ придосте и свѣтаго Канмента моци несоуци.

11. Мъ же трыгоукоу радость принмѣши оумьсанхомъ испытѣвши посълати Мѣдодия, свѣщъши и съ оучникы, сыноу же нашего, на страны ваша, моужа же съвѣршена разоумъмъ и правовѣрна, да въ оучити,⁸ шкоже ѹсть просиан, съказаи кънигы въ шъикъ вашъ по вѣсѣмоу църкѣвномоу чиноу испѣльнъ, и съ свѣтоу мѣшию, рекъши съ слоужьбою, и крѣпниемъ, шкоже ѹсть философъ началъ Костантинъ божию благодатю и з[а] молиты свѣтаго Канмента.

12. такоже же аще ннѣ кѣто възможегъ достоинно и правокрѣно сѣказати, свѣто и благословено боугъма и нами и всєю каттоликнєю и апостольскою църквѣю боуди, да бѣсты оудобѣ запоукди божни наеклан. 13. съ же юдинѣ храниги обгычан, да на мѣши прѣкѣе⁹ чьтоутъ апостола и евангелие римьскы, таче слокѣнскы, да съ испѣлннть книжьноѣ слово, шко възвѣалатъ господа вси шьтци, и дроугондѣ¹⁰: вси възглаголють шьткы разлчнны влнчы божни, шкоже дастъ имѣ свѣтын доухъ отвѣкшавати.¹¹

14. аще же кѣто отъ събраньнхъ¹² еамѣ оучитель и чшющнхъ¹³ слоухъ и отъ истинны отвѣрающнхъ¹⁴ на блвди начкнть дѣрзнуотъ, ннако развращати бѣ, гадѣ¹⁵ книгы шьткы вашнго, да боудеть отълоучнѣ не такъмо възсуда ны църквѣ,¹⁶ дондѣ съ исправнть. 15. ти бо соутъ кѣлѣци, а не овьца, шже достонть отъ плодѣ ихъ изгнати¹⁷ и храниги съ ихъ.

16. бѣ же, чадѣ възлюбелнны, послѣошанте оучннн божни и не отърнѣте казаннн¹⁸ църквѣннго, да съ обершете истннннн поклоннтелѣ¹⁹ божни отѣцю нашмоу небесьномоу съ всѣкн свѣтыннн, аминь.

17. Принѣть же и Коцѣлъ съ влнкою²⁰ чьстью и²¹ пакы посѣла и къ апостоликоу и .к. моужь чьстнны чадн, да и юмоу свѣтнть на епискоупствѣ въ Паноннн, на столѣ свѣтаго Индронннка апестела отъ .б., юже и бѣсты.

¹ Add. и 5.

² оучитель 2—4, 8 (оучитель postea correctum in оучитель 6).

³ Cf. шко о вѣсѣ слышакнн доуховнн радости Pohn. slovo KM (I. Mat. 85).

⁴ на налн 2—8. In sententia шко о вѣсѣ доуховннн слышалоуѣ, како шсть въздвнгалъ господа altera sententia ннны же жадалоуѣ .... inserta est; lectionem primariam ннны же librarii posteriores, sensum eius non intelligentes, in на налн verterunt. Cf. Supr 148, 14—15; азъ же ннны окарн съ мнлостнн ты прнхождѣ (ἐγὼ μὲν ἐν τῇ τῶος φιλανδράκως σοι προσέρχομαι).

⁵ Cf. кога испокѣдант съ кѣдѣтн, а дѣкам отвѣтаютъ съ Tit. 1, 16 Christ.

⁶ дондѣкн in tali contextu adversativum sensum habet et non temporalem (priusquam — прѣждѣ дѣжн). Quoad talem usum cf. Mc 14, 32: садѣтн садѣ, дондѣкн шдѣ помомѣ съ (καθίσαιτε ὄψε, ἕως προσέρχομαι).

⁷ оукѣдѣкнн 3, 4, 6, 7.

⁸ наоучнть 4, 6.

⁹ прѣкѣ 2—8.

¹⁰ дроугонци 2—8.

¹¹ прокшривати Act 2, 4 Christ.

¹² Om. 2, 3, 8.

¹³ слышаннхъ 2—8.

¹⁴ разкращающинуъ 3. Cf. боудит бо время игда здраваго оучиниѣ не послушуют, но по своимъ похотѣмъ съкроутъ сокѣ оучитиѣмъ чинимъ слоухъ; от истинны слоухъ обратятъ 2 Tim 4, 3—4.

¹⁵ Add. in margine хула 8 (v. notam ³ VM 6).

¹⁶ въ соуданъ 7; в соудъ данни 2, 3, 8; в соудъ данн 4, 6; в' соудъ данъ 5. Šachmatov hanc sententiam correxit: да боудитъ отълоучинъ не тѣмъо въсоуда нъ и цркви (L. Mat 74). Lavrov, huic reconstructioni assentiens, ex annalibus Nestoris affert: да аци кѣто хуланъа словѣкъскою грамотоу да боудитъ отълоучинъ отъ цркви, addens librarium cod. VM, quo auctor annalium usus est, verba не токмо въсоуда omisisse, quod verbum въскадъ non intellexisset (L. c.). Textus ergo reconstruendus est: въсоуда нъ и (нъ i > нъ i > ну i > ну); cod. 5 и om.

¹⁷ знати 4, 8; cf. отъ плодъ нхъ познаѣтѣ ѿ Mt 7, 16.

¹⁸ наказаниѣ 5.

¹⁹ поклонници 2—8.

²⁰ вѣлю 8.

²¹ Om. 3.

IX. 1. по сѣмъ же старымъ крагъ, завидялиемъ доброу и противникъ истинкѣ, въздвиже сѣрдце крагоу Моравьскаго корола¹ на нъ² съ вѣскми епискоупи, яко на нашии области оучини. 2. онъ же отъвѣкша³: и азъ⁴ аци вѣхъ вѣдѣлъ⁵, яко ваша ѣсть, кремѣ вѣхъ хула, нъ свѣтаго Петра ѣсть. 3. да правьдою⁶ аци ли въ рѣкнини ради и⁷ лѣкомьства на старымъ прѣдѣлѣмъ постоупаетѣ⁸ черось⁹ канонъ¹⁰, възердающе оучини божни, блюдетѣ сѣ, еда¹¹ како, хотѣши жилѣзноу гороу костаньмъ тѣмьнѣмъ провити, мозгъ вашъ излѣкѣте. 4. рѣша ѣмоу, шро глаголюще¹²: зла добоудши. 5. отъвѣкша онъ: истинноу глаголю прѣдъ цѣсарю и не стоужю сѣ¹³, а въ творитѣ колю вашу на мнѣ. 6. нѣсмъ бо лоучни¹⁴ тѣхъ, ниже соуть правьдоу¹⁵ глаголюще¹⁶ многими моукми и¹⁷ житиѣ сего извѣли.

7. многѣмъ же рѣчьмъ прогонинамъ¹⁸ и не могоущемъ противоу ѣмоу отъвѣкшавати,¹⁹ рече король изница: не троужайте моего Мѣродни, оуже бо сѣ ѣсть²⁰ яко и при пѣши оупотилъ. 8. рече онъ; ѿ владько, философа потѣна ниъгда²¹ сѣрѣтъши²² люднѣ, рѣша ѣмоу; чѣто сѣ потнши? дѣкѣтъ онъ: съ гроубою сѣ чадю парѣхъ.

9. о томъ же словеси съпрѣкѣши сѣ раздоша, а оного засѣлавѣши въ Сѣвѣемъ, дѣрѣжани²³ полъ третѣмъ лѣта.

¹ In VM dominus Moraviae князь appellari solet, hoc unico loco Rastislavo cognomen короля (rex) inditur, quod verbum aliter Germanicum tantum imperatorem significat. Haec appellatio consentanea est dictioni in Moravia et Bohemica legendis.

² на насъ 2—8.

³ рече 2, 3, 8.

⁴ Om. 5.

⁵ къдала 2—8.

⁶ = vero, in veritate: moravismus, cf. VM 9, 6.

⁷ Om. 4, 6, 7.

⁸ настоупати 2—8. Sensus verbi настоупати = нападати VC 10, 83: не настоупати на христиним (nolite insectari christianos P, C). SI. настоупати = aggredi mature verbo настоупати substitutum est. Lat. transgredi verbo прѣстоупати exprimitur, cf. VC 10, 78 (coniunctum insuper eadem voce прѣдѣла): прѣдѣла ради дам не пристоупати его дам (fines dans, ne amplius eos transgrediantur P, C).

⁹ чркъ 2—8.

¹⁰ законъ 5.

¹¹ гда 3, 4, 6, 7.

¹² глагола 2—8 (in his cod. мрѣ глагола ad sequentem sententiam attribuitur).

¹³ стъжоу са 2—8. Cf. ꙗ глаголаха о сѣдѣнїихъ прѣла цсаря ꙗ не стѣдѣха са Рс. Sin. 118, 46.

¹⁴ лоучаши 2—8.

¹⁵ V. potam 7!

¹⁶ глаголюци 2, 3, 8.

¹⁷ Om. 2—8.

¹⁸ проглаголанамъ 2, 3; проглагола горѣ намъ 8.

¹⁹ противоу отъякравати ἀντιλέγειν, contradicere in evang. et ap. verbis противити са, прѣрѣкати, кѣрѣкы глаголати, прѣкорѣчствовати exprimitur (Jagić, Ap. III, 23—24). Similis lectio ut in VM et in Supr 317, 24: ни днѣколюу прѣтнѣк глаголющюу. sed etiam: аци аи кто мѣи кѣрѣкы глаголетъ 346, 29.

²⁰ Om. 2—8.

²¹ востна и тогда 5.

²² срѣтоша 3.

²³ державши 3.

X. 1. дондѣ къ апостоликоу и оубѣдѣвъ послаа клѣткоу на нѣ, да не поють мѣша, рѣкъши слоужьбѣы, вѣси королюеки инскоуни, дондѣ¹ и дѣржати. 2. и тако и поустѣша², рѣкъши Коцѣлоу: аци сѣго имашѣ оу сѣбѣ, не избѣудѣши насъ добрѣ³. 3. нѣ они не избѣмша скѣтаго Петрава соудѣ, -ѣ- бо отъ нѣхъ инскоуни оумѣроша.

4. приключи же са тѣгда, Моравѣли вчюущѣи Нѣмѣчьскыи⁴ попы, нѣже жнѣмѣлоу къ нѣхъ, не приноуѣи имѣ, нѣ кокъ коуоуѣи⁵ на нѣ, изгѣнаша вѣсѣ, а къ апостоликоу послааша: 5. иже и прѣрѣкѣ отѣци наши отъ скѣтаго Петра крѣщѣннѣ приаши, то дажѣ намѣ Мѣдоднѣ архипискоупѣ и оучитѣлѣ. 6. а вѣне же послаа и апостоликѣ.

7. и примѣм⁶ Скѣлтопѣлѣкъ кнѣзь съ вѣсѣми Моравѣлиы и пороучѣи ѣмоу вѣсѣ цѣркѣен и стрижѣннѣкы⁷ къ вѣсѣхъ градѣхъ. 8. отъ того же данѣ вѣлѣми начатъ расти⁸ оучѣннѣе божиѣ⁹ и стрижѣннѣци множити

са¹⁰ въ вѣстѣхъ градѣхъ и погани вѣровати въ истинныйи богъ, сконухъ бладин отѣмѣтающе са. 9. тольми паче и Моравьска область пространити начатъ въса страны и врагы своа повѣжати и съ непогрѣшнинема, шко и сами повѣдають присно.

¹ Add. же 2—8.

² тако испосустини и 5.

³ Ordo verb.: добръ насъ 2—8.

⁴ немцѣма 3; нѣмцѣма 5; немцѣсма 8.

⁵ наъ ков' коушающе (рго по ков' коушюи) 8.

⁶ прѣмъ и 2, 4, 6—8; прѣмъи 3, 5.

⁷ трижники 4, 6, 7; трижники 8 (с- etasum).

⁸ рости 6.

⁹ Ordo verb.: кожѣ оучише 2—8.

¹⁰ Add. от того же начатъ расти и множитнеса 1, 5—8.

XI. 1. бѣ же и пророческа благодать въ немъ, шко са соутъ събывала¹ многа прозицаниа него, отъ инухъ же ли единого ли² дѣвѣ съкажемъ. 2. поганьскъ князь снатьи вѣльми, сѣда въ Бисла³, роугаше са крестиномъ и пакости дѣша. 3. посълаеъ же къ нему, рече: дѣро ти са крести⁴, сгноу, колю свою на своен зиман, да не плѣнишь ноудами крѣпниъ воудши на чюжен зиман и поманиши ма, еже и вѣсть. 4. ниъгда же пакы Свѣтѣл'коу коуюшоу на поганьши и ничьсеже⁵ оучиѣю, нъ мѣдѣшю⁶, свѣтаго Петра мѣши приближающе са⁷, рѣкши слоужьбѣ. посъла къ нему глагола: 5. шко аще ли са обѣщаниши⁸ на свѣтѣи Петровѣ дѣнь съ кон сконми сътворити оу ми, вѣроу въ богъ, шко прѣдати ти мать и вѣскорѣ. еже и вѣсть. 6. етаръ дроуѣтъ богатъ зѣла и свѣктъникъ жени са коупетроу своєю, рѣкши штрѣвѣю. 7. и много казакъ и оучиѣъ и оутѣшакъ, не може ию развѣсти. 8. ини⁹ бо вожни¹⁰ рави твораще са таи развращахоу ш¹¹, ласкающе имѣниши ради. да сѣтънкѣ отълоучиши ш¹² отъ църкѣви. 9. и рече: придетъ часъ, югда не могуѣтъ помощи ласкавѣнци ти, и мои словеса поминати имата¹³, нъ не воудѣтъ чѣто створити. 10. вѣнзавоу по вожню остоуланню¹⁴ паде напастъ на нюю и не обрѣте са мѣсто юю¹⁵, нъ шко и кнхъръ прахъ къзъмъ расѣш. 11. и ина многа подовѣна снмъ, шже притѣчани шѣкъ съказаше.

¹ От. 4.

² или 2—8.

³ къ вѣсѣхѣ 4, 6, 7. Forma pluralis primaria esse videtur; forma вѣсѣ (casus localis sg.), a descriptione abbreviata вѣсѣ^к oritur (nom. pl. вѣсѣ^ки, loc. pl. вѣсѣ^кхѣ, usitatio вѣсѣ^кнхѣ, v. Miklosich, Vita s. Methodii 1870, 28; van Wijk, Geschichte der aksl. Spr. I, 189).

⁴ добро ти са вѣсѣти 2, 3, 8; добро ти са бы вѣсѣти 4, 6, 7; добро бы ти вѣсѣти 5.

⁵ ничѣжѣ 7. Cf. вѣдѣжѣ жи вѣсѣтъ ꙗко ничѣжѣ оуспѣтъ Mt 27, 24 Z.

⁶ мѣдѣнѣоу 4, 6; мѣдѣнѣоу 8 corr. in мѣдѣнѣоу; мѣдѣнѣоу 5. Verbum мѣдѣти, Russis ignotum, usitato verbo мѣдѣти substitutum (Jagić, Ent. 365, Ap. III, 93), partim corruptum est.

⁷ приѣзжающа 5.

⁸ оскрѣвѣши 3.

⁹ они 4, 6, 7, 8.

¹⁰ божна 4, 6, 7.

¹¹ са 2.

¹² отлоуѣнѣса 2; отлоуѣнѣи и 5, 7, 8.

¹³ имѣи 4, 6.

¹⁴ отстоуѣнѣнѣю 2—8.

¹⁵ Cf. и ни познаѣтъ къ тамоу мѣста своего Ps. Sin. 102, 16.

XII. 1. си^хъ жи вѣсѣхѣ не тѣрѣпа старѣи врагѣ, завѣстѣнникѣ члѣвѣчю¹ родоу, вѣздѣнѣжѣ гѣрѣ² на нь, ꙗко Дадана и Нѣнрона на Москѣи, обѣи шѣкѣ, а другѣи тѣи, нѣжѣ болѣтъ нѣпаторѣскою вѣсѣю и слаѣкѣиша съвѣрѣшѣ³ къ сѣкѣ съ правѣго поутѣи, глаголющи: 2. намѣ юсть панѣжѣ властѣ Далѣ, а сѣго властѣ вѣнѣ изгѣнати и оуѣнѣнѣи ѣго. 3. съвѣрѣвѣши⁴ жи вѣсѣа люди Морѣвѣскѣи, вѣмѣхѣ прочѣсти⁵ прѣдѣ нимѣи шѣстолюю, да вѣиша слышѣа⁶ изгѣнѣнѣнѣи ѣго. 4. людиѣ жи, ꙗкоже юсть обѣичѣи члѣвѣчѣкомѣ, вѣси печѣловѣхоу са и жалѣхоу си лишѣиѣи пастѣрѣа такоѣго и оуѣнѣиша, разѣкѣ слаѣвѣнѣхѣ, шѣжѣ лѣстѣ⁷ дѣнѣшѣ⁸ ꙗко се вѣтрѣа лѣстѣнѣиѣ. 5. почѣтъши жи апѣстолюнѣкѣмѣ⁹ книгѣи, обѣрѣктоша писѣнѣнѣи: ꙗко вратѣа нашѣ Мѣдѣоди шѣвѣтѣи правѣкѣрѣнѣи юсть и апѣстолюско дѣишѣнѣи дѣлаѣтъ и къ роукоу ѣго соутѣ отѣ бога и отѣ апѣстолюскаѣго стола вѣсѣа Славѣнѣскѣи странѣи, да ѣгоже проклѣнѣтъ, проклѣтъ, а ѣгоже шѣвѣтитѣ, тѣ шѣвѣтъ да боудѣи. 6. и посрамѣши са разѣдоша са ꙗко мѣгла съ стоудѣмѣи.

¹ члѣвѣчѣскоу 2, 3, 8.

² нѣкѣи 2—8.

³ съвѣрѣшѣю 5.

⁴ Add. са 2—8.

⁵ прочѣсти 2—8.

⁶ Add. и 4, 6.

⁷ лѣстѣа 2, 8. — ⁸ дѣнѣшѣи 5. — ⁹ апѣстолюска 2—8.

XIII. 1. не до сего¹ такъмо злоба ихъ ста², нъ рѣша глаголюци: яко цѣсарь сѣ на нѣ гнѣвати, да аще н³ обрати, нѣсть немюу жикота имѣти. 2. да и о томъ не хотѣ⁴ похулити своего рака богъ милостивъи вѣложи въ сѣрдце цѣсарю, шкоже есть присно въ роуцѣ божини цѣсари⁵ сѣрдце, и послаа книги къ немюу: 3. яко отъче чьстѣнъи, вѣлми тебе желаю видѣти. 4. ти⁶ добро сътвори, потрудн сѣ⁷ до насъ, да тѣ виднѣ, дондеже неси⁸ на сѣмь свѣтѣ, и молитвоу твою принимаѣмъ. 5. нене же шьдъшо немюу тамо пришатъ н⁹ съ чьстью цѣсарь великою и радостью и оучиние него похула¹⁰, оудържи отъ оучиниѣ него пона и дьшкона съ книгами. 6. вѣсю же волю него сътвори велико хотѣ и не ослоушавъ ни о чьсомъжи¹¹, облюбавъ и одаръ вѣлми провади и пакы славно до своего стола. тако же и патриархъ.

¹ Add. же 2—8.

² ташно 2 (pro stano).

³ не 2—8.

⁴ Om. не хотѣ рака 3.

⁵ царю 2, 3, 5, 8; царю 4, 6, 7.

⁶ те 2—8; cf. notam 8 VM 5.

⁷ труднѣ 2—8.

⁸ сѣмь 5.

⁹ не 2—8.

¹⁰ похула 2—8.

¹¹ не ослоушавъ ни при чьсомъжи 2—8 (ослоушати сѣ, cf. VM 4, 3). *Haud credibile est auctorem VM variationem praecedentis sententiae in animo habuisse. Vero propius esse videtur eum verbis, quorum supra meminimus, novam sententiam expressisse: imperator ei de omnibus credidit (οὐκ ἀπιστίας).*

XIV. 1. на вѣсѣхъ же поутѣхъ въ многы напасти вѣпадъши¹ отъ неприязни, по поустынямъ въ разбонникы н² по морю въ вѣлны вѣтрянъ, по рѣкамъ въ смъртанъ³ незавъны⁴, шко сѣ съкончатн на немъ апостольскомоу словеси: 2. едѣмъ отъ разбонникъ, едѣмъ⁵ въ мори, едѣмъ въ рѣкахъ, едѣмъ отъ лъжнератни⁶, въ трудѣхъ и поденжинихъ, въ вѣдѣнни⁷ множицю, въ алъкани⁸ и жажн множицю⁹. и прочимъ печальмъ¹⁰, шже апостолъ поминиеть¹¹.

¹ Ita omnes cod.; M, Š, B reconstruxerunt вѣпаданн, P вѣпаданн.

² Om. 2—8.

³ смъртѣ 4, 6, 8; forma смъртанъ vi sequentis adiectivi orta est. M hanc vocem сыртъ (syrtes) legit, Š, B сыртъ.

⁴ Cf 2 Cor 11, 23: ἐν θανάτοις πολλάκις (in mortibus frequenter), verisimile et textum VM idem exprimere velle. Pro biblica voce πολλάκις lectionem ἀδρόως supponere licet; quod adverbium et frequenter et subito, ex improvise significat (Pape, Griech.-dt. Wb. I, 48). Vice versa scriptor cod. Supr. semel pro ἀδρόως voce ἐκνευλαπῆ (пристѣпан ко вынужданъ спасен-тиѣ 499, 21) in sensu subitito, ex improvise usus est.

⁵ Om. еѣды — въ рѣкахъ 6.

⁶ отъ ажкратѣа 2, 4—8; въ ажкратѣа 3.

⁷ и законни 2—8.

⁸ Posterius adscriptum: во локанин и жажди множицю 8 (in margine), въ локанин и жа-жди 6.

⁹ Om. 4, 6.

¹⁰ и прочнхъ печалухъ 4, 6, 8.

¹¹ Cf. 2 Cor 11, 26—27 Christ.: поутыма шестымъ множицю, еѣды въ рѣкахъ, еѣды отъ режонинкѣ, еѣды отъ режини, еѣды отъ изыкѣ, еѣды въ градѣ, еѣды въ поустыни, еѣды въ мори, еѣды въ лѣжи братни, въ троудѣ и въ поденжини, въ забѣденин множицю, въ лачи и жажи, въ поцинихъ множицю, въ зимѣ и наготѣ.

XV. 1. потому же отъвергъ въсѣ¹ мѣлѣты и печаль свою на бога къзложь, прѣже же отъ оучиникъ сконхъ посажъ дѣба пошты скоро-писца зѣло, прѣложѣ² въ ерѣзѣкъ въсѣ книги испѣл'нь, разекъ Мака-еки, отъ грѣчска языка въ словѣньскѣ шестню³ мѣсѣца, начытъ отъ марда мѣсѣца до дѣкоюдесѣтоу и шестню⁴ дань⁵ октавра мѣсѣца. 2. окончяеъ⁶ же достоиноу хѣлаоу и славоу богоу къздасть дающею таковоу благодать и поспѣхъ. 3. и свѣтою възношение тинное съ клиросѣма сконма възнесѣ, сътвори память свѣтаго Дмитриа. 4. пѣсалтырь бо еѣ тѣкъмо и евангѣлие съ апостолѣма и избраныни слоужьбѣма църквы тыни съ филосефѣма прѣложила⁷ пѣрьекѣ⁸. 5. тѣгда же и немеканонъ, рикъши законоу правило, и отъчскыи книги прѣложи.

¹ отерѣса (pro отерѣга всѣ) 2—8.

² прѣложъ 8.

³ V. versionem latinam.

⁴ до деюу десѣти и шестѣю 2, 3, 8; до деюу десѣти и шестѣи 4, 6, 7; до деюу на десѣти и шестѣи 5.

⁵ дни 4, 6, 7.

⁶ скончяеъ 2—8.

⁷ прѣложѣи 2.

⁸ прѣложѣи 2; прѣлѣи 5.

XVI. 1. пришѣдъши же на страны Доунаискыи королю Оугърско-моу¹, въсхотѣ и² видѣти. 2. и стиромъ³ глаголющемъ и испѣвающимъ⁴, яко не избеудеть его безъ моужы, иде къ нему. 3. онъ же яко достоитъ владыцѣ тако и приимъ чьстно и славно съ кесанемъ. 4. и вискѣдовавъ⁵ съ нимъ, якоже достояше тацѣма моужема вискѣды глаголати, отъпусти и⁶ оулюбелъ⁷ и облобывавъ съ дары⁸ вилкынии, рикъ нему: помани ма, чьстныи отъчи, въ свѣтъныхъ молитехъ твоихъ присно.

¹ Opinioni A. Brückneri (Die Wahrheit über Slavenapostel, 94) assentiri oportet, hunc regem Ungricum imperatorem Carolum III fuisse, qui in partibus Danubii a. 884 cum Sventopulco tractabat. Sed dubium est, an adiectivum Ungricus posterius demum insertum sit. Hanc questionem brevior vita s. Constantini in cod. Moldavico XVII. saec. (LM 104) explanare videtur: а' акта .... Карлоуса краля икмычаго и Доунаа господара жгор'скаго. Quem „regem Germanicum et dominum Danubii Ungrici“ librarii posteriores, non intelligentes, quem ad modum rex Germanorum imperium tenuisset Ungariae, in duas personas dividerunt: in Carolum, regem Germanorum, et Danaium, dominum Ungricum.

² 4 2.

³ икмынъ 2—8.

⁴ помы : алюциниъ 2—8.

⁵ вискѣдовавъ 2—8.

⁶ его 2—8.

⁷ съ люоблю 2—8.

⁸ Add. съ 2—8.

XVII. 1. такоже вьса вины отъсккъ по вьса страны¹ и оуста многогьчьныхъ заградн, течение же съвьрши, вкромъ съелюди², чьа правьдынаго вѣнца. 2. и понижь тако оугожь³ богоу възлюбленъ бысть. 3. Приближати сѣ начатъ вкѣма покон прияти⁴ отъ страсти и многыныхъ троудъ⁵ мьздоу.

4. въпросиша же и⁶ рикъши⁷: кого чюеши, отъчи и оучителю чьстныи, въ оученицѣ своихъ, да въ отъ оучиниъ твоихъ твѣк настольникъ быма⁸? 5. показа же имъ единого отъ избѣкьстьныхъ оученикъ своихъ, нарицаемаго Горьзда⁹, глагола: 6. съ есть ваша земля свобода моужь, оучень¹⁰ же добрѣ въ латин'скыи книгы, правокрѣнъ. то боудн божии воли и ваша любь якоже и мош.

7. Съвьравьшимъ же сѣ имъ въ цѣкьноую недѣлю вьскѣма людьма, въшдь въ църкькѣ и немогыи¹¹ казавъ благодати¹² цѣсарѣ и князѣ и канрику и люди вьса. 8. и рече: стрѣвѣте мене, дѣти, до ·҃҃· шго дни. якоже и бысть. 9. свѣтающоу ·҃҃· моу дни, прочие рече: въ роуцѣ

трон, господи, доушою мою вълагаю¹². 10. на роукахъ же ннеркискахъ
почи къ ·Ѣ· днь мѣсца априла къ ·Ѳ· нидиктѣ¹⁴ къ ·Ѣ· и ·Ѳ· и
·Ѣ· и ·Ѳ· лѣто отъ твари всьго мира.

11. оусоужьши¹⁵ же н¹⁶ скон оучиници н достонны чьсти сътворнѣши
н слоужьбою царкьноюю латиньскы н гръчьскы н словѣньскы сътрѣ-
виша н положиша н¹⁷ къ съборьници царкьви. 12. н приложи сѧ къ
отцѣмъ сконмъ¹⁸ н патриархомъ н пророкомъ н апостоломъ, оучити-
лемъ, моученикомъ¹⁹. 13. люди же вшисельнѣ²⁰ народъ събьравъ сѧ²¹
проваждахоу²² съ скѣшамн²³, плачюще сѧ добра оучителѧ н пастырѧ,
моужьскѣ полѧ н женьскѣ, мални н велици, н богати н оубовни, ско-
бодьници н раби, въдовци н сироты, страньници н тоземьци²⁴, недоужь-
ници н съдракни, вси быкъшааго въсѣчьско въскѣмъ, да бы²⁵ въсѧ
приобрѣла²⁶.

14. Ты же съкыши, скѣташ н чьстнаш глаго, молитвами сконни
призран²⁷ на ны жѣлающаи тебе, избежалн отъ въсѣкомъ²⁸ напѣсти
оучиникы скон н оучиници пространѧш, а нриси прогона, да достонно
въбавни вашиго²⁹ жнѣши съди, станѣмъ съ тобою трое стадо о дѣсною
страноу Христа кога нашего вѣчьноюю жизнь приѣмлающе отъ него.
15. Томоу во исть слава н чьсть къ вѣкы вѣкомъ. аминь.

¹ от всѧ страны 2—8. Interpretatores hanc lectionem potissimum probaverunt, ita et P, quamvis in textu Palaeosl. lectionem cod. U retinuit. Lectio по всѧ страны significare potest, quod g. κατά vel ἀνά μέρος (=alius post alium).

² ськлоудъ 2—8. Cf. тичнѣ скончѧх н вѣроу ськлоудоу, тѣмже цидит ми сѧ вѣнци правдѣ 2 Tim 4, 7—8, Christ.

³ оугоднѣ 3, 4—8; оугоди 2, 5.

⁴ Cf. VC 18, 7.

⁵ троудокъ 2—8.

⁶ Add. н 8.

⁷ рокоша 2, 3, 5, 7, 8.

⁸ сыкъ 2, 5, 8.

⁹ гораздалъ 5—8.

¹⁰ наоучинѣ 2—8.

¹¹ In sensu immoцѧнѧ.

¹² Verisimile pro εαγοδѣти (εὐλογεῖν).

¹³ придаю доухъ мон 3. Cf. къ ржцѣ трон прѣданъ доухъ мон Lc 23, 46; къ ржцѣ твои прѣданъ доухъ Ps Sin 30, 5.

¹⁴ нидикта 2, 4, 7, 8.

¹⁵ Cf. ногы мьслѧныа орсждити колѣкѧми н пощиниамъ Euch 97b 18—20 (τοὺς πόδας τοὺς πνευματικῶς ἀλλίσασε εἰς ἐγκρατείας τοῖς ὀπλοῖς); н домышѧкажъ ми сѧ крста по-
вѣдѧныа (чьсти) оусоуждакшнѣ прикадаъ Cloz I 653—655 (ἰηθόουν δὲ ἄρα εὐν σαυρόν
νίκης ἐντίμου κατασκευάζοντες σύμβολον). Nahtigal, Euch I 305, орсждити о сѣдѧ окедоу,
ὄργανον derivatum esse existimat.

- 16 От. 2—8.
- 17 От. 2, 4—8.
- 18 Cf. и приложи са къ отцима сконима Act. 13, 16.
- 19 и патриархомъ пророкомъ и апостоломъ оучитимъ и мученикомъ 2—8.
- 20 бесчиснымъ 2—8.
- 21 сограда 2, 3, 8.
- 22 провожающе 2—8.
- 23 От. 2—8.
- 24 тон зима 2; тоа зима 3. Cf. VC 4, 19: тон зима 16; сеа зима 1; тозимима 2, 7, 15.
- 25 От. 6, 7.
- 26 Cf. VM 2, 3.
- 27 призрели 4, 6.
- 28 есама 3; есама 8.
- 29 M pro нашого legendum esse нашого vel твоего putat; L in нашого correxit.

PARS QUARTA

VITA CONSTANTINI

Mensis Februarii XIV Die

MEMORIA ET VITA BEATI DOCTORIS NOSTRI

CONSTANTINI PHILOSOPHI

PRIMI INSTITUTORIS SLOVENICAE GENTIS

BENEDIC PATER!

I.—1. *Deus misericors et benignus* (Ps 110,4; Joel 2,13), expectans poenitentiam hominum, ut *omnes salvi fiant et ad cognitionem veritatis¹ veniant* (1 Tim 2,4), — *non enim vult mortem peccatoris, sed poenitentiam et vitam* (Ez 33,11), quamvis maxime inclinet ad malitiam, — non patitur genus humanum cadere debilitate² et in tentationem diaboli incidere et perire, sed omnibus annis et temporibus non desinit gratiam impertiri nobis multifariam, ut ab initio ita ad hoc usque tempus, per patriarchas primum et per patres, et post eos per prophetas, et post hos per apostolos et martyres, per viros iustos et doctores³, eligens eos ex hac turbulenta vita. 2. Noscit enim

I. — ¹ Slav. *veram cognitionem*; in versione non reddidi Slav. constructionem adiectivam, quae hic et saepe alibi quoque ita exaggeratur, ut sensus fere obumbretur.

² V. infra in appendice: Acedia, segnities, certamen.

³ *Učitelj* - *doctor* in Palaeoslavica Vitis ss. fratrum congruenter cum usu Byzantino saeculi IX non solum *doctorem* (magistrum) sensu vulgari, sed etiam proprium munus (officium) ecclesiasticum significat. Illud officium neque in ecclesia orientali neque occidentali stricte canonice determinatum est. Et presbytero et episcopo tribui potest ac saepe latius patet quam potestas episcopalis, ad limites dioeceseos restricta, dum munus doctoris ad plures dioeceses extendi potest nec stricte episcopis subiicitur. Titulus doctoris idem fere significat ac *missionarius apostolicus, legatus apostolicus*. Eo sensu Constantinus et Methodius doctores dicuntur. Hac auctoritate ab imperatore Byzantino in Moraviam missi sunt. Talis auctoritas doctorum ipsis a papa Hadriano II collata vel approbata est, prout solemniter expressum est initio capituli 8. VM verbis papae Hadriani II: »Omnibus partibus illis Slovenicis mitto eum (Methodium) doctorem a Deo et a sancto apostolo Petro.« Hisce verbis Methodio munus legati et missionarii apostolici collatum est, prout papa Ioannes VIII in epistola ad episcopum Frisingensem a. 873 Methodium dicit: »legatione apostolicae sedis ad gentes fungentem.« Eo sensu ss. fratres doctores appellantur in inscriptione VC et VM atque variis locis utriusque Vitae. Traditio ecclesiae occidentalis et orientalis in usu liturgico variisque documentis servata est. Ita in litaniis sanctorum post episcopos invocantur omnes sancti doctores; sancti autem doctrina eminentes titulo doctoris ecclesiae decorantur. Haec traditio saeculis posterioribus obscurata est, quia munus doctorum ecclesiae nec canonice nec

Dominus suos, qui eius sunt, sicuti dixit: *Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et nomine voco eas*⁴, et sequuntur me et ego do iis vitam aeternam (Jo 10,27s). 3. Quod fecit in nostro quoque genere, excitato nobis doctore⁵ hoc, qui illuminavit gentem nostram, quae debilitate obscuravit mentem suam, vel potius fraude diaboli, neque voluit in luce *divinorum praeceptorum ambulare* (Baruch 4,2). 4. Vita vero eius ostendit, etiam paululum⁶ narrata, qualis fuerit, ut qui voluerit, hoc audiens similis fiat ei, alacritatem assumens et segnitiam⁷ abiciens, sicut dixit apostolus: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1 Cor 11,1)⁷.

II.—1. In Thessalonica urbe erat vir quidam, nobilis et dives, nomine Leo, obtinens dignitatem drungarii sub stratego.¹ 2. Erat vero pius, servans omnia praecepta divina pleniter, sicut olim Job;² vivens

sacramentaliter determinatum est. Solum in ecclesia Armena hoc officium et canonice et sacramentaliter definitum est; officium doctoris (vardapet) enim confertur speciali gradu sacramenti ordinis (presbyteratus) atque canonice fere medium gradum obtinet inter sacerdotes et episcopos.— Traditio Slavica et Byzantina e VC et VM quidem erui potest, attamen distinctius in Graeca Vita Clementis Bulgarici servata est. Graeca Vita Clementis narrat, in Moravia solum insigniores s. Methodii discipulos munere doctorum functos esse: Gorazd, Clementem, Laurentium, Naum, Angelarium. In Macedonia autem Clemens doctor constitutus est a principe Boris, magna auctoritate praeditus; postquam tali magisterio decursu septem annorum in variis dioecesium (Graecis) Macedoniae viam liturgiae Slavicae paravit, Clemens episcopus Slavicus (slovenskij) constitutus est. Tali gradu doctoris s. Cyrillus in Moraviam missus est; talis doctor post s. Cyrilli mortem s. Methodius a papa constitutus est, mox postea autem etiam episcopus Pannoniae et Moraviae. Hoc sensu eminente s. Methodio, etiam postquam archiepiscopus constitutus est, titulus doctoris in VM tribuitur. Eo sensu doctores in VC 1 in VM 17 simul cum apostolis et martyribus celebrantur.— Titulo doctoris annexum est officium doctrinae, magisterii. Vocabulo učenie non solum doctrina, sed etiam munus magisterii, munus doctoris significatur; ita Cyrillus moribundus fratrem Methodium hortabatur, ne relinqueret officium doctoris (učenie) Slavorum (VM 7), ita discipuli infirmum s. Methodium interrogaverunt (VM 17), quis esset eius successor in munere doctoris (učenija tvojeho).— Opus ac missio ss. Cyrilli et Methodii, quae in VC et in VM describuntur, solum attendendo ad gravem sensum antiquum historicum tituli ac officii doctoris recte explicari potest. De his uberius egi in *Dissertationibus Slovenicae Academiae scientiarum II* (Razprave, Ljubljana 1944) 169-176.

⁴ Jo 10,3.

⁵ Constantinus (Cyrillus) hic doctoribus supra (n. 2) laudatis accensetur, ideo non nomine *magister* vertendum.

⁶ po malu - paululum; VC 11,3⁹ et VM 1⁷ et 2 iterum occurrit.

⁷ 1 Cor 4,16 in textu Graeco desunt verba: *sicut et ego Christi*; 1 Cor 11,1 haec verba etiam in textu Graeco adsunt. Ideo hic locus citandus est.

II.—¹ Drungarius praefectus fere 2000 militum, Strategus praefectus maioris provinciae (thema). Praeter drungarios strategis subordinatos existebant etiam drungarii sui iuris; igitur apte dicitur: drungarius sub stratego. *Dvornik* 18 s.

² Pius sicut Job et pater septem liberorum sicut Job, quod in Sermone panegyri. ss. C. et M. memoratur.

autem cum coniuge sua genuit septem liberos, quorum minimus, septimus, erat Constantinus philosophus, institutor et doctor noster. 3. Postquam vero eum peperit mater, tradiderunt eum nutrici ad lactandum; puer autem nullo modo voluit prehendere alienam mammam, nisi maternam, donec enutritus est. 4. Hoc vero factum est divina providentia, ut bonae radicis bona soboles immaculato lacte enutritetur. 5. Post hoc autem boni hi parentes consilio capto non coierunt, temperantes sibi, sed ita vixerunt in Domino sicut frater et soror annos XIV, donec mors eos separavit, nullo modo transgressi hoc propositum. 6. Cum autem ille ad iudicium iturus esset³, flevit mater puerum hunc, dicens: »Nihil me habet sollicitam praeter puerum hunc unum, quomodo educendus sit.« 7. Ille vero ait ei: »Crede mihi, coniunx, confido Deo, eum ei daturum esse patrem et rectorem talem, qui regit omnes⁴ christianos.« 8. Quod etiam factum est.

III.—1. Cum vero esset septem¹ annorum puer, vidit somnium, et narrans patri et matri inquit: 2. »Strategus collectis omnibus puellis nostrae urbis dixit mihi: Elige tibi ex iis, quam vis, coniugem et in adiutorium conveniens sibi (Gen 2,18). 3. Ego vero, circumspiciens et intuitus omnes, vidi unam pulcherrimam omnium, vultu splendentem et admodum ornatum monilibus aureis et margaritis atque omni pulchritudine², cui nomen erat Sophia, id est sapientia. Hanc elegi.«

4. Quibus verbis auditis, parentes eius dixerunt ei: 5. »*Conserva, fili, legem patris tui, et ne dimittas legem matris tuae* (Prov. 6,20). 6. *Lucerna enim est mandatum legis et lux* (Prov. 6,23). 7. *Dic autem sapientiae: Soror mihi esto, prudentiam autem cognitam tibi fac* (Prov. 7,4). 8. *Splendit enim sapientia magis quam sol* (cf Sap 7,29); et si *adduxeris eam tibi, ut habeas eam coniugem, a multis malis liberaberis³ per eam.*« (cf Sap 8,2 et 9; 10,9).

³ moriturus, prout in nonnullis codicibus legitur.

⁴ Imperator Byzantinus putabatur rex omnium christianorum totius orbis terrarum. Pater Constantini (Cyrilli) quasdam amicas relationes cum aula imperatoris habebat, vel iam propter altum locum magistratus (hohe, vertrauliche Beamtenstelle) vel cognatione (amicitia) cum aliquo aulico (Theoktisto?). Amica relatio patris Constantini et Methodii ad aulam imperatoris innuitur etiam VM 2: (Methodius) genere nobili, noto prius Deo et imperatori.

III. — ¹ Numerus hic, utpote sanctus, non est premendus.

² In libris biblicis Sap, Prov, Eccli Sapientia (Sophia) saepe describitur ut pulcherrima, tamquam splendor pulchritudinis divinae.

³ Libera citatio e Sap 8,2 et 9; 10,9. E monitis parentum, haec verba citantium, colligi potest ipsos parentes lectionem librorum septientialium s. scripturae approbasse vel commendasse. Sponsalla mystica pueri Constantini plane proprio modo votum virginitatis cum ardenti philosophiae (discendi) studio coniun-

9. Cum vero eum instituendum mandassent, proficiebat magis omnibus discipulis in litteris memoria admodum celeri, ita ut mirum esset omnibus.

10. Quadam vero dierum, sicut mos est liberis divitibus delectari venatione, exiit cum iis in campum, falconem suum secum habens; et cum eum emisisset, ventus exorsus providentia divina sustulit et abripuit eum. 11. Puer vero ob hanc rem in moerorem et tristitiam incidens, per duos dies cibo se abstinuit. 12. Amorem enim hominum ductus misericors Deus, nollens eum assuefieri rebus vitae huius, facile eum cepit. 13. Ut olim cepit Placidam⁴ in venatione cervo, sic et hunc falcone. 14. Secum autem considerata vitae huius vanitate, poenitebat, dicens: 15. »Talisne est vita haec, ut gaudii loco tristitia accedat? 16. Ab hac die aliam viam ingrediar, quae est melior hac, in turba autem vitae huius meos dies non obsumam.«

17. Et ad litterarum studium se conferens⁵, sedebat in domo sua, memoriae mandans libros sancti Gregorii theologi; et signum crucis fecit in pariete, et encomium sancto Gregorio scripsit tale:

18. O Gregori, corpore homo, anima vero angele!

19. Tu qui corpore homo es, angelus apparuisti;

os enim tuum tamquam aliquis e seraphim Deum glorificat et orbem terrarum illuminat verae fidei explicatione.

20. Itaque etiam me, accedentem ad te cum amore et fide,

suscipe,

et esto mihi magister et illuminator⁶.

Talia pollicebatur.

21. Ingressus autem in multos sermones et intelligentiam magnam, cum non posset perspicere profunditates, in moerorem magnum incidit. 22. Peregrinus vero quidam erat ibi, peritus grammaticae, et ad eum veniens rogabat eum, ad pedes eius procidens et tradens se ei: 23. »Bene faciens, doce me, inquit, artem grammaticae.« 24. Ille vero *talento suo defosso*,⁷ dixit ei: »Juvenis, noli te fatigare; negavi enim prorsus quemquam me docturum hoc per meos dies.« 25. Ite-

guntur; his Constantinus supra omnes sanctos eminet. In VC 4¹⁹ hic amor Sophiae studio honorum avitorum aequatur.

⁴ Legenda de s. Placida (Eustachio) in Oriente orta est; cultus huius sancti demum circa 8. saec. Romae vulgatus est.

⁵ Reconstructio M; v. textum Slav.

⁶ E tota VC abunde patet, hic non agi de communi quodam cultu huius celeberrimi Patris ecclesiae, sed de electione vere propria et personali. Ideo nec de veritate historia et authentia huius elogii dubitari potest; exaratum est ad exemplum poësis biblicae cum parallelismo membrorum.

⁷ Mt 25,18.

rum autem puer, adorans eum, cum lacrimis dicebat: »Sume omnem meam partem domus patris mei, id quod ad me pertinet, sed doce me.« 26. Nolente vero illo exaudire eum,⁸ ingressus in domum suam, precibus se tradebat, ut consequeretur desiderium cordis sui.

27. Mox autem Deus *perfectit voluntatem timentium ipsum* (Ps 144,19). 28. De pulchritudine enim eius et sapientia et assiduo studio, quod erat coniunctum in eo, certior factus imperatoris rector, qui vocatur logotheta,⁹ accersivit eum, ut una cum imperatore¹⁰ disceret. 29. Puer autem, his auditis, cum gaudio profectus est, et in itinere venerabundus oravit, dicens: 30. »*Deus patrum nostrorum et domine misericordiae, qui fecisti omnia verbo et sapientia tua, constituens hominem, ut dominaretur a te factis creaturis* (Sap 9, 1s), *da mihi quae prope est tuos thronos sapientiam* (Sap 9,4), *ut intelligam, quid tibi gratum sit, et salvus fiam* (Sap 9,10 et 19). 31. *Ego enim sum servus tuus et filius ancillae tuae* (Sap 9,5; Ps 115,6).« 32. Et ad hoc reliquam Salomonis orationem elocutus surrexit et dixit amen.

IV.—1. Postquam vero venit Constantinopolim, tradiderunt eum doctoribus,¹ ut erudiretur, et tribus mensibus edoctus grammaticam, reliquis se dedit scientiis. 2. Et didicit Homerum, et geometriam et² apud Leonem³ et apud Photium⁴ dialecticam et omnes philosophicas disciplinas, praeterea autem et rhetoricam et arithmetica, astronomiam et musicam et ceteras Hellenicas artes. 3. *Tam* (egregie) *eas*

⁸ Magistri artium, philosophi, grammatici, illis temporibus non raro peregrinabantur e urbe in urbem. Ineunte saec. 9. multi eorum haeretici (iconoclastae) erant. Hic agebatur de interpretatione s. Gregorii Nazianzeni, fortissimi defensoris verae fidei contra haeticos; ad eius auctoritatem etiam defensores cultus imaginum recurrerant; inde facile patet, cur hic grammaticus puero C. tam austere restiterit.

⁹ Theoktistos, logotheta (cancellarius) imperatricis Theodora, que loco filii sui Michaelis, adhuc infantis, regebat (842-856).

¹⁰ C. a. 842 Constantinopolim venit; imperator Michael tunc circa 6 annos natus erat. Verba, *ut cum imperatore disceret*, intelligi possunt: in aula imperatoris, a magistris imperatoris. Lit. 1: *A parentibus in urbem regiam ductus*. Forsan mater post mortem mariti Constantinopolim transmigravit. Ita aptius explicari potest obtestatio matris, de qua c. 11 eiusdem Leg. et VC 18 narrat difficultatem parabant, quia historici consentiebant, Michaelem illo tempore trium annorum demum fuisse. Recenter autem E. Stein (a. 1934) et G. Ostrogorsky (Gesch. des Byzant. St. 177) probaverunt, Michaelem a. 836 ortum esse. Igitur illa verba non nimis exaggerata sunt.

IV. — ¹ Professores Academiae (universitatis) aulicae Constantinopolitanae appellabantur *διδασκαλοι*, doctores.

² Omissum in paucis codicibus. V. supra textum Slav.

³ Leo, dictus Mathematicus, antea iconoclasta et archiepiscopus Thessalonicensis circa a. 843 revera erat professor Academiae aulicae Cpolitanae. *Dvornik* 43.

⁴ Photius, vir doctissimus, postea patriarcha, circa a. 843 professor universitatis aulicae creatus est.

didicit omnes, ac si unam tantum earum disceret.⁵ 4. Celeritas enim cum assiduitate coniuncta est, altera alteram praecurrens, qua re scientiae et artes perficiuntur.⁶ 5. Magis vero quam doctrinam humilem vultum prae se ferens, cum iis loquebatur, quibuscum utilius erat, vitans eos, qui aberrant in devia,⁷ ea tantum spectans et agens, qualiter loco terrestrium caelestia permutaret, evolaret e corpore hoc et cum Deo viveret.⁸

6. Videns vero eum talem esse logotheta, dedit potestatem in sua domu et ut in palatium imperatoris libere ingrederetur. 7. Et interrogavit eum quondam dicens: »Philosophe, vellem cognoscere, quid sit philosophia.« 8. Ille vero celeri ingenio dixit extemplo.⁹ »Divinarum et humanarum rerum cognitio, quantum potest homo appropinquare Deo,¹⁰ et quod opere¹¹ docet hominem ad similitudinem et ima-

⁵ In codicibus triplex lectio varians: A sicut neque unus eorum didicit; Ch, G, O: ac (sicut) si unam earum disceret; plures cod: sicut quis unam earum discere posset. Hic locus (quae cursive exscripta sunt) imitatur sermonem Greg. Naz. in memoriam s. Basilii (Sermo 43,23; PG 36, 525): *οὐτω μὲν ἀπαντα διελθὼν, ὡς οὐδείς ἐν οὐτῶ δὲ εἰς ἄκρον ἐκαστον, ὡς τῶν ἄλλων οὐδέν.* Comparatio cum s. Greg. criticam textus iuvare poterit.

⁶ Ex eodem sermone (1. c.): *σπουδή γὰρ εὐφροσύνη συνέδραμεν, ἐξ ᾧ ἐπιστήμη καὶ τέχνη τὸ κράτος ἔχουσιν εὐφροσύνη* non quidem celeritatem significat, sed bonam indolem (ingenium); celeritas potius ex immediate sequente sententia s. Greg. deprompta est, ubi *τάχος* (celeritas) et *τόνος* (assiduitas) laudantur; *συνέδραμεν* apte verbis altera alteram praecurrens (prespevajušči) enuntiatur (M superans). Coniuncta est: Gregorius *ἀμφότερα συλλαβῶν.* VC hoc loco etiam sermonem Greg. Naz. in memoriam eius fratris Caesarii imitatur (Sermo 7, PG 35, 756-788). Auctor VC sermonibus Greg. Naz. non serviliter, sed libere usus est. Gnidovec 15-20.

⁷ Viae pravae (Lc 3,5). Greg. Naz. in eodem sermone (c. 13): maiorem eruditione morum gravitatem ostendens. Greg. de se et de Basilio (c. 20): cum iis consuetudinem habebamus, quibuscum utilissimum erat.

⁸ Greg. Naz. de s. Basilio (c. 13): ut verae philosophiae operam daret et se a mundo abrumperet et cum Deo esset, per terrena caelestia emendo (cf PG 35, 793 et 1188 e. a.). Greg. docet animam innocentem cum Deo (*μετὰ Θεοῦ*) esse (PG 37, 372 e. a.); saepe narrat de suo desiderio evolandi e corpore (ex hac terra) ad caelestia et divina (Carmina I. sect. 2; PG 37, 985; 987; 1373; 1438) ac Deus fieri (1438); virginitatem dicit egressum e corpore, *ἐκβάσις τοῦ σώματος.* Sanctos sine corpore, sine materia esse dicit (PG 35, 804). Cf. 2 Cor 5, 6, 8.

⁹ Haec philosophiae definitio discipulis Constantini *philosophi* non erat incognita; certe etiam discipulis suis explicabat, quid sit philosophia. Divinarum et humanarum rerum cognitio — est stoica definitio philosophiae, a Greg. Naz. saepe repetita (Sermo 2,50; 30,20; PG 35, 46; 36, 129); altera pars definitionis est platonica, aucta idea christiana de creatore et exactiore doctrina de imagine divina. Proprietas (originalitas) relativa huius notionis philosophiae in nexu cum Constantini sponsalibus cum Sophia atque in conexu cum eius studio honorum avitarum apparet (v. infra notam 19).

¹⁰ Appropinquare Deo, et appropinquabit vobis (Jac 4, 8). Greg. hoc saepe repetit: s. Athanasium (c. 6: PG 35, 1088) celebrat tamquam unum ex appropinquantibus appropinquantem Deo; similiter aliis locis in alio contextu (o. c. 480; 493 e. a.). In sermone de s. Athanasio (c. 2; PG 35, 1084) celebrat hinc (e terra) sursum ascensionem et illam deificationem (*θείωσις*), quam sincerum philo-

ginem¹² esse creanti eum.«¹³ 9. Quapropter magis adamavit et semper interrogabat eum de omni re tantus vir, magnus et venerandus. 10. Ille vero tradidit ei doctrinam philosophicam, paucis verbis magnam intelligentiam explicans.

11. In castitate vero permanens, quo gratior¹⁴ fiebat Deo, eo amabilior¹⁵ omnibus erat. 12. Et logotheta omnem honorem reverentiae tribuens ei, aurum multum offerens ei, ille autem non accipiebat. 13. Quondam vero dixit ei: »Tua pulchritudo et sapientia exinde valde me cogunt, ut amen te; filiam habeo spiritualem,¹⁶ quam ex baptisterio sustuli, pulchram et divitem et nobili et magno loco natam; si vis, coniugem hanc tibi dabo; ab imperatore autem nunc magnam dignitatem et principatum¹⁷ accipies ac maiora expecta, mox enim strategus¹⁸ fies.« 14. Respondit autem ei philosophus: »Munus quidem magnum eis, qui appetunt id, mihi autem doctrina nihil maius est, qua scientiam colligere et avitos¹⁹ honores et divitias volo quaerere.«

sophiae studium largitur. Hominem per philosophiam Deo appropinquari, iam Plato docuit. Greg. et alii id saepe repetunt (supra n. 8).

¹¹ Operibus virtutis hominem Deo appropinquare, Platon docuit. Sublimius docet s. Paulus: Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis et induentes novum, cum qui renovatur secundum imaginem eius, qui creavit eum (Col 3,9s).

¹² Gen 1, 26: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Dei). Patres (s. Irenaeus e. a.) imaginem dixerunt similitudinem naturalem (intellectus, voluntas) hominis cum Deo, similitudinem autem supernaturalem.

¹³ Doctrina de creatione hominis ad imaginem Dei et renovatione imaginis (supernaturalis) specificae christiana est.

¹⁴ A.G. alique quidam cod: valde gratus.

¹⁵ A: tam (tantopere) amatus; G: tam (tantopere) amabilior.

¹⁶ Theoktistos eunuchus erat. Vir pius, eruditus fautorque litterarum, a. 885 occisus est. In libris liturgicis Constantinopolitanis ut sanctus martyr die 20. novembris celebratur. F. Halkin in Byzantion, t. 24 (1954) 11-14 multos fontes citat.

¹⁷ knjaženie — ἀρχοντία, dignitas praefecti provinciae (minoris); cf VM 27.

¹⁸ στρατηγός — praefectus maioris provinciae (VC 2°).

¹⁹ prédédnyj — praeavitus, avitus; agitur de dignitate supranaturali Adami ante peccatum originale, ergo de honoribus unius avi, non autem de honore avorum, prout omnes hucusque slavistae hunc locum interpretabantur. Ївѣсти — honores fere idem ac nobilitas (nobile genus) notat, VM 3° adiectivo ѣвѣстныи Graecum τὸ εὐγενές (nobilitas) vertitur. Greg. Naz. saepe de prima dignitate (τὸ πρῶτον ἀξίωμα) Adami quaerenda, de lapsa et postea renovata imagine divina loquitur. (Sermo 16,15; 24,4; 40,7; 38,16; PG 35, 955 s et 1173; 36, 329 et 365 e. a.). In responso C. ad verba logothetae concinnus parallelismus apparet: Theoktistos offerebat sponsam pulchram, divitem et admodum nobilem, honores et divitias, C. autem respondit, se iam adamasse Sophiam (scientiam colligere) pulcherrimam (VC 3°), qua duce praeavi (Adami) nobilitatem, honores divitiasque prospere quaeret. VC 9°-9.

Istis verbis amor exclusivus Sophiae divinae (votum castitatis) studio honorum praeavorum aequiparatur. Natura humana, in ordinem supernaturalem elevata imaginemque Dei resplendente, proavus noster Adam ante pec-

15. Audito vero responso eius, logotheta venit ad imperatricem et ait: »Hic philosophus iuuenis non amat vitam hanc; tamen ne demittamus eum, sed tondeamus eum ad presbyterium et tradamus ei officium, ut sit bibliothecarius apud patriarcham²⁰ in sancta Sophia; fortasse saltem hoc modo tenebimus eum.« 16. Quod et fecerunt ei. 17. Cum autem per breve omnino tempus cum eis permansisset, ad Angustum Mare profectus abscondidit se clam in monasterio.²¹ 18. Quaesiverunt autem eum sex mensibus, et vix eum invenerunt. 19. Sed cum non possent eum cogere ad illud officium,²² rogaverunt eum, ut doctoris cathedram²³ acciperet et doceret philosophiam indigenas et peregrinos²⁴, cum omni officio et auxilio.²⁵ 20. Et id suscepit.

catum originale ornatus erat. V. infra in appendice: *Constantini philosophia atque honores praeavit*.

²⁰ i. e. *χαριστόλαξ* (patriarchae), secretarius patriarchae, magnae auctoritatis apud tribunal patriarchale et in causis ordinationum, simul custos archivii et bibliothecae. *Voronov* 53 s. Ad hoc munus non erat necessarius ordo presbyteratus; ideo *tondeamus eum ad presbyterium* per se non necessarie ordinationem sacerdotalem significat, sed posset *diaconatum* significare, at non ordines minores. Probabiliter autem presbyteratum significat, etsi C. aetatem canonicam (30 anni) nondum habuerit. *Grumel* in *EO* 1934, 351 s. contra *Dvornik* 64.

²¹ Constantinus fortasse ideo in solitudinem fugit, quia praemature sacerdos ordinatus est. Fuga sua Gregorium Naz. imitari videtur, qui talem agendi modum celebri sermone (*De fuga*) explicavit.

²² Cyrillus hanc dignitatem fugit, utpote implicatam negotiis et turbis politicis.

²³ In Accademia Constantinopolitana, de qua supra n. 1.

²⁴ Inter discipulos academiae potuerunt etiam peregrini esse; dictio *indigenae et peregrini* imitatur Graecam phrasim *φιλοσοφία ἐξω* (externa, pagana) *καὶ ἔσω* (interna christiana); Vita Clementis Bulgarici de Cyrillo dicit, illum fuisse valde eruditum philosophia externa (pagana), magis autem interna *πολλὸς ἦν ἐξω φιλοσοφίαν, πλεῖων δὲ ἔσω*. Haec terminologia innititur s. Paulo, qui christianos *οἱ ἔσω* (qui intus sunt), paganos autem *οἱ ἐξω* (foris) saepe dicit, 1 Cor 5, 12s; Col 4,5; 1 Thess 4,12 (11); 1 Tim 3, 7. Hunc loquendi modum illo tempore frequentem fuisse testatur Anastasius Bibl., de patriarcha Ignatio scribendo; qui viros exterioris sapientiae repullisset. *Mansi* 16, 6. Per analogiam *ἐξω* non solum paganam, sed etiam omnem profanam scientiam significabat. Narratio, Constantinum docuisse indigenas et peregrinos, in se vera est. Simul etiam verum est, Constantinum docuisse philosophiam internam et externam; sed in VC hoc consulto omissum est, quia lectores Slavi hanc expressionem non intelligerent. Auctor VC illam Graecam phrasim libere imitatus est. *N. van Wijk*, *Südost-Forsch.* 6, pg. 97.

²⁵ cum iure (officio) et stipendio professoris. Tamquam professor doctrina eminens obtinuit titulum Philosophi, quem ei fontes Slavici, Latini Graecique tribuunt.

Dvornik (pg. 83 s) apte animadvertit, hunc titulum rarum fuisse illumque historice definiri non posse. Attamen illum minus exacte titulo doctoris universitatum occidentalium equiparat. Philosophi appellatio in documentis tam occidentalibus quam orientalibus a titulo doctoris expresse discernitur utpote superior et rarior. Initio Lit appellatio haec significanter explicatur: Ob mirabile ingenium veraci agnomine Philosophus est appellatus — i. e. vir pergrandi eruditione ingenioque praestans (*savant génial*).

V.—1. Excitaverat vero Jannes¹ patriarcha haeresim, dicens, non esse tribuendum honorem sanctis imaginibus. 2. Et convocata synodo, refutaverunt² eum, quod non vere loqueretur, et removerunt eum a sede (patriarchali). 3. Ille autem dixit: »Vi me removerunt, non autem convincerunt me; nemo enim potest resistere verbis meis.«³ 4. Imperator autem cum patriciis deliberatione habita,⁴ philosophum misit contra eum, locutus ita: »Si poteris iuvenem⁵ hunc convincere, tum cathedram tuam (iterum) recipies.«

5. Ille autem videns philosophum iuvenem corpore, sed ignorans maturam mentem in eo, et qui missi erant cum eo, dixit iis: »Vos scabello meo non estis digni; quomodo igitur ego vobiscum disputabo?« 6. Philosophus autem ei dixit: »Ne humanum morem sequere, sed divina praecepta intuere. 7. Sicut enim es et tu e terra et anima a Deo compositus, ita etiam nos omnes. 8. In terram igitur despiciens, homo, ne superbi.« 9. Iterum vero Jannes respondit: »Non decet

V.—¹ A, Ch Annij; G Anis; O Annis (pronuntiandum Jannis) phonetica transcriptio Graeci nominis: Jannes. Joannes VII patriarcha, violentus iconoclasta (832-843), post remotionem, in quodam monasterio inclusus, pertinax mansit. Haec disputatio Cyrilli academica dissertatio in forma vividae disputationis esse videtur. Pastrnek (cum Uspenskij e. a.) insistit eam fictam esse (Slavia III, 142), at minime dici potest, illam non ab ipso Cyrillo (certe uberius) exaratam esse. Veritatem historicam disputationis LKM 12 strenue defendit eamque characterem Cyrilli prae se ferre dicit.

² M et P hic obliçiti false verbo *damnaverunt* verterunt; nec L exacte vertit. Contextus proximus (quod non vere loqueretur) et remotus (non convincerunt me) admittunt solum sensum: refutare, confutare, refellere, convincere; item sensus etymologicus postulat. Eodem sensu hoc verbum in historia biblica in VM 1 (de Elia) recurrit.

³ Haec pertinacia fontibus historicis probata est.

⁴ s *patrikii ustroiv filosofo posla* duplicem sensum admittit: 1. philosophum paravit (instruxit) et misit; 2. dispositione (deliberatione) habita... Primum sensum habent L (in utroque libro) et M (in Lexico); secundum sensum habent P et M in versione (P insistit in Slavia III, 142). *Patrikii* — senatores.

⁵ Ita omnes codices exceptis Ch. O. Miklosich edidit (1870) O eiusque lectionem (*junoše*) casu vocativo vertit: Si, iuvenis, hunc convincere poteris, cathedram (professoris) recipies. Disputatio esset quasi habilitatio academica. Pastrnek in hac opinione insistit in Slavia III, 141 s. Sed ista versio, textu vim inferens vocabulum *paki* (iterum) omittendo, etiam ratione interna impossibilis est. Forma *junoše* posterior est pro *junoše*. Ille codex enim saec. XV e cod. bulgarico antiquiore transcriptus est, in quo vocales nasales q et e obtusi saepe confundebantur. Ideo in codice O voces: u (pro q) et e (pro e) non raro permittuntur. Itaque hic legendum est *junošu* (acc.). Sensum huius lectionis fere omnium codicum N. *Nikolskij* explicat: Patriarcha Ioannes graviter conquerebatur, se iniusta violentia depositum esse. Ideo imperator promisit: Si hunc iuvenem vinctes, thronum recipies. Izv. po russ. jaz. i slov. Akad. nauk 1928, pg. 427. Eius sententiae addo: His verbis patriarcha ad alacrem disputationem excitabatur. Eius victoria minime timenda erat. Nam iconoclastae potius armis militum quam rationibus theologicis vincebant. Illo tempore autem armis iam penitus destituti erant. Praeterea sagacitas Constantini sat probata erat. Regimen sufficientibus mediis disponebat, ut vel speciem victoriae patriarchae depositi impedit.

autumno flores quaerere nec senem in pugnam agere, sicut iuvenem quemdam, Nestorem.«⁶ 10. Philosophus autem ei respondit: »Ipse in te culpam invenis. 11. Dic, qua aetate anima fortior corpore est?« 12. Ille vero: »In senectute«. 13. Philosophus autem dixit: »Et in quam te pugnam agimus? In corporalemne an in spiritualem?« 14. Ille autem dixit: »In spiritualem«. 15. Philosophus vero respondit: »Tu igitur nunc fortior eris. 16. Ne loquere nobis tales fabulas, neque enim intempestive flores querimus, neque in pugnam te agimus.«

17. Pudore vero affectus ita senex in aliam partem vertit sermonem et dixit: Dic mihi, iuvenis, quomodo crucem, quae mutilata est, neque veneremur neque osculemur, vos vero, si imago usque ad pectus tantum picta est, honorem et tribuere non pudet?« 18. Philosophus autem respondit: »Quattuor enim partes crux habet, et si una pars ei deest, non amplius suam ostendit formam; imago autem tantum a vultu ostendit formam et similitudinem eius, cuius causa picta est; neque leonis enim vultum neque pardalis videt, qui illam vidit, sed primi (prototypi) formam.« 19. Iterum senex dixit: »Quomodo ecce enim veneramini crucem sine titulo, cum etiam aliae cruces sint? 20. Imaginem autem, nisi habeat inscriptum nomen,⁷ cuius est imago, non veneramini?« 21. Philosophus vero respondit: »Omnis enim crux similem formam habet Christi cruci, imagines autem non habent omnes unam formam.« 22. Senex vero dixit: »Deus cum dixerit Moysi: Non facies omnem similitudinem (Exod 20,4), quomodo vos facientes veneramini?« 23. Philosophus vero contra id respondit: »Si dixisset: Nullam facies similitudinem, recte quidem disputas. Sed dixit: Non omnem, id est indignam.«⁸ 24. Contra haec autem cum non posset disputare, senex conticuit, rubore suffusus.

VI.—1. Post haec vero Agareni,¹ qui appellantur Saraceni, excitaverunt blasphemiam contra unam deitatem sanctae Trinitatis, dicentes: 2. »Quomodo vos, christiani, unum Deum esse opinantes,

⁶ Legenda Demetrii Thessalonicensis (AS, Oct. IV 50—209) narrat, Nestorem, iuvenem christianum, duello vicisse robustum Romanum paganism (T. Balan I, 71). Slavica Vita s. Demetrii Thessalonicensis (e cod. saec. 16) edita in ASPH 32, 1911, 388—399; de Nestore pg. 391 s et 397 s. Kalendarium evangelii Assemani glag. die 25. Octobris notat memoriam s. Nestoris Thessalonicensis; memoria huius sancti igitur discipulis ss. C. et M. familiaris erat.

⁷ In ecclesia orientali unicuique sacrae imagini nomen sancti inscriptum est.

⁸ Exegesis sensui contextus biblici adaptata. Biographus s. Cyrilli hanc disputationem certe non omnibus verbis, sed breviter tantum excerpit; inde quaedam minus exacta vel minus profunda explicari possunt.

VI. — ¹ Arabes, progenies Agar, ancillae Abraham; sub finem 3. pericopae huius cap. dicuntur Ismaelitae, progenies Ismaëlis, filii Agar et Abraham.

iterum eum discinditis in tres, dicentes, patrem et filium et spiritum esse? 3. Si potestis explicare clare, mittite viros, qui possint loqui de hoc et convincere nos.« 4. Erat autem tunc philosophus viginti quatuor² annos natus. 5. Synodum vero fecit imperator, et postquam eum advocavit, dixit ei: »Audisne, philosophe, quid dicunt impli Agareni contra nostram fidem? 6. Cum igitur sanctae Trinitatis sis servus et discipulus, profectus resiste iis, et Deus, qui perficit omnem rem, qui laudatur in Trinitate, Pater et Filius et Spiritus sanctus, ille det tibi gratiam et vim sermonis et velut alterum David novum ostendat te contra Goliath, quem tribus³ lapidibus vicit, et reducat te ad nos, postquam dignum fecit caelesti regno.« 7. Quibus auditis respondit: »Cum gaudio proficiscor pro christiana fide. 8. Quid enim mihi est dulcius in hoc mundo, quam pro sancta Trinitate vivere et mori?« 9. Adiuncto autem ei secretario Georgio, dimiserunt eos.

10. Qui cum illuc pervenissent,^{4a} (viderunt miras et immundas res, factas ab iis, quas fecerant ad derisionem et cavillationem christianorum omnium, in loco illo viventium, affligentes eos haud paulum),⁴ imagines (enim) daemonicae pictae extrinsecus in ianuis omnium christianorum, stupefacientes⁵ et illudentes. 11. Interrogaverunt vero philosophum, dicentes: »Potesne, philosophe, intelligere, quid sit signum hoc?« 12. Ille vero dixit: »Daemoniacas formas video, atque puto, christianos hic intus vivere; qui (daemones) cum non possint vivere intus cum iis, fugiunt foras ab iis. 13. Ubi autem hoc signum non est extrinsecus, ibi cum illis (incolis) sunt intus.«

14. Ad coenam vero sedentes Agareni, prudentes homines et gnari litterarum, edocti geometriam et astronomiam et ceteras disciplinas, tentantes eum interrogabant, dicentes: 15. »Videsne, philosophe, stupendum miraculum, quomodo divinus propheta Mohammed, allato nobis laeto nuntio a Deo, converterit multos homines, et

² I. e. anno 850 vel 851, flagrante bello inter Byzantinos et Arabes. Fontes Arabici narrant de interstitiis et de legatione a. 855/56; ita putant Russici historici et slavistae: A. Vasiljev, Lamanskij, Lavrov.

³ Tres lapides David significant s. Trinitatem; idem clarius in sermone panegyrici ss. Cyrillo et Methodio. Haec idea occurrit apud Patres, ita Gregorius Naz. loquitur de mysticis lapidibus David (PG 35, 704). At haec mystica explicatio textu s. scripturae nun fundatur; 1 Reg 17, 40 narrat de quinque lapidibus.

^{3a} Dim. Rostovskij apte: Ad Saracenorum urbem regiam, Samara appellatam.

⁴ Verba unci inclusa non nisi in cod. G leguntur.

⁵ Divy tvorešte — M et P minus exacte: res deformes facientes. M et P non adverterunt ad locum parallelum in 4. pericope huius cap., ubi M praeclare vertit: stupefacturi; item in Lexico 161. Haec phrasid iterum occurrit in Cloz. 563 et in Slav. versione Act. 8, 11: obstupefacere. In codicibus VC occurrunt formae: div divy, igry. Cloz. et Act. formam div (vel divy) approbant.

omnes legem eius observamus, nihil transgredientes. 16. Vos autem christiani, tenentes legem Christi, vestri prophetae, alius sic, alius aliter, prout cuique vestrum placet, ita observatis et facitis.» 17. Ad haec vero philosophus respondit: »Deus noster quemadmodum profundum maris est, propheta vero dicit de eo: 18. Generationem eius quis enarrabit? Tolleitur enim de terra vita eius (cf. Is 53,8). 19. Hunc autem quaerentes multi in mare illud ingrediuntur, et fortes mente auxilio eius divitias intelligentiae accipientes transnataunt et revertuntur, debiles vero, velut in putridis navibus conantes transire, alii submerguntur, alii autem cum labore vix respirant, infirma segnitie fluctuantes.» 20. Vestrum (mare) vero est angustum et aditu facile, quod potest et transilire quilibet, magnus et parvus. 21. Non enim est praeter humanum morem, sed quod quilibet possit facere? Nihil vero vobis (Mohammed) praecepit. 22. Cum enim non frenaverit iram et libidinem vestram, sed relaxaverit, in quam vos detrusurus est abyssum! 23. Prudens intelligat. 24. Christus vero non ita, sed ab inferiore loco gravem rem sursum tollit fide autem et virtute divina docet hominem. 25. Creator enim cum esset omnium (rerum), inter angelos et pecudes hominem creavit, sermone et ratione secernens eum a pecude, ira autem et libidine ab angelis;⁷ et ad utram partem quis accedit, per eam potius particeps fit (rerum) superiorum aut inferiorum.»

26. Interrogaverunt vero eum iterum: »Quomodo vos, cum unus Deus sit, in tribus laudatis eum? Dic, si scis. 27. Patrem enim vocatis et filium et spiritum. 28. Si ita dicitis, etiam coniugem ei date, ut ab eo multi dii generentur.» 29. Ad haec vero philosophus respondit: »Ne loquamini ita blasphemiam impiam. 30. Nos enim bene didicimus a prophetis et a patribus et a doctoribus⁸ Trinitatem laudare, Patrem et Verbum et Spiritum, tres hypostases in una essentia. 31. Verbum vero, illud incarnatum est in virgine, et natum est propter nostram salutem,⁹ sicut etiam Mohammed, vester propheta, testatur, scribens

⁶ Ss. Patres Deum saepe immenso profundo mari comparant; ita e gr. Greg. Naz.: *πέλαγος ἄπειρον καὶ ὀρθίον* (Sermo 38,7; PG 36, 317; 625; 628; 192—212 e. a.). Jam s. Paulus (1 Cor 2,10): profunda Dei. Greg. Nyss. Mons arduus et accessu difficilis theologia est; ad radices (montis) multitudo vix pervenire potest... Non enim permittitur omnibus ad mysteriorum cognitionem seipsos intrudere (De vita Moysis, PG 44, 373 ss). Sed vivida atque acuta imago profundi maris in hac forma (quin etiam rhythmica) Cyrillo propria videtur. Ita C. optime refutavit Arabes, qui christianis eorum haereses et schismata exproprabant.

⁷ Remota allusio ad Ps 8, 6—8.

⁸ M et P: a magistris.

⁹ Redemptio per Christum.

ita: Misimus spiritum nostrum ad virginem benevolentes, ut pareret (Coran 19, 17). 32. Ex hoc ego vobis argumentum affero de Trinitate.»

33. His autem verbis perculsi ad alia se converterunt, loquentes: »Si ita est, ut tu dicis, hospes, si Christus deus vester est, cur non facitis, sicut praecipit? 34. Scriptum enim est in evangelicis libris: Orate pro inimicis et benefacite his, qui oderunt et persequuntur (vos), et maxillam praebete percutientibus (Lc 6, 27—29; Mt 5,44). 35. Vos vero non ita, sed hostilia arma acutis contra talia vobis facientes.« 36. Philosophus autem contra haec respondit: »Duobus praeceptis existentibus in lege, quis (uter) legem perficere videtur: qui unum servat, an qui utrumque?« 37. Responderunt vero illi: »Qui utrumque.« 38. Philosophus autem dixit: »Deus dixit: Orate pro calumniantibus (Lc 6,28); ille dixit iterum: Maiorem hac dilectione nemo potest ostendere in hac vita, quam ut animam suam ponat pro aliis (Jo 15, 13). 39. Aliorum autem causa nos hoc facimus, ne cum corporea captivitate etiam anima eorum captiva fiat.« 40. Iterum locuti sunt: »Christus dedit vectigal pro se et pro aliis, sed vos cur non facitis eius opera? 41. Et si iam defendentes se (ita facitis), quare saltem vectigal non datis tam magno et potenti populo Ismaëlitico pro fratribus vestris et sociis? 42. Parva vero petimus solum unum aurem, et quousque stat universa terra, servamus pacem inter nos, sicut nemo alius.« 43. Philosophus vero respondit: »Si quis in vestigiis magistri ambulans eadem vestigia premere vult, quae et ille, alius vero ei obviam factus avertere eum conatur, amicusne ei est an inimicus?« 44. Responderunt vero illi: »Inimicus«. 45. Philosophus autem dixit: »Cum Christus vectigal daret, quale imperium erat, utrum Ismaëliticum an Romanum?« 46. Responderunt vero illi: »Romanum.« 47. Ille vero dixit: »Ideo non decet nos reprehendere, quod Romanis omnes damus vectigal.«

48. Postea et alias multas interrogationes interrogaverunt eum, tentantes (eum) ex omnibus artibus quas et ipsi sciebant. 49. Dixit vero iis omnia, ut eos redargueret etiam in his. 50. Dixerunt ei: »Quomodo tu omnia haec scis?« 51. Philosophus vero dixit iis: »Homo quidam, postquam hausit ex mari aquam, in utre ferebat eam, et gloriabatur, dicens perigrinis: »Videtisne aquam, quam nemo habet praeter me?« 52. Adveniens vero quidam vir maris accola dixit ei: »Nonne demens es, glorians solum foetido utre? Nos autem huius rei (profundum) mare habemus. 53. Ita et vos facitis; a nobis autem omnes artes profectae sunt.«

54. Postea autem stupefacturi monstraverunt ei hortum non plantatum¹⁰ olim e terra progerminantem; et cum explicasset, quomodo hoc fieret, iterum monstraverunt ei omnes divitias, domus ornatas auro et argento et gemmis et margaritis, loquentes: 55. »Vide, philosophe, stupendum miraculum! Potentia magna et divitiae multae Amerumnis, domini Saracenorum«. 56. Dixit vero iis: »Non mirum hoc est, Deo autem gloria et laus, qui creavit has omnes res et dedit in solatium hominibus; eius enim sunt, non autem alterius.«

57. Postremum vero ad suam malitiam conversi dederunt ei venenum bibendum. 58. Sed Deus misericors, qui dixit: »Et si mortiferum quid biberitis, non vobis nocebit.« (Mc 16,18), liberavit illum et in suam terram sanum reduxit iterum.

VII.—1. Non multo tempore post, abdicata omni vita hac, con-sedit in loco quodam sine tumultu et ad se solum tantum animum attendens et in *crastinum diem* (Mt 6,34) nihil relinquens, sed pauperibus distribuens omnia et in *Deum curam iactans* (Ps 54,23), qui omni die *de omnibus sollicitus est*. (1 Petr. 5,7). 2. Quondam vero sancto die, servo eius querente: »Nihil habemus tali die festo«, ille autem dixit ei: »Qui nutritiv olim Israelitas in deserto, ille dabit et nobis hic cibum; sed profectus advoca quinque saltem pauperes viros, expectans divinum auxilium.« 3. Et cum esset prandii tempus, illico attulit vir onus omnis generis cibi et decem aureos. 4. Et Deo gratias egit de omnibus his.

5. In Olympum¹ autem profectus ad Methodium, fratrem suum, coepit vivere et orationem facere sine intermissione, solum cum libris loquens.²

VIII.—1. Venerunt autem legati ad imperatorem a Chazaris¹, dicentes: »A principio unum Deum agnoscimus, qui est super omnia,

¹⁰ Omnes cod. *nasažden*-plantatus. Locus obscurus, quia non apparet, quid stupendum sit. T. Balan, Havránek (CMM 1934, 329), Vašica (1942) lectionem *nasažden* — non plantatus — commendant.

VII. — ¹ Mons Olympus in confinibus Mysiae et Bithyniae (radices usque ad litus Propontidis), saec. IX celeberrimum centrum monachorum Byzantinorum et orientalium. *Van den Ghyen*, A. S. Nov. II. 322 ss.

² Cod. G (1469) addit: Nocte quidem et die continuo cum fratre in his (i. e. libris) animum exercitabat, et ita vitam suam honeste dirigebat, atque ascensiones in corde suo ponens, et laboribus labores addens, magnopere secundum Deum in virtutibus proficiebat; sed de his quidem nunc omnimodo.

Dictio originem posteriorem prodit; in G 1479 omittitur. Etiam hac additione omissa, conici potest, Constantinum cum fratre suo iam in monasterio montis Olympi opus Slavicum paravisse.

VIII. — ¹ Chazari, gens turcica, saec. 7—11 magnum regnum habebant a Chersoneso usque ad Caucasum, Mare Caspium et montes Ural. Saec. 9. revera Iudaei magna auctoritate apud eos gaudebant; parva tribus Chazarorum, Arabibus vicina, religioni islamiticae adhaesit, ut persecutiones evitaret.

et eum veneramur ad orientem, at mores (nostros) alios turpes tenentes². 2. Hebraei vero suadent nobis, ut fidem eorum et vitae rationem accipiamus, Saraceni autem in aliam partem, pacem offerentes et munera multa, trahunt nos ad suam fidem, dicentes: Nostra fides est melior (fide) omnium gentium. 3. Ideo mittimus ad vos, veterem amicitiam et amorem servantem. 4. Gens enim magna cum sitis, imperium a Deo tenetis. 5. Et vestrum consilium exquirentes, petimus a vobis virum in litteris eruditum, ut si refutaverit Hebraeos et Saracenos, vestram fidem sequamur.«

6. Tunc quaesivit imperator philosophum et postquam invenit dixit ei Chazarorum orationem, loquens: 7. »I, philosophe, ad populum istum et fac ei verbum et responsum de sancta Trinitate cum auxilio eius; alius enim nemo potest digne hoc facere.« 8. Ille vero dixit: »Si iubes, domine, ad talem rem cum gaudio proficiscor pedibus et non calceatus et sine omnibus (iis), quae vetabat Dominus discipulos suos portare (Mt 10, 10).« 9. Respondit vero imperator: »Si velles tuo nomine facere, bene mihi loqueris. Sed imperatoris potentiam noscens et dignitatem, cum honore proficiscere cum adiumento imperatoris.«

10. Statim autem iter ingressus, Chersonem³ venit et didicit ibi Haebraicam linguam et litteras, octo partibus grammaticae translatis et inde intelligentia maiore accepta. 11. Samaritanus autem quidam ibi vivebat, et veniens ad eum disputabat cum eo et allatis libris Samaritanis⁴ ostendit ei. 12. Et impetratis per preces iis (libris) ab eo philosophus clausit se in domo, et orationi se dedit, atque a Deo intelligentia accepta, legere coepit libros sine mendo. 13. Videns vero Samaritanus, exclamavit magna voce et dixit: »In veritate, qui in Christum credunt, cito Spiritum sanctum accipiunt et gratiam.« 14. Filio autem eius statim baptizato, et ipse baptisma suscepit post eum.

D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars* (Princeton N. Y. 1954) e fontibus eruit, Chazaros circa a. 800 religioni Mosaeae adhesisse. — G. Ostrogorsky pg. 184 observat, Byzantinos a. 860 socios quaesivisse contra Russos, imperio Byzantino imminentes.

² Vašica (1942, 26 et 245) censet, attributum turpes (mores) interpolatum vel lectionem erroneam esse; ideo extinguendum. Praeferenda est opinio Demetrii Rostovskij: no obyčaj nekie soderžim studnyč. G, Ch apte om. svoe (nostros).

³ Chersone expectandum erat tempus opportuna navigationis, mari per saepe procelloso. Hoc tempore Cyrillus studio linguae Hebraeae vacabat.

⁴ S. scriptura (Pentateuch) Samaritana, scripta litteris Samaritanis, i. e. Hebraicis antiquioribus e saec. 5. ante Chr.

15. Invenit vero ibi evangelium et psalterium Rossicis⁵ litteris scriptum et hominem invenit loquentem illa lingua, et locutus cum eo vim sermonis accepit et cum sua lingua conferens, discrevit litteras, vocales et consonantes et, ad Deum orationem mittens, mox coepit legere et loqui, et multi eum admirabantur, Deum laudantes.

16. Audiens vero, sanctum Clementem adhuc in mari iacere, oratione facta dixit: »Credo in Deum et sancto Clemente confido, me eum inventurum et elaturum esse e mari.« 17. Persuaso autem archiepiscopo et cum cuncto clero et piis viris, ascensis navibus, iverunt ad locum, et tranquillo facto mari valde, cum venissent, coeperunt fodere canentes. 18. Extemplo autem fuit chrisma multum sicut thus multum et postea comparuerunt sanctae reliquiae, quas sumptas cum magna veneratione et cum laudibus omnium civium intulerunt in urbem, sicut scribit in inventione eius.⁶

⁵ Rossicae litterae — Gothicae? Varjagi, etiam Ros appellati, in regione ad Mare Euxinum (hodie: Nigrum) cum Gotulis, olim ibi habitantibus permiscebantur. In Chersoneso pluribus saeculis existebat dioecesis Gothia. Nonnulli slavistae Russi putant, hic agi de litteris Russicis Slavicis (Sreznevskij, Grigorovč, Lamanskij, Nikoljskij); recenter hano opinionem perseveranter defendit I. Ogienko. Slavistae extra Russiam fere omnes hanc hypothesim reprobaverunt, e. gr. Vajs in *Slavia* 9, 1930/31, 375 ss; LKM 18—25 et 29—33; S. Kuljbakin in *Južnoslav. filolog. knj.* 17 (Beograd 1938/39) 237 s. et ibidem knj. 10 (1931) 230 s. G. Iljinskij (*Slavia* 3, 1924/25, 45—64) putat in textu Slav. hic legendum esse *fruškyj, pruškyj* = *Francus*, nomen genericum pro Germanis (et Gothis). Quae opinio reprobanda est.

L. Jakobson (*Annuaire de l'Inst. de philologie et d'hist. Orient et Slaves*, tome 7, New York 1939/41, 181—186) argumentatione gravi proposuit lectionem *surskymi* — *Syriacis loco ruskymi*. Eandem opinionem rationibus non spernendis defendit D. Gerhardt (in *Beiträge zur Namenforschung* 1953, 78—88). Similiter A. Vailant iam a. 1935 (*RES* 1935, 75 ss.), at nondum tam graviter. His addo: Constantinus Chersoneso studio linguae Hebraicae assiduum operam dedit, ideo celeriter (vel perfectius) discere potuit linguam Syriacam, quae Hebraicae valde similis est, etsi litteris admodum diversis. Evangelium Syriacum eum in versione Slavica conficienda iuvabat, quam iam in mente habebat. Nexus versionis Slavicae N T cum eximia versione Syriaca verisimilis est, de quo dissero in *OChP* 1954, 143 s; *Slovo* III, 31. Lectio codicis glagolitici *Assemani: Na semъ Petrě* explicari potest ratione habita versione Syriaca. Itaque lectio *surskimi* verisimilis est.

⁶ Inventio s. Clementis, exarata a s. Cyrillo lingua Graeca, servata est (saltem maior pars) in versione Slav. Hanc inventionem Anastasius Bibliothecarius e lingua Graeca in Latinum transtulit. Ex illa scriptor Leg. Italicae (Vita cum Translatione s. Clementis) multa excerptis. Inventio harum reliquiarum earumque Romam translatio multum contulit ad successum s. Cyrilli Romae atque cultum s. Clementis apud Slavos promovit. De hac re scripsit J. Trifonov (*Spisanie na Bulg. akad. kn.* 48, 159—240, Sofija 1934).

In inscriptione Slavicae Inventionis s. Clementis legitur, reliquias s. Clementis 30. die Ianuarii a. 861 inventas esse; in kalendariis codicum evangeliorum *Assemani* et *Ostromiri* atque *Apostoli Achridensis* festum Inventionis s. Clementis die 30. Ianuarii notatum est. Dies ergo certo constat. De authenticia harum reliquiarum hodie multi dubitant (*Dvornik* 190—197), at quaestio nondum ad liquidum perducta est. — N. Nikoljskij cum *Lavrov* (LKM 63 ad VM 5) censet, ss. fratres reliquias s. Clementis ideo in Moraviam secum

19. Chazarorum vero dux, cum exercitu veniens, circumdedit christianam urbem et obsedit eam. 20. Cognita autem re philosophus, non cunctatus se contulit ad eum, locutus autem cum eo et admonitoriis verbis translatis edomuit eum.⁷ 21. Et promittens ei, se baptisma suscepturum esse, abiit nulla iniura illata hominibus illis. 22. Revertit autem philosophus ad suum iter. 23. Et cum prima hora orationem faceret, invaserunt eum Ungri, luporum more ululantes, occisuri eum. 24. Ille autem non perterritus est neque reliquit suam orationem, Kyrie eleison tantum clamans, finiverat enim iam officium. 25. Illi vero eum conspicati divino iussu mansuefacti sunt, et coeperunt adorare eum, et auditis admonitoriis verbis ex ore eius, dimiserunt eum cum omnibus sociis.⁸

IX.—1. Ascensa vero navi iter arripuit ad Chazaros, ad Maeotidem Paludem¹ et ad Caspias² portas Caucasicorum montium. 2. Miserunt vero Chazari obviam ei virum astutum et industrium, qui sermone cum eo congressus est et dixit ei: 3. »Cur vos malam consuetudinem habetis, et constituitis imperatorem alium alius loco ex alia stirpe?» Nos vero secundum stirpem hoc facimus.« 4. Philosophus autem ei dixit: »Et Deus enim in Sauli locum, nihil grati facientis, elegit David, placentem ipsi, et stirpem eius.« 5. Ille vero dixit iterum: »Quomodo igitur vos libros tenentes in manibus ex iis omnes parabolae loquimini? Nos vero non ita, sed e pectore omnem sapientiam, quasi deglutivissemus, proferimus eam, non superbientes de scriptura, sicut vos.« 6. Dixit vero philosophus ei: »Respondeo tibi ad hoc: Si obviam fies viro nudo et dicit tibi: Multas vestes et aurum habeo, habebisne ei fidem videns eum nudum?» 7. Et dixit: »Non.«

tulisse, ut eas inde Romam transferrent atque adiungit, translationem harum reliquiarum (Romae) idem unitatis universalis efficaciter fovisse. Изв. русск. яз. и слов. Ак. наук 1928, 416 ss. Vide VM 8¹⁸. Quae traditio ss. fratrum festo proprio Slavico die 30. Ian. graviter fovebatur.

⁷ Auctoritas s. Cyrilli apud duces Chazarorum magna ex parte inde explicari potest, quia C. erat membrum legationis Byzantinae ad societatem cum Chazaris coniungendam, comitibus Chazaris adiunctis.

⁸ Ungri (Hungari) illo tempore revera in illa regione degebant, societate cum Chazaris coniuncti; inde successus Cyrilli partim explicari potest.

IX: — ¹ Maeotis Palus, hodie Azovsko more.

² A aliisque Kaspiiskaa vrata — Caspiae portae prope urbem Derbent ad Mare Caspium. M. approbavit lectionem G et O Caspias portas antiquum Panticapaeum esse putans, fretum angustum (bosporum) inter Maeotidem et Mare Euxinum. Ita etiam P (57 et 175), Weingart (BSI V, 439) e. a. Sed legendum est Caspias, prout iam Gorskij statuit; Mare Caspium in traditione Russica usque hodie Mare Chazaricum dicitur. Hanc lectionem cod. A probaverunt omnes fere slavistae Russi, item Vašica e. a. Aliter Orgels Paul. A propos des erreurs historiques de la VC. Ann. de l'Inst. de phil. et d'hist. Or. et Slaves 12, 1952/3. 575-611.

⁴ VC 10⁴

8. Dixit autem ei: »Sic ego quoque tibi dico: Si deglutivisti omnem sapientiam, dic nobis, quot generationes sunt usque ad Moysen, et quot annos singulae generationes tenuerunt?« 9. Cum autem non posset ad hoc respondere, conticuit.

10. Postquam vero venit illuc, cum vellent ad coenam considerare apud kaganum, interrogaverunt eum, dicentes: »Qualis est tua dignitas, ut te collocemus secundum tuum ordinem?« 11. Ille autem dixit: »Avum habui magnum et gloriosum⁴ valde, qui prope imperatorem stabat; et data sibi gloria⁵ ultro abiecta, expulsus est, et in peregrinam terram profectus ad egestatem redactus est,⁶ et ibi me genuit. 12. Ego vero avi dignitatem antiquam⁷ quaerens, non assecutus sum aliam⁸ accipere⁹. Adamj enim sum nepos.« 13. Responderunt vero illi: »Digne et recte dicis, hospes.« 14. Ab illo autem tempore magis coeperunt ei honorem tribuere.

⁴ slavъn — *ἐνδοξος*, gloriosus.

⁵ slava — *δόξα* in libris NT: splendor (Herrlichkeit. Glorienschein), gloria coelestis. Hic notatur splendor nobilis generis (titulus: illustrissimus), sicut Greg. Naz. *τοῦ γένους λαμπρότης* (In laudem s. Cypriani 15; PG 35, 1188), quod ipsi synonymum est cum nobilitate (*εὐγένεια*) divinae imaginis supernaturalis in anima christiana, quam saepius celebrat (PG 35, 796; 36, 229). — Haec phrasia repetitur in II Frising. monumento.

⁶ Vivida explicatio peccati originalis, cf. VC 11^a.

⁷ Древнѣа antiquas (honores); G часть прѣжднюю priorem (honorem); locus parallelus VC 11: първѣи чинѣ primam (antiquam, priorem) dignitatem. VM 3^a, VC 4^a.

⁸ A inoa, G et Ch inoe — aliam dignitatem. M in cod. O legit: *onoje* — eam (dignitatem), i. e. priorem avi dignitatem; ita etiam P. Ast haec lectio non solum codicibus minus probatur, sed etiam e contextu fere impossibilis videtur. Vašica (1942) 28 et 246.

⁹ Slav. additum est accipere, quod in versione omitti potest (ita M et Vašica): aliam dignitatem assecutus non sum, quia nec quaerebam.

Chazari audiebant legatos Byzantinos Constantinum titulo *philosophi* alloquentes, sed gradum huius dignitatis ignorabant. Philosophus igitur hic notionem tituli sui explicavit, philosophiam honoribus avitis quaerendis aequans, prout iam VC 4^a. Chazaris iudaizantibus ipsisque Iudaeis, apud Chazaros in re religiosa validissimis et illic adstantibus, Constantinus acute honores divitiasque avi generis humani praedicabat. Iudaei enim ut progenies Abrahae se iactantes a Chazaris proselytis postulabant, ut circumcissione aliisque ritibus generi Abrahae se insererent et ita demum religionis iudaicae adhaerent. Constantinus autem ostendit. Iudaeos immerito se aliis gentibus praepone-re. Adam enim pristina dignitate altior est quam Abraham; religio christiana, qua dignitas proavi nobis restituitur, itaque sublimior humaniorque est religio iudaica.

Hac ingeniosa argumentatione Constantinus Chazarorum animos sibi conciliavit ac praedicationi religionis christianae viam paravit. Qua demonstratione appropinquat s. Paulo, Iudaeis strenue praedicanti, Iesum Christum, novum Adamum, redemptione in cruce genus humanum in pristinum gradum (honores avitos) restituisse, parietem inter Iudaeos ac poganos destruxisse atque hos »duos in unum novum hominem condidisse« (Eph 2,15). Itaque iam non est distinctio Iudaei et Graeci, servi et liberi, sed omnes unum sunt in Christo (Rom 10,12; Gal 3,28).

15. Kaganus vero, sumpto poculo, dixit: »Bibamus in nomine Dei unius, qui creavit omnem creaturam.« 16. Philosophus vero sumpto poculo dixit: »Bibo in nomine Dei unius et Verbi eius, qui creavit verbo omnem creaturam, per quem coeli firmati sunt, et vivificantis Spiritus, per quem omnis vis eorum stat.« (Ps 32,6). 17. Respondit vero ei kaganus: »Omnia aequaliter loquentes de hac re tantum diverse tenemus: Vos enim Trinitatem laudatis, nos autem Deum unum, nacti libros.¹⁰ 18. Philosophus vero dixit: »Verbum et Spiritum libri praedicant. 19. Si quis tibi honorem facit, tuum autem verbum et spiritum¹¹ non in honore habet, alter vero iterum omnia tria tua in honore habet, uter igitur eorum est religiosior?« 20. Ille vero dixit: »Qui omnia tria in honore habet.« 21. Philosophus autem respondit: »Quam ob rem et nos melius facimus, factis demonstrantes et prophetas audientes. 22. Dixit enim Isaias: Audi me Jacob et Israel, quem ego voco, ego sum primus et ego sum in saecula; nunc Dominus misit me et spiritus eius (Is 48, 12. 16)«.

23. Judaei vero, stantes circa eum, dixerunt ei: »Dic igitur, quomodo possit femineus sexus Deum capere in utero, quem nec inspicere quidem potest, nedum parere?« 24. Philosophus vero monstrans digito kaganum et primum consiliarium eius dixit: »Si quis dixerit, primum consiliarium non posse hospitio excipere kaganum, iterum autem dixerit, postremum servum eius posse kaganum et hospitio excipere et honorem ei facere, quid appellabimus eum, amentemne an mente praeditum?« 25. Illi vero dixerunt: »Immo admodum amentem.« 26. Philosophus vero iis dixit: »Quid est in visibili creatura praestantissimum omnium?« 27. Responderunt vero ei: »Homo, nam secundum imaginem Dei creatus est.« 28. Iterum vero ei dixit philosophus: »Quomodo igitur non sunt stupidi, qui loquuntur, hominem non posse complecti Deum; at illum etiam rubus complexus est et nubes et tempestas et fumus, apparentem Moysi et Job. 29. Quomodo enim poterat, alio aegrotante, alium vero sanare? 30. Humanum enim genus in perniciem delapsus, a quo alio iterum renovationem acciperet, nisi ab ipso creatore? 31. Respondete mihi! Medicus volens applicare emplastrum aegrotis, applicabitne in arbori vel lapidi? 32.

¹⁰ S. scriptura VT. Inde elucet, kaganum favisse Judaeis, monotheismum pertinaciter ita exaggerantibus, ut Trinitatem acriter excluderint. Propterea Christum, qui Trinitatem clarius revelavit et se verum Filium Dei dicebat, tamquam blasphemum respuerunt et morte damnaverunt. Contra hanc Judaeam doctrinam C. in hac prima disputatione Trinitatem et incarnationem Dei (in Christo) explicabat et demonstrabat.

¹¹ M valde dubiam addidit paraphrasim: spiritum oris tui.

Et reddetne hoc modo hominem sanum?¹² 33. Et quomodo Moyses per Spiritum sanctum in sua oratione dixit, manus protendens: *In tonitru lapidum et voce tubae* (Exod 19,16 e. a.) ne appare amplius, Domine misericors, sed *habita in nostris visceribus, sublatis nostris peccatis* (Exod 34,9). 34. Aquila¹³ enim ita loquitur.« 35. Et ita discesserunt a coena, constituta die, qua sermonem de omnibus his facerent.

X.—1. Cum autem iterum cum kagano consedisent, dixit philosophus: »Ego equidem sum homo solus apud vos, sine consanguineis et sociis, de Deo autem disputamus, in cuius manibus omnia sunt, etiam corda nostra. 2. E vobis vero, qui facundi sunt, quae intellexerint nobis loquentibus, dicant, ita esse; quae autem non intellexerint, interrogent, et explicabimus iis.« 3. Responderunt vero Judaei et dixerunt: »Et nos servamus in scriptura verbum et spiritum. 4. Dic nobis, utram legem dederit Deus hominibus prius, Moysesne an quam vos servatis?« 5. Philosophus vero dixit: »Ideone interrogatis, ut priorem legem servetis?« 6. Responderunt illi: »Utique, nam priorem (servare) oportet.« 7. Philosophus autem dixit: »Si vultis priorem legem servare, a circumcissione igitur abstinete omnino.« 8. Dixerunt autem illi: »Cur ita loqueris?« 9. Philosophus autem dixit: »Dicite mihi, non celantes, utrum in circumcissione sit prior lex data an in noncircumcissione?« 10. Responderunt illi: »Putamus, in circumcissione.«

11. Philosophus autem dixit: »Nonne Noae Deus legem dedit prius post praeceptum et lapsum Adami, pactum appellans legem? 12. Dixit enim ei: *Ecce, ego statuam pactum meum tecum et cum semine tuo et cum omni terra* (Gen 9,9), tribus praeceptis comprehensum. 13. Et: *Omnia edite, sicut olera virentia, quae (sunt) sub coelo et quae in terra et quae in aquis, praeter carnem cum sanguine, anima eius,¹ ne edatis*. 14. Et: *Quicumque effuderit sanguinem hominis, effundatur ipsius eius loco* (Gen 9, 3—6). 15. Quid enim dicitis contra haec prima legem servare?« 16. Judaei autem responderunt:

¹² Ingeniosa vividaque demonstratio convenientiae incarnationis Filii Dei.

¹³ Judaeus Aquila saec. II s. scripturam VT in linguam Graecam vertit serviliter verbis et etymologiae inhaerens. Ita etiam hunc locum. Verba in nostris visceribus sunt servillis versio Hebr. *bēkereb*: *kereb* — viscera, media pars, *bēkereb* — inter, in medio. Locus est libera citatio ex Exod 19, 16 ss. et 34, 9. Haec verba Moyses non protulit precando manus protendens. Videtur hic subesse vel quaedam confusio vel traditio apocrypha. Judaei versionem Aquilae magni aestimabant etiam propterea, quia versione etymologica multos locos messianicos obscuravit. Hic autem C. sensum messianicum (objective non fundatum) invenit, argumentando ad hominem. BV 1935, 213, ss. P 58.

X. — ¹ Textus Slav: (praeter carnem) in sanguine anima (vita) eius Lev 17,14 et Deut 12,23.

»Primam legem Moysis servamus, hanc vero Deus non appellavit legem, sed pactum, sicut etiam prius praeceptum homini in paradiso, et Abrahamo aliter, circumcisionem, sed non legem; aliud enim est lex, aliud vero pactum, nam aliter creator appellavit utrumque.«

17. Philosophus vero respondit iis: »Equidem de his dicam vobis ita, legem appellari pactum, Deus enim locutus est Abrahamo: *Dabo legem in carne vestra*, quod et *signum* appellavit, *ut sit inter me et vos* (Gen 17, 7—13). 18. Idem vero ad Jeremiam clamat: *Audi vero pactum hoc et loqueris* (enim dixit) *ad viros Juda et habitatores Jerusalem, et dices ad eos: Ita loquitur Dominus Deus Israel: Maledictus homo, qui non audit verba pacti huius, quod praecepi patribus vestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti* (Jer 11, 2—4).«

19. Responderunt Judaei ad hoc: »Ita etiam nos putamus, legem appellari etiam pactum, et quotquot servaverunt legem Moysis, omnes Deo placuerunt; et nos servantes eam putamus, ita esse, sed vos statuta alia lege, conculcatis divinam legem.«

20. Philosophus autem dixit iis: »Bene facimus. Nisi enim Abraham secutus esset circumcisionem, sed servasset Noae pactum, non appellatus esset Dei amicus (Jac 2,23),² neque Moyses, postea iterum scripta lege, primam servavit. 21. Ita nos quoque hos imitamur et a Deo legem acceptam servamus, ut Dei praeceptum firmum maneat. 22. Data enim lege Noae non dixit ei, se et aliam daturum esse, sed in *aeternum* permanentem in *animam vivam* (Gen 9,16). 23. Neque iterum, Abrahamo promissione data, nuntiavit ei: Et aliam dabo Moysi. 24. Quomodo igitur vos servatis legem? 25. At Deus per Ezechielem clamat: *Mutabo eam, et aliam vobis dabo legem* (Ez 11, 19; 36, 26; 37, 26). 26. Et Jeremias dixit aperte: *Ecce, dies venient, loquitur Dominus, et pango domui Israel et domui Juda foedus novum, non secundum pactum, quod pepigi patribus vestris in diebus, cum apprehenderim manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, quia ne illi quidem manserunt in pacto meo, et ego odi eos*. 27. *Quia hoc pactum meum, quod pango domui Israel post dies illos, dixit Dominus: Dabo leges meas in cogitationibus eorum et in cordibus eorum scribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum* (Jer 31, 31—33). 28. Et iterum idem Jeremias dixit: *Ita loquitur Dominus: State in viis, et videte et interrogate de semitis Domini aeternis, quae sit via vera et ambulate in ea; invenietis purificationem animis vestris*. 29. Et

² Hic titulus Abrahae iterum in VM 1 occurrit; ita appellatur praeterea in libris Judith 8,22; Is 41,8; 2 Par 20, 7. Judaei, mohammedani et christiani Palestinenses hodie adhuc hanc appellationem fere antonomastice usurpant.

dixerunt: *Non ambulabimus*. 30. *Constitui in vobis speculatores, audite vocem tubae*. 31. *Et dixerunt: Non audimus*. 32. *Ideo audient gentes et pascentes greges in iis* (Jer 6, 16—18). 33. *Et statim: Audi terra: Ecce ego adducam mala super populum hunc, fructum aversionis eius, quia verba mea non audierunt, et legem meam, quam prophetae praedicaverunt, proiecerunt* (Jer 16,19). 34. At non solum uno hoc (argumento) demonstrabo, legem cessare, sed etiam aliis multis rationibus e prophetis manifeste.³

35. Responderunt ei Judaei: »Quivis Judaeus hoc scit vere futurum esse ita, sed nondum tempus venit uncti.«⁴ 36. Philosophus autem dixit iis: »Quid haec, proponitis, videntes, Jerusalem dirutam esse, et sacrificia desiisse, et omnia perfecta esse, quae prophetae praedixerunt de vobis? 37. Malachias (1, 10s) enim de vobis aperte clamat: *Non est voluntas mea in vobis, loquitur Dominus omnipotens, sacrificia de manibus vestris non accipiam, quia ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatur in gentibus et omni loco thus offertur nomini meo et sacrificium mundum, quia magnum nomen meum in gentibus, loquitur Dominus omnipotens.*« 38. Illi vero locuti sunt: »Haec quidem dicis? Omnes gentes benedicentur in nobis et circumcidentur in urbe Jerusalem.« 39. Dixit autem philosophus: »Quomodo igitur Moyses dicit: *Si oboedientes oboeditis, in omnibus servare legem, erunt termini vestri a Mari Rubro ad Mare Philistaeorum et a deserto usque ad flumen Euphrat* (Deut 11, 22. 24). 40. Nos vero gentes in semine Abrahami benedicimur, quod a radice Jesse (Is 11, 1) egressum est, *expectatio gentium* (Gen 49, 10) dicto et *lux totius terrae et omnium insularum* (Is 49, 1. 6), gloria divina illustrati. 41. Sed non secundum illam legem neque locum, prophetae valde clamant. 42. Dixit enim Zacharias: *Exulta valde, filia Sion, ecce, rex tuus veniet ad te, mitis, ascendens super pullum asininum, super filium asinae subiugalis* (Zach 9, 9). 43. Et iterum: *Disperdet arma ex Ephraim et equum de Jerusalem, et dicet pacem gentibus, et potestas eius a finibus terrae usque ad extrema orbis terrarum.* (Zach 9, 10). 44. Jacobus vero dixit: *Non deficiet princeps de Juda nec dux de femore eius, donec veniat, cui servatur, et ille (erit)*

³ Sensus argumentationis (a fortiori) est: Nec Noae nec Abrahae Deus dixit, foedus cum eis solum ad tempus pactum esse; nihilo minus solum ad tempus erat. De lege (foedere) Moysi data autem prophetae aperte praedixerunt, illam solum ad tempus fore atque Deum novam (Christi) generi humano datum esse. Judaei ad hoc responderunt, Christum nondum venisse. Ideo C. in sequentibus demonstrat, Messiam (Christum) expectatum, iam venisse.

⁴ Unctus - Messias, Christus.

expectatio gentium (Gen 49, 10). 45. Haec omnia videntes ad finem perducta et perfecta, quem alium expectatis? 46. Etenim Daniel dixit, ab angelo edoctus: *Septuaginta hebdomades usque ad Christum ducem, quae sunt quadringenti nonaginta anni, ut obsignetur visio et prophetia* (Dan 9,24). 47. Quod autem vobis videtur ferreum regnum esse (Dan 2,40), cuius Daniel mentionem facit in imagine? 48. Responderunt ii: »Romanum.«

49. Philosophus interrogavit eos: »*Lapis, qui abscissus est de monte sine manu hominis* (Dan 2, 45), quis est? 50. Responderunt autem: »Unctus«. 51. Iterum autem dixerunt: Si igitur hunc fatemur per prophetas et alia argumenta iam venisse, sicut tu dicis, quomodo regnum Romanum etiam nunc tenet imperium?« 52. Respondit philosophus: »Non tenetur, iam praeteriit, sicut et cetera secundum figuram imaginis; nostrum enim regnum non est Romanum, sed Christi,⁵ ut dixit propheta: 53. *Suscitabit Deus coeli regnum, quod in saecula non corrumpetur, et regnum eius populo alteri non tradetur; comminuet et disperget omnia regna, et ipsum stabit in saecula* (Dan 2,44). 54. Nonne christianum regnum (est) nunc, Christi nomine appellatum? 55. Romani autem idola colebant. 56. Hi vero alius ex alia gente et stirpe in Christi nomine regnant,⁶ sicut etiam propheta Isaias ostendit, loquens vobis: 57. *Dimisistis nomen vestrum in satietatem electis meis, vos autem interficiet Dominus, at servientibus ei indicetur nomen novum, quod benedicetur super omnem terram; benedicent enim Deum verum et iurantes in terra iurant per Deum coelestem* (Is 65, 15s). 58. Nonne adimpletae sunt omnium prophetarum praedictiones, aperte dictae de Christo? 59. Isaias enim significat nativitatem eius ex virgine, dicens ita: *Ecce, virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus* (Is 7, 14, Mt 1, 23). 60. Michaeas autem dixit: *Et tu Betlehem, terra Juda,⁷ nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim mihi egredietur dux qui pascet populum meum Israel, egressus eius ab*

⁵ Verum quidem est, imperium Byzantinum christianum fuisse, ast illud exaggerate regnum Christi appellatur. Praesertim falsum est, illud esse regnum a Dan 2,44 praedictum; verba prophetae enim regnum coelorum (regnum Dei), ecclesiam, non autem rem publicam christianam significant. His magnus Cyrilli patriotismus christianus Byzantinus manifestatur. VC 6 Cyrillus imperium Byzant. imperium Romanum dicit, hic vero declarat, imperium Byzantinum non esse identicum cum imperio Romano pagano, sed imperium christianum esse.

⁶ Hic exaggerat universalitas christiana imperii Byzantini. VC 9^{2a}.

⁷ Apud Mich Ephrata sicut legitur (Efrantov) in unico cod., quem L Mat pg. XXX memorat; VC hic sequitur Mt 2,6 qui loco Ephrata habet Juda. LKM 324.

initio a diebus saeculi. 61. Propterea dabit eos usque ad tempus parientis, et pariet (Mich 5,2s). 62. Jeremias autem: Interrogate et videte si peperit masculum,⁸ quia magna dies illa, qualis non fuit alia, et tempus angustum erit Jacob et ex hoc salvabitur (Jer 30, 6. 7). 63. Et Isaias dixit: Antequam parturiens pareret, antequam veniret partus, dolores effugit, et peperit masculum (Is 66, 7).«

64. Iterum vero Judaei dixerunt: »Nos sumus a Sem benedictum semen, benedicti a patre Noa, vos autem non estis.« 65. Explicans autem haec dixit: »Benedictio patris vestri nihil aliud est, nisi laus Deo, illum (Sem) vero nihil attingit. 66. Ita enim est: *Benedictus Dominus Deus Sem*, sed ad Japhet, a quo nos sumus, locutus est (Gen 9, 27): *Dilatet Dominus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem.*« 67. Et ex prophetis et ex aliis libris interpretans non dimisit eos, donec dicerent ipsi: »Ita est, sicut tu loqueris.« 68. Dixerunt autem iterum: »Quomodo vos, spem habentes in homine, existimatis, vos esse benedictos, libri autem maledicunt talem?« 69. Respondit philosophus: Maledictusne est igitur David an benedictus?« 70. Dixerunt vero illi: »Immo admodum benedictus.« 71. Philosophus autem dixit: »Etiam nos in eum speramus, in quem et ille. 72. Dixit enim in psalmis: *Homo enim pacis meae in quem speravi* (Ps 40, 10). 73. Homo autem ille Christus est Deus.⁹ 74. Qui vero sperat in simplicem hominem, hunc et nos maledictum esse censemus.«

75. Iterum autem aliam rem proposuerunt, loquentes: »Quomodo vos, christiani, circumcisionem abiicitis, Christo autem eam non renuente, sed secundum legem perficiente?« 76. Respondit philosophus: Qui enim dixit Abrahamo olim: *Hoc sit signum inter me et vos* (Gen 9, 12?),¹⁰ ipse id perfecit (servavit), cum venisset, ab illo tempore servatum usque ad hunc (Christum), in futurum vero non¹¹ concessit, ut praeteriret, sed baptismum nobis dedit.« 77. Di-

⁸ E contextu et e citatione sequente (Is 66, 7) patet, Cyrillum hunc locum nimis contraxisse (fere mutilasse) atque textu LXX versionis seductum, false vertisse. Etiam versio vetus sl. hunc locum s. scripturae aequaliter false vertit, innixa falsa versione Graeca LXX. Propheta depingit magnam tribulationem illorum temporum: viri patientur dolores quasi parturientes. Igitur recte: si peperit masculus.

⁹ Explicatio falsa; homo ille est *simulator*.

¹⁰ Haec verba (Gen 9,12) Deus non dixit Abrahamo, sed patriarchae Noae. Abrahamo dixit: Hoc est pactum meum, quod observabitis inter me et vos (Gen 17,10). Haec confusio omnes hucusque fugit (etiam Vařica et me).

¹¹ Textus in omnibus codicibus corruptus esse videtur; M in versione particulam negationis omisit; Vařica autem loco verbi *praeterire* posuit oppositum v. *durare*. Sensus est: Circumcisio post Christum cessavit, eius loco Christus baptismum instituit.

xerunt vero illi: »Cur igitur alii antea complacuerunt Deo, qui hoc signum¹² non acceperunt, sed Abrahami?« 78. Respondit philosophus: »Neminem enim illorum apparet duas uxores habuisse, praeter Abraham, atque ideo membrum eius secatur, fines dans, ne amplius eos transgrediantur,¹³ sed per primum coniugium Adami¹⁴ exemplum dans ceteris, ut ad illud ambulent. 79. Etiam Jacobo enim idem fecit, torpidam faciens venam femoris eius,¹⁵ quia quattuor uxores duxit. 80. Intelligens vero causam, ob quam illud ei fecit, imposuit ei nomen Israel, id est mens spectans Deum,¹⁶ nam amplius non apparet eum coisse cum uxore. 81. Abraham autem hoc non intellexit.«

82. Iterum autem interrogaverunt eum Judaei: »Quomodo vos, idola adorantes, putatis Deo placere?« 83. Respondit philosophus: »Prius discite distinguere nomina, quid sit imago et quid sit idolum, et intelligentes nolite insectari christianos; nam decem nomina in vestra lingua de hac imagine existunt.¹⁷ 84. Interrogabo autem vos ego quoque: Nonne (fuit) imago, quod in monte tabernaculum Moyses vidit et detulit, an imaginem imaginis arte fecit, congruentem imaginem, fibulis et pelibus et pilis et Cherubim eximiam (Exod 35 et 36)? 85. Quoniam hoc ita fecit, dicemusne, vos ideo arbori et pelibus et pilis honorem tribuere et (ea) venerari, non autem Deo, qui dedit eo tempore talem imaginem? 86. Ita autem etiam de Salomonis templo, quoniam imagines Cherubim et angelorum et aliorum multorum figuras habebat. 87. Ita igitur et nos christiani, eorum qui Deo complacuerunt facientes imagines, honorem facimus,¹⁸ distinguentes bonum a daemonicis figuris. 88. Vituperant enim libri (s. scripturae) eos, qui immolant filios et filias et iram Dei annuntiant, ita vero alios laudant, qui immolant filios suos et filias.«

89. Dixerunt autem iterum Judaei: »Nonne vos carnem suam et leporum edentes (Lev 11,6 s; Deut 14,7 s) adversamini Deo?« 90. Respondit vero iis: »Primo foedere praecipiente: *Omnia comedite quasi olera virentia* (Gen 9,3), *nam omnia munda mundis sunt, coinquinatis autem etiam conscientia est coinquinata* (Tit 1,15). 91. Et Deus enim in Genesi loquitur: *Ecce, omnia bona valde* (Gen 1,31). 92. Propter

¹² Baptismum.

¹³ Haec explicatio circumcisionis falsa est.

¹⁴ Monogamia Adami; *εὐνυστε* hic significat coniugium, in VC 3 autem conveniens.

¹⁵ Gen 32,25-32. C. hunc locum erronee explicat.

¹⁶ Haec explicatio nominis *Israel*, a Patribus saepe repetita, quoddam fundamentum habet in etymologia minus exacta.

¹⁷ In textu Hebraico AT idolum et imago pluribus nominibus distinguuntur. Vigouroux, Dict. Bible III, 817-822 et 843.

¹⁸ G et his dignum honorem tribuimus.

vestram vero edacitatem pauca quaedam ex iis exceperit. 93. Dixit enim: *Comedit Jacob*¹⁹ *et satiatus est et defecit* (recalcitravit) *dilectus* (Deut 32,15). 94. Et iterum: *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere* (Exod 32,6).« 95. E multis quidem haec nos in compendium redacta paucis verbis proposuimus tanta, memoriae gratia. 96. Qui autem integros hos sermones sanctos²⁰ quaerere vult, in libris eius inveniet eos, quos²¹ vertit doctor noster, archiepiscopus Methodius, dividens eos in octo sermones;²² et ibi perspiciet orationis vim, divina gratia ut flammam ardentem contra adversarios.

97. Kaganus Chazarorum cum principibus viris, his omnibus dulcibus et similibus eius verbis auditis, dixerunt ei: 98. »A Deo huc missus es ad aedificationem nostram, et omnes libros ab eo edoctus, omnia secundum ordinem explicasti, usque ad saturitatem delectasti omnes nos mellifluis verbis sacrorum librorum. 99. Sed nos sumus illitterati homines, hoc autem credimus, te esse a Deo. 100. Potius autem, si vis pacem parare animis nostris, omnem correctionem per parabolas explica nobis secundum ordinem, quod te interrogamus.«

101. Et ita discesserunt quiescere.

XI.—1. Congressi autem sequenti die dixerunt ei, loquentes: »Explica nobis, venerande vir, parabolis et intellectu¹ fidem, quae est optima omnium.« 2. Et respondit iis philosophus: »Mariti duo erant apud imperatorem quemdam in honore magno et valde amati. 3. Cum vero peccassent, expulit eos e terra et relegavit. 4. Viventes autem multis annis ibi, liberos procrearunt in paupertate.² 5. Conventientes autem liberi inter se deliberabant, qua via redirent in priorem dignitatem.³ 6. Hic autem eorum ita locutus est, alius autem aliter, alius autem iterum aliter consilium faciebat. Quod igitur consilium stare debet? Nonne optimum?

7. Dixerunt illi: »Cur ita loqueris? Nam suum quisque consilium melius esse opinatur alieno. 8. Judaei enim suum melius putant alio,

¹⁹ Verba *comedit Jacob* nonnisi in versione Graeca leguntur.

²⁰ multi codices: et sanctos; *G* et *O* veros, certos (ita *M* et *P*).

²¹ *O*, *Ch*, *G* *jeliko* — quantum.

²² I. E. Evseev edidit *Sermones ss. prophetarum* contra Judaeos e cod. saec. XV (Словеса свв. пророк). In hoc codice Slav. multa inveniuntur cum VC 10 et 13 concordantia. Praeter argumenta e prophetis inserta etiam narratio de poculo (calice) Salomonis, fere eadem ac VC 13. Igitur fortasse adhuc servati sunt (saltem partim) sermones s. Cyrilli, quos Methodius vertit in linguam slavicae atque quorum breve compendium in VC 10 continetur. LKM 35 s. Scriptor VC ergo re vera fontibus scriptis usus est.

XI. — ¹ *M* et *P*: argumentis.

² Vivida explicatio peccati originalis; cf VC 9⁶.

³ Cyrilli idea ac norma asceseos; cf VC 4¹⁹ et VC 9¹⁻².

Saraceni item, et alii aliud. 9. Dic autem, quod iudicemus optimum horum?»

10. Dixit vero philosophus: »Ignis tentat aurum et argentum, homo autem intellectu separat⁴ mendacium a veritate. 11. Dicite autem mihi: Ex qua causa fuit prima defectio? Nonne e visu et fructu dulci et cupiditate divinitatis?» 12. Illi vero dixerunt: »Ita est.« 13. Philosophus autem dixit: »Itaque si cui male est, quod mel comedit vel frigidam aquam bibit, veniens autem medicus loquatur ei: et adhuc multum mellis ede et sanaberis. 14. Et qui aquam biberit, ei loquatur: Frigidam aquam bibe et nudus in frigore sta et sanaberis. 15. Alius autem medicus non ita loquitur, sed contrarium remedium imperat, mellis loco amarum bibere et a cibo abstinere, frigidi autem loco calidum. 16. Uter itaque peritius medetur?»

17. Responderunt omnes: »Qui contraria remedia praescribit. 18. Nam amaritudine vitae huius libidinosam voluptatem occidere oportet et humilitate superbiam, contrariis contraria medicando.⁵ 19. Nos quoque loquimur, arborem quae primum spinam procreaverit, postremo dulcem fructum procreaturam esse.«

20. Iterum autem respondit philosophus: »Recte dixistis. Christi enim lex asperitatem ostendit divinae vitae, sed postea in aeternis domiciliis centuplicem fructum fert.«

21. Quidam autem eorum, consiliarius, Saracena malitiae benegnarus, interrogavit philosophum: »Dic mihi, hospes, cur vos Mohammedem non observatis? 22. Is enim valde Christum laudavit in suis libris, loquens, eum e virgine natum esse, sorore Moysis (Coran 3,35; 19,27), prophetam magnum, mortuos suscitasse et omnem morbum sanavisse vi magna (Sura 3, 48).«

23. Respondit vero philosophus ei: »Judicet nos kaganus! 24. Dic autem, si Mohammed propheta est, quomodo Danieli credemus? 25. Nam ille dixit: *Usque ad Christum omnis visio et prophetia desinet* (Dan 9,24).⁶ 26. Ille autem cum post Christum apparuerit, quomodo potest esse propheta? 27. Si enim illum prophetam esse dixerimus, itaque Daniele reiciemus.«

⁴ Отскасть separat, distinguit; eadem vox Slav. occurrit in VM 1 et VM 17 sensu: excommunicare.

⁵ Haec regula artis medicae a s. Patribus saepe vitae christianae applicatur, e. gr. *Gregorius M.* in homilia 32 in evang. (PL 76, 1232 s): Dominus noster contraria opposuit medicamenta peccatis, ut lubricis continentiam... elatis praeciperet humilitatem. Similiter *Maximus C.* (*Grumel* in DTC 10, 457). Eadem idea s. *Cyrilli* de causa peccati originalis et de asceti (divina vita) recurrit in sermone *Clementis Bulg.* in honorem apostoli vel martyris et in II monumento *Frisingensi*.

⁶ Vulgata minus accurate: ut... impleatur visio et prophetia.

28. Dixerunt autem multi eorum: »Daniel quae dixit, divino spiritu dixit. 29. Mohammed vero omnes scimus mendacem esse et perditorem salutis omnium, qui optimas falsas opiniones suas ad malitiam ed impudentiam protulit.«

30. Dixit autem primus consiliarius ex iis amicis Saracenis: »Divino auxilio hospes hic omnem superbiam Judaeorum in terram proiecit, vestram vero trans flumen proiecit sicut sordidam.« 31. Dixit autem etiam toti populo: »Sicut dedit Deus potestatem super omnes gentes imperatori christiano⁷ et sapientiam perfectam, ita etiam fidem in iis, praeter quam nemo potest vitam aeternam vivere. 32. Deo autem gloria in saecula.« Et dixerunt omnes: Amen.

33. Dixit autem philosophus cum lacrimis ad omnes: »Fratres et patres et amici et filii! Ecce, Deus dedit omnem intellectum et responsum conveniens. 34. Si est etiam adhuc quispiam contradicens, veniat et convincat aut convinci patiatur. 35. Qui consentit cum hoc, baptizetur in nomine sanctae Trinitatis. 36. Qui non vult, ego sum absque hoc⁸ peccato, ille autem videbit in die iudicii, quando conserderit antiquus dierum, iudicaturus omnes gentes tamquam Deus (Dan 7, 9 s).« 37. Responderunt illi: »Non sumus nobis inimici. 38. Sed paulatim⁹, qui potest, ita iubemus, baptizetur libere, qui vult, ab hac die.¹⁰ 39. Qui vero vestrum ad occasum se inclinat, vel Judaice precatur, vel Saracenicam fidem tenet, mox interficietur a nobis.«¹¹

40. Et ita discesserunt cum laetitia. 41. Baptizati vero sunt ex iis ad ducentos homines,¹² reicientes abominationes paganas et matrimonia illegitima.

42. Scripsit autem ad imperatorem litteras kaganus tales: »Misti nobis, domine, virum talem, qui nobis explicavit christianam fidem verbo et rebus, sanctam esse.¹³ 43. Et persuasum habentes, hanc

⁷ Idea imperii christiani orientalis.

⁸ A absque omni peccato.

⁹ M et P: mox; LKM 270 recte: postupinno (gradatim, paulatim).

¹⁰ M false: hac die — Narrationem VC 9-11 verisimilem esse, historia missionum christ. probatur. Missionarii christiani in Asia saepe cum missionariis mohammedanis publice disputabant; talibus disputationibus interdum principes indigenae cum aliquot proceribus conversi sunt V e. gr. G. Schurhammer, Der hl. Franz X. (1925) 113 e. a.

¹¹ A. V. Gorskij prudenter monet, hic agi de poena apostatis Graecis indicta.

¹² Relatio de conversione aliquot Chazarorum a historicis comprobatur. Chazari christiani episcopo Chersonensi suberant. Saec. X ineunte proprium episcopum acceperunt. Hergenröther I, 537.

¹³ G et O: sanctam esse; praeferenda est lectio *sanctam Trinitatem*, utpote difficilior, optimis codicibus nexuque historico approbata; agebatur enim potissimum de defensione s. Trinitatis contra Iudaeos et Arabes. — Sic Ch, G, O; nonnulli codices recensionis Russicae: *sanctam Trinitatem*.

esse veram fidem, praecepimus, ut baptizentur voluntarie, sperantes, etiam nos idem consecuturos esse. 44. Sumus autem omnes nos socii et amici tuo imperio et parati ad servitium tuum, ubicumque opus habueris.¹⁴

45. Deducens vero philosophum kaganus offerebat ei dona multa, sed non accepit ea, loquens: »Da mihi, quotquot habes captivos Graecos hic; illud est mihi praestantius omnibus donis.«¹⁵ 46. Collectos vero ad ducentos dederunt ei, et profectus est laetus in iter suum.

XII.—1. Cum autem venissent in inaquosa¹ loca deserta, sitim tolerare non poterant. 2. Inventa vero in salsugine² aqua, nequibant ex ea bibere, erat enim sicut fel. 3. Disgressis autem iis omnibus quaerere aquam, dixit ad Methodium fratrem suum: »Non fero amplius sitim, hauri aquam hanc. 4. Qui enim olim mutavit Israëlitis amaram aquam in dulcem, ille etiam nobis solatium praebebit.« 5. Haustam vero invenerunt dulcem quasi mellitam et frigidam. 6. Et bibentes laudaverunt Deum, facientem talia suis servis.

7. Chersone vero, coenans cum archiepiscopo, dixit ei philosophus: »Fac orationem pro me, pater, qualem pater faceret.« 8. Interrogantibus vero quibusdam seorsim, quare hoc fecisset, respondit philosophus: »In veritate, cras abibit a nobis ad Dominum, et relinquet nos.« 9. Quod et factum est, verbo hoc impleto.

10. Erat in Phulica³ gente quercus magna, quae concreverat cum ceraso, sub qua sacrificabant, appellantes eam nomine Alexandri,⁴ femineum sexum non patientes accedere ad eam, neque ad sacrificia eius. 11. Qua re audita philosophus sine cunctatione venit ad eos et

¹⁴ G et O: ubi opus habueris.

Historici et slavistae (Marquardt, Osteurop. und ostasiat. Streifzüge, Leipzig 1903; Dvornik, A. Vasiljev, Lavrov e. a.) asseverant, narrationem VC de itineribus Cyrilli ad Arabes et Chazaros cum aliis fontibus historicis sat concordare. LKM 25-34.

Sic Ch, G, O; nonnulli codices Russici: volueris.

¹⁵ Similibus verbis in aula Byzantina enuntiavit, se honores avitos omnibus bonis oblati praeferre. Liberatio captivorum revera cum idea honorum avitorum cohaeret ad mentem s. Pauli (Gal 3, 28). VC 9^a; 15^{ab}; 17^a.

XII. — ¹ Terminus biblicus; M et P: arida.

² In regione, qua iter faciebant, reapse sunt multa stagna aquae salsae.

³ Phullae erat regio et dioecesis christiana (saec. IX), Chersoni vicina.

De illa Rattinger pg. 50-52.

⁴ Alexander hic non nomen proprium, sed adiectivum Graecum alexandros esse videtur, significans: viros defendens. Ideo illa arbor a solis viris exclusive colebatur ac feminis accessus ad illam vetebatur. Auctor Slavicus hanc narrationem minus accurate deprompsit e relatione Constantini, lingua Graeca conscripta. I. Dujčev, Zur literarischen Tätigkeit Konstantins. BZ 44, 1951, 109.

stans inter eos dixit iis: »Hellenes in aeternos cruciatus iverunt, quia adorabant coelum et terram ut Deum, creaturas tam magnas et bonas. 12. Igitur et vos, qui adoratis arborem, miseram rem, quae est destinata ad ignem, quomodo liberamini ab aeterno igne?»

13. Responderunt vero illi: »Nos hoc non coepimus nunc facere, sed per patres accepimus, et ab eo impetramus omnes preces nostras, pluvia autem imprimis cadit multa. 14. Et quomodo nos hoc faciemus, quod nemo nostrum ausus est facere? 15. Nam si quis ausus erit hoc facere, tunc quidem mortem videbit neque amplius pluviam cernemus usque ad finem.»

16. Respondit iis philosophus: »Deus de vobis in libris loquitur, vos autem cur ab eo deficitis? 17. Isaias enim a vultu Domini clamat, loquens: *Venio, ut congregem omnes gentes et omnes linguas, et venient et videbunt gloriam meam, et relinquam in iis signum, et mittam ex iis salutem ad gentes, in Tharsis et in Phul⁵ et Lud et Mosoch et Thobel et in Helladem et ad insulas longinquas, quae non audierunt nomen meum, et annuntiabunt gloriam meam in gentibus, loquitur Dominus omnipotens* (Is 66, 18—20). 18. Et iterum: *Ecce, ego mittam piscatores et venatores multos, et de collibus et de saxis lapideis venabuntur vos* (Jer 16,16). 19. Cognoscite fratres, Deum creatorem vestrum; ecce, evangelium novi foederis divini, in quo baptizati estis.»

20. Itaque dulcibus verbis persuadens eos iussit caedere arborem et comburere eam. 21. Inclinavit se autem princeps eorum et veniens oscultatus est evangelium, et ita omnes. 22. Candelis autem albis acceptis a philosopho, canantes accesserunt ad arborem, et sumpta securi philosophus tricies et ter caedens praecepit omnibus, ut caederent et evellerent et comburerent eam.⁶ 23. Illa vero nocte a Deo pluvia missa est. 24. Et cum gaudio multo laudaverunt Deum. Et laetatus est Deus hac re valde.

XIII.—1. Philosophus autem profectus est Constantinopolim. 2. Et postquam vidit imperatorem,¹ vivebat sine tumultu, Deum orans,

⁵ Omnes codices versionis Graecae LXX hic scribunt Phud, textus primigenus Hebr. autem Phul; inde multi concludunt Cyrillum etiam Hebr. textum novisse eoque critice usum esse.

⁶ Tota vivida propriaque narratio de cultu arboris et de agendi modo s. Cyrilli veritatem redolet (LKM 33). E narratione patet, cultores huius arboris christianos iam fuisse, sed quasdam superstitiones paganas retinuisse. C. iis evangelium ostendit, quod omnes osculati sunt ita professi, superstitionem se abicisse.

XIII. — ¹ Visitavit imperatorem eique de legatione Chazarica retulit, fortasse etiam scripto (eius sermones scripti, de quibus VC 10⁷⁷).

ad ecclesiam sanctorum apostolorum sedens.² 3. Est autem in sancta Sophia poculum e gemma, Salomonis opus, in quo litteris Judaicis et Samaritanis³ versus scripti sunt; quos nemo poterat perlegere neque interpretari. 4. Sumpto vero eo philosophus perlegit et interpretatus est eos. 5. Est autem ita primus versus: Poculus meus, praedic, donec stella; in potum sis domino primogenito vigilanti noctu. 6. Post haec autem secundus versus: In gustationem domini factae arboris alius. Bibe et inebria te gaudio, et exclama alleluia. 7. Et post hoc tertius versus: Ecce princeps, et videbit universus conventus gloriam eius, et David rex inter eos. 8. Et postea numerus scriptus est nongenti et novem⁴. 9. Postquam autem perlegit eum accurate philosophus, invenit, ab anno duodecimo regni Salomonis usque ad nativitatem Christi esse nongentos et nonaginta annos.⁵ 10. Et haec est propheta de Christo.

XIV.—1. Lactante vero in Deo philosopho iterum alia res accidit et labor non minor prioribus. 2. Rastislav enim, Moravicus princeps, a Deo incitatus,¹ consilium habuit cum principibus suis² et cum Moravis, et misit ad imperatorem Michaellem dicens: 3. »Populo nostro, postquam paganismum abiecit, christianam legem observante,^{3a} doctorem non habemus talem, qui nobis nostra lingua veram fidem christianam explicaret, ut etiam aliae regiones,³ illud videntes, imi-

² Constantinus prope ecclesiam Apostolorum officium doctoris Academiae aulicae quodammodo exequabatur. Ad illum officium pertinebat explicatio quaestionum, ab aula imperatoris vel patriarchae propositarum; e. gr. quaestio de poculo antiquo.

³ Litterae Samaritanae eadem sunt ac veteres Hebraicae saec. V ante Christum. C. Chersone litteras Samaritanas didicit (VC 8°). Propterea inscriptionem Hebr. antiquam legere potuit. Litterae Samaritanae hic litteras Judaicas antiquiores significant. Formam harum litterarum vide apud LKM in fine, tab. 2 et apud F. Vigouroux, Dict. de la Bible I (Paris 1895), 407.

⁴ P false: nongentes nonagies. A, G, O, Ch quidem habent: i devetoro sed devetoro hic novem significat, ut M in Lexico 158 notat; praeterea P per errorem omisit et (i), quod omnes codices habent.

⁵ C. non nimis erravit; ab anno XII Salomonis usque ad Christum sunt circa 960 anni. Attamen numerus aenigmaticus 909, si illae litterae revera hunc numerum significabant, minime tempus a Salomone usque ad Chr. praedicere potest. Scriptor erat, hanc esse prophetiam de Christo. Tales prophetiae non existunt. Alia similis traditio de hoc poculo Salomonis apud LMat XLVI et LKM 35.

XIV. — ¹ His praedicatur, Rastislaum non rationibus mere politicis, sed etiam religiosis hoc fecisse.

² VM 5 etiam Sventopulk memorat; VC autem hic addit, Rastislavum etiam cum Moravis (cum consiliariis e populo) consilium iniisse. Agebatur enim de re gravissima.

^{3a} Breviarium glag. Ljublj. melius: se em'sem — suscepit, recepit. Lit apte: observare desiderabat.

³ nempe regiones Slavicae. L dicit, his verbis quendam panslavismum exprimi (KM 39). Idea propriae missionis et propriae organisationis hierarchiae

tentur nos. 4. Mittite igitur nobis, domine, episcopum⁴ et doctorem talem. 5. A vobis enim in omnes partes semper bona lex emanat.»

6. Congregato autem concilio⁵ imperator advocavit Constantinum philosophum, et fecit eum audire orationem hanc. Et dixit: 7. »Scio te fatigatum esse,⁶ philosophe, sed oportet te illuc ire. 8. Hanc enim rem nemo alius perficere potest quam tu.« 9. Respondit vero philosophus: »Etsi fatigatus sim et aeger corpore,⁷ cum laetitia ibo illuc, si habent litteras in lingua sua.«⁸ 10. Dixit autem imperator ei: »Avus meus et pater meus et alii multi, quaerentes illud non invenerunt. Quomodo igitur ego possum id invenire?« 11. Philosophus autem dixit: Quis potest in aquam orationem scribere? Vel haeretici nomen comparare?⁹ 12. Respondit ei iterum cum Barda, avunculo suo: »Si tu vis, potest id tibi Deus dare, qui et dat omnibus *petentibus sine dubitatione* (Mt 21, 21 s), et *aperit pulsantibus* (Mt 7, 7 s; Lc 11,9).«

Slavicae, praesertim vero liturgia Slavica (de qua Rastislav tunc vix cogitavit), re vera etiam alias Slavicas gentes attrahere debuit nec per se ad unam gentem Slavicam restringi potuit.

⁴ Propria organisatio ecclesiastica reapse impossibilis est sine episcopo. Imperator Byzantinus, eius consiliarii ecclesiastici atque ipse Cyrillus autem facile perspexerunt, primum fundamenta paranda esse.

⁵ De re politica et ecclesiastica tam gravi consiliarii civiles et ecclesiastici audiendi erant.

⁶ Fatigatio, de qua et imperator et C., non nisi consequentia itineris ad Chazaros esse potest. Ergo legatio Moravica non longe post reditum e Chazaria pervenit. Legenda Ital. dicit, Rastislavum auditis his, quae C. in Chazaria peregit, legatos Constantinopolim misisse. De *chronologia* haec statui potest: Constantinus a. 860 exeunte ad Chazaros profectus est. Si reliquiae s. Clementis 30. die Januarij a. 861 inventae sunt, C. vix ante finem a. 861 redire potuit. Legati Moravici forsitan exeunte a. 862 venerunt. A. 863 in Moraviam profectus est, ut e *chronologia* VC elucet. V. supra VC 8°.

⁷ Ita Jagić 12; M: si habent litteras linguae suae accomodatas. *Litterae* etiam libros significare possunt. Sed L (KM 41) contra N. Nikolskij contendit, hic sermonem esse de litteris sensu stricto: ita etiam Jagić et M.

⁸ ἔν ὄδατι (καθ' ὄδατος) γράψαι — opus inutile (cassum) facere, phrasin Graeca trita. Ab hac phrasi trita distinguenda separandaque est sententia de haeresi. Sermo in aqua scriptus, opus incassum, minime suspicionem haeresis movere potest. Id aperte patet e cod. A, qui primam sententiam ab altera particula iti (*vel*) separat; L in editione huius textus id etiam interpunctione notavit. G. Ch. O quidem primam sententiam cum altera particula i (*et*) arctius coniungunt, ast M in versione huius textus utramque sententiam consulto dilucide separat: quis potest in aqua orationem scribere, et quis vult haeretici nomen comparare. (LKM 274 minus exacte vertit: Quomodo possum orationem in aquam scribere, quod mihi nomen haeretici comparare potest). C. optime noverat liturgiam Slavicam a multis Byzantinis episcopis et presbyteris tamquam haeresim reici. Ideo ad hanc criminationem praecavendam quasi »diplomatice« approbationem imperatoris obtinere voluit. Imperator, de hac re cum intelligentissimo Barda deliberans, ideam liturgiae Slavicae approbavit, eo libentius, quia agebatur de regionibus extra imperium, quarum societas ita conciliari potuit. In VC convenienter etiam nomen Bardae additur. Varias opiniones recensuit LKM 40-43.

13. Philosophus vero abiit et secundum antiquam consuetudinem precibus se dedit cum aliis laboris sociis.⁹ 14. Mox autem Deus ei apparuit, exaudiens preces servorum suorum. Et illico composuit litteras¹⁰ et coepit orationem scribere evangelicam: *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum et Deus erat verbum* (Jo 1, 1) et cetera.¹¹

15. Laetatus est autem imperator et Deum laudavit cum suis consiliariis,¹² et misit eum cum donis multis, scripta ad Rastislaum *epistola eiusmodi*: 16. »*Deus, qui vult ut unusquisque ad cognitionem veritatis perveniat* (1 Tim 2, 4) et ad maiorem dignitatem contendat, postquam vidit fidem tuam et studium, fecit nunc nostris temporibus, litteris pro vestra lingua revelatis, quod antea non erat, sed solum primis temporibus,¹³ ut et vos adnumeremini magnis gentibus, quae laudant Deum sua lingua. 17. Itaque tibi misimus eum, cui Deus ostendit, virum pium et orthodoxum, eruditum valde et philosophum. 18. Et ecce, accipe donum maius et pretiosius omni auro et argento et gemmis et divitiis praetereuntibus. 19. Stude cum eo strenue firmare rem et toto corde quaerere Deum, neque communem salutem repudia, sed omnes impelle, ne cunctentur, sed ut ingrediantur veritatis viam, ut etiam tu, cum adduxeris eos labore tuo ad cognitionem Dei, accipias tuam mercedem illius loco, et in hac aetate et in futura, pro omnibus illis animis credituris in Christum, Deum nostrum, ex nunc et usque ad finem, memoriam tuam relinquens ceteris generationibus, ad instar magni imperatoris Constantini.«¹⁴

⁹ Socii laboris — съспосѣлники VM 5 clarius: qui erant eiusdem sententiae. C. igitur iam ante adventum legationis Slavicae socios laboris cum ipso consentientes habuit, ergo iam ante litteras Slavicas et missionem Slavicam parabat (VC 7²) sed in imperio Byzantino hoc publice exsequi non potuit, quia inde magna mutatio in organisatione ecclesiastica sequeretur, quam episcopi et sacerdotes Graeci concedere non potuerunt. Infra VM 5³.

¹⁰ Hodie periti consentiunt, illas litteras glagoliticis fuisse; litterae cyrillicae saec. X compositae sunt.

¹¹ Hoc evangelio s. Joannis incipiebat liber evangeliorum (evangelistar) Byzantinus. Versionem huius libri liturgici ergo C. iam Cpoli coepit (iuxta nonnullos iam perfecit).

¹² Liturgiae Slavicae in Byzantino imperio multa quidem impedimenta obstabant, in aliis vero terris Slavicis, a missionariis Byzantinis promota, imperio Byzantino utillima erat. Byzantini enim iam perspexerunt, se Slavos (Bulgaros, Serbos, Moravos) subigere non posse; liturgia autem Slavica e Byzantio promota Slavos socios sibi conciliare potuerunt. Imperator et consiliarii eius igitur sincere gaudebant de opere Cyrilli, magni patriotae Byzantini.

¹³ Liturgiae nationales reapse solum prioribus saeculis exoriebantur. Cum hac sententia congruit textus Breviarii glagolitici (v. notam seq.): ut adnumeremini primis (i. e. prioribus) gentibus, antiquioribus (ideo illustrioribus).

¹⁴ Hanc Rastislai comparisonem cum Constantino imperatore Brückner irridet (ASPh 1906, 194), sed eadem comparatio occurrit etiam, in epistola Photii ad Bulg. principem Boris. (PG 102, 660). *Dvornik*, Slaves 165.

XV.—1. Cum vero vanisset in Moraviam, magno cum honore excepit eum Rastislav, et discipulos collectos tradidit ei erudiendos. 2. Mox vero toto ecclesiastico ordine¹ translato, edocuit eos (officium) matutinum,² horas, vespuras, completorium³ et mysticam liturgiam (missam).⁴ 3. *Et apertae sunt*, secundum prophetica verba, *aves surdorum* (Is 35,5), ut audirent verba scripturae, *et lingua plana facta est balborum* (Is 32,4). 4. Deus autem laetatus est his, et diabolus pudore affectus.

5. Crescente vero divina doctrina, malus invidus *ab initio* (Jo 8, 44), maledictus diabolus, non tulit hoc bonum, sed ingressus⁵ in sua vasa, coepit multos incitare, loquens iis: »Non laudatur Deus hac re. 6. Si enim ei ita gratum esset, nonne potuisset efficere, ut hi quoque a principio litteris scribentes sermones suos laudarent Deum? 7. Sed tres linguas solum elegit: Hebraicam, Graecam et Latinam, quibus dignum est laudem Deo tribuere.« 8. Erant vero hoc

---

Epistola imperatoris Byzantini ad Rastislaum et styli dignitate et argumenti (contenti) gravitate eminent, Praeter ideam liturgiae Slavicae etiam s. Cyrilli psychologia vitae christianae significanter expressa est. Quater effertur *podvig* (certamen, studium): 1. Deus . . . vidit fidem tuam et certamen (studium). 2. Stude (*podvigni* se) cum eo (Constantino) strenue firmare rem. 3. Omnes impelle (*podvigni*), ne ignavi sint (ne leniti se — *μη λησθῆσθε, μη ολιμνῆτε*). 4. Certamine tuo (*podvigom*) adducas eos ad cognitionem Dei. Vide infra VM 2³ et in appendice: acedia, segnitias, certamen.

Textus huius epistolae in Breviario glag. Labacensi (Ljubljana) graviter differt a textu codicum VC. Loco »(ut . . . adnumeremini) magnis gentibus« stat: *primis gentibus*. In phrasibus *cognitionem veritatis* et *veritatis viam* servatus est pannonicismus *resnotivi* (verus). In VC 14 imperator alloquitur Rastislaum, in textu glag. Moravos. Post verba *veritatis viam* epistola glag. alloquitur philosophum. Haec mutatio directionis epistolae falsa esse videtur, dum aliis locis formae antiquiores servatae sunt. Item Breviarium glagoliticum Vaticanum (Slavo 19).

XV. — ¹ Libri liturgici; VM 15⁴ accuratius: electa officia ecclesiastica.

² Vašica liberius vertit: *matutinas* et ceteras horas.

³ Omnes cod. *pavečernica*; M, P: breve officium verspertinum item M in Lexico 550.

⁴ Librarii aliqui Russici saec. 15. et 16. verba *tajna služba* de sacramentorum officio intellexerunt (*tajna* — mysterium, sacramentum), ideo quattuor cod. post *horas* nomen *обѣданіа* (liturgia, missa) inseruerunt. E loco parallelo VM 15 *възношение тайное* et critica textus certum est, verbis *tajna služba* liturgiam (missam) significare: ita iam Snopek, Jagić, Lavrov; errant autem M, P. Termino *tajna služba* comprehenditur simul et missale et rituale (VM 8¹⁷); antiquum *euchologium* reapse et liturgiam et sacramentorum off. comprehendit, in ecl. Romana autem potior pars missalis usque ad saec. X *sacramentarium* appellabatur. Gravis pars illius sacramentarii Palaeoslav. servata est in Euchologio Sinaitico glagolítico.

⁵ Allusio ad Jo 13,27 et 2 (Ingressus satanas in Judam).

loquentes Latini et Franci⁶ clerici, archipresbyteri⁷ cum⁸ presbyteris et discipulis. Pugnans autem cum iis, sicut David cum alienigenis (Philistaeis), scripturae verbis vicit eos et nominavit eos trium linguarum cultores,⁹ quoniam Pilatus ita scripsit in titulo (crucis) Domini.

10. Neque quidem hoc tantum loquebantur, sed et alia impia docebant, loquentes, sub terra vivere homines magnis capitibus praeditos; et omne animal repens diaboli creaturam esse; et si quis occidat serpentem, novem peccatis eum absolvi propter id;¹⁰ si quis hominem occidat, tres menses bibat e ligneo poculo, at vitreum non attingendo.¹¹ 11. Neque vetabant sacrificari secundum antiquam consuetudinem et matrimonia illegitima inire.¹²

12. Omnia vero haec tamquam spinas extirpatas orationis suae igne combussit, dicens, propheta dicente de hac re: »*Sacrifica Deo sacrificium laudis, et da altissimo preces tuas* (Ps 49, 14). 13. *Uxorem autem adolescentiae tuae ne dimittas; nam si eam exosus dimiseris, non¹³ operiet iniquitas cupiditates tuas, dicit Dominus omnipotens* (Malach 2, 15 s). 14. *Et custodite vos spiritu vestro, ne quis vestrum deserat coniugem adolescentiae suae, et ea, quae odi, faciebatis, quia Deus testificatus est inter te et inter uxorem adolescentiae tuae, quam deseruisti; et ea particeps tua et uxor foederis tui* (Malach

⁶ G, O, Ch et alij plures hoc nomen omittunt.

⁷ *archierej* - episcopum significare potest, at in VC 14 et 16 et 17 ac VM 6 hoc sensu stat *episkop*, itaque mea versio in AAV 1941, pg. 87 et ZKM 94 corrigenda est.

⁸ A, plures alij vero omittunt.

⁹ Adversarii contra liturgiam Slav. insurrexerunt non solum crescente Cyrilli doctrina (i. e. liturgia Slav.) excitati, sed potius propterea, quia Germanorum rex Ludovicus exeunte mense Augusto vel mense Sept. 864 Rastislaum vicit eumque coegit, ut obsidibus datis regi fidelitatem promiserit. Ita Moravia iterum episcopis et missionariis Germanicis patebat. Episcopi (Passaviensis, Frisingensis et forsitan etiam Salisburgensis) omnia moverunt, ut Moraviam recuperarent. Ex utraque parte acriter dimicatum est. Opinio, solum tres linguas, Latinam, Graecam Hebraeamque in liturgia licitas esse, reapse tunc in Occidente invaluit atque scriptis Patrum (Hieronimus, Hilarius, Nicolaus I) aliquatenus innitebatur, illas tres linguas efferentibus et ad Pilati inscriptionem in cruce Christi provocantibus (VC 16 et 18, VM 6). Plura de his collegit *Snopek*, *List Hadriana* 88—101.

¹⁰ Has superstitiones sacerdotes Latini nequaquam docuerunt, sed eradicare non potuerunt; nec solum inter Moravos vigeant. Superstitio de remissione peccatorum pro occisione serpentis apud Belorussos recentissimo tempore adhuc existebat, ut LKM 45 s memorat. — De hominibus sub terra (antipodi) v. *Konstantin und Method* c. 16, nota 35.

¹¹ Hoc non potest dici superstitio.

¹² Haec etiam in aliis provinciis christianis tunc pervulgata erant.

¹³ A, G aliique; O loco non scribit i (et, etiam).

2,14—16).¹⁴ 15. Et in evangelio (dicit) Dominus: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non moechaberis; ego autem dico vobis, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est cum ea in corde suo* (Mt 5, 27 s). 16. Et iterum: *Dico vobis, quia qui dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis, facit eam moechari, et qui dimissam a viro duxerit, adulterat* (Mt 5,32). 17. Et apostolus¹⁵ dixit: *Quod Deus coniunxit, homo ne separet* (Mt 19,6).¹⁶

18. Quadraginta autem mensibus peractis in Moravia,¹⁷ profectus est, ut consecraret discipulos suos. 19. Exceptit vero eum iter facientem Kocel, princeps Pannoniae, et adamatis admodum Slovenicis literis (ita),¹⁸ ut edisceret eas, tradidit (ei) ad quinquaginta discipulos, ut eas discerent. 20. Et magno honore ei tributo, comitatus est eum. 21. At neque a Rastislauo neque a Kocele *neque aurum neque argentum* neque aliam rem accepit, tradito evangelico verbo sine *mercede* (Mt 10,9 s; Lc 10, 7).¹⁹ 22. Captivos tantum nongentos ab ambobus impetravit et dimisit eos.²⁰

¹⁴ Textus utriusque citati e Malachia corruptus est, verba et sententiae perturbatae sunt.

¹⁵ Non apostolus, sed Christus. — Ex his apparet, Cyrillum et Methodium dua gravia media vitae christianae praesertim inculcasse: *vitam liturgicam cum ecclesia et integritatem familiae christianae*.

¹⁶ Iam Gorski observavit narrationem VC 15 de extirpandis abusibus paganis in Moravia confirmari testimoniis Lit et sermonis Glag. Cloz. In illo sermone iidem loci biblici citantur, sed maiore arte contextui accommodati. Textus e Malachia iam in versione Graeca LXX corruptus est; sermo Cloz. autem acute verum nucleum verborum selegit et ambiguitatem vitavit. V. RA 1943, 371.

¹⁷ VM 5: tribus annis elapsis. Leg. Ital.: manserunt in Moravia per annos quattuor et dimidium; in hoc numero Leg. Italicae certe inclusa est commoratio in Pannonia et fortasse etiam Venetiis. Romam certe mense Decembri (post 14. dec.) a. 867 venerunt. Inde *chronologia* statui potest. Si quattuor annis et dimidio adduntur tres menses itineris et commorationis Venetiis, tum mense Martio vel Aprili a. 863 in Moraviam venerunt. Si in Pannonia minus quam unum annum (forsan aliquot solum menses) manserunt, plus temporis pro itinere et pro statione Venetiis remanet. Pannonia enim archiepiscopo Salisburgensi suberat; administratio ecclesiastica iam stabilis et stricte ordinata erat. Sacerdotes alieni ibi solum tres menses officia ecclesiastica peragere potuerunt, prout »Conversio Bagoariorum et Carantanorum« dicit. Princeps Kocel quidem auctoritate sua Cyrillum protegebat; attamen longa commoratio (per unum annum) difficile admitti potest. Tempus adventus Romam sat exacte determinari potest. Leg. Ital. 8 et VM 6 testantibus, ss. fratres Romam accesserunt Nicolaus I, qui 13. nov. 867 obiit; Romae autem eos salutavit Hadrianus II, inthronisatus 14. dec. 867. Ergo mox post 14. dec. 867 Romam venerunt. Vide VC 171—2.

¹⁸ De consequentiis huius amoris narrant *Conversio Bag. et Carantan.* et VM 8.

¹⁹ Merces hic dicitur *pišta* — cibus, iuxta Mt 10,10 *trophé*, quod in Zo-graph. codice verbo *pišta*, in Mariano autem *mázda* — *merces* vertitur.

²⁰ Vita actionesque s. Cyrilli quandam humanitatem democraticam et fraternitatem universalem christianam spirant: aequalitas omnium nationum vera catholicitas christiana, heroica actio apostolica pro rudibus Slavis, liturgia

XVI.—1. Venetis vero cum esset, convenerunt contra eum episcopi et presbyteri et monachi, sicut corvi contra falconem atque excitaverunt trium linguarum haeresim,¹ loquentes: 2. »Homo, dic nobis, cur tu fecisti nunc Slovenis litteras et doces eas, quas nemo alius antea invenit, neque apostoli, neque Romanus papa, neque Theologus² Gregorius, neque Hieronymus, neque Augustinus? 3. Nos autem tres tantum linguas scimus, in quibus fast est litteris laudare Deum, Hebraicam, Hellenicam et Latinam.«

4. Respondit vero philosophus: »Nonne cadit pluvia a Deo super omnes aequaliter? Et sol nonne eodem modo lucet super omnes (Mt 5, 45). Nonne spiramus in aerem aequaliter omnes? 5. Itaque vos non pudet tres tantum linguas statuere, reliquos autem populos et stirpes caecos esse iubentes et surdos? 6. Dicite mihi, utrum Deum facientes debilem, ita ut non possit hoc dare, an invidum, ita ut nolit? 7. Nos vero multas gentes novimus litteras scientes et Deo laudem tribuentes sua quaeque lingua. 8. Constat autem has esse: Armenos, Persas, Abasgos, Iberos, Sugdos, Gothos, Avaros, Tyrsos, Chazaros, Arabes, Aegyptios, Syros aliasque multas.³

---

et litterae Slavicae — liberatio captivorum, in Chazaria 200 captivos liberavit (VC 11), in Moravia et Pannonia 900, Romae autem invocatione s. Clementis multi captivi liberati sunt. Supra VC 9°.

XVI. — ¹Тризъязычною ересъ Sacerdotes Latini contendebant, solum tres linguas principales in liturgia licitas esse, atque liturgiam sl. fere haeticam dicebant. C. respondit hanc doctrinam (de tribus linguis) haeticam esse; ita etiam VC 18 et VM 6. Sacerdotes Latini disputationem vix sua sponte moverunt, sed potius C. eius occasione praebuit vel Slavicam liturgiam cum discipulis publice celebrando vel cum patriarcha Aquileiensi de hac quaestione tractando. Ad patriarchatum enim Aq. magna pars Slovenicae regionis atque pars Pannoniae (in meridie fluminis Dravi) pertinebat.

² A, G, O aliique plurimi cod.; solum quattuor cod. invicem dependentes: (Gregorius) Dialogus, i. e. Gregorius Magnus. LKM 122s e textu brevioris Vitae Cyrilli et Methodii (prolog) demonstravit, unice veram lectionem esse Gregorius Dialogus. Illa Vita enim narrat, adversarios s. Methodii, episcopos et presbyteros Francos »errorem Gregorii Dialogi« secutos esse.

³ Argumenta s. Cyrilli non proprie liturgiae nationalis necessitatem ostendunt, sed potius praedicationis christianae in omnibus linguis; ergo saltem licentiam vel convenientiam liturgiae nationalis. De hic enumeratis populis non constat, illos omnes liturgiam nationalem habuisse. In Persia liturgia Chaldaica florebat. Abasgi in Caucasia saec. IX regnum potens habebant; magna pars eorum religioni christianae adhaesit; cum Iberiis (Georgiis) communem liturgiam nationalem habebant (Hergenröther I, 476 et 538). Sugdaea (hodie Sudak), saec. IX archidioecesis in litore meridionali Chersonesi; in ipsa urbe multi Armeni habitabant (Golubinskij I, 1, 53 et I, 2, 815). De Gothis VC 8°.

Disputatio probabiliter e scriptis (commentariis) s. Cyrilli deprompta est. Talis scripta defenso liturgiae Slav. fere necessaria erat tum ad discipulos erudiendos et muniendos tum contra adversarios: talem scriptum commentarium C. et M. probabiliter papae proposuerunt. Vestigia eius in epistola Hadriani II *Gloria in excelsis Deo* (VM 8) et in litteris *Industriae tuae* ad Sventopulkum (a. 880) exstare videntur.

9. Si vero non vultis ab his intelligere, saltem e scriptura noscite iudicem. 10. David enim clamat, dicens: *Cantate Domino omnis terra, cantate Domino canticum novum* (Ps 95, 1). 11. Et iterum: *Jubilate Domino, omnis terra, cantate et exultate et psallite* (Ps 97, 4). 12. Et alibi: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi, et canat nomini tuo altissime* (Ps 65, 4). 13. Et iterum: *Laudate Deum omnes gentes, et laudate eum omnes populi* (Ps 116, 1), *et omnis spiritus laudet Dominum* (Ps 150, 5). 14. In evangelio vero loquitur: *Quotquot eorum receperunt eum, dedit iis potestatem filios Dei fieri* (Jo 1, 12). 15. Et iterum idem: *Non pro iis rogo tantum, sed et pro iis, qui credunt propter verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me et ego in te* (Jo 17, 20 s). 16. Matthaeus autem dixit: *Data mihi est omnis potestas in coelo et in terra; euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus, docentes eas servare omnia, quaecumque mandavi vobis; et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumationem saeculi* (Mt 28, 18—20) amen.⁴ 17. Et Marcus iterum: *Euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. 18. Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: In nomine meo daemonia eiicient et linguis loquentur novis* (Mc 16, 15). 19. Loquitur vero et vobis iterum legis doctoribus: *Vae vobis, scribae et pharisaei, hypocritae, quia clauditis regnum coelorum ante homines; vos enim non intratis et volentes introire in id, non sinitis* (Mt 23, 13). 20. Et iterum: *Vae vobis, scribae, quia tulistis clavem scientiae, et ipsi non introistis, et introire volentes prohibuistis* (Lc 11, 52).

21. Corinthiis vero Paulus⁵ dixit: *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem ut prophetetis; nam maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut et ecclesia aedificationem accipiat. 22. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quam vobis utilitatem faciam, nisi vobis loquar in revelatione aut in scientia aut in prophetia aut in doctrina? 23. Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id, quod canitur, aut quod citharizatur? 24. Etenim si incertam vocem det tuba, quis*

⁴ Amen ab auctore VC adiectum est.

⁵ Vix credibile est, Cyrillum integrum caput 14 (inde a v. 5) 1 ep. ad Corinthios citasse. In commentario Cyrilli probabiliter notatum est hoc caput (a v. 5), sed non exscriptum. Scriptor VC, non attendens, quos versus C. omiserit, integrum caput e versione iam existente transcripsit. Ceterae citationes biblicae in VC saepius liberae sunt; haec longa citatio autem apprime cum textu veteroslavico concordat, ergo e textu Slav. biblico deprompta est.

parabit se ad bellum? 25. Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? 26. Eritis enim in aera loquentes. 27. Tam multa enim, si continget, genera vocum (linguarum) sunt in mundo, et nullum eorum sine voce est. 28. Si nescio vim vocis, ero loquenti mihi barbarus et loquens mihi barbarus. 29. Sic et vos, quoniam estis aemulatores spiritualium, ad aedificationem ecclesiae quaerite, ut abundantis. 30. Et ideo loquens lingua oret, ut interpretetur. 31. Nam si orationem faciam lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. 32. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo in mente; psallam autem etiam mente. 33. Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet amen post tuam orationem, cum nesciat, quid loquaris? 34. Tu enim bene laudas, sed alter non aedificatur. 35. Gratias ago Deo, omnium vestrum magis linguis loquens. 36. Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum lingua. 37. Fratres, nolite pueri effici[!] mente, sed malitia parvuli estote, mentibus autem perfecti estote. 38. In lege scriptum est: Quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic excudicnt me, dicit Dominus (Is 28,11). 39. Itaque linguae non sunt in signum fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem non infidelibus, sed fidelibus. 40. Si ergo conveniat ecclesia universa in unum, et omnes loquantur linguis, intret autem aliquis idiota aut infidelis, nonne dicent, quod insanitis? 41. Si autem omnes prophetent, et intret aliquis idiota aut infidelis, convincitur ab omnibus et diiudicatur ab omnibus. 42. Et occulta cordis eius manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit. 43. Quid ergo est fratres? Cum convenitis unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsiam habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad aedificationem fiant. 44. Si quis lingua loquitur, secundum duos, aut ut multum tres et per partes, et unus interpretetur. 45. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. 46. Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri diiudicent. 47. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, primus taceat. 48. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur. 49. Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. 50. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, sicut in omnibus ecclesiis sanctorum (doceo). 51. Mulieres vestrae in ecclesiis taceant; non enim permittitur iis loqui, sed ut oboediant, sicut et lex dicit. 52. Si quid autem vo-

lunt discere, domi suae viros interrogent; turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. 53. An a vobis verbum Dei processit? An in vobis solis inventum est? 54. Si quis videtur sibi propheta esse aut spiritualis, cognoscat, quae scribo vobis, quia Domini mandata sunt. 55. Si quis ignorat, ignoret! 56. Itaque fratres aemulamini prophetare et nolite prohibere linguis loqui. 57. Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant (1 Cor 14,5—40). 58. Et iterum dicit: Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriam Dei Patris (Philip 2,11).⁶ Amen.⁷

59. His vero verbis et aliis pluribus confudit eos, et abiit, relinquens eos (Mt 16,4 e. a.).

XVII. — 1. Et certior factus de eo Romanus papa, accersivit eum.¹ 2. Et cum venisset Romam, obviam ei iit ipse apostolicus Hadrianus cum omnibus civibus, cereos ferentes, certiores facti,² quod sancti Clementis reliquias fert, martyris et papae Romani. 3. Et illico Deus miracula celeberrima perfecit ibi. 4. Nam paralyticus homo ibi sanatus est, atque multi alii a variis morbis liberati sunt, quin etiam captivi, Christi sancti Clementis³ nomine invocato, ab iis, qui eos ceperant, liberati sunt.⁴

⁶ Textus Slav. exacte reddit textum Graecum; Vulgata autem: in gloria est. Sensus: Christus est Dominus (Deus, rex).

⁷ Amen ab auctore VC adiectum prout supra n. 4. Clerus Aquileiensis et Venetianus quaestionem de liturgia Slavica dirimere non potuit; causa adeo gravis a papa ipso examinanda erat.

XVII. — ¹ E contextu VC concludi licet, s. Cyrillum et Methodium Venetiis invitationem papae accepisse. Si eam iam in Moravia accepissent, minime tam longe in Pannonia commorari potuissent. Relationem de C. et M. papae misit vel Kocel vel etiam adversarii vel ipsi ss. fratres mediantibus monachis Graecis Venetiis. Minime supponi potest, papam per quattuor annos nullum nuntium accepisse de tam gravi et fere novatorio labore apostolico ss. fratrum in confinibus patriarchatus Aquileiensis.

² Certiores facti deest in G, O et aliis. Ex his concludi potest, papam iam ante adventum ss. fratrum faventes nuntios de iis accepisse atque de reliquiis s. Clementis certiozem factum esse. Tam laetam solemnemque primam salutationem ex parte papae et Romanorum evidenter reliquiae s. Clementis potissimum moverunt.

³ G et O: Christi et s. Clementis.

⁴ VC 15²⁰; 11¹³ et 9⁰.

Post mortem Nicolai I (13. XI. 867.) Lambertus dux Spoletinus, factione imperatoris Ludovici adiutus, Romam occupavit et multos cives in exilium pulsit vel in carceres contrusit. Papa Hadrianus II statim post inthronisationem suam (die 14. decembris a. 867) ab imperatore liberationem captivorum imploravit (Mansi 15, 808). Primus liberatus est episcopus Gaudericus, magnus s. Clementis venerator, qui sollempni salutationi ss. fratrum iam aderat. Credibile est, multos captivos liberationem suam intercessioni s. Clementis tribuisse. Palaeoslav. VC hoc loco sobrietate narrationis superat Legendam It., quae de libertate captivorum tacet, at sanitates mirabiles exaggerat. OChP 1952, 121. Infra in appendice: Constantini philosophia atque honores praeavit.

5. Acceptis vero libris Slovenicis,⁵ papa consecravit et deposuit eos in ecclesia sanctae Mariae, quae dicitur Phatne,⁶ et cecinerunt cum iis⁷ sanctam liturgiam. 6. Deinde iussit papa duos episcopos, Formosum et Gondricum (Gaudericum),⁸ consecrare Slovenicos discipulos. 7. Et postquam consecrati sunt, statim⁹ cecinerunt liturgiam in ecclesia sancti apostoli Petri Slovenica lingua. 8. Et sequente die cecinerunt in ecclesia sanctae Petronillae.¹⁰ 9. Et sequente die cecinerunt in ecclesia sancti Andreae,¹¹ ac deinde in ecclesia magni doctoris gentium¹² Pauli apostoli; et (tota)¹³ nocte cecinerunt Slovenice (glorificantes, et sequente die iterum)¹⁴ liturgiam super sanctum (eius)¹⁵ sepulcrum, adiuti ab Arsenio episcopo, qui unus erat ex septem episcopis,¹⁴ et ab Anastasio Bibliothecario.

⁵ Libri liturgici. Cuius ritus? Missale (sacramentarium) certe ritus Romani. Agebatur enim de liturgia Slav. in partibus patriarchatus Romani. Intentio ss. fratrum certe erat, discipulis ordinatis et quaestione iurisdictionis (hierarchy) in terris Slavicis (praesertim in Moravia et Pannoniae) soluta, quam primum ad Slavos reverti. Romae liturgiam in multis ecclesiis cecinerunt. Igitur certissime libri Slavici ritus Romani iam exarati sunt, praesertim missale. Omnes hypotheses hoc negantes vel negligentes falsae sunt. Primum missale Slavicum ritus Romani, cuius partes in foliis Kievensibus superstites sunt, certe iam a. 867 vel saltem ineunte a. 868 exaratum est.

⁶ Graecum nomen ecclesiae (s. Mariae) ad Praesepe (hodie Maria Maior, M. Maggiore) in VC testatur, ss. fratres cum discipulis Romae in societate (milieu) Graeca conversatos esse; nomen Latinum nec explicationis gratia additur. Hanc ecclesiam Hadrianus II iam ante suum pontificatum prae ceteris diligebat. Hic »iugibus orationibus incumbibat«, hic inventus est illa die, qua papa electus est; »ab ecclesia, quae appellatur ad Praesepe, rapitur, trahitur, et ad Lateranense patriarchium certatim ac procerum et plebis multitudo deportatur« (Liber Pont. et Duchesne II, 173 s; PL 117, 1246 ss).

⁷ G, O, Ch alique plures: super eos (libros).

⁸ Vide supra Fontes Latini Lit.

⁹ Sic Ch, G, O.

¹⁰ Parva rotunda ecclesia s. Petronillae (usque saec. XVI) iuxta antiquam ecclesiam s. Petri.

¹¹ Hodie ecclesia s. Gregorii M. (in monte Coelio); s. Andreas est patronus Graecorum.

¹² G, Ch, O: doctoris oecumenici; multi codices utrumque omittunt.

¹³ A alique multi omittunt verba hic uncis inclusa.

¹⁴ Ex septem episcopis suburbicariis, consiliariis papae: (episcopi) cardinales. Arsenius, episcopus urbis Orte, saepe legatione functus est ad Francos, multum valebat tam apud Francos quam apud Nicolaum I, praesertim autem apud Hadrianum II. Eius nepos Anastasius Bibliothecarius s. Cyrillum magna admiratione et veneratione prosequabatur, prout eius epistola ad Gaudericum testatur. Arsenius et Anastasius igitur adversarios liturgiae Slav. (Romanos et Francos) compescere potuerunt.

Papa Hadrianus II ante suum presbyteratum pluribus annis in matrimonio vixit, ex quo filiam habuit; consensu uxoris Stephaniae matrimonio valedixit, ut vitae religiosae vacare posset. Etiam Arsenius ante sacerdotium cum uxore vixit, quae filium Eleutherium genuit. Die 7. martii 868 Eleutherius filium Hadriani necavit. Arsenius Roma fugit Beneventum, ut ab imperatore Ludovico veniam filio suo impetraret, at a militibus impetoris dure occisus est. Post aliquos menses etiam Anastasius utpote nepos Arsenii Roma aufugit

10. Philosophus autem non desinebat dignas laudes Deo agere cum suis discipulis de hac re. 11. Romani autem non cessabant adire eum et interrogare eum de omnibus, et explicationem duplicem et triplicem accipiebant ab eo.¹⁵ 12. Judeus vero quidam, item veniens, disceptabat cum eo, et dixit ei quondam: »Nondum venit Christus secundum numerum annorum, quibus dicunt libri et prophetae, a virgine nasciturum (eum) esse.« 13. Enumeratis ei omnibus annis ab Adamo secundum generationes, philosophus demonstravit ei accurate, eum venisse, et tot annos esse ab eo tempore usque ad praesens tempus.¹⁶ 14. Atque edoctum dimisit eum.

XVIII. — 1. Et assecuti sunt eum multi labores, et in morbum incidit. 2. Et ferens morbum per multos dies, vidit quondam Dei visionem et coepit canere ita: *De iis, qui mihi dixerunt, in domum Domini intrabimus, laetatus est spiritus meus, et cor exultavit* (Ps 121, 1; 15, 9). 3. Et indutus venerandis vestibus¹ ita permansit totum diem illum, gavisus et dicens: »Ab hoc tempore non sum ego neque imperatoris servus neque alius cuiuspiam in terra,² sed tantum Dei omnipotentis. 4. Non³ eram, et extiti, et ero in saecula, amen.«

5. Sequenti vero die sanctum habitum monasticum induit, et luce ad lucem accepta,⁴ indidit sibi nomen Cyrilli.⁵ 6. Et in hoc habitu permansit dies quinquaginta.⁶

(Hincmari Annales a. 868; Hergenröther II, 34; Perels 232—234. Inde *chronologia* statui potest, (Hergenröther II, 34; Perels 129 s; 229 ss). V. supra c. Codices Leg. Italicae, nota 11.

¹⁵ C. probabiliter in monasterio s. Praxedis iuxta ecclesiam M. ad Praesepe habitabat; hoc monasterium erat centrum religiosum Graecorum in Urbe. Hic quasi praelectiones theologiae et philosophiae habebat.

¹⁶ C. praeprius peritus erat demonstrare adventum Christi e prophetis et enumerare generationes usque ad Christum. VC 9 et 10 et 13.

XVIII. — ¹ Nonnulli putant *venerandas vestes* esse vestimenta pontificalia (episcopi) atque his verbis argumenta pro ordine episcopali s. Cyrilli fulciunt; at etiam vestes sacerdotales venerandae sunt.

² Hucusque revera erat legatus imperatoris eique addictus; ideo vota religiosa (monastica) nondum emisit, quamquam iam in monasterio Olympi olim vivebat. Hisce verbis autem votum religiosum expressit.

³ Ita G, Ch, O: A et alii multi loco negationis habent et.

⁴ Vocabulum *lumen* in hoc contextu vel ad habitum monasticum, vota monastica, vel ad nomina Constantinus et Cyrillus referri potest. Ast loco parallelo in Graeca Vita Clementis haud dubie ostenditur, *lumen* hic votum monasticum significari; ibi novum nomen monasticum non memoratur, sed solum habitus monachorum, »quem iam dudum desiderabat, sed ob modestiam tamquam... suas vires excedentem declinabat.« Constantinus enim, in aula Byzantina educatus et postea professor academiae aulicae constitutus, hoc munere ac gratitudine obligabatur ad legationes imperatoris suscipiendas, praeterea opus Slavicum suscepit; quibus diuturna mansio in monasterio impediebatur. Quam obligationem, votis monasticis iam emissis, expressit verbis (VC 18): »Ab hoc tempore non sum neque imperatoris servus neque alius cuiuspiam in terra.« Vota monastica igitur *lumen* dicuntur. Cur? Id verbis ritualis

7. Et cum appropinquaret hora, ut requiem acciperet et migraret in aeternas habitationes, sublatis manibus suis ad Deum, fecit orationem cum lacrimis loquens ita: 8. »Domine, Deus meus, qui omnes angelicos ordines⁷ et incorporeas vires creavisti, *caelum* autem extendisti (Ps 103,2) et *terram firmasti* (Ps 101,26; 103,5; 118,90) et omnia existentia ex nonexistentia in existentiam perduxisti,⁸ qui semper exaudis facientes voluntatem tuam et timentes te et servantes praecepta tua, exaudi meam orationem, et fidelem tibi gregem serva, cui praefeceras me, ineptum et indignum servum tuum. 9. Libera eos ab impia et pagana malitia eorum, qui loquuntur in te blasphemiam,⁹ et perde trium linguarum haeresim, et auge ecclesiam tuam multitudine, et omnes in unitate collige,¹⁰ et fac eximium populum¹¹ concordem in vera fide tua et recta confessione, et inspira in corda eorum verbum tuae doctrinae.¹² 10. Tuum enim est donum,

Graeci et Palaeoslavici explicatur; vota monastica enim secundus baptismus dicuntur. Quae verba occurrunt non solum in Palaeoslavico Euchologio Sinaitico (80 b, 15—16), sed etiam in novo Euchologio Graeco (editio Vaticana 1873, pg. 242). Baptismus autem in traditione Graeca lumen (*φωτισμός, φῶς*) dicitur. Igitur votis monasticis primo lumini (baptismo) alterum lumen quasi novi baptismi additur. — Vestes venerandae — *ἑσθονυγε rizy* habitum monasticum primi gradus — *malyj obraz, μικρόν σχῆμα*, significare possunt; habitus monasticus, in VC 18 *svetyj mōnišskskij obraz* dictus, est *velikyj obraz, μέγα καὶ ἀγγελικόν σχῆμα*. Hi duo gradus votorum demum exeunte saeculo VIII distinguiebantur; s. Theodorus Studita hanc distinctionem vituperabat atque asseverabat unum esse statum monasticum sicut unum baptismum. (PG 99, 941 et 1820).

Vestigia huius traditionis orientalis, vota monastica baptismo aequiparantis, etiam in occidente repetuntur apud s. Hieronymum, s. Bernardum, s. Thomam Aqu. e. a. usque hodie. Fusius in RA II (1944) 189—193; brevius in OChP (18) 1952, 130 s.

³ Nomen Cyrillus propterea, quia eadem littera incipit sicut Constantinus (VM 3°), vel etiam quadam ratione habita s. Cyrilli Alexandrini, cuius memoria in ecclesia Mariae ad Praesepe picturis musivis (e saec. V) de concilio Ephesino (431) celebratur, quam opinionem M. d'Herbigny in II Congressu studiorum Byzant. (Belgradii 1927) pronuntiavit.

⁴ Sermo panegyricus C. et M. c. 11 narrat, Cyrillum dies 55 in veste monastica permansisse; numerus 50 (sanctus) non est premendus.

⁷ Liturgia s. J. Chrys.: *τάγματα ἀγγέλων*.

⁸ e liturgia s. J. Chrysostomi: *ἐκ τοῦ μὴ ὄντιος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες* (praefatio); *ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγωγόν* (post epiclesim; similiter in trisagio).

⁹ ita G, Ch, O: at A et alii addunt: et ab omni multiloqua (VM 17¹⁻²) et haeretica lingua (loquente in te...).

¹⁰ Sic C. declarat spiritum et rationem liturgiae Slav. ut augeatur universalitas et unitas ecclesiae.

¹¹ *izredbny ljudi* allusio ad 1 Petr 2, 9 (genus electum), quod memoratur in liturgia s. Basilii ante consecrationem.

¹² G, Ch, O: filiationis (usynenija); A et alii cod. Russici: doctrinae (učenija), quae lectio suadetur Graeca Vita Clementis (bis verbum doctrinae laudatur) et verbis s. Pauli (1 Tim 5,17: verbum et doctrina) ac gravi testimonio breviori glagolitici urbis Novi (Croatia) approbatur. V. supra VC 1, nota 3.

si nos accepisti indignos ad praedicationem evangelii Christi tui, qui se accingunt¹³ ad bona opera et faciunt grata tibi. 11. Quos mihi dederas, tamquam tuos tibi reddo, rege eos forti tua dextera, et tege eos tegmine alarum tuarum (Ps 60,5), ut omnes laudent et glorificent nomen tuum, Patris et Filii et sancti Spiritus, amen.»

12. Deosculatus vero omnes sancto osculo, dixit: »Benedictus Deus, qui non dedit nos in captionem dentibus invisibilium adversariorum nostrum, sed rete eorum contrivit et liberavit nos (Ps 123,6 s) a perditione eorum.«¹⁴

13. Et ita obdormivit in Domino, quadraginta duos annos natus, mensis februarii decimo quarto die, indictione secunda, a creatione autem mundi sexies millesimo trecentesimo septuagesimo septimo anno (6377; post Chr. 869).

14. Et praecepit apostolicus¹⁵ omnibus Graecis, qui Romae erant, item et Romanis, ut cum cereis congregati super eum canerent et in funus eius prodirent, quale ipsi papae fecissent. 15. Quod etiam fecerunt.

16. Methodius vero frater eius, rogavit apostolicum dicens: »Mater nos obtestata est, ut uter e nobis prius moreretur, alter afferret eum in suum fraternum monasterium, et ibi eum sepeliret.«

17. Iussit vero papa poni eum in locello et claudi clavis ferreis; et ita tenuit eum septem diebus, parans ad iter.

¹³ A et alii: ostręsaasę acuentes se; G, O: podvizajušęee se.

¹⁴ Nicephorus, patriarcha Cpolitanus, obiit iisdem vere verbis prolatis, nempe: Benedictus Deus, qui non dedit nos in praedam dentibus eorum (adversariorum), sed liberavit nos et laqueum contrivit. PG 100, 153.

¹⁵ Apostolicus in hoc capite quinquies, VC 17 semel: apostolicus Hadrianus; in VM septies repetitur apostolicus, in LI sexies. Iam Gorskij observavit, hoc titulo primatum Romani pontificis efferrī. Saeculo IV Romae invaluit nominatio Sedes apostolica. Usus huius tituli Romae frequentissimus erat, in Oriente autem rarior. Curia patriarchatus Constantinopolitani saec. IX non solum sub Photio, sed etiam sub Ignatio aliisque Romae fidelibus patriarchis, hunc titulum sedis Romanae vitabat; sedem Romanam sedem veteris Romae appellare solebat. Cum nominatione Sedes apostolica iam saeculo IV titulus apostolatus vester connectebatur. Titulus apostolicus (dominus) saec. VI vel VII ortus est. Antiquissimum huius tituli testimonium est Liber diurnus Romanorum pontificum (edidit Th. Sickel 1889). Saeculis VIII et IX usus iam frequentior est, praesertim in monasteriis occidentalibus; inde huius tituli usus invaluit etiam apud monachos Graecos, quibus frequens cum Roma commercium erat, prout ex scriptis Theodori Studitae conici potest. Usus adiectivus (apostolicus dominus, apostolicus papa) multo frequentior est quam usus substantivus. Hic rarior usus relative frequentissimus est in VC et VM atque in Leg. Italica.

Dvornik 295-300 testimonium Libri diurni neglexit. Titulum Sedes apostolica, reapse (hodie adhuc) frequentissimum, a ceteris appellationibus non distinguit; neque ad distinctionem usus adiectivi atque substantivi attendit. Nonnulla correxit Th. Kurent in AAV 1937, 187-193. Respuenda est opinio, titulum apostolicus in Moravia iam a clero Germanico introductum esse.

18. Dixerunt autem *apostolico* Romani episcopi: »Quia postquam multas terras peragravit, Deus perduxit eum huc, et hic animam eius accepit, hic eum decet etiam sepultum esse, sicut venerandum virum.« 19. Et dixit *apostolicus*: »Propter sanctitatem eius et amorem, Romanam consuetudinem negligens, sepeliam eum in meo sepulcro in ecclesia sancti apostoli Petri.«¹⁶ 20. Dixit vero frater eius: »Quia me non audivistis, neque dedistis mihi eum, si vobis placet, iaceat in ecclesia sancti Clementis, quocum etiam hic venit.« 21. Iussit autem *apostolicus* ita facere.

22. Et iterum congregati episcopi, cum toto quoque populo volentes funus eius celebrare honorifice, dixerunt:¹⁷ »Aperiamus locellum et videamus (num sit totus),¹⁸ num quid demptum sit de eo.« 23. Et multo labore adhibito, non potuerunt aperire arcam, secundum Dei voluntatem. 24. Itaque cum arca posuerunt eum in sepulcrum ad dexteram partem altaris in ecclesia sancti Clementis, ubi coeperunt multa miracula fieri. 25. Quae cum vidissent Romani, magis se sanctimoniae eius et honori dederunt. 26. Et depicta imagine eius super sepulcrum¹⁹ eius coeperunt lumen alere super eum dies noctesque, laudantes Deum ita magnificantes eos, qui eum celebrant. 27. Illi enim est gloria et honor et veneratio in saecula saeculorum. Amen.

---

¹⁶ Non solum propter sanctitatem, sed etiam propterea, quia reliquias s. Clementis, proximi successoris s. Petri, Romam attulit.

¹⁷ Ita G, O; at A et multi alii: (iussit autem apostolicus ita facere) et iterum congregatis omnibus episcopis et monachis et cuncto populo, funus eius celebrare honorifice. Volentibus autem deponere eum (in sepulcro), dixerunt episcopi: Aperiamus...

¹⁸ Uncis inclusa desunt in G, O.

¹⁹ De hac imagine adhuc superstite et de sepulcro s. Cyrilli: Fr. Snopek (Sborník Velehrad. VI, 1896, 142 ss). L. Nolan, The Basilica of S. Clemente in Rome. 2 ed. Roma 1914. J. Wilpert, Die röm. Mosaiken und Malereien II (Freiburg, Herder 1916), 1021-1025. Idem, Malby v basilice sv. Klimenta. Kroměříž 1906.

VITA METHODII

Mensis Aprilis Sexta Die

MEMORIA ET VITA BEATI PATRIS NOSTRI

ET DOCTORIS METHODII

ARCHIEPISCOPI MORAVICI

RENE DIC PATER!

I. A. 1. Deus bonus¹ et omnipotens,² qui creavit³ a nonexistentia in existentiam⁴ omnia, visibilia et invisibilia,⁵ et ornavit omni pulchritudine, quam quis considerans, perpendens⁶ paulatim (vel paululum)⁷ ex parte⁸ potest intelligere et eum cognoscere, qui fecit talia opera mirabilia et multa. 2. E magnitudine enim et pulchritudine operum etiam generator eorum cognoscibiliter perspicitur (Sap 13, 5)⁹ — quem canunt angeli tersancta¹⁰ voce et omnes orthodoxi

I. A. — ¹ *blag* hic bonus significat, Patres et theologi communiter docent, bonitatem (*ἀγαθότης*), (et omnipotentiam) esse causam creationis. Sic iam Methodius Olympius et Gregorius Naz. (Sermo 38,9; PG 36, 320). M, P aliique: benignus.

² *Vsemogyj* hic originem occidentalem ostendit, utpote formatum iuxta Latinum *omnipotens*; in VC (c. 10, 12, 15, 18) solum terminus Slav. orientalis *vsedr'žitel'* occurrit pro Graeco pantokrator. Iam hoc vocabulum occidentale ostendit. VM 1 nequaquam stylum legendarum Byzant. imitari, sed ingeniose ad usum occidentalem adaptatum esse.

³ *stvoril* - fecit, creavit. VC 18⁵ et hodiernus textus Slav. liturgiae habet verbum *privěsti*; primigenus textus in Euchologio Sin. et Foliis Klievensibus *сѣтворити*.

⁴ *Καλοῦντος (θεοῦ) τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα*. Rom 4,17.

⁵ Visibilia et invisibilia. Symb. Nicaeno-Const. et Col 1, 16.

⁶ *Razmysl'jaja pomysl'jaj(a)*; P omisit *pomyšljaj*; LMat XXX censet, hoc verbum omittendum esse, ast certe servandum est.

⁷ *po malu* — paulatim, gradatim (ideo) accurate, attente. Ita T. Balan 181 (paulatim, gradatim) et LKM 295: attente. M, P non exacte: singulatim; ita M etiam in Lexico 361 pro hoc unico loco minus exacte notavit, secus autem solum paulatim admittit. Attendendum est ad locum parallelum VM 2 (in fine), ubi certe paulatim (consequenter: accurate) significat. Si vero attendimus ad i ante *po malu* (i po malu), aliter vertendum est; i hic solum quamquam, etsi (*καί*) notare potest, prout M 1870 expressit versione: *vel parum*. Vertendum est cum M (1870): *vel parum (etsi paulum)*. Patres Graeci (Greg. Naz. e. a.) quidem monebant, de Deo (i. e. de mysteriis) non praecipitanter et leviter, sed attente et considerate tractandum esse (VC 6⁶), attamen Sap 13, 1-9 et Rom 1, 20 ss inhaerentes docebant, cognitionem existentiae Dei sat facilem esse. Item i *po malu* VC 1⁶.

⁸ Ex 1 Cor 13, 9.

⁹ Sap 13, 5 (M, P minus recte: Rom 1, 20). Recensio Byz: e magnitudine pulchritudinis. Cod. Sin. (rec. Alexandrina): e magnitudine et pulchritudine; auctor huius c. VM ergo recensioem secutus est. Vocabulum *děl'ě* (operum)

praedicamus in sancta Trinitate, videlicet in Patre et Filio et sancto Spiritu, id est in tribus hypostasibus, quas possumus tres personas vocare,¹¹ at in una deitate. 3. Nam ante omnem horam et tempus et annum,¹² supra omnem rationem et intellectum incarnationem,¹³ Pater ipse Filium genuit, sicuti dixit Sapientia: *Ante omnes colles parturit me* (Proverb 8,25). 4. Et in evangelio dixit ipsum divinum Verbum purissimo ore, caro factum *novissimis temporibus* (1 Petr 1,20) propter nostram salutem:¹⁴ *Ego in Patre et Pater in me* (Jo 14, 11). 5. Ab eodem Patre sanctus Spiritus quoque procedit, sicuti dixit ipse Filius divina voce: *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* (Jo 15,26). 6. Hic Deus perfecit omnem creaturam, sicuti loquitur David: *Verbo Domini coeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis virtus eorum*. 7. *Ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* (Ps 32, 6, 9).

B. 8. Ante omnia creavit hominem *limum et terra* suscipiens, a se *animam inflans vitali inspiratione*¹ et orationis intellectum et liberam voluntatem² dedit, ut introduceret³ in paradysum. Praeceptum praecepit ei tentans, ut maneret immortalis, si id servaverit, si vero transcenderit *morte moreretur*,⁴ sua voluntate, non autem iussu divino.

9. Diabolus vero cum videret hominem ita honoratum atque evectum ad eum locum, de quo ipse sua superbia decidit, effecit ut

depromptum est e Sap 13, 1 et 7, *roditel'* autem e v. 3 (Vulg: generator). Eiusmodi selectio verborum e variis versibus vel locis parallelis biblicis in monumentis Palaeoslavicis frequens est, e. gr. in homilia Methodii Cloz 59-160. Cf. RA I (1943) 358 et 371. Similiter in sententiis VM e Gregorio Naz. depromptis.

¹⁰ Angeli hodie adhuc in liturgia J. Chrys. *tersancta voce* Deum laudant.

¹¹ Gr. Naz. saepe: tres hypostases vel personae: *ὑποστάσεις εἰ τιμι φίλονκαλεῖν, εἴτε πρόσωπα; ὑποστάσεων, εἴτιον προσώποις, δυοι φίλον*. (Sermo 39, 11; 42, 16; PG 36, 345 et 477; BV 1935, 12).

¹² M in versione 1870 omisit *annum*; P in textu arbitrarie om. *tempus*.

¹³ M *непльтьскѣмъ* (incarnali) erronee correxit in *непльтьскы* (incarnaliter), P errorem augens in textu om. *nad* (*supra*). Gr. Naz. effert, mysterium, quo Pater Filium genuit, etiam angelicum (incarnalem) intellectum superare et postea eundem locum Prov 8, 25 ac VM allegat (Sermo 29, 8 et 13; PG 36, 84 et 89).

¹⁴ Redemptio per Christum (VC 6°), quae idea in sequentibus pericopis huius c. minus extollitur. — Omnes citationes biblicae accurate congruunt cum versione vetere Slav. biblica, in aliis c. VM et VC autem citationes plerumque liberae ac e memoria sunt.

B. — ¹ Gen 2, 7.

² *samovlasty* etymol. versio Graeci *αὐτεξούσιον*. De eo nominatim tractat Methodius Olymp. in opere, a Photio excerpto et integrum solum in vetusta Slav. versione (saec. X) servato; ed. A. Vaillant, *Patrologia Orient.* t. 22, Paris 1930. Item apud Gr. Naz. *αὐτεξούσιον* saepe occurrit (PG 36, 632; 661 et 324 e. a.). M 1954 et P minus exacte: *voluntas*; M 1870 minus accurate: impertiens libertatem intrandi paradysum.

³ U et tres alii: *въведеть* (introduceret); duo: intraret.

⁴ saepe in s. scriptura.

transgrederetur praeceptum.⁵ 10. Et (Deus)⁶ e paradiso expulit hominem et ad mortem damnavit. 11. Et ab eo tempore exagitare coepti *diabolus* et tentare multis *insidiis*⁷ (Eph 6,11) genus humanum.

12. At non dereliquit Deus prae magna misericordia et amore hominem prorsus⁸, sed quovis anno et tempore elegit viros⁹ et ostendit hominibus opera et certamen¹⁰ eorum, ut illos imitantes omnes ad bonum excitarentur.

C. 13. Eiusmodi fuit *Enos*, qui *confisus est primus invocare nomen Domini*.¹ 14. *Henoch* autem postea *gratus Deo translatus est*.² 15. *Noe iustus inventus est in generatione sua*³ et a diluvio liberatus est in arca, ut iterum terra impleretur creatura divina et *ornaretur*.⁴ 16. Abraham post dispersionem gentium errantibus quidem omnibus, Deum cognovit et *amicus eius*⁵ appellatus est et promissionem accepit: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*.⁶ 17. Isaak ad effigiem Christi in montem ad sacrificium ductus est. 18. Jacob idola soceri delevit⁷ et *scalam vidit* a terra ad coelum, *angelos autem Dei ascendentes et descendentes per eam*,⁸ et in benedictionibus filiorum suorum de Christo praedixit.⁹ 19. Joseph in Aegypto populum nutrit, divinum se ostendens.¹⁰ 20. *Job Ausitidicum iustum, rectum et irreprehensibilem*¹¹ scriptura vocat, qui tentationem suscipiens et per-

⁵ Hominem invidia diaboli seductum esse, sat manifeste Gen 3 et Sap 2, 24, Gr. Naz. et Basilius (PG 31, 348; 36, 341) dilucide scribunt, diabolum non potuisse tolerare, hominem in eum locum evectum, de quo ipse decidit. BV 1935, 13.

⁶ deest in textu; M uncis inclusum add.

⁷ Къльнъз idem nomen in versione Slav. Eph 6, 11 (pro *μεθοδία*, insidias).

⁸ Sic etiam in anaphora liturgiae s. Basillii; *v konec* (prorsus) Graecum *eis telos*, quod in B (9 et 73 e. a.) saepe repetitur.

⁹ De creatione et lapsu hominis ac de misericordia Dei similia occurrunt in anaphora liturgiae s. Basillii; ibi multum de redemptione.

¹⁰ podvig.

C. — ¹ accurate a Graeca versione Gen 4, 26; ex hoc loco Genesis et ex contextu sequente (Henoch autem postea...) manifeste apparet, hic *Enos* esse legendum, ut U habet; V. supra textum Slav.

² Gen 5, 24; Hebr 11, 5; Eccli 44, 16; loco *translatus* slavistae erronee posuerunt: *mortuus*, quod et textui biblico primigeno et contextui nec non traditioni Judaicae et christianae contradicit.

³ Gen 6, 9 iunctum cum Eccli 44, 17.

⁴ Gen 2, 1.

⁵ Jac 2, 23; Judith 8, 22; Is 41, 8; 2 Par 20, 7; (VC 10°). *Drug* vel *socius* vel *amicus* significare potest; hic certe *amicus* vertendum est. Abraham merito *amicum Dei* dicit, pulchre s. Basilius explicat (PG 29, 752). M, P false verterunt *socius*. Hic insignis titulus catechetas occidentales fugit.

⁶ Gen 22, 18; 26, 4.

⁷ Gen 35, 2-4.

⁸ Gen 28, 12.

⁹ Gen 49, 8-12; 22-26.

¹⁰ Gen 41, 38 s.

¹¹ Job 1, 1.

pessus, benedictus est a Deo.¹² 21. *Moyses, cum Aaron in sacerdotibus Dei,*¹³ *Deus Pharaonis*¹⁴ appellatus est, et cruciavit Aegyptum;¹⁵ *populum Dei eduxit interdium nube lucida, noctu autem columna ignea.*¹⁶ *Et mare perripuit et transierunt per siccum,*¹⁷ Aegyptios autem submersit. Et in deserto inaquoso¹⁸ populo praebuit aquam, et pane angelico¹⁹ satiavit — et avibus. *Et locutus cum Deo facie ad faciem, quemadmodum potest homo cum Deo loqui,*²⁰ *legem populo dedit Dei digito scriptam.*²¹ 22. Josue Nave populo Dei terram distribuit hostibus debellatis. 23. Judices etiam multas victorias reportaverunt. 24. Divina gratia accepta²² Samuel regem unxit et constituit Domini verbo.²³ 25. *David mansuetudine*²⁴ *populum pavit*²⁵ et cantica divina docuit.²⁶ 26. Salomon, sapientia a Deo accepta maiore quam omnes homines, multa dicta bona edidit cum parabolis, quamquam ipse non perfectit.²⁷ 27. Elias malitiam hominum redarguit²⁸

¹² Job 42, 12.

¹³ Ps 98, 6.

¹⁴ Ex 7, 1. Haec Moysis appellatio apud Greg. Naz. saepissime occurrit (PG 35, 548; 833; 985; 35, 29 et 192 e. a.).

¹⁵ Greg. Naz. saepe repetit, Moysem Aegyptum vexasse (S. 11, 2; S. 43, 72; PG 35, 833; 36, 593).

¹⁶ Ex 13, 21; Ps 77, 14.

¹⁷ Ex 14, 29; Ps 77, 13.

¹⁸ Ps 77, 17 et 40; 105, 14; 62, 3; Lc 11, 24.

¹⁹ Ps 77, 25.

²⁰ Ex 33, 11.

²¹ Ex 31, 18. Omnes cod. *napisav* (part. pf. act: postquam scripsit); *M* monuit legendum esse *napisan* (part. pass.) prout legitur in Sermone panegyri. (pohvala) ss. C. M.

²² Eccli 46, 16.

²³ 1 Reg 8, 22.

²⁴ Davidis mansuetudo ex factis eius (e. gr. erga Saul) praeclare elucet et in s. scriptura ut eius nota propria laudatur. Ps 77, 70-72; 131, 1 Mach 2, 57.

²⁵ Ps 77, 71 s. Slavistae (recentissime etiam L) verbum *raspase* (ita *U*; 3 codices *spase*, unus *upase*) perperam intellexerunt; ad formandum aoristum verbo imperfectivo *pasti* praefixum est *raz* vel *u* vel *s*. Psalterium Sinaiticum (cod. antiquissimus) habet *upase*; item Mt 2, 6. Inde sequeretur, lectionem *upase* praefereendam esse; etiam *raspase* tolerari potest; *spase* autem falsum sensum (*salvare*) provocare potest, ut slavisti M 1854 et P accidit.

David pastor populi dicitur non solo sensu translato, quo reges in s. scriptura et apud Homerum nominantur, sed sensu eminenti, quia a grege in thronum evectus, pastoris mansuetudine regnavit atque hac sua indole omnes tribus populi firmiter colligavit.

²⁶ Altera nota regi David eminenter propria est eius mirabile ingenium poeticum religiosum, poesis sacra. David cantum sanctum condidit atque ad normam direxit. Poesis sancta cantusque religiosus est pars substantialis eius regni et cultus divini. Carmina Davidis populum fascinabant magnumque pondus politicum habebant quasi edicta ac programma regis. — Hic locus VM concinna arte enitet.

fame²⁹ et mortuum puerum resuscitavit³⁰ et igne de caelo verbo allato multos combussit³¹ et sacrificia cremavit mirabili igne, abominandos autem sacerdotes cum occidisset,³² ascendit in caelum in curru igneo et equis³³ discipulo largitus duplicem spiritum.³⁴ 28. Eliseus melote³⁵ (Eliae) accepta³⁶ duplicia miracula³⁷ fecit. 29. Ceteri prophetae suo quisque tempore mirabiles res futuras prophetaverunt. 30. Joannes,³⁸ magnus post hos mediator inter vetus testamentum et novum, baptistes Christi et testis et praedicator vivis et mortuis fuit. 31. Sancti apostoli Petrus et Paulus cum ceteris discipulis Christi, tamquam fulgur toto orbe permeato, illustraverunt totam terram.

32. Post hos martyres sanguinibus suis maculam³⁹ abluerunt, et successores sanctorum apostolorum,⁴⁰ imperatores baptizantes,⁴¹ multo certamine et labore paganismum destruxerunt.

D. 33. Silvester venerandus¹ cum trecentis et octodecim patribus magnum imperatorem Constantinum in adiumentum accipiens,² synodo prima Nicaeae convocata Arium vicit et damnavit eum et haeresim eius, quam excitabat contra sanctam Trinitatem, sicuti

²⁷ i. e. (sub finem vitae) non observabat.

²⁸ Obliti in versione Slav. NT corripere, arguere, redarguere, convincere significat. Mt 18, 15; Lc 3, 19; Io 3, 20; 8, 46; 16, 8; 1 Cor 14, 24; Eph 5, 11; Iac 2, 9 e. a. M sat apte: castigavit.

²⁹ 3 Reg 17, 1.

³⁰ 3 Reg 17, 17-24.

³¹ 4 Reg 1, 9-14.

³² 3 Reg 18, 20-40.

³³ 4 Reg 2, 11.

³⁴ 4 Reg 2, 9. Elias et Moyses in s. scriptura utriusque Testamenti ut maximi prophetae celebrantur; in VM igitur merito fusius laudantur.

³⁵ pallium; P et T. Balan textum cronee mutaverunt loco *milot* (melotes) *milost* (gratia) ponendo.

³⁶ 4 Reg 2, 13.

³⁷ minime negligendus parallelismus poeticus: duplex spiritus — duplicia miracula.

³⁸ Hic historia biblica abrupta vel truncata esse videtur, ne longitudo prooemii modum nimis excedat.

³⁹ Traditio christiana docet, martyrismum eandem vim expiandi et purgandi habere sicut baptismum. Gr. Naz. martyrismum celebrat: ἀμαρτίας καταλυτικός, κ-6 μου καθάρσιον (S. 24, 4; PG 35, 1173).

⁴⁰ *nastol'nici* sv. *apostol*, i. e. papae et episcopi, qui in immediate sequente elencho conciliorum laudantur.

⁴¹ Palaeoslav. part. pf. imperatoribus baptizatis, i. e. imperatoribus iuvantibus; indirecte innuitur idea imperii christiani. Infra in t. II: Elenchus conciliorum.

D. — Exempla Slavicorum elenchorum conciliorum LMat XLVII ss. LKM 55-59.

D. — ¹ У чьстѣно, M et L in fine и addunt.

² Concinne expressa idea imperii christiani: imperator protector, adiutor ecclesiae.

Abraham olim cum trecentis et octodecim vernaculis reges percusserat et a Melchisedek rege Salem benedictionem accepit et panem vinumque; erat enim sacerdos Dei altissimi.³

34. Damasus⁴ vero et theologus Gregorius⁵ cum centum quinquaginta patribus et cum magno imperatore Theodosio Constantinopoli confirmaverunt⁶ sanctum symbolum, id est credo in unum Deum, et Macedonium excommunicatum⁷ damnarunt eum et blasphemiam eius, quam loquebatur contra sanctum Spiritum.

35. Coelestinus et Cyrillus cum ducentis patribus et cum alio imperatore⁸ Ephesi Nestorium destruxerunt cum omni errore, quem pronuntiabat contra Christum.

36. Leo et Anatolius cum orthodoxo⁹ imperatore Marciano et cum sextentis triginta patribus Chalcedone Eutychii amentiam et errorem damnarunt.

37. Vigilius cum Deo grato¹⁰ Iustino et cum centum sexaginta quinque patribus quinta synodo congregata¹¹... scrutati damnarunt.

³ Gen 14, 18. Comparatio Silvestri cum Abraham innititur aequali numero episcoporum in concilio Nicaeno (a. 325) praesentium atque servorum Abraham. Medio aevo non raro occurrit, ast numquam in tali contextu et tali forma poetica rhytmica. Multo copiosiores elenchi Byzantini nullo verbo hanc comparationem memorant.

De numero episcoporum in primo concilio Nicaeno perite disserabat A. Feder in ZKTh 30, (1906), 172-178. In concilio primo Nicaeno circa 300 episcopi aderant. Numerus 318 ratione habita tot servis Abrahami occurrit apud Athanasium, Liberium, Hilarium post medium saeculum IV. Ultimis decenniis saeculi IV. iam fere omnes scriptores in hoc numero consentiunt. Comparationem cum servis Abrahami vivide evolvit s. Ambrosius exeunte saeculo IV. (De fide I. prol. 3; PL 15, 528 s; De Abrah. I, 3; 15 PL 14, 426 s); postea multi alii, at VM 1 supra omnes eminent.

⁴ Damasus papa in concilio a. 381 nec aderat, nec concilium approbavit; in Oriente demum in concilio Chalcedonensi (451), in Occidente autem demum saec. VI exeunte oecumenicis annumeratum est.

Neque in Oriente neque in Occidente exstat index conciliorum, qui tam constanti ordine primatum extollat. Papa constanter primo loco ponitur; totum opus concilii papae tribuitur, etsi papae concilia orientalia nec convocabant nec eis aderant. Res gestae igitur potius dogmatice collustrantur quam historice narrantur. Ipse *Lavrov* (LKM 59) concedit, auctorem VM hac in re elenchos Byzantinos mutasse. Ista proprietas eo egregius elucet, quia cum magna reverentia erga imperatores Byzant. sociatur.

⁵ Elenchi conciliorum Byzantini loco Gregorii (Naz.) hic patriarcham Nectarium nominant. Greg. enim ante finem concilii cessit.

⁶ V. supra textum Slav.

⁷ *otsékruše*, cf VC 11⁴, VM 17¹.

⁸ Theodosius II.

⁹ Titulus Byzantinus, mentem Byz. auctoris prodens.

¹⁰ *θεοσεπής* — titulus Byzantinus.

¹¹ Textus hic mutilatus suppleri potest e vetere Slavico conciliorum elencho breviore: ubicumque aliquis error detectus est, (scrutati damnaverunt). LKM 58.

38. Agathon apostolicus papa cum ducentis septuaginta patribus et cum venerando¹² Constantino imperatore in sexta synodo multas turbas oppresserunt expulsasque damnaverunt cum omnibus sociis illis,¹³ videlicet Theodorum Pharanicum, Sergium et Pyrrhum, Cyrum Alexandrinum, Honorium Romanum,¹⁴ Macarium Antiochenum ceterosque adiutores eorum, christianam vero fidem ad veritatem constituentes firmarunt.¹⁵

II. 1. Post hos autem omnes Deus misericors, qui vult ut omnis homo salvetur et in cognitionem veritatis perveniat (1 Tim 2,4), nostro tempore nostri populi gratia,¹ cuius nemo unquam curam gessit,² ad bonum opus excitavit doctorem³ nostrum, beatum Methodium,

¹² σεβαστός — mentem Byzantium prodit.

¹³ Palaeoslav. *συνὸν* *mniki* etymologice membra concilii significat, nempe membra synodorum monotheletarum a. 638 et 639.

¹⁴ Honorius papa illo tempore etiam Romae in elenchis conciliorum damnatis annumeratur. DTC 7, 124.

¹⁵ *utvǝrdiša* — firmaverunt, attente distinguendum est a *potvǝrdiša*, quo supra in secundo concilio (n. 6) symbolum fidei confirmatum esse dicitur. In textu Slav. non sine ratione hic aliud verbum ponitur; supra enim de approbatione symboli (formulae professionis fidei) agitur. Forma professionis fidei quidem approbari potest, christiana fides vero approbatione concilii non indiget, sed tantum firmitatem (*βεβαιῶ, σφειζῶ, ἀσφαλίζομαι*), ne concutiatur a haereticis. M. 1854 et P igitur non exacte verterunt eodem verbo *confirmaverunt* sicut supra de II concilio, etsi Latinum verbum *confirmare* per se etiam *firmare* significat; M 1870 autem item non exacte utrumque verbo *firmarunt* vertit; non enim utroque loco idem sensus est.

II. — ¹ Similiter VC 1.

² Auctor VM (et VC) magnum populi sui amorem manifestat.

³ Narratio vitae s. Methodii post longum prooemium hic incipit verbis: »Deus... *na dobryj čin* excitavit doctorem nostrum, beatum Methodium«. *Na dobryj čin* Miklosich a. 1854 vertit: *ad virtutem erexit*; a 1870 autem: *ad magnam dignitatem erexit*. Prima versio praeferenda est, loco *erexit* vero *excitavit* ponendum est. In 1. capite VC enim eodem verbo *vǝrdiše* narratur, Deum *excitasse* nobis doctorem (Constantinum); etiam aliis locis VC et VM atque in versione s. scripturae hoc verbum *excitare* (incitare) significat. Adiectivum *dobryj* autem solum *bonum*, non autem *magnum* (Miklosich) vel *altum* (Vašica) significare potest. Etiam contextus et loci paralleli sensum *ad virtutem, ad bonum certamen excitare* postulant.

Čin in VC et VM saepe *ordinem* vel *dignitatem* significat. In VM 2 autem fere *virtutem* vel potius *podvig* (certamen spirituale) significat; in VM 4 simili contextu legimus formam *podvig dobrj*. Idem sensus in sermonibus panegyricis s. Cyrillo et ss. Cyrillo et Methodio repetitur. In fine sermonis in laudem s. Cyrilli laudantur eius *činy* et *trudy* (labores) in altero sermone laudatur *dobryj podvig* utriusque fratris. Dictio *podvigj* i *trudy* in linguis Russica et Ecclesiastico-slavica frequentissima est (e. gr. VM 1: Successores ss. apostolorum *многѣмъ подвигомъ и трудѣмъ* paganismum destruxerunt). Inde innuitur, etiam *čin* coniunctum cum *trud* fere idem ac *podvig* significare.

Hi loci cohaerent cum s. Pauli verbis de *bono certamine* (*dobryj podvig*) 1 Tim 6, 12 et 2 Tim 4, 7. *Dobryj čin* indirecte etiam *dignitatem* quidem comprehendit, sed solum sensu spirituali de dignitate ac nobilitate animae virtute praeditae, de dignitate *honorum avitorum*, quos Cyrillus toties laudabat et studiose quaerebat. Ceterum ipsa dignitas episcopi, quam Methodius assecutus est, spiritualis est atque cum virtute connexa, similis dignitati apostolicae, quam s. Paulus *bonum certamen* (*podvig*) et *bonum opus* appellat: »Si quis

cuius omnes virtutes et certamina cum his Deo gratis viris singulariter comparare non erubescimus. 2. *Aliis enim par erat, aliis vero paulo minor, aliis autem maior facundos strenuitate superans, strenuos autem facundia.* 3. *Omnes enim imitatus omnium imaginem in se ostendebat, timorem Dei, praeceptorum observantiam, cum carnis castitate assiduas preces et sanctitatem, sermonem potentem et lenem, potentem in adversarios, lenem autem in eos, qui monita suscipiebant, severitatem,⁴ comitatem, misericordiam, amorem, constantiam et patientiam, omnia omnibus factus, ut omnes lucrifaceret (1 Cor 9,22).⁵*

4. Erat autem genere haud humili utrimque, sed admodum honesto et nobili, noto prius Deo et imperatori⁶ et omni Thessalonicensi regioni, sicuti et corporis forma excellebat. 5. Propterea vero etiam caudidici,⁷ amantes eum a puero, sermones honorificos faciebant, donec imperator cognita sagacitate eius, principatum eum tenere iuberet Slovenicum;⁸ dico autem ego, tamquam praevidens fore, ut

---

episcopatum (sacerdotium) desiderat, bonum opus desiderat.» (1 Tim 3, 1). *Dobryj čin* in VM 2 igitur *bonum certamen* significat. Ratione habita 1 Tim 3, 1 immo verti potest: Ad bonum opus excitavit; ast tenendo sensum boni certaminis et virtutis. Cf. RA II, 187—189.

⁴ *jarost' -ira, thymos* in psychologia patristica ac posteriore christiana significat illum appetitum sensitivum, qui in bonum arduum contra impedimenta adversa fertur; eodem sensu hodierna adhuc psychologia de appetitu irascibili loquitur. Ista *ira*, ex Dei ac proximi amore procedens, virtus christiana est; *ira* ut vitium capitale autem gr. *orgē*, Slav. *gněvъ* plerumque dicitur. Nostra versio (severitas) fere idem notat ac phrasis, Methodium potentem fuisse in adversarios operis apostolici. M 1854 ac Vašica *ira*, M 1870 autem *austeritas* (minus apte, quia haec vox inordinatos animi motus involvit). De quaestione philologica et ascetica perite disserit S. Zarin, *Asketizm* II (1907) 274—283.

⁵ Verba litteris cursivis exscripta e sermone Gregorii Naz. in memoriam s. Athanasii (S. 21,3; PG 35, 1085) deprompta sunt. Ex eodem sermone etiam forma et constructio citationis ex s. Paulo (1 Cor 9, 22); item VM 17⁹. Arte rhetorica s. Gregorii Naz. ergo auctor VM usus est, ut longam introductionem theologiam cum ipsa biographia s. Methodii coniungeret; ad eundem Gregorium recurrit in ultimo (17) capite, ut vitae Methodii descriptionem rhetorice concluderet ornaretque. Totus margo (Rahmen) theologicus et rhetoricus VM igitur plus minus e s. Gregorio Naz. assumptus est. Etiam introductio (VM 1) quaedam vestigia s. Gregorii Naz. manifestat, Gregorius Naz. tales solemnes longasque rhetoricas introductiones usurpare solet, ita praesertim in sermone de s. Athanasio, quem sermonem auctor VM manifeste imitatur.

⁶ Pater Cyrilli et Methodii amicas relationes cum aula imperatoris habebat, prout e VC 2⁴ concludere licet.

⁷ *γάρχι* U et 5 alii codices; hanc lectionem M aliique praeferunt; Duo cod. *Γάρχι* Graeci, quam lectionem LKM 300 praefere videtur, at vix probari potest; postea LMat 70 cum M consentit.

⁸ *kneženje — dežovlja* (VC 4¹⁷); praefectus provinciae probabiliter ad flumen Strymon (Struma) in confinibus hodiernae Bulgariae et Jugoslaviae. Hic et in breviori (prolog) VM munus. Methodii exacte notatur (knez, archon); in Sermone panegyrici ss. C. et M. ac in Historia Chilandarica autem minus accurate — strategus. Isti duo gradus expresse distincti sunt in VC 4¹⁷⁻¹⁸.

eum doctorem Slovenis mitteret et primum archiepiscopum, ut omnes mores Slovenicos disceret et assuefieret iis paulatim.

III. 1. Peractis autem in illo principatu annis multis¹ et videns multas turbas inordinatas in hac vita, transmutavit terrestrium tenebrarum voluntatem caelestibus cogitationibus. 2. *Nolebat enim preciosam animam inquietare rebus non manentibus in aeternum.*² 3. Et data occasione principatu se abdicavit; et profectus in Olympum, ubi patres vivunt sancti, tonsus est et induit nigra vestimenta.³ Et erat oboediens cum humilitate et perficiens omnem pleniter monasticam regulam et in libros incumbens.

IV. 1. Cum vero occasio talis contigisset, misit imperator philosophum fratrem eius ad Chazaros et is eum sumpsit secum in auxilium. 2. Erant enim ibi Judaei christianam fidem admodum blasphemantes.¹ 3. Ille vero dicens: »Paratus sum pro christiana fide mori«,² non detrectavit sed profectus servivit tamquam servus minori fratri, subiiciens se ei. 4. Hic vero oratione, philosophus autem verbis vicit eos et (ambo) pudore eos affecerunt. 5. Cum vero imperator et patriarcha certamen eius bonum vidissent in *via Dei*,³ cogere eum voluerunt, ut eum ordinarent⁴ archiepiscopum in nobili loco, ubi opus est tali viro. 6. Cum ille autem nolluisset, coegerunt eum et constituerunt eum abbatem⁵ in monasterio, quod vocatur Polychron,⁶

III. — ¹ Nonnulli putant Methodium circa decem annos principis (archontis) munere functum esse; ita legitur in prologo s. Methodij (proložno žitie). LMat 103.

² Haec sententia libere translata est e sermone s. Greg. Naz. in honorem s. Athanasii (Sermo 21, 6; PG 35, 1088). *чистыя душа veneranda, nobilis generosa anima — τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον*. VC 4¹⁹ et 9³⁻⁶. M 1870 false: noluit animam *pretiosam perdere*; M 1854 loco *perdere* optime: *inquietare*. M 1870 textum arbitrarie correxit et loco *στέρησι* (στέρησι — tumultus, murmur) *στέρησι* posuit. Comparatio cum VC 4 et 9 atque cum Greg. Naz. nostram versionem approbat.

³ Habitus monasticus, Methodius est eius nomen monasticum. Nomen, quo antea in mundo vocabatur, ignoramus; forsitan Michael (sic in Historia Chilandar.) vel Manuel, quia iuxta usum illius temporis nomen monasticum eadem littera incipiebat ac nomen in mundo. Olympus VC 7¹.

IV. — ¹ VC 8-11 de auctoritate Judaeorum et Saracenorum apud Chazaros testatur; VM solum Judaeos memorat, quia reapse plus valebant quam Saraceni (VC 8¹), prout etiam VC narrat.

² Constantinus ante missionem ad Arabes VC 6: »Cum gaudio proficiscor pro christiana fide. Quid enim mihi est dulcius, quam pro s. Trinitate vivere et mori?«

³ Mt 22, 16; Mr 12, 14; Lc 20, 21; Baruch 3, 13; Act 18, 26.

⁴ *ordinare* hic potius *constituere* notat.

⁵ igumen — *ηγούμενος*.

⁶ Polychron, monasterium prope Olympum in Bithynia. *Dvornik* 211. LKM 61.

cui reditus sunt viginti quattuor modii⁷ auri, at patres plus quam septuaginta in illo sunt.

V. 1. Factum est autem illis diebus, Rastislav, princeps Slovenicus cum Sventoplko¹ miserunt e Moravia ad imperatorem Michaellem, loquentes ita:² 2. »Dei misericordia bene valemus. Et venerunt ad nos doctores christiani multi ex Italia et e Graecia et e Germania, docentes nos diverso modo; verum nos Sloveni rudes homines et non habemus, qui nos instituat in veritate et sensum explicet. 3. Faveas, domine, mitte igitur talem virum, qui nos ad omnem iustitiam (Mt 3, 15; Act 13, 10)³ dirigat.«

4. Tunc imperator Michael dixit philosopho Constantino: 5. »Audisne philosophe hunc sermonem? 6. Alius hoc non potest perficere nisi tu. 7. Ideo en tibi munera multa et assumpto fratre tuo abbate Methodio, proficiscere. 8. Nam vos estis Thessalonicenses, et Thessalonicenses omnes pure Slovenice loquuntur.«⁴

9. Tunc non ausi sunt repugnare Deo atque imperatori, secundum verbum sancti apostoli Petri, sicut dixit: »Deum timete, regem honorificate« (1 Petr 2, 17). 10. Sed magna re audita in preces incubuerunt cum aliis, qui erant eiusdem sententiae⁵ ac ipsi. 11. Et tum revelavit Deus philosopho Slovenicas litteras et illico constructis litteris et sermone composito, iter aggressus est Moravicum, assumpto Methodio. 12. Coepit autem iterum humiliter obtemperans servire philosopho et docere cum eo. 13. Ac tribus annis elapsis reverterunt e Moravia⁶, postquam discipulos instituerunt.

⁷ Mensura ponderis? Locus obscurus.

V. — ¹ VC 14².

² VM supponit VC notam esse eius lectoribus. Ideo illa, quae in VC iam dicta sunt, vel omittit vel breviter tantum tangit, nonnulla autem supplet; ita hic in litteris Rastislavi narrat quaedam in VC omissa.

³ Slovo III, 87—89.

⁴ Ergo iam sat innotuit Cyrillum et Methodium optime callere linguam Slavicam.

⁵ VC 14⁹. N. Nikolskij et E. Golubinskij ex his verbis acute deducunt, viros litteras Slavicas probantes raros et exceptionem fuisse.

⁶ Nonnulli historici recentiores (Lapôte, Dvornik e. a.) ex his verbis deducunt hypothesim, ss. fratres intentionem habuisse revertendi Constantinopolim; sed philologi Slav. fere omnes strenue negant, e verbis VM hanc hypothesim deduci posse. C. et M. certe iam in Moravia, certissime autem in Pannonia perspexerunt, iter Romam necessarium esse; Pannonia et Moravia enim ad patriarchatum Romanum pertinebant.

N. K. Nikolskij (*Izv. russ. jaz. i slov.* 1928, pg. 415 s) disertissime praedicat, ss. C. et M. in Moraviam ituros, iam Constantinopoli in animo habuisse, e Moravia Romam proficiscendi. Ideo reliquias s. Clementis secum tulisse. Quae reliquiarum translatio ideam ecclesiae unitatis universalis amicumque erga Romam mentem in ss. fratribus eorumque discipulis efficaciter fovisse. Hanc sententiam etiam Lavrov (*LKM* 63) suam fecit, qui censet, reliquias s. Clementis

VI. 1. Certior autem factus de talibus viris *apostolicus*¹ Nicolaus accersivit eos, desiderans videre eos tamquam angelos Dei. Benedixit doctrinam² deposito Slovenico evangelio in altari sancti Petri apostoli. 2. Et consecravit presbyterum³ beatum Methodium. 3. Erant autem quidam multi homines, qui vituperabant Slovenicas litteras, loquentes: »Dedecet ullum populum habere litteras suas praeter Hebraeos, Graecos et Latinos, secundum Pilati inscriptionem, quam in cruce Domini scripsit.« 4. Quos papa Pilaticos⁴ et trilingues vocans damnavit. Et mandavit cuidam episcopo, qui eodem morbo laborabat,⁵ ut consecraret ex discipulis Slovenicis tres presbyteros et duos lectores.

nequaquam Moravis vel Pannoniensibus, sed Romae destinatas fuisse. Ita explicat, cur nec VC nec VM dicat, ss. fratres has reliquias in Moraviam secum tulisse. Profecto gravis consensus duorum peritorum de partium studio non suspectorum.

Nemo negare potest, ss. fratres in animo habuisse, rebus ecclesiasticis vel compositis vel componendis, Byzantium revertendi, non tantummodo ut missionarii imperatoris Byzantini, sed etiam desiderio vitae monasticae fugaque honorum ac turbarum ducti. Dignitatem episcopalem minime ambiebant; aliquos e discipulis episcopos constituere intendebant, quemadmodum LIT innuit. Idem fons memorat, ss. fratres consilium habuisse, domum revertendi. Utriusque itineris (et Romam et in patriam) intentio itaque distinguenda conciliandaque est. Historicorum autem est potius de factis quam de intentionibus disputare. At factum itineris Romani certo constat. V. supra c. Codices Leg. Italicae, nota 11.

VI — ¹ VC 18¹⁵.

² Auctor VM iam in antecedentibus capitibus sat manifestavit, se VC notam supponere, eius narrationem non repetere, sed potius supplere. VC 17 papam Nicolaum I nomine non memorat, sed solum Hadrianum. VM autem Nicolaum I nominat atque ita VC supplet; brevitati autem nimis studendo, nomen Hadriani II ita incongrue omittit, ut lectores suos, VC non noscentes, in errorem inducat, Nicolaum ss. fratres Romae salutasse eorumque doctrinam approbasse. Forsan hic quaedam verba ob culpam librariorum exciderunt. Sed minime probari potest, auctorem VM ex ignorantia haec confudisse.

³ *popovstvo* — *λεωσόβνη* per se etiam ordinem episcopatus significare potest (VC 4²⁹), sed contextus hunc sensum vix patitur; in fine huius c. *pop* praesbyterum significat atque VM 8 de ordinatione episcopali s. Methodii narrat. Praeterea pro ordinatione episcopali longior praeparatio necessaria est; prius et potius Cyrillus ad episcopatum evehi potuit. Traditio veteroslavica testatur, Methodium demum post obitum Cyrilli episcopum ordinatum esse; ita Sermo panegyricus in honorem C. et M. narrat, Methodium a papa primum ordinatum esse *na presbiterstvo* (id certe est idem ac *popovstvo* VM 6), post Cyrilli mortem autem *na arhiepiskopstvo*.

⁴ Pilaticos et trilingues C. adversarios liturgiae Slav. appellavit; hic hoc papae tribuitur, quia doctrinam Cyrilli eiusque libros liturgicos approbavit.

⁵ E duobus episcopis, nempe Gauderico et Formoso (VC 17⁶), qui discipulos Constantini consecraverunt, unus morbo *trilingui* laborasse dicitur. Quis? Profecto Formosus, vir fortis ac fere contumax, qui in Bulgaria a. 866 et 867 severe ritum Romanum introducebat, Byzantinum autem reprimebat. Gaudericus a Hadriano II exilio imperatoris Romani liberatus ac Constantino et s. Clementi magna reverentia gratitudineque devotus, liturgiam Slavicam profecto palam non reprobabat; si forsam eam non toto pectore approbabat, saltem tacite eam tolerabat, nec papae nec Constantino resistebat.

VII. 1. Post dies vero multos philosophus in iudicium iturus dixit ad Methodium fratrem suum:¹ 2. En, frater, nos consortes² eramus, eundem sulcum prementes; atque ego in agro cado die meo terminato.³ 3. Tu quidem amas montem⁴ valde; tamen montis gratia noli relinquere magisterium tuum.⁵ Quo equidem magis salvus fieri potes?⁶

VIII. 1. Kocel autem mittens ad apostolicum rogavit Methodium doctorem nostrum, ut eum sibi cederet. 2. Et dixit apostolicus: »Non tibi soli tantum, sed etiam omnibus partibus illis Slovenicis mitto eum doctorem a Deo et a sancto apostolo Petro¹ principe (prothrono)² et clavigero³ regni caelestis.«

3. Et misit eum, postquam scripsit epistolam hanc:

4. Hadrianus, episcopus et servus Dei,⁴ Rastislavo et Sventopulco et Koceli.

VII. — ¹ Sequitur pulcherrimum carmen s. Cyrilli.

² supruza — *δηδύρες* pulcherrima imago de duobus bobus ad unum aratrum iunctis; eadem vivace imagine Greg. Naz. suam erga Basilium amicitiam depingit (S. 43, 24; PG 36, 529). Brevem separationem post Basilii discessum Athenis ita deplorat: Quasi unius corporis in duas partes sectio; aut boum, qui simul nutriti sunt atque idem iugum traxerunt, disiunctio, lugubre invicem mugientium.

Suprug (сoppyг) in Palaeoslav. versione Lc 14, 19 dicitur *iugum boum*. Gorskij notavit, vocabulum *suprug* forsam dependere ab ep. s. Pauli ad Philip. 4, 3: germane compar (*σύνζυγε*). In Sermone panegyri. C. M. ss. fratres dicuntur *supružnika* (consortes) apostolorum.

³ Forsan allusio ad Mt 20, 12 et Jo 9, 4.

⁴ *Mons* antonomastice pro Olympo, sicut Israëlitis mons interdum *Sion* significabat.

⁵ Supra nota 3. ad VC 1 (Učitelj-doctor).

⁶ M in fine signum interrogationis ponit: Qua enim re melius potes salvus fieri? De intentione in monasterium montis Olympi revertendi v. supra c. 5⁶.

VIII. — ¹ Munus legati apostolici. Probabiliter fragm. epistolae ad Kocel.

² *nastolnikъ* saepius *successor* (ita VM 17⁵ et 1, 3⁷) significat; *Snopek* (List Hadriana, 18) recte monuit, *рѣвѣжѣ* i *nastolnikъ* reddere Graecum titulum s. Petri *πρωτόθρονος*; eum secutus est LKM 304: *pervoprestolnik*. P, M alique erraverunt. Eodem sensu hoc vocabulum occurrit in Slav. Patrico Sinaitico saec. XI (J. Sreznevskij, *Materialy* II, 337), nempe pro *πρωτόθρονος*. M. Kos in epistolis Nicolai I invenit versionem Latinam expressionis *прѣвѣжѣ* *nastolnik* — primus sessor (RA II, 1944, 275 s).

M. Kos in RA II (1944) approbavit opinionem, haec verba esse fragmentum epistolae Hadriani II principi Kocel.

³ *κλειδοῦχος* apud Graecos Patres et in liturgia saepius, *claviger* (apud Latinos) rarius, sed in epistolis Hadriani II iterate: coelestis claviger (ad Lotharum, PL 122, 1259), coelestis regni claviger (Ad proceres Lotharii, o. c. 1296). Non solum eadem verba, sed potius idem sensus eademque constructio hic et in aliis epistolis Hadriani saepe occurrentes (Petrum per papam loqui et praecipere; o. c. 1296 et 1312 e. a.), innuunt hoc esse fragm. epistolae. Claviger etiam in epistola Stephani V (885) atque in commonitorio (885) de eadem causa recurrit.

⁴ Abbreviatus titulus: *Servus servorum Dei* plenius in Sermone panegyri. CM: рабъ всѣмъ рабомъ божіемъ.

5. *Gloria in altissimis Deo et in terra pax, in hominibus bona voluntas*⁵ (Lc 2,14). 6. De vobis spiritualia⁶ audivimus, quae quidem sitiebamus cum desiderio et precibus propter vestram salutem,⁷ quomodo excitavit Dominus corda vestra, ut eum quaereritis, et ostendit vobis, non solum fide, sed etiam bonis operibus oportere Deo servire. 7. Nam fides sine operibus mortua est (Jac 2,26). Et deficiunt (desciscunt) illi, qui putant se nosse Deum, factis autem eum abiciunt (Tit 1,16).⁸

8. Non enim solum apud hunc episcopalem thronum rogastis doctorem,⁹ sed etiam apud pium¹⁰ imperatorem Michaellem. 9. Et misit vobis beatum philosophum Constantinum cum fratre, dum nos nondum potueramus.¹¹ 10. Illi autem cognovissent ad apostolicam sedem pertinere vestras regiones, contra canonem nihil fecerunt,¹² sed ad nos venerunt etiam sancti Clementi reliquias ferentes.

11. Nos autem triplici gaudio repleti, statuimus scrutati,¹³ mittere Methodium, postquam eum cum discipulis ordinavimus,¹⁴ filium¹⁵ quidem nostrum, in vestras regiones, virum perfectum intel-

⁵ Sic pauci cod. Graeci; Vulgata: pax hominibus bonae voluntatis. Hic hymnus angelicus in aliis epistolis Hadriani II iterate citatur (a. 868 et 869) non quidem in initio, sed tamen in introductione tamquam quaedam tessera eius pontificatus (ad Ludovicum regem, PL 122, 1263 s; ad episcopos in regno Caroli C. o. c. 1293).

⁶ *Spirituales* a s. Paulo (1 Cor 2, 10-15; Gal 6, 1) dicuntur christiani in religione et vita christiana iam progressi; hoc sensu etiam Hadrianus II ad episcopos (o. c. 1293). In Sermone panegyri. conveniens paraphrasis: *spiritualia gaudia* quod cum initio et cum al. 3 (triplici gaudio) congruit.

⁷ M concinne: quae cum desiderio et precibus vestrae salutis gratia sitiebamus. Sermo panegyri.: spiritualia gaudia, quae habetis ad salutem.

⁸ Similiter LKM 304; M autem non animadvertit cit. biblicam ac minus exacte vertit.

⁹ Fide dignum est, Rastislaum etiam apostolicam sedem rogavisse, ut sibi mitteret missionarios et episcopum independentem ab hierarchia Germanica.

¹⁰ Tritus titulus imperatoris Byz.

¹¹ Доспѣхомъ eundem sensum verbum *dospeti* in lingua Serb. et Croat. habet. LKM 304 paraphrasi exacta: перше ниѣ ми встигли надислати kogosъ. M 1870 minus recte: priusquam nos veniremus.

¹² Haec enuntiatio Romanae iurisdictionis est non spernendum argumentum authenticitatis huius epistolae.

¹³ испытаніе scrutatio fidei et morum praesertim ante ordinationem episcopalem necessaria atque illa aetate stricte praescripta erat.

¹⁴ Nonnulli putant hic agi de ordinatione Methodii ad episcopatum. Ad presbyteratum enim iam in eunte a. 868 promotus est; a. 868 enim papa potius Cyrillum ad Slavos mittere statuit.

¹⁵ Si M. iam episcopus et legatus apostolicus erat, hic ponendus esset titulus *frater noster*.

Quaestionem de tempore ordinationis episcopalis s. Methodii arduam esse, nemo negat. M. Kos (o. c. 285) censet, titulum filius noster loco frater noster impossibilem non esse. Idem non ambigue asserit L. Santifaller in Zgod. časopis VI/VII (1952/53) 250 et 257. At quaestione de titulo doctor explicata, probabilis est opinio, Methodium demum post reversionem e Pannonia episcopum consecratum esse.

ligentia et orthodoxum, ut vos doceret, prout rogastis, interpretans libros in linguam vestram, secundum totum ecclesiasticum ordinem plene et cum sancta missa (id est cum liturgia)¹⁶ et baptismo,¹⁷ quemadmodum coeperat philosophus Constantinus, divina gratia et precibus sancti Clementis.¹⁸

12. Item si quis alius potuerit digne et orthodoxe interpretari, sanctum et benedictum sit a Deo et a nobis et ab omni catholica¹⁹ et apostolica ecclesia, ut facile praecepta divina ediscatis.

13. Hanc unam servate consuetudinem, ut in missa primo legant apostolum et evangelium Romane,²⁰ dein Slovenice,²¹ ut expleatur verbum scripturae: *Laudabunt Dominum omnes gentes* (Ps 116,1), atque alio loco: *Omnes loquentur linguis variis²² magnalia Dei, prout dedit illis sanctus Spiritus respondere.*²³ (Act. 2,11 et 4).

14. Si quis vero ex congregatis apud vos doctoribus et prurientibus aures et a veritate avertentibus in errores (2 Tim 4,31),²⁴ inceperit audacter aliter seducere vos, vituperans libros linguae vestrae, excommunicetur, non solum a communione, sed etiam ex ec-

¹⁶ Glossa librarum orientalis, verbum missa explicans. VM 11^a.

¹⁷ His verbis innuitur, terminum *tajna služba* VC 15^a significare posse euchologium, missale et rituale comprehendens, ast minime rituale sensum hodierno.

¹⁸ Animadversio gravis; s. Clemens patronus unitatis universalis. VC 8^a.

¹⁹ Katholikia; posterior textus symboli Nic. — Cp. *sobornaja*. SR 10, 1957, pg. 14-33.

²⁰ Romane per se graecismus est, in scriptis Anastasii Bibliothecarii, qui hanc epistolam dictavit non raro occurrens. M. Kos o. c. 287.

²¹ Pauci historici et slavistae (Vondrák, Hybl, Hauptmann) putant, hanc limitationem contradicere sequentibus citatis biblicis. Ast perperam. Lectio apostoli (lectionis) et evangelii lingua Slavica et Latina universalitatem potius auget quam limitat. Ita olim (saec. IX etiam) Cpoli festis maioribus lectio et evangelium etiam lingua Latina recitabantur; hunc usum Constantinopolitanum papa Nicolaus I in ep. ad Michaellem imp. (865) memorat. Mansi 15, 191; PL 119, 932. Analogice hodie adhuc Romae et in Oriente fit.

²² ita Vulgata; textus Graecus *τέρας* (JIC 1939, 7).

²³ ἀποφθέγγεσθαι — eloqui; οὐβέσσαντι forsan inexacta (etymologica) versio Graeci ἀποφθέγγεσθαι quod in versione biblica vsi. verbo *prověščavati* vertitur (uberius de hoc egi in JIC 1939, 14).

²⁴ S. Paulus vituperat christianos venturi temporis, cum sanam doctrinam non substinebunt, sed ad sua desideria sibi eligent magistros, prurientes auribus; tales christiani aures avertent a veritate et ad fabulas convertentur. Hic autem sensus rhetorice accommodatus et paululo mutatus est: falsi magistri non a populo eligentur, sed ipsi se intrudent, fideles seducent eorumque aures a veritate ad errores avertent. Fr. Snopek (84-89) false supponit, hic mala fide (tendentiose) errores loco fabulis positos esse. Sed haec rhetorica accommodatio certe sensum minus mutat quam memorata mutatio totius loci. JIC 1939, 29.

In epistolis pontificum Nicolai I, Hadriani II, Ioannis VIII, in quibus Anastasium B. partem habuit, epistola 2. ad Timotheum frequenter citatur. M. Kos o. c. 289.

clesia,²⁵ donec se correxerit. 15. Isti enim sunt lupi, non autem oves,²⁶ quos convenit a fructibus eorum cognoscere (Mt 7,15 s) et cavere ab iis.

16. Vos autem filii carissimi, audite praecepta Dei, nec repudiatis institutionem ecclesiae, ut inveniamini veri adoratores Dei, Patris nostri caelestis, cum omnibus sanctis.²⁷ Amen.²⁸

17. Excepit autem eum Kocel cum magno honore, et iterum misit eum ad apostolicum et viginti viros, honorabiles homines, ut eum sibi ordinaret in episcopatum²⁹ in Pannonia in sedem sancti Andronici, apostoli e septuaginta,³⁰ quod factum est.

²⁵ Textus Slav. corruptus est. Librarii non intellexerunt pannonicum въсоудъ (communio). Sahmatov (ASPh 27, 141 s) proposuit reconstructionem не тъкмо въсоуда нъ и цркве excommunicetur non tantum a communione sed etiam ex ecclesia. Hanc reconstructionem omnes fere slavistae approbaverunt. V. supra textum Slav. VM. Excommunicatio saec. IX (usque ad saec. XIII) frequentius exclusionem a communione eucharistica (ergo hoc sensu etymologice explicanda est), rarius strictam excommunicationem (anathema) sensu hodierno significabat. In epistolis Nicolai I, Hadriani II ac Ioannis VIII frequenter occurrunt similes formulae: a communione (corporis et sanguinis I. Christi) et ad omni christianorum societate separatus. Quae formulae iuris ecclesiastici nequaquam strictam excommunicationem (anathema) sensu hodierno expriment. M. Kos o. c. 291 s.

²⁶ Allusio ad verba Christi: Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos (Mt 7, 15 s). Verba apprime congruunt cum hymno, quem angeli coram pastoribus ad Betlehem cecinerunt. Pastores, oves, pax, lupi, discordia, ideae valde propinquae sunt atque hoc nexu in sermonibus Christi frequenter iunctae occurrunt. Item in epistolis Hadriani: »Sicut tunc pastores, qui super gregem suum prae ceteris vigilaverunt, tanti tripudii videre prae ceteris gaudia meruerunt: ita nos tunc coelestium bonorum laetitiam adipisci merebimur, si super oves dominicas solliciti vigilemus, ne videlicet has per insidias odii seu discordiae vorax lupus invadat.« (PL 122, 1263 et 1293).

²⁷ Conclusio epistolae in sermone panegyri. ss. C. et M. differt ab hac. Sicut in initio (supra n. 4) ita etiam hic sermo panegyricus Vitam Methodii consulto supplere videtur, propriis verbis papae accuratius redditus. De relatione capitis ad Sermonem panegyri. vide infra.

²⁸ Amen ab auctore VM additum est, sicut VC 16⁴ et 7 e. a. Authentiam huius epistolae inconcusse demonstravit M. Kos (RA 1944, 271-301). Cf. AAV 1941, pg. 258-270 et Konstantin und Method (1960) c. 53.

²⁹ Ordinare in episcopatum in contextu: in Pannonia in sedem sancti Andronici certissime potius constitutionem quam ordinationem dicit. Igitur hic textus, quamvis ordinationem non excludat, minime pugnat contra opinionem Methodium iam antea episcopum ordinatum esse. Imo haec opinio probabilis videtur. In documentis eiusdem temporis ordinare non raro constituere notat. Ita certe in ep. Ioannis VIII Karolomanno a. 873: Reddito... Pannoniensium episcopatu, liceat fratri nostro Methodio, qui illis a sede apostolica ordinatus est... Jaffé I, 378. Similiter eodem anno Montemero (Mutimir): Ad Pannoniensium reverti studeas dioecesim, quia illic iam... a sede b. Petri episcopus ordinatus est. O. c. 379. Documenta ecclesiastica antiquiora Latina in versione e textu Graeco καθίστασαι — constituere (episcopatum) raro distinguunt a χειροτονείν (ordinare). Concilium Nic. (325) in canone 4. utrumque exacte distinguit; versio Latina (e saec. VI) autem pro utroque verbo ordinare posuit.

IX. 1. Post hoc vero antiquus inimicus, invidus bono¹ et adversarius veritati,² excitavit³ cor hostis⁴ regis Moravici⁵ cum omnibus episcopis contra eum (dicentibus): »In nostra regione doces.« 2. Ille autem respondit: »Ego quoque, si scirem, vestram esse, abscederem. Sed sancti Petri⁶ est. 3. Et vere, si vos propter ambitionem et aviditatem antiquos fines agredimini contra (praeter) canones, prohibentes institutionem divinam, cavete, ne ferreum montem osseo vertice pertundere volentes, cerebrum vestrum effundatis.« 4. Dixerunt ei iracunde loquentes: »Malum accipies.« 5. Respondit ille: »Veritatem loquor coram imperatoribus et non pudet me,⁷ vos autem facite vestram voluntatem in me. 6. Nam non sum praestantior illis, qui veritatem loquentes, multis cruciatibus etiam vitam hanc amiserunt.«

7. Multis autem verbis altercatis et cum non possent adversus eum respondere, dixit rex⁸ pronus: »Ne fatigetis meum Methodium, iam enim sudare coepit, ac si esset prope fornacem.« 8. Dixit ille: »Nae, domine, philosopho sudanti quodam obviam facti homines dixerunt ei: Quid sudas? Inquit ille: Cum rudi gente disceptavi.«

Textus Latinus 6. canonis concilii Sardicensis (343) καθίστασθαι ter repetitum semel verbo *facere*, bis *ordinare* reddit, pro exacto *constituere*. Sic etiam versio Latina VIII actionis concilii Nicaeni II: de sacris electionibus. Mansi 13, 419.

¹⁰ Lc 10, 1; cod. Graeci plurimi: septuaginta; Vulgata: 72. S. Andronicum ap. Paulus Rom 16, 7 laudat, traditio ipsum discipulum Christi et primum episcopum Pannoniae — Sirmii tenet. Eccl. Graeca eius memoriam 17. Maii celebrat. Dict. Hist. Géogr. eccl. II (1914) 1773 s. Nilles, Kalendarium 2. ed. (1896) 181. Methodius ergo ep. Sirmiensis erat.

IX. — ¹ *Vrag zavidlivyj dobru — μισόκαλλος δαίμων*. Haec famosa appellatio infausti daemonis multis historicis (Dvorník 310, Procházková-Suchá e. a.) certum videtur argumentum pro dependentia VM de legendis sanctorum Byzant. saec. 8. et 9., in quibus haec appellatio frequenter legitur. Ast haec appellatio minime legendis Byzant. dicti temporis propria est, sed non minus frequenter in monumentis saeculorum 4. et 5. occurrit, e. gr. Acta Sanctorum 48, 336 ss. imo semel vel bis iam apud Gregorium Naz. Sermo 6, 13; PG 35, 740. Etiam sensus et connexus apud Greg. saepe occurrit; sicut Deus causa et motor boni, ita diabolus motor mali dicitur atque malos contra sanctos excitat.

² Jo 8, 44 VC 15².

³ Excitavit, vřzdviže (etiam VC 15² et VM 12², -apud Greg Naz. Sermo 21, 32; PG 35, 1120 idem verbum (*εξανίστασθαι*)).

⁴ Rex Germanorum Ludovicus vel eius filius Carolomanus.

⁵ Nomen rex (hoc loco minus exactum) hic ducem Moraviae significat. Methodium non in Pannonia, sed in Moravia vi prehensum esse, non solum ex nomine Moraviae, sed potius e nexu historico elucet.

⁶ i. e. directe sedi apostolicae subiecta; eadem aetate similiter: patrimonium s. Petri.

⁷ Veritatem loquor coram imperatoribus et non pudet me (non confundar) — e Ps 118, 46. Versio Palaeoslav. huius loci biblici revera consonat cum verbis VM 9. Goetz (o. c. pg. 181) e numero plurali (imperatoribus, i. e. regibus) false deducit, duos reges praesentes fuisse.

⁸ rex Ludovicus.

9. De hoc verbo cum contendissent, discesserunt.⁹ Illum autem in Suevos relegatum tenuerunt annos duos et dimidium.¹⁰

X. 1. Venit (nuntius) ad *apostolicum* et (de hac re) certior factus misit excommunicationem contra illos, ne omnes regis episcopi canerent missam (id est liturgiam), quamdiu eum tenerent.¹ 2. Atque ita eum dimiserunt, dicentes Koceli: »Si hunc retines apud te, haud bene te absolves a nobis.« 3. Sed illi non sunt absoluti a iudicio sancti Petri.² Nam quattuor ex illis episcopis obierunt.³

4. Accidit vero tunc temporis, (ut) Moravi, postquam cognoverunt, presbyteros Germanicos, qui apud eos vivebant, non favere sibi, sed insidias struere,⁴ omnes expellerent. Ad *apostolicum* autem miserunt (nuntium): 5. »Quoniam et antea patres nostri a sancto Petro baptismata acceperunt, da nobis Methodium archiepiscopum et doctorem.« 6. Statim vero misit eum *apostolicus*.

7. Et accipiens illum Sventopulkus princeps cum omnibus Moravis, commisit⁵ ei omnes ecclesias et clericos in omnibus urbibus.

⁹ M: de hoc verbo altercatione exorta discesserunt.

¹⁰ Autumno a. 870 ad comitia regis Ludovici Ratisbonae etiam nonnulli episcopi convenerunt; hac occasione de Methodio iudicium fecerunt. Praeter alios certe aderant archiepiscopus Salisburgensis atque episcopi Frisingensis et Passaviensis. Exstant adhuc epistolae Ioannis VIII (873) ad hos episcopos, factum confirmantes atque acriter illustrantes.

Verba »in Suevos relegatum« luculenter significant, Methodium ultra limites dioecesium Bavariae in exilium missum esse. Ex epistolis papae a. 873 patet, Methodium ad tempus Passaviae (vel in monasterio Niederaltaich) et Frisingae in custodia detentum esse, prout iam Rattinger (o. c. pg. 411) observavit. V. OChP 1952, pg. 1-5. Zgod. časopis VI/VII (1959/3) 159-170 et VIII, 139-143. A. Ziegler, Dillingen u. Schwaben, (1949) 169-189 et Jahrbücher f. Gesch. Osteuropas 1953, 369-382. Sakač in OChP 1954, 175-180.

X. — ¹ Ad hanc causam decernendam papa misit episcopum Paulum Anconitanum; exstat instructio illi data.

² Papa eos iudicavit tamquam successor s. Petri.

³ Adalvinus Salisburgensis 14. maii 873; Hermanricus Passaviensis a. 874; Anno Frisingensis 875; Lantfridus Sabionensis (Brixen) circa a. 874.

E numero quattuor conicere licet, plus quam quattuor episcopos Methodium iudicasse. Secus enim auctor VM dixisset: omnes. Videtur praeter 5 episcopos provinciae Salisburgensis etiam episcopum dioecesis Eichstätt (urbs in Bavaria sita) adfuisse. Rattinger pg. 403 s.

⁴ Jagić (51): fraudem moliri.

⁵ poručí — commisit (Jagić 51); M tradidit.

Vašica e. a. putat, Methodium tunc demum (Moravis rogantibus) episcopum Moraviae constitutum esse; ast archidioecesis Pannonica (Syrmiensis) iam a. 870 etiam Moraviam comprehendebat, prout e litteris pontificum Rom. et e contextu historico patet. V. supra I. p. notam 2. ad marginem capitis: Breviores Vitae.

VM hic consulto narrat de interventu Moravorum apud papam, ut illis Methodium mitteret; consulto effert, Methodium a populo Moravorum et principe Sventopulk amice receptum esse, ipsique a principe omnes ecclesias et clericos commissos esse. Post mortem s. Methodii enim, quando VM scripta est, iam magnum periculum discipulis Methodii ab eodem principe imminerebat. Opportunum erat in memoriam revocare illa, quae operi Methodii favebant.

8. Ab illo autem die magnopere coepit crescere doctrina divina et clerici multiplicari in omnibus urbibus et pagani credere in verum Deum, erroribus suis renuntiantes. 9. Eo magis et regio Moraviae omnes fines suos dilatare coepit et hostes sine haesitatione debellare, sicut et ipsi narrant semper.⁶

XI. 1. Erat autem prophetica quoque gratia in illo, quoniam multae eius prophetiae impletae sunt, e quibus unam vel duas referemus. 2. Paganus princeps admodum potens, sedens in terra Vislanorum, illudebat christianis vexabatque eos. 3. Mittens autem ad illum (Methodius) dixit: »Bonum tibi esset, fili, baptizari ultro in tua terra, ne captus invitus baptizeris in aliena et recorderis mei.« Quod etiam contigit.⁷ 4. Alio vero tempore iterum Sventopulco bellum gerente cum paganis neque proficiente quidpiam, sed cunctante, sancti Petri missa² (id est liturgia)³ appropinquante, misit ad illum loquens: 5. »Si mihi promittis, fore ut sanctum diem⁴ Petri cum militibus tuis apud me transigas, credo in Deum, eum tibi illos brevi traditurum esse.« Quod et factum est. 6. Aliquis admodum dives et consiliarius (regis) duxit patrinam (commatrem)⁵ suam in matrimonium. 7. Et (Methodius) multum monens et docens et adhortans non potuit eos disiungere. 8. Alii enim, Dei servos se esse simulantes, clam corrupiebant eos, adulantes propter pecuniam et tandem eos ab ecclesia seduxerunt.⁶ 9. Et dixit: »Veniet tempus, quando non poterunt vos iuvare hi adulescentes, meorum autem verborum recordabimini, sed non poterit quidpiam effici.« 10. Repente, postquam a Deo deserti sunt, periculum iis iniectum est et *non est inventus locus eorum* (Ps 103, 16), sed *turbo quasi pulverem tollens dispersit eos*.⁷ 11. Et alia multa similia his (acciderunt), quae in parabolis palam narrabat.

⁶ M narrare non desinunt.

XI. — ¹ Ex his non necessario sequitur, hunc principem ab ipso Methodio baptizatum esse (Kuljbakin JF 10, 233 contra L et Brückner); attamen probabile est.

² Vašica (BS VIII, 10 s) in his verbis videt testimonium, Cyrillum sic dictam liturgiam s. Petri vertisse; ast sequens sententia *festum* s. Petri memorat. Itaque hic forsitan agitur de missa festi huius apostoli.

³ VM 8¹⁶.

⁴ *sanctus dies* = festum.

⁵ *kupetra*. Librarius Slavus ritus Byzantini hoc nomen Latinae originis (compater) non intellexit; tamen illud explicare tentavit ac glossam erroneam addidit: id est *fratrem*, quam utpote manifeste erroneam glossam in versione omisi (explicatio M in Lexico 322).

Matrimonia cum patrinis (matrinis) sermone s. Methodii in Glagolita Cloz. severe damnantur. Illo sermone hic locus VM illustratur.

⁶ M: et postremo excommunicati sunt.

⁷ Allusio ad Ps 1, 4.

XII. 1. Quae omnia cum antiquus inimicus invidus generi humano,¹ ferre non potest, excitavit² aliquos adversus illum, sicut Dathan et Abiron contra Moysen, alios palam alios clam, qui laborant hypopatorica³ haeresi et infirmiores devertunt ad se de via recta, loquentes: 2. »Nobis papa potestatem dedit, hunc autem et doctrinam eius iubet expelli.«⁴ 3. Congregato autem omni populo Moravo, iusserunt coram se perlegi epistolam, ut audirent expulsionem eius.⁵ 4. Homines autem, prout mos est hominibus, omnes contristabantur et dolebant, quia tali pastore et doctore privabantur, exceptis debilibus, quos dolus movebat sicut ventus folia. 5. Honorantes autem apostolici litteras⁶ invenerunt scripturam: Frater noster Methodius sanctus et orthodoxus est et apostolicum opus perficit et in manibus eius sunt a Deo et ad apostolica sede omnes partes Slovenicae,⁷ ut quem maledixerit (excommunicaverit), sit maledictus (excommuni-

XII — ¹ M: infensus generi humano; ast *zavistnik* non nisi *invidus*, *φθονερός*-notat. Quae notatio diaboli frequenter occurrit in s. scriptura (Sap 2, 24 c.); et apud Patres, e. gr. Greg. Naz: *φθόνος φθονερά και μισάνθρωπος* (Sermo 39, 7; PG 36, 341).

² VM 9^a.

³ *υποπατορία* terminus quidem Photii contra Latinum Filioque (Mystagogia 15; PG 102, 293), sed Photius ipse eodem loco diserte innuit, hunc terminum minime a se inventum esse; aperte enim obicit, errore Latino errorem hypopatorium Sabellianum renovari. Hic terminus iam apud Epiphanium, Cyrillum Hierosolimitanum et Alexandrinum, Gregorium Athanasium, Nyss. e. a. occurrit contra haeresim Sabellianam (monarchismus, unica divina persona). Sabellianis obiciunt Patres, ex illorum doctrina Patrem simul Filium esse, *υλοντροπ* (e. gr. Epiphanius, Haeres. 62, PG 41, 1052 ss). Photius autem Latinos obiurgat, quod Latinum Filioque Filium patrem Spiritus sancti dicit. Sacerdotes Latini in Moravia subtilem doctrinam de processione s. Spiritus vix explicare potuerunt. Methodii autem discipuli contra exaggerationes clericorum Latinorum orientalem cogitandi modum forsitan exaggerate efferebant. Forsan in hac re Photii doctrinam plus minus secuti sunt; haud dubie commercia quaedam habebant (VM 13^a) cum Byzantinis, Praecipuus locus, quo *υποπατορία* vituperatur, est Cyrilli Hieros. Catech. 11, 17; PG 33, 712. Versio Slav. medii aevi vertit *сыноочье*. *Tunickij*, Sv. Kliment, 135 s. Disputationes de Filioque iam circa a. 878 in Moravia exortae sunt, prout ex epistolis papae a. 879 et 880 suspicari possumus. Postquam Viching a. 880 episcopus constitutus est, illae disputationes acriter renovatae sunt, Methodius enim, cuius archidioecesis directe Romae subdita erat, iure meritoque postulabat, ut symbolum liturgicum more Romano sine Filioque caneretur. Viching autem cum suo clero Latino insistebat, Filioque more Francorum addendum esse.

⁴ Viching epistola papae fallaciter vitiata Methodium calumniatus est, ut ex hoc loco et ex epistola papae a. 881 colligere licet.

⁵ Infra n. 8.

⁶ Epistola *Industriae tuae* ad Sventopolcum (880) ac capitula Methodio data.

⁷ Legatus apostolicus. VM 8^a.

catus),⁸ quem vero sanctificaverit, sit sanctus. 6. Et rubore suffusi disgressi sunt sicut nebula cum pudore.

XIII. 1. Malitia eorum autem¹ nondum hic substitit, sed dixerunt loquentes: »Imperator² illi irascitur, ut si illum repperit, haud amplius sit ei vivendum.« 2. Neque in hac re volens reprehendi servum suum Deus misericors, imposuit in cor imperatori, prout *cor imperatoris semper in manu Domini est* (Proverb 21, 1), et misit litteras ad eum: 3. »Pater venerande, valde desidero te videre. 4. Itaque faveas ad nos venire, donec es in hoc mundo, et preces tuas accipiamus.« 5. Statim autem illuc profectum, imperator suscepit magno cum honore et gaudio, et doctrina^{3a} eius collaudata, retinuit ex discipulis eius presbyterum et diaconum cum libris.³ 6. Omnem autem voluntatem eius, quidquid voluit, fecit, neque ulla re ei recusata, et cum amore et multis donis comitatus est eum iterum solemniter ad eius sedem,⁴ item et patriarcha.⁵

XIV. 1. In omnibus autem itineribus in multa pericula incidebat a diabolo, in desertis in latrones, et in mari in undas procellosas, in

⁸ Gen 27, 29 e. a.; Num 16, 12-33; 22, 6; 24, 9 e. a. Slav. *prokleti* et *maledicere* et *excommunicare* significat.

Joannes VIII in epistola *Industriae tuae* (880) ad Sventopulkum diserte mandavit, ut omnes presbyteri et clerici Methodio sub poena *excommunicationis* et *expulsionis* (hunc locum *Viching* contra Methodium *falsavit*, supra n. 4) oboedirent (VM 17¹). Hanc Methodii potestatem capitulis ibidem memoratis accuratius constituit. Verba hic VM allata non solum e dicta epistola, sed etiam e capitulis excerpta sunt; ideo nonnulla continent, quae in ep. non leguntur, praesertim de Methodio legato apostolico. Potestate *excommunicandi* »contumaces et inobedientes et schisma facientes« Methodius probabilius usus est circa a. 884 contra *Viching* eiusque factionem, prout e VM 17¹ concludi potest.

XIII. - ¹ Textum Slavicum M (1870) ad verbum apte vertit: Sed malitia eorum non modo hucusque progressa est.

² Bacilius Macedo (867—886), qui imperatore Michaeli III a. 867 occiso thronum ascendit. Methodius cum hoc imperatore minime tale commercium habere potuit sicut cum aula Michaelis III. Circa a. 880 autem rationes politicae et ecclesiasticae ex utraque parte vicissitudines renovandas suadebant. *Bidlo* in *CMM* 25 (1916) 35—54 putat, Methodium hoc iter fecisse probante papa; similiter *Lapôtre*, *Dvorník*, *Slaves* 271—280. Afferunt verba: »Cum Deo duce reversus fueris« ex epistola papae Methodio a. 881.

^{3a} Liturgia Slavica.

³ Libris liturgicis Slavicis. Ex hoc facto colligi potest, vicissitudines amicas Methodii eiusque discipulorum cum Byzantio abhinc frequentiores fuisse (VM 12⁹). Vita Slav. Naumi testatur, imperatorem Basilium Methodii discipulis, e Moravia expulsis, fuisse.

⁴ Jagić (73): iterum solemniter in sedem suam remisit; *provoditi* potius *deducere*, *comitari* dicit; hanc versionem etiam praepositio *do* (*svojejo stola*) postulat. Imperator Methodio comitatum dedit usque ad Moraviam vel usque confines imperii.

⁵ Photius, tunc cum papa reconciliatus.

fluviis in mortes¹ improvisas, ita ut impleretur in eo apostolicum verbum: 2. Pericula a latronibus, pericula in mari, pericula in fluminibus, pericula a falsis patribus, in laboribus et aerumnis, in vigiliis plerumque, in fame et siti plerumque et in ceteris tribulationibus (2 Cor 11, 26 s), quam apostolus memorat.

XV. 1. Post ista autem relicto omni tumultu et cura in Deum posita (1 Petr 5,7)¹, prius vero ex discipulis suis duobus presbyteris constitutis, qui valde velociter scribebant, vertit celeriter omnes libros (s. scripturae) plene, exceptis Machabeis, ex Graeca lingua in Slovenicam, intra sex² menses, inchoans a Martio mense usque ad vicesimam sextam diem Octobris mensis. 2. Opere vere finito dignas gratias et laudem Deo egit, concedenti talem gratiam atque celerem successum. 3. Et sanctam oblationem mysticam³ cum clero suo offerens, fecit memoriam sancti Demetrii.⁴ 4. Psalterium enim tantum et evangelium cum apostolo et electis officiis ecclesiasticis⁵ cum phi-

XIV. — ¹ Lectio *mortes* e 2 Cor 11, 23; in *mortibus* frequenter. LMat lectionem syrtis reprobatur; antea in versione (pg. 310) autem lectionem *syrtis* secutus est. Jagić (80): *syrtis* improvisas. V. supra textum Slav.

XV. — ¹ idem locus cit. VC 7.

² A Martio usque ad finem Octobris sunt octo menses; numerum sex librarii per errorem deprompserunt ex textu glagolítico; cyrillica littera s (dz) numerum sex notat, littera glagolítica ei respondens autem 8. Multi loci s. scripturae iam antea translatae sunt; vertendi erant et ceteri loci et libri. Rešetar in ASPH 34 (1913) 234 ss. Schlötzer (LMat VI) putabat illos duos sacerdotes scribas veloces non novam versionem scripsisse, sed iam antea factam versionem transcripsisse (et redigisse). LKM 79 ss. Jagić 81.

³ *J. Vajs*, qui vestigia versionis Palaeoslav. s. scripturae in libris liturgicis glagoliticis Croaticis peritatus est, defendit opinionem, narrationem VM 15 hoc loco verisimilem esse. Ita in commentario ad novam editionem libri *Dobrovskii* Cyrill u. Method (Praga 1948) 143—153.

In angustia temporum a. 885 non nisi pauca exemplaria Palaeoslavicae versionis s. scripturae scribi potuerunt; ideo credibile est, solum quasdam partes illius versionis superstites esse.

⁴ ἀναφορά μυστική, Snopek (Hlidka 1902, 861), Slavenapostel (1918) 78. In missa Romana s. Callisti missa dicitur oblatio mystica.

⁵ Festum s. Demetrii, patroni Thessalonicensis, in ecclesia Gr. celebratur die 26. Oct. Eundem etiam Sirmii, utpote martyrem Sirmiensem, magnopere venerabantur; Sirmium autem erat sedes antiquae archidioecesis Pannoniensis (Moravensis) saec. IX erectae. Discipuli s. Methodii hunc s. martyrem ferventer coluerunt, quod stropho Slavica, hymno liturgico s. Demetrii in Slavica versione addita hodie adhuc testatur: »Quare nos, tui miseri famuli, tui splendoris orbat sumus, amore Creatoris in terris urbibusque exteris peregrinantes atque inter trilingues haereticosque patientes.« His versibus exprimitur desiderium patriae splendide templi (ecclesiae) s. Dimitrii Thessalonice videndi. *Tunickij*, Sv. Kliment 79; A. V. Gorskij, K. M. Sbornik 279.

⁶ Electa officia (*služby*) ecclesiastica comprehendunt omnia, quae VC 15 et VM 8 nomen ecclesiasticus ordo notat. *Služba* sensu strictiore liturgiam, missam dicit. In Conversione Bag. et Carant. ecclesiasticum officium omnia officia liturgica praeter missam et evangelia comprehendit. Lit 7: scripta ad ecclesiae ministerium necessaria.

losopho antea converterat. 5. Tunc autem et nomocanonem id est legis regulam⁶ et patrum libros⁷ transtulit.

XVI. 1. Cum autem in partes Danubianas venisset rex Ungri-
cus,¹ voluit illum videre. 2. Et licet quidam loquerentur et putarent,
fore ut non liberaretur ab illo sine cruciatu, ivit ad eum. 3. Ille vero,
prout decet dominum, ita eum suscepit honorifice et solemniter cum
gaudio; et collocutus cum eo, sicut decebat tales viros sermones

⁶ Periti slavistae et alii fere communiter censent, nomocanonem esse Synagoge Joannis Scholastici 50 titulorum, Jagić 83; LKM 83 s; H. F. Schmid. Die Nomocanonübersetzung des Methodius. Leipzig 1922.

⁷ Versio exstat in duobus codicibus, quorum optimus est e monasterio Ustjug saec. XIII. De hac versione disserebant Sreznevskij, Sobolevskij, Benešević, Schmid. J. Vašica versionis originem Moravicam demonstravit, quod tam moravismis quam canonum selectione comprobatur; gravia cum Sermonem Methodii in Glag. Cloz. communia invenit, BS 12 (1951) 154—174, Slavica 24 (1955) 9—41. Grivec in Slovo III, 84—89 et VI.

Particula tunc propositionis ultimae non ad octo menses a. 884 referenda, sed aptius cum particula antea propositionis antecedentis coniugenda est. Constat enim, saltem partes potiores nomocanonis ante a. 884 translatas esse, imo aliquae partes (e. gr. Zakon sudnyj) iam a. 863—866.

Palaeoslav. kniga, Graec. *gramma*, Lat. *littera*, epistola, scripta, opus, opera. N. van Wijk a. 1931—1938 pluribus (22) dissertationibus et brevioribus articulis (Studien zu den altkirchenslav. Paterica, Amsterdam, Acad. scient. 1931; BS IV, 22—35; VII, 108—123 e. a.) contendebat Methodium vertisse Graecum Patericum *Ἀποστόλων ἁγίων βιβλος* cuius versio Slav. in cod. Vindobon. vestigia Moravica prae se fert. De eiusmodi Patericis v. Krumbacher, Gesch. der byzant. Lit. 2188. R. Nahtigal in dissertatione *Отъѣзды Кънигы* (RA 1950, pg. 7—24) articulos N. van Wijk breviter recensendo asserit, s. Methodium nequaquam Patericum, utpote librum monasticum, sed homilias Patrum vertisse. Similiter iam E. Golubinskij (o. c. I, 1, pg. 905) versionem Paterici, Moravis inutilis, fortiter excludebat. Sed contra attendendum, collectiones vitarum et sententiarum ss. Patrum populo christiano iucundos acceptosque fuisse. Rursus homiliae Patrum in *Glagolita Cloz.* indubie testantur, aliquid sermones Patrum in Moravia translatos esse. Golubinskij (o. c. 891) cum A. Vostokov asseverat, versionem 13 sermonum s. Gregorii Naz. (ed. Budilovič a. 1875) iam in Moravia confectam esse. N. Nikolskij contendit, libros patrum continere opera exegetica Patrum (Изв. рус. яз. и слов. 1928, 443/6 et 453 ss.), Nahtigal (pg. 23 s) approbavit meam sententiam (RA 1943, 351 s), homilias Glag. Cloz. operaque similia (e. gr. antiquior pars Homiliarii Mihanovič) esse partes illius libri patrum.

I. Gošev tandem probavit, Patericum e Palaeoslav. libro patrum non esse excludendum. Typicum (directorium) Byzant. saec. IX de ordine officii liturgici enim pro tempore Nativitatis Christi praescribebat lectiones sermonum s. Greg. Naz.; etiam pro aliis hebdomadis praescribit sermones Patrum legendos; praeterea etiam lectionem Paterici commendat. Itaque libri Patrum erant liber liturgicus sensu latiore. Godišnik — Annuaire de l'Université de Sofia. VI. Fac. de Théol. 1938, 3 pg. 67—69.

XVI. — ¹ Omnes cod. quidem consentiunt de rege *Ungrico*, ast totus contextus potius innuit regem christianum celebrem vel saltem notum. Talis rex potest dici dominus (vladika) atque quasi par Methodio; talis potuit Methodium honorifice suscipere atque osculis et donis magnis dimittere, non autem dux cuiusdam tribus Ungaricae. Quamquam singulae turmae Ungarorum illo tempore iam usque Danubium progressae sunt, tamen non spernenda est opinio A. Brückner (pg. 94 s.), hunc regem fuisse imperatorem Carolum III, qui in partibus Danubii illo tempore (884) cum Sventopulko tractabat.

facere, dimisit illum cum amore et osculis et donis magnis, dicens ei: »Memento mei, venerande pater, in sanctis praecibus tuis semper.«

XVII. 1. Ita omnibus culpis resecatis¹ ex omnibus partibus et ora multiloquorum² obstruxit,³ cursum autem perfecit, fidem servavit, expectans coronam iustitiae. 2. Et quoniam sic Deo gratus, dilectus erat (Sap 4,10). 3. Appropinquabat tempus pacem accipiendi a passione et multorum laborum mercedem.⁴

4. Interrogaverunt autem eum dicentes: »Quem designas, pater et doctor venerande, inter discipulos tuos, ut in magisterio tuo sit tibi successor?«⁵ 5. Monstravit vero illis unum ex fidis discipulis suis, dictum Gorazd, loquens: 6. »Hic est vestrae terrae liber vir, bene quidem doctus in Latinis litteris, orthodoxus: hoc sit Dei voluntas et vester amor sicut et meus.«

7. Congregatis vero per illum dominica palmarum omnibus hominibus, ingressus in ecclesiam quamvis infirmus,⁶ iussit bene-

---

XVII — ¹ M: Itaque omnibus sollicitudinis causis undique dimotis. P: Ita omnibus causis dimotis ex omnibus partibus. L (311) habet sensum: Itaque omnibus criminationibus contra se amotis. Otsékati in elencho conciliorum VM 1 (pericope 4⁷) occurrit sensu excommunicare VC 11⁴ autem separare. Hunc sensum (excommunicare) etiam hic subesse Vašica (Septimus unionisticus congressus Velehradii a. 1936, 13 ss) contendit. Locus parallelus VM 1 hunc sensum commendat. Item contextus. Os obstruere enim in liturgia Byzantina de damnatione haereticorum usurpatur (in festo s. Silvestri papae); Silvester impia ora haereticorum obstruxit. Loco impia hic legitur ora multiloquorum, quod synonymum est; multiloqua lingua in VC 18⁷ linguam haereticam notat. Hic quidem non proprie de haereticis sermo est (quamquam VM 12 hyopatoria haeresis), sed de calumniatoribus vere multiloquis et schismata seminantibus. Methodius a papa Joanne VIII, potestatem accepit, tales adversarios excommunicandi, ut in ep. *Industriae tuae* ad Sventopulkum (880) legimus: »Quod si (clerici) contumaces inobedientes existentes, scandalum aliquod aut schisma facere praesumpserint... ab ecclesiis et finibus vestris praecipimus esse procul abiciendos, secundum auctoritatem capitulorum, quae illi (Methodio) dedimus.« Haec potestas consulto effertur etiam in VM 12⁹. Hac potestate Methodium usum esse contra Sventopulkum eiusque partem (Vichingum e. a.) testatur Christianus, scriptor Bohemus saec. X in »Vita et passione s. Venceslai« (Vašica I. c.); idem colligi potest ex ep. papae Stephani V ad Sventopulk (885): »Anathema... qui indixit (Methodius)...« Graeca Vita Clementis Bulg. narrat: »Vichingus a Methodio anathemate satanae traditus est una cum eius factione.« Hanc narrationem fide dignam esse, exacte demonstravit iam Tunickij, Sv. Kliment 76—78 (a. 1913). Tunickij (78) factum huius anathematis etiam in Slavica Vita Naumi supponi censet. Ex epistola papae Stephani V ad Sventopulk (anathema... qui indixit) colligi potest, Methodium anathema indixisse sub condicione, si contumaces permanserint.

² Proverb 10, 19.

³ Ps 62, 12 (obstructum est os loquentium iniqua).

⁴ Apoc 14, 13; Sap 5, 16; 10, 17 e. a.

⁵ nastolnik VM 8². V. VC I. 3.

⁶ ita M, L; minus exacte P: non potens.

dicere⁷ imperatorem et principem et clericos et omnem populum. 8. Ac dixit: »Custodite me, liberi, usque ad tertiam diem.« Sic et factum est. 9. Illucescente tertia die dixit porro: *In manus tuas commendo animam meam* (Lc 23, 46; Ps 30,6). 10. In manibus autem presbyterorum requievit sexta die mensis Aprilis, tertia indictione anno sexies millesimo et trecentesimo et nonagesimo tertio a creatura totius mundi (885 post Chr.).

11. Discipuli autem eius curantes⁸ eum, dignos honores (ei) reddiderunt et officium ecclesiasticum Latine et Graece et Slovenice⁹ peregerunt et deposuerunt eum in cathedrali ecclesia. 12. Et *appositus est ad patres suos* (Act 13, 36, 1 Mach 2, 69) *et patriarchas et prophetas et apostolos, doctores, martyres.*¹⁰ 13. Homines vero, innumerabilis populus congregatus, comitabantur (eum) cum candelis, deflentes bonum doctorem et pastorem, viri et mulieres, *parvi et magni, divites et pauperes, liberi et servi, viduae et orphani, peregrini et domestici, infirmi et sani, omnes, qui factus est omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret* (1 Cor 9,22).¹¹

⁷ Hic locus librariis Palaeoslavica ac slavisticis recentioribus magnam difficultatem parabat, quia non perspexerunt, cur Methodius non ipse benedixerit, sed benedicere iusserit. Agitur etenim de benedictione liturgica sollemni, alta voce vel cum cantu dicenda, qualis in imperio Francorum iam saec. VIII in frequentem usum venit.

Praeterea verbum Slav. *blagodati* (blagodariti) non parvam difficultatem affert; hic non nisi *benedicere* significare potest, dum sensus proprius istius verbi *gratias agere* notat (ita hunc locum Miklosich vertit). At considerandum est, in usu liturgico (et in psalmis) verba benedicere et gratias agere fere synonyma esse. E. gr. in hymno liturgico Latino et Graeco *Gloria in excelsis*: benedicimus te, gratias agimus tibi. Sicut aliis locis ita etiam hoc loco auctor VM in aptis verbis eligendis non sat diligens erat. Fortasse scribae textum archetypi corruerunt.

⁸ *usužbše* (part. pf) -usuditi duplicem notionem exprimit: 1. iudicare, 2. adornare, parare; *sud* — 1. iudicium, 2. instrumentum, vas. M 1854 false: re considerata (iudicata), M 1870 optime: exornatum. Mea versio: *curantes*; *curare* (besorgen), adornare (aufbahren) corpus mortui. De hac re diserui in »Težka mesta«.

⁹ Gorskij opportunè observavit, s. Hieronymo teste (ep. 108, 29; PL 22, 904 s.) etiam in funere s. Paulae Bethlehemi clerum cecinisse psalmos Graece, Latine Syriaceque.

¹⁰ Verba cursive excerpta una cum citatione biblica deprompta sunt e sermone Greg. Naz. in memoriam s. Athanassi (Sermo 21; 37; PG 35, 1128). S. Greg. hic *doctores* non memorat; eorum memoriam hic vix consulto omittit. In introductione eiusdem sermonis enim (c. 3; o. c. 1085) inter celebres viros antiqui et novi testamenti prophetas, evangelistas, apostolos, pastores, *doctores*, aliosque recenset. Quae in BV 1939, 7 scripsi, hac annotatione supplenda sunt. Certum est, auctorem VM hic consulto addidisse *doctores*, qui apud Greg. in textu citato desunt; Methodium enim tamquam doctorem tota VM celebrat.

¹¹ E sermone Greg. Naz. in memoriam s. Basilii (S. 43, 82; PG 36, 604); de forma 1 Cor 9, 22 idem valet ac supra VM 2^a.

14. *Tu vero desuper sanctum et venerabile caput, precibus tuis respice nos,*¹² desiderantes te, libera ab omnibus periculis discipulos tuos et doctrinam propagans, haereses autem persequens, ut qui *digne vocatione nostra* (Eph 4,1) hic vixerimus, *perveniamus ad te*, tuus grex, ad dexteram *Christi Dei nostri*, vitam aeternam percipientes ab eo. *Illi enim est gloria et honor in saecula saeculorum. Amen.*

---

¹² Greg. Naz. in sermonibus s. Cypriano (S. 24, 19; PG 35, 1193), Athanasio (c. 37; o. c. 1128); Basilio (c. 82, PG 36, 604) quae sequuntur magis sensu quam verbis cum Greg. Naz. concordant. Similia etiam in aliis vitis; e. gr. Vita Nicephori patriarchae PG 100, 153; Vita Methodii patriarchae PG 100, 1260 s. Attamen nullibi tantus consensus.

APPENDIX
AD PARTEM QUARTAM

I. CONSTANTINI PHILOSOPHIA ATQUE HONORES PRAEAVITI

In disputationibus de relatione Constantini et Methodii ad factiones rixasque politicas et ecclesiasticas Byzantinas saeculi IX doctor *Ihor Ševčenko* tandem nodum exsolvendum erudite collustravit — Constantini enim notionem *philosophiae*.¹ Haud pauca ostendit, quae viros peritos hucusque latuerunt at simul duo aperuit gravia, quae ipsum eiusque socios fugerunt. Sic per ambages viam monstravit ad quaestionem tantopere disputatam denique enodandam.

Rerum Slavicarum et Byzantarum cultores in Vita Constantini duo dicta de philosophia Constantini parum perspexerunt.

1. In VC 3ª viros peritos latuit, dictum: *Si adduxeris eam tibi, ut habeas eam coniugem, a multis malis liberaberis per eam* — e pluribus versibus libri biblici Sapientiae (8,2 et 9; 10,9 e. a.) compendiose depromptum esse. *Dvorník* neque in explicatione neque in Gallica huius loci versione (*Légendes* 19—22 et 351) citationem bibliacam animadvertit. *Ševčenko* et *Dvorník* auctoritatem *Gregorii Nazianzeni* non satis aestimaverunt.

2. In VC 4ta omnibus obscurum erat dictum *prêdêdônie čbsti* — honores praeavit, quem locum a. 1935 demum explicavi.² Multi viri periti explicationem istam diserte approbaverunt,³ nemine contradicente.

I. AMOR SOPHIAE — PHILOSOPHIA

In scriptura sacra et in vitis sanctorum somniis saepe significatio prophetica auctoritasque magna tribuitur. Pariter electio virtutis saepe imagine sponsalium cum virgine honesta depingitur. Ita iam Graeci et Romani de Hercule narrabant. In libro Sapientiae (praesertim c. 8) vita honesta vivide sub imagine sponsalium cum Sapientia pingitur. Slavica Vita Constantini (c. 3) utramque imaginem (somnia et sponsalia) connectit: Cyrillus somnium vidit atque in somnio Sophiam-Sapientiam sibi despondit. Hortamentis eius parentum, ista sponsalia verbis biblicis laudantium, manifeste innuitur, hanc imaginem e s. scriptura desumptam esse, prout supra explicavi atque ex ipso textu VC elucet.

¹ *Ihor Ševčenko*, The definition of philosophy in the Life of saint Constantine. In collectaneis *For Roman Jacobson* (1956) 449-457.

² *BV* 15 (1935) 211-213. *AAV* 1941, 209-214. *OChP* 18 (1952) 115-122.

³ *J. Vašica* in commentario ad suam Bohemicam versionem VC in libro *Na úsvitu křest'anství* (Pragae 1942) 244. — *N. van Wijk* in *Südost-For-schungen* 5 (1940) 1016.

In eodem capite VC narratur, puerum Constantinum sibi s. Gregorium Nazianzenum tamquam exemplar et patronum elegisse ipsique encomium composuisse, ipsius carmina sermonesque legisse ac memoriae mandasse. Opera Gregorii Naz. ob linguam Graecam puram ac stylum elegantem non solum a theologis, sed etiam ab eruditis profanis vel paganis magni aestimabantur et iuvenibus legenda commendabantur. Gregorius ipse asserit, in carminibus componendis non finem theologicum tantum sibi proposuisse, sed ideo quoque versus suos scripsisse, ut iuvenibus suave praeberet remedium eorumque animos mobiles a lectione poëtarum paganorum averteret et ad utiliora duceret.⁴ Quod propositum reapse assecutus est.

Pii parentes Constantini filio suo dilectissimo praeter libros poëticos s. scripturae praecipue carmina s. Gregorii pervolutanda commendabant. Puer Constantinus ista carmina memoriae mandabat, in iisque multa invenit, quibus ad Sophiam sponsam sibi eligendam commoveri potuit. Gregorius Naz. enim in carminibus saepe pia somnia sua suaeque matris memorat.⁵ Somnium, quo virginitatem et sapientiam sibi despondit, vivide depingit,⁶ saepius memorat ac denique fatetur, in virginitatis et sapientiae electione se libentissime matris desiderio obtemperasse.⁷ Tanta similitudines profecto innuunt, in illo somnio pueri Constantini desiderium parentum et libros poëticos s. scripturae Gregoriotique Naz. carmina et exemplum partes habuisse. Quae similitudo non potest perturbari discrepantiis inter utriusque pueri somnium, quibus magna Constantini individualis proprietates (originalitas) manifestatur. Gregorius Naz. illas duas virgines in fusiore vivida narratione virginitatem vel castitatem (*ἀγγελία*) et temperantiam (*σωφροσύνη*) appellat, aliis vero locis scribit, ipsi visione nocturna amorem (divinae) sapientiae (*σοφίας*) inspiratum vel traditum esse⁸ ac philosophiam amorem sapientiae esse.⁹ Philosophiam frequenter virginitati et ascensi expresse acquiparat.¹⁰

Puer Constantinus intimam animi sui cum Gregorio societatem quin immo etiam diserte professus est carmine venusto, quo s. Gregorio se dedicavit: »O Gregori, corpore homo, anima vero angele...

⁴ Carmina historica, C. 39 (In suos versus). PG 37, 1932.

⁵ PG 37, 1002, 1004, 1016 (De rebus suis); 1034 s (De vita sua); 1449s (In seipsum) e. a.

⁶ PG 37, 1367-1375.

⁷ PG 37, 1003.

⁸ PG 37, 1004, 1449, 1450.

⁹ Epistola 228 (Pansophia) PG 37, 372.

¹⁰ Varios locos collegit Gnidovec 26.

qui angelus apparuisti, me ad te cum amore et fide accedentem suscipe, et esto mihi magister et illuminator.« Quemadmodum in visione nocturna, eiusmodi etiam ista dedicatione philosophiae amorem cum voto castitatis iunxit, s. Gregorium atque hortationes s. scripturae et parentum secutus. Ista perlucida lineamenta similitudine parva ac pallida cum consuetudine aulica Byzantina in electione futurae imperatricis obscurari non possunt.¹¹

Sine dubio constat, puerum Constantinum amorem Sophiae flagrantemque discendi cupiditatem cum *ascesi* et voto virginittatis sociasse; quod carmine in honorem s. Gregorii ulterius collustravit. A Gregorio Nazianzeno non modo ad *ascesim* et philosophiam impellebatur, sed artem poëticam quoque didicit et eius carmina *De vita sua* imitatus est; praeter carmen in honorem s. Gregorii illa aetate forsitan etiam alios versus composuit.

Quod puer ferventer amabat et desiderabat, id iuvenis Constantinopoli, mundi illecebris fortiter resistendo, perseveranter exsequabatur.

Definitio philosophiae, quam Constantinus paulo post studium in academia aulica inceptum logothetae Theoctisto *celer ingenio* illico protulit (VC 4), elementum stoicum et platonium et christianum comprehendit ac scholam eclecticam Byzantinam illius aetatis redolet: »Divinarum et humanarum rerum cognitio (pars stoica), quantum homo Deo *appropinquare* potest (pars platonica), et quod *opere* docet hominem ad similitudinem et imaginem esse creatori« (pars christiana). Haec definitio necesse in contextu proximo capituli 4. VC et in conexu cum VC 3 consideranda est. Proxime ante istam definitionem VC4 de Constantino narrat: »Ea tantum spectans, qualiter loco terrestrium *coelestia* permutaret, *corpore* *evolare* et cum Deo viveret.« Continuo post definitionem autem »In castitate permanens, quo *gratior* fiebat Deo, eo amabilior hominibus.«

2. HONORES PRAEAVITI

Tempore studiorum in academia aulica Byzantina Constantinus subtilius perspexit, proprium obiectum cultus Sapientiae divinae in traditione orientali esse Verbum incarnatum, Sapientiam divinam incarnatam, puram naturam humanam a Verbo divino assumptam,

¹¹ Illius consuetudinis impulsum in somnio Constantini F. *Dvornik*, *Légendes* 19-22 (post I. Malyševskij) plus iusto auget.

illam naturam humanam, imagine Dei resplendentem, qua proavus noster Adam ante peccatum originale ornatus erat. Paucis annis post illam philosophiae definitionem prolatam Constantinus nuptias, divitias honoresque, a Theoctisto oblatas, recusavit gravibus verbis (VC 4), quibus votum castitatis amorque exclusivus Sapientiae studio honorum praevitorum aequiparatur: »Mihi autem nihil maius est doctrina (philosophia), qua scientiam colligere et avitos honores quaerere volo.« *Honorum avitorum cum philosophia (Sophia)* nexus interior et subtilis, qui hic adhuc obscurus videbatur, in contextu remotiore VC 9 et 11 evidenter apparet. Attamen iam hoc loco philosophia matrimonio, divitiis honoribusque mundi adeo ascetice opponitur, quemadmodum Theoctistus clare expressit verbis: Hic philosophus juvenis non amat vitam hanc. Quod Constantinus coram Chazaris dilucidius illustravit (VC 9).

Chazaris quaerentibus, quid titulus suus philosophus significaret, Constantinus honores avitos evidentius explicavit: »Avum habui magnum et gloriosum (i. e. illustrem, nobilem) valde, qui prope imperatorem stabat; et data sibi gloria ultro abiecta, expulsus est, et in peregrinam terram profectus ad egestatem redactus est, et ibi me genuit. Ego vero avi dignitatem antiquam quaerens... Adami enim sum nepos.«¹² Isti honores in VC 11 prior dignitas appellantur, quae »asperitate divinae vitae« vel ascensi quaerenda est.¹³

Idea prioris dignitatis vel nobilitatis humanae apud scriptores Graecos christianos saepe occurrit, praecipue apud s. Gregorium Naz.¹⁴ I. Chrysostomus splendorem corporum Adami et Evae ante lapsum vivide celebrat.¹⁵ Quae traditio de splendore corporis humani in paradiso reviviscebat saec. XIV apud scriptores Graecos (Gregorius Palamas e. a.) de transfiguratione Christi in monte Thabor disputantes.¹⁶ Constantinus autem istam locutionem proprio modo cum Sophia et philosophia et ascensi coniunxit, qua philosophiae et ascensis notione omnes christianos scriptores et sanctos superavit. Idea honorum avitorum nexum Sophiae cum philosophia et ascensi atque ipsum pergrande Constantini et Methodii opus Slavicum mire collustrat. Honores avi Adami Christus incar-

¹² Supra notae 5-9 ad versionem Latinam VC 9.

¹³ Supra VC 11⁵.

¹⁴ Supra VC 4¹⁹.

¹⁵ Hom. 15 et 16 et 18 in Genesim, PG 53, 125 et 131 et 148; Hom. De mutatione, PG 51, 129 s.

¹⁶ E. Candal, Argiro contra Dexio (De luce thaborica) in OChP 23 (1957) 80-113.

natione sua et redemptione restituit atque hominem ad nobilitatem pristinam elevavit, remanente tamen inclinatione ad malum ac mentis debilitate, qua pristina Dei imago in homine obscuratur et periclitatur, prout in VC 1 vivide exponitur. Amor Sophiae, philosophia igitur fere idem est ac studium vel amor honorum avitorum et imaginis divinae, prout in 3. et 4. capite VC abundanter describitur et variis imaginibus collustratur.

Studiosa honorum divitiarumque Adami pristinarum appetitione afflatus, Constantinus philosophus sagaciter perspexit omnes homines unius avi nepotes esse, ab eodem Christo ad dignitatem nobilem pristinam vocatos, filios eiusdem Dei¹⁷ et fratres inter se. Inde alebatur Constantini amor generosus rudium Slavorum eorumque recentis viridisque loquela, alacrem simplicitatem camporum nemorumque redolentis, quam ad dignitatem linguae liturgicae elevavit et ad usum litteraturae eximie perpolivit, non inferiorem lingua Latina vel Graeca. Ex ista philosophia et ascensi Constantini universalitas ad mentem s. Pauli, eius defensio liturgiae Slavicae, eius amor pauperum et oppressorum eiusque studium liberandi captivos radices ducunt. Liberationem captivorum apud Chazaros iisdem fere verbis impetravit («illud est mihi praestantius omnibus donis» VC 11), quibus juvenis philosophus in aula Byzantina studium honorum avitorum professus est. Sic etiam in Moravia et Pannonia liberationem captivorum donis oblatis praetulit (VC 15).

Isto amplissimo intimoque philosophiae et ascensis Constantini nexu cum honoribus praeavitis neglecto, doctissimus F. Dvornik constanter asseverat, Constantinum ad factionem Photii, utpote ad partes «intelligentium» (classes intellectuels), cultorum scientiae profanae pertinuisse (science mondaine, lettres profanes), quos Ignatius patriarcha, Anastasio B. testante, repullisset.¹⁸ Doctor Ševčenko autem variis Byzantinis definitionibus philosophiae exacte recensis, probare conatur, Constantini definitionem philosophiae rariorem et ex optimis quidem (pg. 456), tamen ex communibus esse, quae in scholis Byzantinis docebantur (pg. 454—457). Itaque Constantinum philosophum christianum quidem fuisse (pg. 457), sed scholae Byzantinae, socium eruditorum profanorum (intellectual strain), at non indolis monachorum et ascetarum (not of the monkish ascetic kind); quapropter Constantinum, eruditione philosophicae permotum, re

¹⁷ Constantinus liturgiam Slavicam defendebat etiam verbis (Io 1, 12): Dedit eis potestatem filios Dei fieri.

¹⁸ Dvornik, Slaves 132, 177; Légendes 67, 138 e. a.

vera intimum amicum ac sectatorem fidelem Photii fuisse. Doctor Ševčenko eiusmodi detorta aestimatione philosophiae Constantini evidenter ostendit fundamentum et columnam argumenti, quo intima constansque illius cum Photio amicitia demonstrari tentatur ac ipsum Anastasii de »fortissimo amico« testimonium, multis numeris claudicans, constanter tenaciterque sustentatur. Sed ipsa huiusmodi argumentatione contrarium demonstratur.

Occultari vix potest, Constantini philosophiae definitionem, etiam extra contextum c. 3. et 4. VC attente consideratam, utique asceticam esse, non solum pars eius christiana, sed ipsum quoque elementum stoicum et platonium. Etenim etiam non pauci sapientes pagani philosophiam religiose asceticque considerabant, prout ipse Gregorius, Constantini »illuminator et magister« (VC 3), diserte concedit et laudat, aegrotum Philagrium amicum adhortans, ut exempla stoicorum ac Socratis Platonisque sequens fortiter morbi dolores toleret et animam corpori praeferat.¹⁹ Praeterea Constantini dictum de appropinquatione Deo, apud Gregorium Naz. crebro occurrens,²⁰ Ševčenko in philosophiae definitionibus Byzantinis non invenit. Assimilatio Dei (*ὁμοιωσις*), imago Dei, non solum philosophis paganis, sed praecipue ascetis christianis familiaris existit.²¹ Sententia de imagine Dei opere appetenda et renovanda, in definitionibus philosophiae Byzantinis rarissima est; Ševčenko quidem quaedam nova invenit (pg. 455), quae tamen thesim eius minime corroborant. Nihilo minus peritissimus F. Dvorník eiusque discipulus I. Ševčenko non parum contulerunt ad quaestionem de relatione Constantini philosophi ad rixas Byzantinas denique exsolvendam.²²

Opinio de Constantini assidua cum Photio amicitia non modo fontibus primariis, sed contextui quoque historico ac Constantini operis granditati acriter contradicit, quin immo eius animi amplitudinem eiusque philosophiae altitudinem ad gradum civis mediocris Byzantini deprimit. Russi periti Th. Uspenskij, P. Lavrov, N. Nikoljskij, iam multis decennis abhinc, Constantini grande amplumque ingenium (grandioznaja figura) non Photio dumtaxat, sed aliis quoque Graecis medii aevi luminibus praeferebant, »solo Origene forsitan excepto«, cum studium honorum avitorum nondum enodatum neque Constantini opus Slavicum merito existimatum esset.²³ Illam liberam

¹⁹ Epist. 31-33; PG 37, 68-74.

²⁰ Supra VC 4¹⁰; AAV 1941, 203 s.

²¹ AAV 1941, 206-209.

²² De hac quaestione nuper quaedam observavi in OChP 1957, 415-422.

²³ AAV 1941, 201.

animi universalitatem ipse Constantinus tam in aula Byzantina quam Chazaris et Slavis (VC 4. et 9. et 11) notione studii honorum avitorum collustrabat, quod Slavica VC hodie usque praedicat.

In VC 1 vivide depingitur, in historia biblica VM 1 autem historice enarratur, naturam humanam post redemptionem adhuc debilitate laborare et ad malum inclinari, Dei imaginem et honores avitos pereclitari et obscurari; quare honores avitos alacri virtute ac certamine (podvig) nec non ascetarum exemplo et Christi imitatione servandos vel quaerendos esse. Ideo Deus hominibus virorum electorum opera et certamina ostendit, ut illorum exemplo »omnes ad bonum excitarentur« (VM 1), inter quos electos Constantinus et Methodius eminent. Constantinus Chazaris »mellifluis verbis« ac per parabolas explicavit (VC 11), honores avitos ascensi (»asperitate divinae vitae«) quaerendos esse, quod ipse imitatione Gregorii Naz. et ascetico Sophiae amore verbis et exemplo ostendit (VC 3 et 4 et 9). In VC et VM aliisque monumentis Palaeoslavica ista orientalis psychologia vitae christianae conceptibus segnitiei (slabost', oslablenie, lénost', unynie) atque alacris certaminis (podvig, tštanie) denotata est.

Sponsalia Constantini, eius encomium s. Gregorio atque splendidi honores praeaviti cum definitionibus philosophiae et asceseos in magnificam speciem theologiae et philosophiae et asceseos Constantini coalescunt, quae simul profundam eius vitam internam illustrant, vitam internam poetae, theologi, magni philosophi. Quae scriptor eius Vitae minime confingere potuit. Quae conflictata non sunt, sed intime in vita interna experta et in vita externa factis exercita sunt a viro adeo magno, quem quin etiam Romani teste Anastasio Bibliothecario mirabantur: virum magnum, virum apostolicae vitae, mirabilem vere philosophum.²³ Cum philosophia atque ascensi Constantini ipsius opus quoque philologicum (litterarium) Slavicum cohaeret, quod viri peritissimi hodie utpote opus magni ingenii (génial) mirantur.

II. UNYNIJE, LÉNOST', PODVIG — ACEDIA, SEGNITIES, CERTAMEN

In capite primo VC, in prooemio VM, in sermone anonymo Glagolitae Cloziani, in sermone Clementis Bulgarici in memoriam apostoli vel martyris propria orientalis psychologia vitae christianae

²³ AAV 1941, 201.

notatur conceptibus segnitiei — unynije (slabostъ, mѣdlostъ, lѣnostъ) et studiosae alacritatis — podvig. Inde deduci licet, hanc psychologiam propriam esse traditioni Cyrilli et Methodii. Eadem psychologia in II fragmento Frisingensi Slovenico supponitur.

S. scriptura utriusque testamenti pigritiam (segnitiem) frequenter vituperat, eam causam peccati dicit, immo peccato aequat. Contra hoc vitium capitale laudatur vigilantia atque studiosa sedulitas vel industria. Vigilantia commendatur agricolis, dominis domuum, villicis (oconomis), servis, virginibus. Segnities dormitans in tentationem et peccatum inducit atque a coena nuptiali removet. Christus discipulos dormitantes monuit: »Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem« (Mt 26,41). Petrus in epistola prima (5,8) christianos hortatur: »Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus circuit, quaerens quem devoret«. Quod monitum in precibus vespertinis (completorium) ecclesiae Romanae atque in scriptis Orientis christiani saepe repetitur.

Hanc s. scripturae doctrinam patres et monachi orientales ulterius explicabant et definiebant; inde quandam psychologiam peccati et virtutis extruerunt. Segnitiam cuiusvis peccati (originalis et personalis) causam esse docebant. Variis nominibus eam appellabant: ἀμέλεια (negligentia, incuria), ῥαθυμία (levitas animi, incuria, segnitias), ὀκνησία (ignavia, pigritia); in theologia morali orientali et occidentali terminus aedia (ἀκηδία) invaluit, vitium capitale significans. Varia nomina diversos gradus variasque species huius mali notant.

Has species segnitiei variantes antiquissima linguae Palaeoslavicae monumenta variis vocabulis Slavicis apte exprimere conabantur. Antiquissimus terminus Slavicus est unynije pro Graeca ἀκηδία in Ps 118, 28: Dormitavit anima mea prae taedio.¹ Verbum eiusdem radices (ἀκηδιάζω) in Ps 60,3 vertitur aoristo uny (dum anxietur cor meum). Quae vox Graeca, tristitiam quoque comprehendens, iam aliquatenus restringitur; eo potius Slavicum vocabulum restringitur, quia eundem conceptum tristitiae expressius comprehendit. Nihilominus sicut Graeca ἀκηδία usque hodie vitium capitale in theologia morali Graeca et Latina significat, ita etiam unynije non solum in theologia Slavica antiqua, sed etiam in recente theologia Russica eundem conceptum notat.

¹ Versio Latina nova exacta iuxta textum Hebraicum: Stillat lacrimas anima mea ex maerore.

Slavicum unynije non exacte adaequate significationem Graecae acediae exprimit. *Ακηδία* enim tristitiam potius psychologica quam etymologica comprehendit. Unynije autem directe etymologica tristitiam significat; ita in Col 3,21 Graecum *ἀθυμῶ* verbo unyvati vertitur. Latior significatio etiam inde patet, quod theologia Graeca praeter acediam etiam tristitiam (*λύπη*) distincte inter octo vitia capitalia numerat.² Theologia Latina autem iam a saeculo VI (Gregorio Magno) septem tantum peccata capitalia numerat atque tristitiam acediae subordinat. Acedia definitur: Taedium bene operandi et tristitia de re spirituali.

Acedia animae, quam psalmista (118,28) deplorat, opponitur illi vigilantiae ac sobrietati, quam Christus et s. Petrus tanquam remedium contra tentationes commendat. Hoc sensu acedia causa vel ansa cuiusvis peccati dici potest. Antiquior traditio christiana quidem vigilantiam ac sobrietatem ut praesidium adversus diabolium et peccatum commendat terminis biblicis, oppositum animae morbum autem non nomine biblico (acedia), sed aliis vocabulis ex abundante thesauro linguae Graecae appellat. Theophilus Antiochenus, antiquissimus testis huius traditionis (saeculo II), inoboedientiam et negligentiam (*ἀμελεια*) causam peccati originalis dicit.³ Ioannes Chrysostomus rathymiam frequentissime causam originalis et cuiusvis peccati reprehendit, non solum in homiliis in Genesim, sed etiam in aliis. Eloquenter repetit monitum Adamo et Evae: Tibi ipsi et negligentiae (rathymiae) tuae culpam adscribe.⁴ Saepissime hortatur, ne simus inertes (*μὴ ῥαθυμῶμεν*), sed sobrii et vigilantes.⁵ Ad istam vigilantiam et sobrietatem exempla sanctorum excitant, qui eiusdem ac nos fuerunt naturae, tamen exempla exhibuerunt virtutum, ne nos simus ignavi (*μὴ ῥαθυμῶμεν*).⁶

Idem verbum Graecum hodie adhuc occurrit in 8. oratione officii matutini, quod ante missam (liturgiam) dici solet: Deus, qui segnitiam (*ῥαθυμίαν*) somni pepulisti a nobis — сонное оупныіе отгнавший отъ насъ.

Hae ideae in prooemio VC repetuntur: Deus »non patitur genus humanum cadere debilitate (oslabljenijem) et in tentationem

² S. Zarín, *Asketizm po pravoslavno-hristianskomu učeníju* I, 2.

³ Ad Autolyc. 2, 27; PG 6, 1096.

⁴ Hom. in Genes. 17, 5 et 9; PG 53, 139 et 147.

⁵ PG 53, 186; 191; 252; 292 s. e. a.

⁶ Hom. in Genes. II, 4-6 et 12, 5; PG 95 s; 98; 104 e. a.

diaboli incidere et perire», sed omnibus temporibus gratiam multifariam impertiebat per sanctos patriarchas, prophetas, apostolos, martyres, doctores. Quod fecit et nostrae genti, excitato doctore Constantino, cuius vita incitat, »ut segnitiem (lênostъ) abiciamus et alacritatem assumamus«. — Segnities (lênostъ) indubie est versio illius rhathymiae. E loco parallelo homiliarii Mi-hanović concludi potest oslabljenije esse versionem rhathymiae; illud enim homiliarium Palaeoslavicum cum vestigiis aetatis Moravicae Graecam formam (ex s. Ioannis Chrysostomi homilia de prodicione Iudae) ῥαθυμίας κατέπεσε vertit oslaběv otpade — cecidit debilitate. Probabile est phrasim Palaeoslavicam otpasti oslabljenijem in VC 1 esse imitationem illius loci s. Chrysostomi.⁷ In eodem prooemio VC repetitur Slavos debilitate (slabostiju) mentem suam obscurasse; etiam hoc loco vocabulum debilitas pro Graeca rhathymia positum est. In monito, ut exemplo Constantini segnitiem (lênostъ) abiciamus, autem loco lénostъ in textu VC primigeno terminus pannonicomoravus mѣdlostъ positus erat, prout e Glagolita Cloziano (v. 150 et 209) concludi licet.

Antiquissimi termini Slavici pro rhathymia igitur sunt: unynije, mѣdlostъ, slabostъ. Lénostъ est forma posterior Macedonica.⁸ Quae lénostъ antiquiori termino unynije eo praefertur, quod significatione latius patet; illam etenim tristitiam, quam unynije etymologice comprehendit, non notat. Ideo lénostъ causa etiam peccati originalis expedite dici potest. Unynije autem Adamo et Evae ante peccatum in paradiso tribui non potest, quia unynije (tristitia) consequentia peccati originalis est. Neque Ioannes Chrysostomus a cedia causam peccati originalis dicit. Eo minus unynije causa peccati in paradiso dici potest. Inde patet, cur Palaeoslavicum unynije in VC 1 poni non potuerit.

In VC 1 expresse dicitur, tentationem diaboli esse potiore causam peccati; gentem Slavicam »potius fraude diaboli« quam debilitate mentem suam obscurasse. Item catechesis Cyrilli et Methodii in VM 1 docet: Diabolus »effecit, ut homo transgrederetur praeceptum«. At Deus prae magna misericordia non dereliquit hominem prorsus, sed quovis tempore elegit viros sanctos et ostendit hominibus opera et certamen (podvig) eorum, ut illorum exemplo ad bonum excitarentur.

⁷ Eadem phrasim repetitur in sermonibus Clementis Bulg.

⁸ In Dissertationibus Slovenicae Acad. scient. I, 377-387.

Eadem mens et dictio ss. fratrum in sermone anonymo Glagolitaе Cloziani apparet. In hoc sermone psychologia peccati brevissime quidem, sed insigne notatur: Si quis a diabolo oppressus, tenebris segnitiei (mandata non servat). Segnities termino Pannonico (Moravico) *mъdlostъ* appellatur atque hoc vocabulo cum dictione s. Chrysostomi coniungitur; idem nomen Palaeoslavicum enim in eodem codice (v. 209) etiam in versione sermonis Ioannis Chrysostomi recurrit.

Tenebrae segnitiei etiam in VC 1 memorantur verbis: »Debilitate (slabostiju) obscuravit mentem suam, vel potius fraude diaboli, neque voluit in luce divinorum praeceptorum ambulare«. Hoc loco VC clare indicatur vocabulum *slabostъ* idem significare ac *lênostъ* in sequente sententia eiusdem capituli: »Alacritatem (*bъdrostъ*) assumens et segnitiam (*lênostъ*) abiiciens«. Quae sententia sensu et verbis proxime accedit ad monitum: »Vigilate et orate... spiritus quidem promptus (*πρόθυμον* — *bъдръ*), caro autem infirma« (Mt 26,41; Mc 14,38). Hic itaque manifeste eadem alacritas⁹ opponitur eidem infirmitati. Tali verborum consensione etiam aequalitas sensus confirmatur. Terminologia ac psychologia peccati et virtutis scholae Cyrilli et Methodii itaque monito et verbis Christi apud Mt 26,47 innititur.

Modo inopinato etiam epistola imperatoris Byzantini ad Rastislaum (VC 14) mentem dictionemque ss. fratrum Thessalonicensium spirat. In hac epistola psychologia peccati quidem non memoratur, eo potius autem gradus vitae christianae depinguntur. Quater enim *podvig* (studium, certamen) vitae christianae commendatur, quo Slavi Moraviae e segnitie (ne *lêniti* se) excitarentur. Haec epistola digna est attentione slavistarum.¹⁰

Theologia s. Cyrilli de honoribus avitis ac de gradibus vitae christianae abundantius vividissimeque servata est in sermone Clementis Bulgarici in memoriam apostoli vel martyris. Avus noster Adam invidia diaboli privatus est regno gloriaeque Dei. Sancti homines illum locum sublimem prioremque paradysum virtute christiana recuperaverunt. Evigilemus igitur, imitemur sanctos ac studeamus gloriam Dei eiusque regnum adipisci.

⁹ *Бъдръ* fere idem significat ac *vigilans, sobrius*, quod etiam Palaeoslavica versio verborum Mt 26, 41 (vigilate et orate) ostendit.

¹⁰ Lingua Graeca concepta, sed certe iam Constantinopoli in linguam Slavicam translata; Rastislavus enim expresse rogavit missionem magistri, qui Slavice doceret. Stylus Slavicus classicam dictionem scholae s. Cyrilli spirat.

In hoc sermone praestantis discipuli ss. fratrum segnitie (slabostъ, lēnostъ) expresse non memoratur, attamen non obscure supponitur: Ne decipiamus nos neque dedamus nos cupiditatibus vitae, sed evigilemus. Quae vigilantia alacri certamine et studio (podvig) vitae christianae ostendatur. Adhortatio ad hoc alacre studium quinquies repetitur; semel vel bis verbum antiquius potъštati, bis vel ter (pro varietate codicum) verbum podvignoti occurrit. Ad tale alacre ac vigilans studium (podvig) exempla sanctorum nos excitant. Quod salutare exemplum toto sermone constanter instanterque commendatur atque supponitur.

In aliis quoque sermonibus Clementis Bulgarici verba tъštati et podvignoti hac significatione recurrunt atque terminologiam Palaeoslavica illustrant. Utrumque verbum significat motum, festinationem, studium (σπουδή). In textibus Palaeoslavice s. scripturae solum verbum tъštati studiosam festinationem significat (paucis locis exceptis); podvignoti motum magis indifferentem;¹¹ podvig autem certamen (ἀγών) notat atque iam prope ad alacre studium ac festinationem accedit. Paulatim in locum tъštati et tъštanije termini podvignoti et podvig substitui sunt,¹² motum et alacre studium vel certamen significantes, oppositum perniciosae segnitiei et incuriae (unynije, slabostъ, lēnostъ).

Memoratus sermo Clementis prae omnibus aliis vestigia theologiae s. Cyrilli prae se fert. Atque hic sermo et dictione et mente mirando modo II fragmento Frisingensi propinquus est ideoque illud monumentum cum traditione Cyrilli et Methodii coniungit.

Versio Palaeoslavica nominis rhatymiae difficultatibus et inconstantia laborabat. Eo exactior est nomen podvig pro variis vocabulis Graecis, virtutem christianam significantibus. Etiam in usu podvig loco biblici tъštanije quaedam inconstantia ac vacillatio sentitur. Attamen pulchrum aptumque nomen podvig non solum in litteris Palaeoslavice praevaluit, sed in Russica (et partim in Slovenica) lingua hodie adhuc viget usu theologico et profano. Podvig virtutem vitamque christianam, vitio capitali acediae et

¹¹ Immo debilem labantem vacillationem significat (Mt 24, 29; 11, 7; Mc 13, 25; Lc 11, 26) pro σαλεύω.

¹² De usu verborum tъštati, podvignoti (podvig) ac vъsprenoti in NT tractavi in Dissertationibus Slovenicae Academiae scient. II (1944) 184-187 (σπουδάσειν, ἀγών, ἀγωνίζεσθαι); ἀγών, ἀγωνίζεσθαι in NT significat certamen virtutis certamen heroicum, martyrrium (G. Kittel, Theol. Wörterbuch zum NT 1, 135-140; bonum certamen fidei in 1 Tim 6, 12 et 2 Tim 4, 7; certamen spirituale in Euch. Sin. 69a 22 et 90a 18-19. Eodem sensu ἀσπύ Act 24, 16 apte vertitur podvizajusja (Apostolus Christinopol.).

ignaviae contrariam, commode praeclareque significat. Podvig sanctis tribuitur ac sanctitatem denotat, utpote capitali vitio acediae et peccatis oppositam. Immo sancti simpliciter podvižniki dicuntur, utpote athletae et ascetae¹³ pugnae spiritualis; ita indirecte in Euchologio Sinaitico (92 b, 19 et 100 a, 17) et adhuc hodie in lingua Russica.

Nomen podvig indubie iam in catechesi Cyrilli et Methodij hac significatione occurrit (in VM 1 e. a.), insigne documentum eorum dictionis.

---

¹³ Verbum *ἀσκήσις* fere item notat ac *ἀγωνίζομαι*; asceta est fere athleta. G. Kittel, *Theol. Wörterbuch zum NT*, I 492-494.

PREGLED SADRŽAJA

Ovo izdanje je plod 20-godišnjeg naučnog rada. Godine 1936. bio je u Celju objelodanjen prvi slovenski prijevod crkvenoslavenskih Žitija Konstantina i Metodija te Italske legende s popularnim uvodom i komentarom. G. 1941. je u međunarodnom latinskom časopisu *Acta Academiae Velehradensis* (Olomouc) izašao kritički latinski prijevod ŽK i ŽM s opširnim uvodom o staroslavenskim, latinskim i grčkim izvorima za život i rad slavenskih apostola; latinskom prijevodu bio je dodan naučni komentar, a bile su dodane i posebne rasprave o važnijim filološkim, ideološkim i historijskim pitanjima. Svu ovu već objelodanjenu građu kasnije sam neprestano dopunjavao, osobito poslije oslobođenja 1945., kad su se međunarodne naučne veze opet uspostavile. G. 1947/8. češki su stručnjaci spremali izdanje svih mojih studija u posebnoj knjizi, ali su se međunarodne prilike u toku 1948. tako promijenile da to izdanje više nije bilo u ČSR moguće. Stoga se za stvar zainteresirao Staroslavenski institut u Zagrebu. Nakon mnogih savjetovanja s predstavnicima tog Instituta (dr. Svetozarom Ritigom, prof. dr. Josipom Hammom i prof. Vjekoslavom Štefanićem) odlučeno je da uz suradnju prof. dr. Franca Tomšiča spremimo kritičko izdanje crkvenoslavenskog teksta ŽK i ŽM s uvodom o crkvenoslavenskim, grčkim i latinskim izvorima, čemu će se dodati i tekst latinskih izvora s latinskim prijevodom ŽK i ŽM uz naučni komentar.

Za prijevod i tumačenje crkvenoslavenskog ŽK i ŽM upotrebili smo latinski jezik koji već od J. Dobrovskog, F. Miklošiča i V. Jagića ima veliku tradiciju u literaturi o istraživanju staroslavenskih spomenika te se još i danas upotrebljava kod nekih izdanja.

U pregledu i ocjeni crkvenoslavenskih, latinskih i grčkih izvora iskoristili smo najnovije naučne rezultate i u mnogim stvarima dopunili ili ispravili dosadašnju naučnu tradiciju.

Pregled crkvenoslavenskih izvora o Ćirilu i Metodiju, što ga je sastavio M. Popruženko i St. Romanski u Sofiji 1935., navodi dva rukopisa ŽK koji nisu nikad postojali, naime rukopis Mihanovićeve kolekcije u Zagrebu i Vatikanski (Vaticano Slavo) br. 4. K tomu dva tamo spomenuta rukopisa su izgubljena, naime rukopis manastira sv. Onufrija u Lavovu i rukopis srpskog manastira Hopovo (Fruška gora). Odličan rukopis lavovskog manastira sv. Onufrija iz XV st. na sreću je sačuvan u prijepisu iz ostavštine P. Šafařika u Narodnom muzeju u Pragu. Najstariji rukopis ŽM sačuvan je u Zborniku

Uspenske crkve u moskovskom Kremlju zajedno sa staroslavenskim prijevodom latinskog teksta mučeništva sv. Vida, patrona praške stolne crkve, a to svjedoči da je i rukopis ŽM bio prvobitno napisan u Pragu i odanle prenesen u Rusiju; tako se mogu tumačiti bohemizmi ovog rukopisa.

Iz sadržaja, jezika i stila ŽK i ŽM možemo zaključiti da su oba ova žitija bila napisana već u Moravskoj. Osim toga su J. Pavić (Zagreb) i D. Kostić (Beograd), nezavisno jedan od drugog, dokazali da je Konstantin Bugarski (presbiter, kasnije biskup) napisao liturgijsku službu (oficij) sv. Metodiju već oko g. 890. i upotrebio crkvenoslavensko ŽM i ŽK, dakle je ŽK i ŽM bilo napisano najkasnije već oko g. 885. Italska legenda pak potvrđuje da je ŽK bilo napisano najkasnije g. 880.

Pitanje da li je izvoran tekst ŽK i ŽM bio staroslavenski ili je preveden iz grčkog, definitivno je riješeno u tom smislu da je izvorni tekst obaju Žitija staroslavenski. ŽK je napisano tako savršenim stilom i u tako slavenskom duhu, da ne može biti prevedeno iz grčkog. To su isto o ŽM dokazali češki slavisti (J. Vašica), osobito po upoređivanju s Metodijevim stilom u njegovoj staroslavenskoj redakciji Nomokanona s mnogim moravizmima.

Od ovog pitanja treba razlikovati pitanje da li su postojala i grčki pisana Žitija K i M. Samo po sebi veoma je vjerojatno da je u Rimu nedugo poslije Ćirilove smrti bio napisan o njemu grčki životopis. Ćirila su naime u Rimu odmah poslije smrti štovali kao sveca, osobito mnogobrojni grčki monasi. A Ćirilovi slavenski učenici, grčki obrazovani, ostali su u Rimu poslije smrti svog učitelja još najmanje pola godine. Bilo je dakle dosta prilike i vremena da se napiše grčki Ćirilov životopis. To dokazuje i tekst Italske legende koja je s jedne strane nešto slična crkvenoslavenskom ŽK, a s druge strane ima neke podatke kojih nema u slavenskom Žitiju i koji upućuju na grčki životopis Ćirilov. Ovo zamršeno pitanje zanimljivo je objasnio N. Tunicki u odličnoj ruskoj knjizi o sv. Klimentu Ohridskom. On je našao u kasnijim grčkim rukopisima (Hilandarska povijest) neke tragove skupnog grčkog životopisa Konstantina i Metodija. Kao što je naime u Rimu bio potreban grčki životopis Ćirilov, tako je bio poslije Metodijeve smrti i po izgonu Metodijevih učenika iz Moravske potreban skupni životopis Konstantina i Metodija.

Među kraćim izvorima o Konstantinu i Metodiju spomenuti su Pohvalni govori (slova) o sv. Ćirilu i Metodiju, zatim tzv. proložno

žitije (prologi) i liturgijske službe, među kojima se odlikuju staro-hrvatski glagoljski liturgijski oficiji za blagdan sv. Ćirila.

Glavni grčki izvor je opširan životopis Klimenta Ohridskog u kojem su i mnogi važni podaci o Ćirilu i Metodiju. O ovom životopisu je u našoj knjizi upotrebljena na Zapadu rijetka odlična knjiga N. Tunickoga, kao i temeljite radnje moskovskog profesora M. Muretova.

Na čelu latinskih izvora odlikuje se tzv. Italska legenda »Vita cum translatione s. Clementis«. Baš o ovom izvoru su objavljena vanredno važna nova otkrića koja stavljaju ne samo ovaj izvor nego i staroslavenske izvore u novo svjetlo. Začudno je da su svi historičari i slavisti dosad poznavali tekst ove legende samo po štampanom izdanju u zborniku *Acta Sanctorum* (Amsterdam 1668). Istom je profesor D. Gerhardt oko g. 1950. otkrio da je tekst u *Acta Sanctorum* objelodanjen po nešto netočnom prijepisu A. Duchesna (* 1640), i to po rukopisu koji se danas nalazi u Vatikanskoj biblioteci, a historičari ga do danas nisu ni opazili ni upotrebili. Prije nego je prof. Gerhardt svoje otkriće objelodanio našao je bolandist Pavao Devos u društvu s Pavlom Meyvaertom u metropolitanskoj biblioteci u Pragu dosad nepoznati i mnogo bolji rukopis Italske legende. Poređivanjem ovog rukopisa s Vatikanskim kodeksom dokazana je velika historijska vrijednost Italske legende, a ova ujedno potvrđuje i veliku historijsku vrijednost staroslavenskog ŽK i ŽM. Ovo pitanje je u našem izdanju brižljivo istraženo i objašnjeno. Isto tako objelodanjen je u njem i latinski tekst s kritičkim aparatom.

Ostali latinski izvori (svjedočanstva Anastazija Bibliotekara, papinski listovi i dr.) objavljeni su po kritičkom zdanju u *Monumenta Germaniae historica*. Na kraju su ocijenjeni kasniji latinski izvori, napisani u Moravskoj i Češkoj, o kojima češki historičari i filolozi dandanas živahno raspravljaju.

Najvažniji dio ove knjige je crkvenoslavenski tekst Žitija Konstantina i Žitija Metodija. Tekst ŽK priredio je prof. dr. F. Tomšič na osnovi Hilendarskog rukopisa iz g. 1623. koji dosad u cijelosti još nije bio objelodanjen (g. 1877. su bili u Trudima Kijevske duhovne akademije objelodanjeni samo odlomci). Premda je taj rukopis dosta mlađi od obaju spisa Vladislava Gramatika, ipak je po lekciji bolji od ovih dvaju i mnogo bliži lavovskom rukopisu iz XV st., a taj se uzima kao najarhaičniji među svim južnoslavenskim redakcijama Konstantinova Žitija. U redakciji ovog izdanja Hilendarskog ŽK uzete su u obzir u notama sve znatnije varijante iz rusko-

slavenskih rukopisa po izdanju Bodjanskoga u Čtenijima, iz lavovskoga po Miklošiču, iz Vladislava Gramatika 1469. po Lavrovu, 1479. po Goševu i iz rukopisa Vatikanske biblioteke Slavo 12, na koji su se slavisti dosad premalo obazirali.

Metodijevo Žitije sačuvano je u osam rukopisa koji su svi ruske redakcije. Među njima nema velikih tekstualnih razlika. Najstariji i najarhaičniji među njima je Uspenski rukopis iz XII stoljeća. Ovaj je također štampan u našem izdanju po Lavrovu (Mat. 67—78), a uzete su u obzir pod crtom i varijante drugih sedam rukopisa po Bodjanskom (Čtenija 1865, I), pri čem je također dan pokušaj interpretacije nekih težih mjesta.

Latinski prijevod crkvenoslavenskog Žitija Konstantina i Metodija poslužit će osobito neslavenskim učenjacima. Prijevod se oslanja na najbolje varijante različitih rukopisa, kako je zabilježeno u opaskama. Dosad su mnogi historičari latinski prijevod u AAV iz 1941. smatrali mjerodavnim i na nj se pozivali, ali novi je prijevod temeljito revidiran i na mnogim mjestima ispravljen. U komentaru su protumačena i osvijetljena sva važnija historijska, ideološka i filološka pitanja; a i mnoga pitanja o kojima je pisac prije raspravljao u detaljnijim raspravama u ovom je izdanju dopunio najnovijim rezultatima.

Već onaj komentar u AAV 1941. neki su stručnjaci nazivali enciklopedijom o Ćirilu i Metodiju, pa to još više vrijedi za naše izdanje, jer je pisac ovog komentara poslije 1941. otkrio mnoge nove rezultate koje je objelodanio u izdanjima Slovenske akademije, u Slavističnoj reviji, u Slovu Staroslavenskog instituta i u inozemstvu. Takav je na pr. rezultat o izvornoj homiliji u Clozovu Glagolitu, o prije neobjašnjenim slovima i frazama u ŽK i ŽM, o staroslavenskom prijevodu evanđelja itd. Među ostalima ove su rezultate upotreбили i redaktori novog Staroslovenskog slovnika (Lexicon palaeoslovenicum) koji izlazi u Pragu.

Na kraju ove knjige nalaze se dvije rasprave o osnovnim, dosad još premalo objašnjenim i mnogim stručnjacima nerazumljivim idejama Konstantinove filozofije, naime: o pradědskim častima (u 4. i 9. poglavlju ŽK), o izrazima unynie, slabost, oslablenie, lěnost, mьdlost, podvig. Drugi karakteristični izrazi i ideje Konstantinove, (na pr. učitelj, slovoučeniija, dobri čin, světlo k světlu) objašnjene su u komentaru prijevoda ŽK i ŽM.

F. G.

INDEX PERSONARUM*

A

- Abraham 30, 178 n, 186 n, 189, 193, 216, 219 v. amicus Dei, Avraamъ
 Adalvinus, archiep. Salisburgensis 53, 55, 67, 68, 230 n v. Aluinus (68), Alcuinus (53)
 Adam 175 n, 186, 188, 193, 210, 243, 249, 250
 Adami nepos 188 (v. peccatum originale, praeaviti honores)
 Adami lapsus 188 (v. peccatum originale)
 Adami coniugium 193
 Adamovъ vъnukъ 112 (VC IX 12)
 Adamovo otrpadanie 114 (VC X 11)
 Adamovo svъrstie 118 (VC X 78)
 Adamъ 139 (VC XVII 13) v. Adam
 Adrianus, papa v. Hadrianus II
 Agafonъ 149 (VM I 38) v. Agathon
 Agar, ancilla Abrahae, 178 n, v. Arabes
 Agareni, Agarini v. Saraceni
 Akila 113 (VC IX 34) v. Aquila
 Alcuinus 63, v. Adalvinus
 Aluinus 68 v. Adalvinus
 Amerninъ 105 (VC VI 55) v. Amerumnis
 Amerumnis, sacerdos Saracenorum 182 v. Amerninъ
 Anastasius Bibliothecarius 25, 36, 37, 42, 43, 46, 48, 51-52, 64-66, 176 n, 184 n, 209, 227 n, 244, 255, v. Anastasъ
 Anastasъ Vivoltikarъ 139 (VC XVII 9) v. Anastasius Bibliothecarius
 Anatolius papa 219, v. Anatolъ
 Anatolъ 149 (VM I 36)
 Andreianъ 139 (VC XVII 2) v. Hadrianus II
 Andrianъ 239 n, 157 (VM VIII 4), v. Hadrianus II
 Andronicus, episcopus Pannoniae, 228-229 n, v. An'dronikъ
 An'dronikъ 158 (VM VIII 17)
 Angelarius 78, 81, 170 n
 Anno, episc. Frisingensis 53, 70, v. Hanno
 Antonius, monachus, 30
 Anъnii, patriarcha, 101 (VC V 1) v. Jannes, haeresis iconoclastica
 Aquila 188 v. Akila
 Arsenius monachus 30, episcopus 209; v. Arsenii
 Arsenii 139 (VC XVII 9) v. Arsenius

- Athanasius Pharensis, hieromonachus 34, 36
 Athanasius s. 18, 24, 174, 221, 222, 237, 238
 Augustinus s. 69, 205 v. Avgustinъ
 Avgustinъ 134 (VC XVI 2) v. Augustinus
 Avraamъ 115 (VC X 16, 17, 20, 23), 118 (VC X 81), 121 n, 148 (VM I 16), 149 (VM I 33) v. Abraham

B

- Balan T., v. Teodorov-Balan A.
 Barda 200 v. Var'da
 Basilius s. 216 n, 174 n, 225 n, 237 n, 238 n
 Basilius imperator 30, 233
 Benešević 235 n
 Berčić I., auctor, 9, 34, 150, 151, 152
 Bidlo J., auctor 23, 233 n
 Biljbasov V., auctor 42, 145, 150
 Bodjanskij O., auctor 9, 17, 20, 48, 83, 145, 146, 150 n, 152 n, 256
 Boris, princeps Bulgariae 30, 38, 82, 170 n, 201 n
 Boritacanus 82
 Brückner A., auctor 165 n, 201 n, 231 n, 235 n

C

- Candal E., auctor 243 n
 Carolomanus 228 n, 229 n, v. Karolomannus
 Carolus III, rex Germaniae et imperator Romanus 30, 52, 53, 165 n, 235, v. Ungricus rex
 Carolus IV, rex 45
 Caspar E., auctor 9, 54
 Chaloupecký V., auctor 9, 56, 57
 Chomatianus Demetrius, archiep. Achridensis 39
 Clemens Romanus s. papa, 25, 26, 30, 35, 36, 37, 38, 41, 46, 47, 48, 52, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 184, 208, 213, 226, 227 v. Inventio s. Clementis, reliquiae s. Clementis, Translatio s. Clementis
 Clemens Slavicus (Bulgaricus), discipulus ss. CM. 20, 21, 28, 29, 31, 32, 34, 41, 77, 78, 81, 170 n, 195 n
 Constantinus (Cyrillus) 15, 47, 49, 50, 51, 52, 57 et passim, v. Konstantinъ
 Constantinus presbyter, discipulus ss. CM. 22, 23, 32, 33, 254

* Numerus arabicus paginam huius operis, littera vero n notam denotat; numerus romanus et arabicus in parenthesi caput VC vel VM una cum versu significat.

Cotzeles v. Kocel
Cyrillus, nomen Constantini 57, 140
(VC XVIII 5), 210-211, v. Constantinus, Kyrilъ, poeta
Cyrillus Alexandrinus 211 n, 219
v. Kyrilъ

D

Damasus papa 219 v. Damasъ
Damasъ 149 (VM I 34), 152 n
Daniel monachus 34
David 30, 179, 185, 203, 215, 217
v. Davidъ, tres lapides 30, 103
Davidъ 103 (VC VI 6), 111 (VC IX 4),
117 (VC X 69), 131 (VC XV 9), 134
(VC XVI 10), 147 (VM I 6), 148 (VM
I 25), v. David, tres lapides
Demetrius s. Thessalonicensis 234
v. Dimitrii
Devos P. et Meyvaert P., auctores 9,
36, 44, 46, 47, 48, 51, 255
Dimitrii 164 (VM XV 3) v. Demetrius
Dionysius Areopagites v. Pseudo-
Dionysius
Dobrovský J., auctor 9, 14, 57, 234 n
Dominicus episcopus 54, 74
Dostál A., auctor 9
Duchesne A., historicus 43, 44, 62 n,
209 n
Duchesne F., senator Parisiensis 43
Dujčev I., auctor 9, 197 n
Dümmler E., auctor 9, 15, 55
Dunlop D. M., auctor 183 n
Dvorník F., auctor 9, 23, 170 n, 173 n,
176 n, 184 n, 197 n, 201 n, 212 n,
222 n, 223 n, 229 n, 233 n, 240, 242 n,
244 n, 255

E

Ehrhard A., auctor 23 n
Eleutherius, filius Arsenii 209n-210n
Enorii Rimъskiyi 149 (VM I 38)
v. Honorius Romanus
Enos 216 v. Enosъ
Enosъ 148 (VM I 13) v. Enos
Ephrata 191 n, v. Iudovъ
Eustachius s., v. Placida 172
Euthimius, patriarcha Bulgaricus 17
Evseev I. E., auctor 194 n

F

Farmusъ 140 n, v. Firmosъ, Formosus
Feder A., auctor 219 n
Formosus episcopus 51, 139, 209, 244 n
Firmosъ 139 (VC XVII 6) v. Formosus
Formosъ 140 n, v. Firmosъ, Formosus
Fotii 99 (VC IV 2), v. Photius
Franco I., auctor 9, 37
Fridrich J., auctor 9, 42

G

Gaudericus (Gondricus) episc. Veli-
trensensis 42, 45-51, 52, 64, 208, 209,
224 n
Georgius secretarius 179, v. Georgii
assikritъ
Georgii assikritъ 84-85, 103 (VC VI 9),
106 n
Georgiev E., auctor 9, 48
Gerhardt D., auctor 9, 43, 184 n, 255
Ghyen van den, auctor 182 n
Ginzel J. A., auctor 52, 57
Gnidovec F., auctor 9, 18, 34, 241 n
Goidruhъ 139 (VC XVII 6)
Godrihъ 140 n, v. Goidruhъ
Golubinskij E., auctor 10, 14, 46, 47,
205 n, 223 n, 235 n
Gondrihъ 140 n, v. Goidruhъ
Goradus v. Gorazd
Gorazd, discipulus s. M. 20, 22, 37, 78,
80, 81, 170 n, 236
Gordihъ 140 n, v. Goidruhъ
Gorskij A. V. auctor 10, 13, 14, 20,
212 n, 225 n, 234 n, 237 n
Gošev I. auctor 10, 28, 83, 235, 256
Grammaticus Vladislaus 16, 17, 83, 91,
92, 93, 255, 256
Gregorius Magnus, papa 136 n, 195 n,
205 n, 248, v. Dialogъ
Gregorius Nazianzenus 16, 18, 24, 25,
27, 172, 173 n, 174 n, 176 n, 179 n,
180 n, 186 n, 203, 205, 214 n, 215 n,
216 n, 219, 221 n, 222 n, 225 n, 229,
232, 235, 237, 238, 241, 242, 245, 246
v. Grigorie Bogoslovъ
Gregorius Palamas 243
Grigorie Bogoslovъ 97 (VC III 17, 18),
134 (VC XVI 2), 149 (VM I 34)
v. Gregorius Nazianzenus
Grigorovič (D. V.) auctor 184 n
Grivec F. auctor 10, 89, 170 n, 184 n,
192, 203, 204, 208, 211 n, 215 n, 221 n,
227 n, 228 n, 230 n, 235 n, 237 n, 240,
245 n, 249 n, 251
Grumel V. auctor 10, 176, 195

H

Hadrianus II papa 30, 35, 44, 51, 52,
66, 71, 78, 139 (VC XVII 2), 157
(VM VIII 4), 169 n, 204 n, 208, 212-
213, 224, v. Andriianъ, Andriianъ
Halkin F., auctor 175 n
Harrassowitz O., editor 7
Havránek B., auctor 182 n
Hauptmann L., auctor 10
Herbigny M. d', auctor 211 n
Hergenröther J., auctor 10, 196 n, 205 n,
210 n

Hermanricus, archiep. Passaviensis 53,
68, 69, 230 n
Hermericus v. Hermanricus
Hincmar 210 n, v. Hincmari Annales
Hludovicus v. Ludovicus
Honorius Romanus papa 220 v. Enorii
Rim'skyi
Hrabъr monachus 38
Hybl auctor 227 n

I

Ignatius diaconus 24
Ignatius patriarcha 35, 66, 212 n, 244
Iarion episc. Moglensis 25
Iljinskij G. A. auctor 10, 35, 184 n
Ioannes Chrisostomus s. 243, 248, 249
Ioannes, diaconus 42, 45-51, 64
Ioannes Miljutin 147
Ioannes VII (Jannis) patriarcha 25,
177, 101 (VC V 1), v. Anbñi
Ioannes VIII papa 19, 31, 45, 47, 48, 53,
55, 67-74, 75, 169 n
Ioannes presbyter 71, 74
Ioannes Ravenensis 69
Ioannicius s. 25
Iovъ 96 (VC II 2), 112 (VC IX 28),
148 (VM I 20), v. Job
Irenaeus s. 195 n
Ismaël 178 n
Israël (nomen) 193 cf. 118 (VC X 80)

J

Jaffe I. auctor 55, 228
Jagić V. auctor 10, 15, 19, 21, 22, 26, 28,
34, 35, 37, 54, 57, 92, 160 n, 162 n,
200 n, 202 n, 233 n, 234 n, 235 n
Jakobson R. auctor 10, 184 n
Jannes VII patriarcha v. Ioannes VII,
Anbñi
Japundžić M. auctor 10, 33
Joan Eksarh Bulgaricus, scriptor 38
Job 170, 187, 218, v. Iovъ
Juda 191 v. Iudovъ, Ephrata
Jugie M. auctor 40, 41

K

Kalajdovič K. F. auctor 38
Karolomannus 228 n, v. Carolomanus
Karolus, imperator orientalis Panno-
niae 55, 67
Kittel R., auctor 251, 252
Kliment sv. papa 109 (VC VIII 16), 139
(VC XVII 2, 4), 141 (VC XVIII 20),
142 (VC XVIII 24), 157 (VM VIII
10, 11) v. Clemens s.
Kocel, princeps Lěški 37, Blatenski 38,
79, panon'sky 132 (VC VIII 19, 21),
157 (VM XIII 1, 4), 158 (VM VIII
17), 160 (VM X 2), 204, 225, 228, 230
Kocelъ v. Kocel

Kočelъ 133 n, v. Kocel
Kocelъjakъ 133 n, v. Kocel
Konstantinъ (Cyrillus) 95, 129 (VC XIV
6), 130 n, 155 (VM V 4), 157 (VM
VIII 9, 11)
Konstantinъ (Cyrillus) 155 (VM V 4),
157 (VM VIII 9, 11), v. Konstantinъ
Kopitar B. auctor 40
Kos M. auctor 10, 56, 225 n, 226 n, 227 n,
228 n
Kostić D. auctor 10, 22, 23, 27, 32, 33,
254
Krumbacher K. auctor 10, 23, 235 n
Kuljbakin S. auctor 184 n, 231 n
Kurent Th., auctor 212 n
Kyrilъ 140 (VC XVIII 5) v. Cyrillus,
Constantinus
Kyrilъ 149 (VM I 35) v. Cyrillus
Alexandrinus

L

Læhr G. auctor 43, 54
Lamanskij V. auctor 11, 26, 179, 184 n
Lantfridus Saboliensis 230 n
Lapôte A. auctor 11, 46, 48, 54, 223 n,
233 n
Laurentius, discipulus s. M. 81, 170 n
Lazarus monachus 69
Lavrov P. auctor 8, 11, 19, 21, 23, 27,
28, 29, 35, 83, 84, 93, 145, 150 n,
159 n, 179 n, 184 n, 197 n, 199 n,
200 n, 202 n, 203 n, 205 n, 214 n,
219 n, 221 n, 222 n, 223 n, 225 n,
226 n, 231 n, 234 n, 245 n, 256
Lehr-Splawinski T. auctor 11
Leo episc. Ostiensis 46-51
Leo pater ss. CM. 96 (VC II 1), 170,
221 n, v. Lěvъ
Leo Mathematicus 99 (VC IV 2), 173,
v. Lěvъ
Loparev H. auctor 11, 23
Löwe H. auctor 11, 53, 54
Ludmila s. 34, 56, 57
Ludovicus II imperator 44
rex 55, 67, 68, 70, 203 n, 229 n
Ludvikowský J. auctor 57
Lěvъ 96 (VC II 1) v. Leo, pater ss. CM.
Lěvъ 99 (VC IV 2) v. Leo Mathema-
ticus

M

Mah'metъ prorokъ 104 (VC VI 15, 31),
123 (VC XI 21, 24, 29)
Malyševskij I. auctor 11, 242 n
Mansi J. D. auctor 11, 67, 70
Manuel Magister 35
Manuel, nomen Methodii 222 n
Maria, mater ss. CM 31, 35, 37, v. 141
(VC XVIII 16), 212
Marquardt auctor 197 n

Maximus Confessor 195 n
 Mefodij v. Methodius
 Melchisedec 219 v. Mel'hisedekъ
 Mel'hisedekъ 149 (VM I 33)
 Methodius Olympius 215 n
 Methodius s. patriarcha 25 n
 Methodius s. 15, 19, 22, 26, 30, 31, 32,
 34, 35, 47, 48, 50, 51, 53, 55, 56, 58,
 153, 169 n, 170, 182, 194, 220, 222,
 223 et passim
 Mefodii 155 (VM V 7) v. Metodii
 Mefodije 108 (VC VII 5), 118 (VC X 96),
 126 (VC XII 2), 141 (VC XVIII 16)
 Meteodii 155 (VM V 11), 157 (VM VIII
 11)
 Metodii 147, 152 (VM II 1), [155 (VM
 V 7, 11)], 156 (VM VI 2), [157 (VM
 VII 1)], VIII 1, (11), 159 (VM IX
 7), 160 (VM X 5) 162 (VM XII 5)
 Metrophanes metropolitа 42, 46, 65
 Michael imperator 38, 59, 65, 129 (VC
 XIV 2), 130 n, 155 (VM V 1, 4) 157
 (VM VIII 8), 173, 199, 200, 223,
 226, 233
 Michael, nomen s. Methodii 35, 222 n
 Mihail, carъ 129 (VC IX 2), 130 n, 155
 (VM V 1, 4), 157 (VM VIII 8)
 v. Michael imperator
 Miklosich v. Miklošič
 Miklošič F. auctor 11, 13, 15, 16, 20, 40,
 53, 83, 87, 90, 145, 150, 162 n, 177 n,
 220 n
 Milčetić I. auctor 11, 34
 Milton A. V. auctor 11
 Mohammed 179, 180, 195, 196
 v. Mah'metъ
 Moiseвъ 115 (VC X 16)
 Moiseovъ 114 (VC X 4), 115 (VC X 16),
 123 (VC XI 22)
 Moiséi 162 (VM XII 1) Moisei 102 (VC
 V 22), 111 (VC IX 8), 115 (VC X 23)
 Moisi 112 (VC IX 33), 115 (VC X 20),
 116 (VC X 39), 118 (VC X 84), 148
 (VM I 21)
 Montemirus v. Mutimir
 Moyses v. foedus, pactum 190, 217, 218
 Muretov M. auctor 11, 40, 255
 Murko M. auctor 11, 21, 23
 Mutimir, dux Serborum 53, 71, 228

N

Nahtigal R. auctor 11, 38, 39, 151 n,
 166 n, 236 n
 Nahum v. Naum
 Naum, discipulus s. M 38, 78, 81, 170 n
 Nectarius patriarcha 219
 Nestor chronographus Russus 38, 159
 Nestor s. martyr 101 (VC V 9), 178
 Nicephorus s. patriarcha 24, 212 n
 Nicephorus dux 61

Nicolaus I papa 35, 49, 50, 51, 156 (VM
 VI 1), 204, 224, 209-210
 Nikola papa 156 (VM VI 1) v. Nicolaus
 I papa
 Nikoljskij N. auctor 11, 26, 37, 177 n,
 184-185, 200 n, 223 n, 245
 Nilles N. auctor 229 n
 Noe 188, 189, 190 n, 192, 216
 Noj 114 (VC X 11), 115 (VC X 20), 115
 (VC X 22), 117 (VC X 64), 148 (VM
 I 15)
 Nolan L. auctor 213 n

O

Ohijenko (Ogienko) I. auctor 11, 16,
 23, 184 n
 Orgels P. auctor 185 n
 Origenes 245
 Ostrogorsky G. auctor 11, 183 n

P

Palauzov (collectio codicum Palauzov)
 33
 Pape W. auctor 164 n
 Pastrnek F. auctor 48, 83, 145, 150 n,
 177 n
 Paulus, apostolus 33, 74, 75, 78, 175 n,
 176 n, 179 n, 186 n, 206, 218, 220 n,
 221 n, 234 n, 225 n, 227 n
 cf. Index biblicus
 Paulus diaconus, auctor 46
 Paulus episc. Anconitanus 53, 55, 68,
 69, 72, 79, 230
 Pavić J. auctor 11, 22, 23, 32, 33, 254
 Pekař J. auctor 11, 46, 56, 57
 Perels auctor 210 n
 Perwolf J. auctor 83
 Petrus s. apostolus 14, 33, 41, 55, 67,
 69, 70, 75, 77, 78, 156 (VM VI 1),
 157 (VM VIII 2), 159 (VM IX 2),
 160 (VM X 5), 224, 225, 229, 230
 v. primatus, ecclesia, liturgia s.
 Petri, Petrovъsudъ
 Pharao, Deus Pharaonis 217 v. farao-
 sovъ
 Photius 41, 52, 65, 66, 99 (VC IV 2),
 173, 212 n, 232 n, 233 (VM XIII 6),
 244, 245 v. doctrina Photiana
 Pipin rex 55
 Placida s. 172 (cf. Eustachius), v. Pla-
 kida
 Plakida 97 (VC III 13) v. Placida s.
 Plato 175 n
 Poncelet A. auctor 43
 Popruženko M. et Romanski St. aucto-
 res 11, 39, 145, 253
 Procházková E. — Suchá P. auctores
 11, 23, 24, 229 n
 Pseudo-Dionysius, auctor 52, 66

R

- Rački F. historicus 53
 Rastislaus princeps 18, 19, 38, 61, 79, 91, 129 (VC XIV 2, 15), 131 (VC XV 1), 132 (VC XV 21), 130 n, 155 (VM V 1), 157 (VM VIII 4), 159 n, 199, 201, 202, 204, 223, 225
 Rastislav v. Rastislaus
 Rastislavъ 129 (VC XIV 2, 15), 131 (VC XV 1), 132 (VC XV 21) v. R.
 Rattinger auctor 230 n
 Rešetar M. auctor 234 n
 Riphaldus archipresbyter in Pannonia 55
 Romanski St. auctor, v. Popruženko M. et Romanski St.
 Rostislavъ 130 n, 155 (VM V 1), 157 (VM VIII 4) v. Rastislaus
 Rostovski D. auctor 14, 36, 84, 179 n, 183 n
 Rufinus auctor 46

S

- Saba monachus 30
 Sabbas v. Sava 78 (discipulus s. M.)
 Sakač S. auctor 230 n
 Salomon 173, 199, 217 v. Solomonъ, Solomonъ, oratio Salomonis
 Santifaller L. auctor 228 n
 Sava discipulus s. M. 33, 78
 Schäder H. auctor 11, 25
 Schlötzer A. L. auctor 14, 234 n
 Schmid H. F. auctor 235 n
 Schurhammer G. auctor 196 n
 Sedislav haereticus 32
 Selvestrъ 149 (VM I 33) v. Silvester Semisismes 72
 Severjanov S. auctor 155 n
 Sventopulchus v. Sventopulkus
 Sickel Th. auctor 212 n
 Silvester s. papa 218 v. Selvestrъ
 Simplicius papa 69
 Sirmund I. historicus 43
 Snopek Fr. auctor 11, 202 n, 203 n, 213 n, 225 n, 227 n, 234 n
 Sobolevskij (A. I.) auctor 235 n
 Solomonъ 128 (VC XIII 9), 148 (VM I 26)
 Solomonъ 98 (VC III 32), 128 (VC XIII 3)
 Sphentoplucus v. Sventopulkus
 Sreznievskij J. auctor 156 n, 184 n, 225 n, 235 n
 Stanislav J. auctor 11, 26
 Stephanus V 25, 41, 54, 74, 75
 Suchá P. v. Procházková E. — Suchá P. auctores

- Sventopulkus princeps 19, 30, 41, 53, 54, 56, 57, 72, 74, 75, 79, 80, 130 n, 132 n, 155 (VM V 1), 157 (VM VIII 4), 160 (VM X 7), 161 (VM XI 4), 165 n, 199 n, 223, 225, 230, 231, 235 n, 236 n
 Svjatopolkъ 130 n, 132 n, v. Sventopulkus
 Sventopolkъ 155 (VM V 1), 157 (VM VIII 4), 160 (VM X 7), 161 (VM XI 4), v. Sventopulkus

S

- Safařik P. J. auctor 14-15, 20, 40, 83, 87, 145, 150 n
 Sahmatov A. A. auctor 145, 159 n, 228 n
 Sevčenko I. auctor 240, 244, 245

T

- Tadiň M. auctor 11, 46, 47
 Teodorov-Balan A. auctor 31 n, 32, 37, 39, 40, 42, 57, 152 n, 178 n, 182 n, 214 n, 218 n
 Teodosije 149 (VM I 34) v. Theodosius
 Theoctistos Logotheta 35, 170 n, 172 n, 173, 175 n, 242, 243
 Theodosius I imperator 219
 Theodosius II imperator 219 n
 Theodorus Studita 211 n, 212 n
 Theophilus imperator 28
 Theophilus Antiochenus 248
 Theophylactus, archiepiscopus Achridensis 40, 41 n, 80
 Tomšić F. 7, 253, 255
 Trifonov J. auctor 11, 37, 184 n
 Trubeckoj N. auctor 27
 Tunickij N. auctor 12, 14, 26, 31 n, 35-36, 37 n, 40, 41, 232 n, 234 n, 236 n, 254, 255

U

- Undoljskij V. auctor 20, 21
 Urbánek R. auctor 57
 Uspenskij (G. I.) auctor 177 n, 245
 Usserius J. auctor 52
 Uuichinus v. Viching

V

- Vaillant A. auctor 12, 184 n
 Vajs J. auctor 12, 17 n, 54, 184 n, 234 n
 Var'da 86, 129 (VC XIV 12) v. Barda
 Vasiljev A. auctor 179 n, 197 n
 Vařica J. auctor 12, 17 n, 20, 37, 156 n, 182 n, 183 n, 185 n, 186 n, 192 n, 202 n, 220 n, 221 n, 230 n, 235 n, 236 n, 240 n, 254
 Venceslaus s. 34, 56

Viching, episcopus Nitrensis 41, 53, 54,
73, 76, 77, 80, 232 n, 233 n, 236 n
Vichnicus v. Viching
Vigilii 149 (VM I 37)
Vigilius papa 219, v. Vigilii
Vigouroux F. auctor 193 n, 199 n
Viktorov E. A. auctor 48
Vitus s. martyr 20
Vladislav Gramatik v. Grammaticus
Vladislaus
Vondrák V. auctor 12, 19, 21, 28, 29,
156 n, 227 n
Voragine I. auctor 46
Voronov A. auctor 12, 14, 15, 16 n, 20,
23, 25, 34, 46, 176 n
Voskresenskij G. A. auctor 14
Vostokov (A. H.) auctor 235 n

W

Wattenbach W. auctor 15, 52 n, 55
Weingart M. auctor 12, 26, 185 n
Wiching v. Viching
Wijk N. van auctor 12, 17, 22n, 27, 37
48, 162 n, 176 n, 235 n, 240 n
Wilpert J. auctor 213 n

Z

Zambri haereticus 32
Zarin S. auctor 221 n, 248 n
Ziegler A. W. auctor 230 n
Zventopolcus v. Sventopulkus
Zwatopulk v. Sventopulkus

INDEX ANALITICUS

A

abbas 222, 223 v. igumenъ
acedia 169, 246, 247, 248-249
academia Constantinopolitana 173 n,
176 n
Achrída (Ohrid) 41
Acta Sanctorum 42
adversarii liturgiae Slavicae 18, 19,
203 n
alacritas 249
Aleksan'drъ, nomen quercus, 126 (VC
XII 16) v. Alexander
Alexander, Alexandros, nomen quer-
cus, 197 v. Alexan'drъ
Alimъ 154 (VM III 3) v. Olymъ,
Olimъ'
amicitia Constantini-Cyrilli cum Pho-
tio 245
amicus Dei (Abraham) 189, 216, 115
(VC X 20), 148 (VM I 16)
v. Abraham
amor sapientiae 241 v. philosophia
anagnostъ 156 (VM VI 4) v. lector
Angustum mare 76, v. Uskoje more
antipodi 203 n
apographon 17
apostolatus 22, 212 n
apostolicus (papa) 14, 62, 63, 65, 139
(VC XVII 2), 140 (VC XVIII 14,
16, 18, 19, 21), 149 (VM I 38), 156
(VM VI 1, 4), 157 (VM VIII 1, 2),
158 (VM VIII 17), 160 (VM X 1, 4,
6), 208, 212, 213, 220, 224, 225, 230
apostolica sedes 30, 64, 65, 67, 68, 69,
70, 157, 162, 212 n, 226, 232
apostolikovъ 162 (VM XII 5) v. apo-
stolskyi

apostolikъ 139 (VC XVII 2), 140 (VC
XVIII 14, 16, 18, 19, 21), 149 (VM
I 38), 156 (VM VI 1, 4), 157 (VM
VIII 1, 2), 158 (VM VIII 17), 160
(VM X 1, 4, 6) v. apostolicus
apostolskyi 139 n v. apostolikъ
apostolskyi, stolъ 157 (VM VIII 10),
162 (VM XII 5), dějanije 162 (VM
XII 5), sьrky 158 (VM VIII 12),
knigy 162 (VM XII 5, v. apostoli-
kovъ), slovo 163 (VM XIV 1)
apostolъ, ecclesia ss. apostolorum 128
(VC XIII 2), 199, lectio apostoli
158 (VM VIII 13), 164 (VM XV 4),
227, 234
approbatio liturgiae et missionis Sla-
vicae 19
appropriatio Deo 245, v. ascesis,
philosophia
Arabes 25, 178 n, 180 n, 205
archiepiscopus, Pannonicus Methodius
29, 30, 31, 70, 71, 77
Adalvinus archiep. Salisburgensis
53, 67, 68;
Hermanricus archiep. Passavien-
sis 53, 68, 69
Methodius: 118 (VC X 96), 147
(VM), 153 (VM II 5), 154 (VM IV
5), 160 (VM X 5), 194, 214, 222, 230
arhiepiškopstvo 224 n v. popov'stvo,
presbiterstvo
arhiepiškopъ (Metodii) 118 (VC X 96),
147 (VM), 153 (VM II 5), 154 (VM
IV 5), 160 (VM X 5) v. archiepi-
scopus
arierci 131 (VC XV 8), 203
arifmetikīa 99 (VC IV 2) v. arithme-
tica
arithmetica 173 v. arifmetikīa
Armenus 205; Ecclesia Armena 170 n

ascesis s. Cyrilli 24, 25, 194 n, 195 (VC XI 13-20), 241
 assikritъ 84, 103 (VC VI 9), 106 n
     v. Georgii
 assimilatio Deo 245 v. ascesis
 astronomia 99 (VC IV 2), 104 (VC VI 14), 173, 179
 astronomia 99 (VC IV 2), 104 (VC VI 14) v. astronomia
 Athenae 66
 Athos 17, 34, 38
 auctor litterarum slavicarum 7, VC 15-16, VC et VM 20-23, auctores byzantini 24, Lit 45
 authentia epistolae papae Nicolai I ad Kocel 226 n, 228 n
 aviti honores v. honores aviti
 avus v. Adam
 azbučnaja molitva (Preces alphabeticae) 39

B

baľstvo 93 v. vračьstvo
 baptismus 118 (VC X 76), 192, 193 n, 227, 230; secundus baptismus 211 v. lux, lucem ad lucem
 bděnie 140 n
 Belgradus, urbs 82
 benedictio liturgica sollemnis 165 (VM XVII 7), 236-237
 besěda eyaggel'ska 129 (VC XIV 14), 155 (VM V 11)
 biblicus, historia biblica 30, 147-149 (VM I 8-32), 215-218
 bibliothecarius, Anastasius Bibliothecarius Apost. Sedis 51, 64, 139 (VC XVII 9), 209 Cyrillus 100 (VC IV 15), 176 v. knigčii, sosudohranilnikъ
     Leo episcopus, bibliothecarius monasterij Cassinensis 48
 blagъ 147 (VM I 1), 214 n
 blagodati 165 (VM XVII 7), 237 n
 bogoslovъ Grigorіe 134 (VC XVI 2) v. Gregorius Nazianzenus
 Bohemia 34
 Bohemicus, lingua Bohemica 14
 Bohemus 34
 boljarъ 130 n, 133 n
 bolěznъ 140 (VC XVIII 1) v. morbus
     Cyrilli
 breviarium glagoliticum 13, 17; Labacense 202 n; Slavo 19, 202 n; urbis Novi 211 n
 buky 129 (VC XVI 9, 16), 130 n, 132 n, 156 (VM VI 3) v. pisme, litterae, knigy
 Bulgaria 17, 31, 33, 41
 Bulgari 31, 35, 37, 41

Byzantinus: auctores 24, bellum cum Arabibus 179 n, patriotismus s. Cyrilli 24, 191 n; ritus 13; rhetorica 26, 30; vitae 23-25, legendae 24
 Byzantium 51
 бѣдростъ 250

C

canonisatio 23
 capitula Methodio adscripta 232-233 n
 Carigradъ 99 (VC IV 1), 128 (VC XIII 1), 130 n (VC XIV 2), 149 (VM I 34)
 carmen, carmina Cyrilli 18, 25, 27, 28, 50, 97 (VC III 18-20), 141 (VC XVIII 8-11), 157 (VM VII 2-3), 172, 211-212, 225; v. poëta; carmen in honorem s. M. 32-33, carmen alphabeticum 39 v. azbučnaja molitva
 carstvo 84, 116, (VC X 47, 51, 52, 53), 117 (VC X 54), 128 n
 Casaricum mare 185 n
 Casauria (Casa aurea) 43, 44, 48
 Caspiae portae 185
 Caspium mare 185
 catechesis ss. CM. 249-252, v. ascesis
 catholica et apostolica Ecclesia 158 (VM VIII 12), 227
 catholica fides 59
 catholicus imperator 49, 59
 Caucasicus montes 185
 Cersona 59 v. Cherson
 certamen 169 v. ascesis
 Chasari 15, 35, 42, 49, 50, 59, 65, 182, 183, 185 n, 196 n, 197 n, 222
 Chasaria 25, 31, 35, 49
 Cherson 35, 36, 42, 59, 61, 64, 183, 184 n, 194 v. Cersona, Hersonъ
 Chersonensis 35 (sacerdotes)
 Chilandar 17, 34 v. Athos
 chronologia legationum Cyrilli 200 n, — commorationis in Pannonia 204 n, Anastasii Bibliothecarii 209 n—210 n
 circumcisio 114 (VC X 7-10), 117 (VC X 75), 188, 192 v. obrězanie
 citationes e Gregorio Nazianzeno 22, 173-174, 180, 186, 195, 218, 221, 222, 225, 237, v. Gregorius Nazianzenus
 claviger 157 (VM VIII 2), 225
 codex, codices VC 12, 16, 17, 83, 90, 91; VM 20, 28, 145, 146; VC brevior 165; Lit 43-51, 59; Dormitio Cyrilli 37
 collectio breviorum vitarum 30 v. synaxarion, prologъ
 commonitorium (instructio) 74
 commoratio in Pannonia 19, 204 n; Romae 208-210
 communio 228 v. vьsudъ

completorium 202 n, v. pavečernica
 concilium v. elenchus conciliorum
 conditor Romae christianae 29
 confirmare fidem 220 v. firmare fidem
 coniugium 193, 203-204
 consecratio discipulorum ss. CM. 139
 (VC XVII 6), 209
 Constantinopolis 15, 24, 31, 32, 38, 39,
 51, 52, 61, 64, 173, 198, 201 n, 219
 v. Carigradъ
 conversio Bagoariorum et Carantanorum
 54-56, 204 n
 conversio Moraviae et Bohemiae 56
 conversio Chazarorum 196-197
 Coran 104 (VC VI 31), 123 (VC XI 22)
 181, 195
 Croatae 34
 cultus arboris 126-127 (VC XII 10-24),
 196 n v. Aleksan'drъ
 — ss. imaginum 103-105 (VC VI),
 177-178 v. imago, haeresis icono-
 clastica,
 — sapientiae divinae 242-243 v.
 sapientia

С

časъ 131 (VC XV 2), 132 n
 časa 128 (VC XIII 5), v. pocus, pro-
 phetae de Christo
 černъ 136 n, 143 n; v. čъrnogizьсь,
 strižnikъ
 černeč'skii v. mniš'skij
 činъ aggel'skij 141 (VC XVIII 8); sъ-
 kovnyj 131 (VC XV 2), 157 (VM
 VIII 11), mniš'skij 154 (VM III
 3), dobryj činъ 152 (VM II 11),
 220 n; rъvnyj činъ 122 (VC XI 5),
 186 n
 čъrnogizьсь 134 (VC XVI 1), 136 n,
 143 n; v. strižnikъ
 čъrnъno more 116 (VC X 39)
 čъr'ny rizu 154 (VM III 3), v. vesti-
 menta nigra
 čъstьnyje rizu 140 (VC XVIII 3), 211
 čъstьnyja duša 154 (VM III 2), 222 n
 čъstь, prědėd'njее čъsti 100 (VC IV 14),
 101 n (pradėd'neja), 113 n, 175 n; v.
 honores aviti; slava, peccatum ori-
 ginale

D

Dalmatia 47
 Danubium 165 n
 Danubianus, partes Danubianae 235 n
 Danuvium 81
 debilitas 248-249 v. ascesis
 defensio liturgiae Slavicae 16, 131 (VC
 XV 9), 134-136 (VC XVI), 203, 205-
 208
 diabolus 215-216 n v. diavolъ

Dialogъ 136 n, 205 n v. Gregorius Ma-
 gnus (Dialogus)
 diavolъ 147 (VM I 9) v. diabolus
 dictio VC et VM historica, rethorica
 19, 21-22; poetica 26, 29; biblica 26;
 — legendae Moraviae 57
 dignitas Adami 186 v. honores aviti,
 prědėd'njее čъsti
 dioecesis Slavica 49
 discipuli ss. CM 37, 170 n, 178 n, 238
 opera discipulorum ss. CM 22, 23
 v. učenikъ
 disputatio, disputationes Cyrilli 16,
 cum Arabibus 25, v. cum Ismaēli-
 tis; cum Chazaris 111-124 (VC
 IX-XII), 185-197; cum Janne pa-
 triarcha 25, 101-102 (VC V), 177-
 178; cum Judaeis et Saracenis 25,
 35, 112-113 (VC IX 23-35), cum
 Ismaēlitis 25, 103-105 (VC VI), 178-
 182; cum Judaeo Romae 139
 (VC XVII 12-14), 210, de proces-
 sione Spiritus Sancti 80, cum Pho-
 tio 52, de liturgia Slavica Venetiis
 19, 134-136 (VC XVI), 205-208
 divъ, divy tvorešte 92, 93, 103 (VC VI
 10), 105 (VC VI 54), 106 n, 107 n,
 179 n v. igry tvorešte
 dobryj činъ 152 (VM II 1), 220 n
 doctor 16, 18, 29, 81, 169 n, 170, 171, 173,
 179, 194, 220, 222, 225, 226, 232, 237
 doctrina Cyrilli 16; Methodij 56; de
 Spiritu Sancto 14, 41;
 Photij et Theophylactij 32, 41, 232;
 officium doctrinae 170, 224, 238
 Dormitio Cyrilli 37 v. Uspenie
 dragar'skij 96 (VC II 1) v. drungarius
 drama lyricum (mysterium) 26
 drevnyj, drevneja čъstь 112 (VC IX 12),
 113 n, 186 v. dėd'nij
 drugarskij 96 n v. dragar'skij, drun-
 garius
 drungarius 35, 170 v. dragar'skij, dru-
 garskij
 duhovnyj 157 (VC III 3) v. spiritualis
 dux Chazarorum 185
 dėd'nij, dėd'neja čъstь 113 n, 240
 v. drevnyj
 dėtj (= dicere) 145, 153 (VM II 5), 159
 (VM IX 8)

E

ecclesia ss. apostolorum 128 (VC XIII
 2), 199; s. Petri 139 (VC XVII 7),
 141 (VC XVIII 19), 209, 213; s. Ma-
 riae (Phatne) 139 (VC XVII 5), 209;
 s. Petronilae 139 (VC XVII 8), 209;
 s. Sophiae 100 (VC IV 15), 128 (VC
 XIII 3), 176, 199
 editio, editiones VC 83, VM 145, 146

- clenchus conciliorum 14, 149, (VM I 33-36), 218-220
 episcopus Constantini 49, 50, 57, 210 n, 228
 episcopus: Karion ep. Moglensis 25, Methodius ep. Moraviae et Pannoniae 31, 34, 72-74; Clemens ep. in Bulgaria 33; Gaudericus ep. Velitrensis 42, 45-51, 52, 64, 208, 209, 224; Leo ep. Ostiensis 46-61; Formosus 51, 139, 209, 224 n; Anno (Hanno) ep. Frisingensis 53, 70, 169 n, 230; Paulus ep. Anconitanus 53, 68, 69; Viching ep. Nitrensis 53; Dominicus 54, 74
 episkopъ 129 (VC XIV 4), 134 (VC XVI 1), 139 (VC XVII 6), 141 (VC XVIII 18), 142 (VC XVIII 22), 143 n, 203 n v. episkupъ
 episkupъ 160 (VM X 1, 3), 156 (VM VI 4), 157 (VM VIII 4), 159 (VM IX 1) v. episkopъ
 episkupъstvo 158 (VM VIII 17), 228 v. episcopatus
 epistola Rastislai 18, 49, 129 (VC XIV 3-5), 115 (VM V 2-3), 199-200, 223; Joannis VII (Industriae tuae) 20, 31, 53-54, 72-73, 77; Anastasii Bibliothecarii ad Gaudericum 42, 46, 47, 64-66; Chazarorum ad imperatorem 49, 124 (VC XI 42-44), 196, 197; Joannis VIII regi Ludovico 55; Hadriani II (Gloria in excelsis Deo) 51, 52, 157-158 (VM VIII 4-16), 162 (VM XII 3), 225-228, 232; epistolae Romanorum Pontificum 52-54; papae Stephani V 54; Michaelis ad Rastislaum 129-130 (VC XIV 15-19), 201-202 n; Photii ad Borisen 201 n; imperatoris (Basili Macedonii) ad Methodium 163 (VM XIII 3-4), 233;
 epistolija 129 (VC XIV 15), 157 (VM VIII 4), 162 (VM XII 3) v. epistola
 erei 131 (VC XV 8), 148 (VM I 21, 27), 149 (VM I 33) v. ierēi
 eresъ 166 (VM XVII 14); haeresis Ariana 149 (VM I 33); iopatorskaja 162 (VM XVII 1), 232; trijezyčnaja 41, 134 (VC XVI 1), 141 (VC XVIII 9), 205 n; ikonobornaja 101 (VC V 1) v. haeresis, jeresъ
 eretičskъ jazykъ 142 n; ime 129 (VC XIV 11)
 error Gregorii Dialogi 205 n, v. eresъ trijezyčnaja
 euchologium 202 n; v. mystica liturgia
 evangelium 18, 19, 109 (VC VIII 15), 127 (VC XII 19, 21), 132 (VC XV 15), 134 (VC XVI 14, 17), 137 n, 141 (VC XVIII 10), 142 n, 147 (VM I 4), 156 (VM VI 1), 158 (VM VIII 13), 164 (VM XV 4), 184, 198, 224, 227, 234 v. evaggelie, evangelie
 evangelie 147 (VM I 4), 156 (VM VI 1), 158 (VM VIII 13), 164 (VM XV 4), evaggelie 109 (VC VIII 15), 127 (VC XII 19, 21), 132 (VC XV 15), 134 (VC XVI 14, 17), 137 n, 141 (VC XVIII 10), 142 n
 evaggel'skъ; besēda 129 (VC XIV 14); slovo 132 (VC XV 21)
 evrejski 131 (VC XV 7)
 evrčiskъ 136 n
 Evrēi 109 (VC VIII 2, 5)
 excommunicare 195, 219, 236, v. otsčkatī
 excommunicatio 227-228, 230, 232, 233
 exilium s. M. 159 (VM IX 9), 230

F

- faraosovъ 148 (VM I 21) v. Pharao
 feologъ 136 n, v. bogoslovъ, Gregorius Nazianzenus
 fides, v. firmare fidem
 filimъsko more 120 n v. filistim'sko more
 Filioque 41, 232 v. Spiritus Sancti processio
 filistim'sko more 116 (VC X 39)
 filosofija 99 (VC IV 7), 100 (VC IV 19), 101 n v. philosophia
 filosofъ 99 (VC IV 7), 100 (VC IV 14, 15) et passim per VC et VM. 174, 186, 243, v. philosophus
 firmare fidem 220 v. confirmare fidem, utvrditi, potvrditi
 Fotida (eccl. s. Mariae) 139 (VC XVIII 5) v. Phatne
 foedus v. pactum
 folia Kievensia 209 n, 214 n
 fons, fontes vitae et operis CM 14, 15; fontes Slavici 14-36; fontes Slavici minores 36-39; fontes Graeci 39, 40-42; fontes Latini 42-58
 fratRIA 231 n
 Frisinga 230 n
 frisingensis; monumentum fr. 195 n; fragm. II 247, 251
 fruški 184 n v. pruški
 Fudъ 127 n, v. Fulъ, Phud
 Fulъ 127 (VC XII 17) v. Fudъ, Phud

G

- Gazara 65
 Gazarius 59, 61, 65 v. Chazarus
 generationes 186, 210 v. rodъ
 geometria 99 (VC IV 2), 100 n, 104 (VC VI 14), 106 n, 173, 179
 geometria 99 (VC IV 2), 100 n, 104 (VC VI 14)
 Germani 165 n
 Germania 18, 70, 223; Germanicus 230 (presbyter)
 Glagolita Clozianus 38, 179 n, 204 n, 215 n, 231 n, 235 n, 246, 249, 250
 glagol'nikъ 92, 135 (VC XVI 45)
 Gloria in excelsis Deo, epistola Hadriani II 52, 205 n
 glumljenje tvoriti 97 (VC III 10)
 godina 132 n v. časъ, hora
 Gothia 184 n
 Gothicus 184 n
 Gothus 184 n, 205
 Graecus, lingua 202, 234, 237; Graeci 212, 224
 grъčьskiyi 131 (VC XV 7), 164 (VM XV 1), 166 (VM XVII 11)
 Grъкъ 141 (VC XVIII 14), 155 (VM V 2), 156 (VM VI 3)
 grammatica 172, 173, 183
 grammatikia 98 (VC III 22), 99 (VC IV 1), 109 (VC VIII 10), 110 n, 132 n
 grammatikia 110 n, 132 n v. gramatikia
 gramatičьskiyi 98 (VC III 23), 99 n
 gramota 159 n, 110 n
 granъ 128 (VC XIII 3) v. litterae Iudaicae et Samaritanae
 grobъ 86, 113 (VC IX 33), 141 (VC XVIII 19), 142 (VC XVIII 26)
 gromъ 86, 113 (VC IX 33)
 gudenie 135 (VC XVI 23)
 gushi 135 (VC XVI 23)

H

- habitus monasticus Cyrilli 78, 140 (VC XVIII 3), 210; Methodii 222 n
 haeresis iconoclastica 28, 177; 101 (VC V); trium linguarum 41, 134 (VC XVI 1), 141 (VC XVIII 9), 205 n; hypatorica Sabelliana 162 (VM XII 1), 232; v. eresъ
 haereticum nomen 129 (VC XIV 11), 200 v. eretičeskъ
 hebraica lingua et litterae 183, 199, 205, 224
 helenica lingua 205 v. tres linguae
 Heresonъ 109 (VC VIII 10), 126 (VC XIII 7) v. Cherson
 Hincmari Annales 210 n
 historia biblica 147-148 (VM I 8-32)
 historia Chilandarica 34, 36, 49, 50
 historia vera v. Istinnaja povest,

- hitrecъ 137 n
 honores aviti 175 (VC IV 14), 186 n, 197 n, 220 n, 242-246, 250; v. prědėd'njee čьsti, praeaviti honores; peccatum originale
 Hopovo in Fruška gora 17
 hora, horae 202 v. časъ, godina
 hramina 92, 105 (VC VI 54)
 hristian'skij carъ 124 (VC XI 31), carstvo 117 (VC X 54), vєra 149 (VM I 38), 154 (VM IV 2), zakonъ 129 XIV 3) v. krstijan'skij
 hudožstvo 98 (VC III 23), 99 (VC IV 2, 4), 121 n v. hudožstvije
 hudožstvije 105 (VC XI 53), 118 (VC X 84) v. hudožstvo
 Hungari 185 v. Ugri
 hypatorica haeresis 232 v. haeresis
 hypostasis 180, 215 v. ipostasъ, upostasъ, Trinitas

I

- idolum 193 v. idolъ
 idolъ 118 (VC X 83) v. idolum, imago, cultus ss. imaginum
 igra, igry tvorešte 179 n v. divъ, divy tvorešte
 igumenъ 84, 116 (VC X 46), 117 (VC X 60), 120 n, 154 (VM IV 6), 155 (VM V 7), 156 n v. voždъ, abbas
 ikona 101 (VC V 1), 102 (VC V 17, 20), 118 (VC X 83, 86), 142 (VC XVIII 26) v. imago, cultus ss. imaginum
 ikonobornyi 102 n v. eresъ ikonobornaja
 Iudei, Iudei 112 (VC IX 23), 115 (VC X 16, 19), 116 (VC X 35), 117 (VC X 64), 118 (VC X 82, 89), 125 n
 imago, sancta imago 177-178, 193; homo imago Dei 174-175 v. obrazъ, haeresis iconoclastica
 imperator Basilius 30; Carolus 30; Ludovicus II 44; Michael 28, 38, 59, 182, 183; Theophilus 28, 35
 imperium christianum orientale 196 n, 218 n; cf. 124 (VC XI 31), 149 (VM I 32-33); imperium Romanum 191
 incarnatio Verbi 180, 187 n, 188 v. redemptio per Christum
 indigena 176 v. tozem'cъ, academia Constantinopolitana
 indik'tъ 141 (VC XVIII 13), 143 n, 166 (VM XVII 10)
 Industriae tuae, epistola Ioannis VIII 53, 205 n, 232, 233 n, 236 n
 institutor 171 v. nastavnikъ
 integritas familiae christianae 131-132 (VC XV 13-17), 203-204 v. coniugium

Inventio s. Clementis 36-37, 42, 64-65, 109-110 (VC VIII 16-18), 184
 inventio litterarum 78, 201, 129 (VC XIV 13-14)
 invitatio ss. CM a papa 208 n
 inoč'skij 142 n v. mniš'skij
 iopator'skij 162 (VM XII 1) v. eres' iopatorskaja
 ipostas' 104 (VC VI 30) v. upostas'
 iskoní, iskoně 130 n v. ispr'va bě slovo Ismaëlitae 178 n
 Ismaëliticus 181
 ispr'va bě slovo (Jo 1, 1) 129 (VC XIV 14) v. iskoní, iskoně
 Israëlitae 182 v. Izrailitěni
 Istinnaja pověst 34-35
 Italia 18, 223 v. Vlahy
 Iudaei 25, 31, 35, 50, 59, 61, 183, 186 n, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 222 n, v. Ijudei
 Iudov' 115 (VC X 18, 26), 117 (VC X 60) v. Juda, Ephrata
 iurisdic'tio s. Sedis 56, 157 (VM VIII 10), 226
 izmail'č'sk' 105 (VC VI 41) v. izmail'č'sk' 105 (VC VI 41, 47)
 Izrailitěni 108 (VC VII 2)
 izred'nyj ljudi 141 (VC XVIII 9), 211

J

jarost' 153 (VM II 3), 220 n
 jeres' 101 (VC V 1), 102 n v. eras'
 junoš'a 101 (VC V 4), 177 n

K

kagaan' 112 (VC IX 10) v. kagan'
 kaganus 186, 187, 188, 194, 195, 196, 197
 kagan' 84, 112 (VC IX 10, 15, 17), 114 (VC X 1), 122 n, 123 (VC XI 23), 124 (VC XI 42, 45)
 Kanaon, Kaon 31
 Kaon, v. Kanaon
 Kap'i'skaa vrata 111 (VC IX 1)
 Kasp'i'skaa vrata 113 n, 185 n
 katolikii 158 (VM VIII 12), v. catholicus, catholica Ecclesia
 kijučed'ž's' 157 (VM VIII 2) v. claviger
 knez' 129 (VC XIV 2)
 knežie 100 (VC IV 13)
 kniga 154 (VM III 3)
 knigy apostol'kovy 162 (VM XII 5); biblia 164 (VM XV 1); k. česarevy 163 (VM XIII 2); latin'skyje 165 (VM XVII 6); o'č'č'skyje knigy 164 (VM XV 5); sloven'skyje 132 (VC XV 19), 133 n, 134 (VC XVI 2),

139 (VC XVII 5), 155 (VM V 11), 156 (VM VI 3), 157 (VM VIII 11), 158 (VM VIII 14); libri liturgici 163 (VM XIII 5)
 knigčii v. bibliothecarius, vivlotikar' knez' 160 (VM X 7), 161 (VM XI 2), 165 (VM XVII 7)
 kneženie 153 (VM II 5), 154 (VM III 3), knežie 154 (VM III 1)
 Kozari(je) 109 (VC VIII 1), 111 (VC IX 2), 134 (VC XVI 8), 154 (VM IV 1)
 kozar'sk' 109 (VC VIII 6), 110 (VC VIII 19), 111 (VC IX 1)
 křiš'tenije 157 (VM VIII 11), 160 (VM X 5) v. baptismus
 kupetra 145, 161 (VM XI 6), 231
 kupina 86, 112 (VC IX 28)
 kn'aga v. kniga

L

latina lingua 205, 237
 latin'skij 131 (VC XV 7, 8), 136 n, 165 (VM XVII 6), 116 (VM XVII 11)
 latin' 134 (VC XVI 3), 156 (VM VI 3)
 lectio, lectiones breviarii glagolitici 17, 33-34
 lector 156 (VM VI 4), 224 v. anagnost'
 legatio ad Chazaros 222, ad Moravos 199-200, 233
 legatus apostolicus 169 n, 225 n, 226 n, 232
 legenda v. vitae, žitije
 Legenda Achridensis 40; Bulgarica 40 (v. Vita Clementis Bulgarici); Christiani 56-57 (v. Vita et passio s. Venceslai et s. Ludmilae aviae eius); Pannonicae 13-14; Moravica (VC et VM) 13, 45, 57, 59, 159; Macedonica 42 v. Vita s. Naum (Graeca); Chersonensis 37; byzantinae 24; Demetrii Thessalonicensis 37; bohemia 56, 57, 159 n; Italica 15, 36, 37, 42-51, 57, 59-64, 176 n, 255;
 liber, libri slov. liturgici 209, 139 (VC XVII 5); ritus librorum slovenicorum 209 n; v. kniga
 lberatio captivorum 124 (VC 45-46), 132 (VC XV 22), 139 (VC XVII 4), 186 n, 197, 204-205 n, 208
 lingua hebraica et samaritana 183, 199, 205, 224, 237; graeca 202, 205, 234, 237; (helenica 205), latina 205, 237; slovenica 209, 223, 227, 234, 237; syriaca 184 n; v. tres linguae

littera, litterae slavicae 38, 129, 130 n, 132 n, 156 n, 201, 204, 224; hebraicae et samaritanae 183, 199, 205, 224; syriacae 184 n; russicae 184; v. bukы, kniga, pisme
 liturgia slavica 16, 50, 170 n, 200 n, 201 n, 209 n, 224, 231
 liturgia 139 (VC XVII 5, 7, 9), 140 n
 liturgia s. Petri 231 n; v. 161 (VM XI 4)
 liturgia mystica 202 v. služьba tainaja
 logofetъ 98 (VC III 28), 99 (VC IV 6), 100 (VC IV 12, 15) v. stroitelъ, logotheta, Theoctistos
 logotheta 173, 174, 175, 176 v. stroitelъ, logofetъ, Theoctistos
 lučii 145, 159 (VM IX 6)
 lux, lucem ad lucem 78, 140 (VC XVIII 5), 210-211 v. secundus baptismus, světъ
 lěnostъ 246, 249, 251 v. segnities

M

Macedonia 33, 170 n
 Machabei 234 v. Makavěi
 magisterium 170 n, 125, 236
 Makavěi 164 (VM XV 1) v. Machabei
 malъženъ 122 (VC XI 2)
 manastyrъ 154 (VM IV 6) v. monastyrъ
 martyr 218, 237 v. mučenikъ
 martyrium 218 n
 matrimonia illegitima 131-132 (VC XV 11-17), 16 (VM XI 6-7), 203, 231
 matutinum 202 v. utrěnica
 medotočnyi 86, 122 n v. medъvnyi
 medъvnyi v. medotočnyi
 menologium Ioannis Miljutini 147
 Meotskoje jezero 111 (VC IX 1)
 methodus evangelizandi 56
 miraculum ad probandam sanctitatem 23
 miracula s. Clemente intercedente 50
 misokallos daimon 24, 229 n (cf. 159, VM IX 1)
 missa 157, 227
 missio Slavica 201
 missionarius apostolicus 169 n
 mnišъskyi; (obrazъ) 140 (VC XVIII 5), 145; činъ 154 (VM III 3) v. mnišъskyi
 monachus Daniel 24
 monachus Lazarus 69
 monachi Graeci 15; Casaurienses 44; Slavi OSB 47
 monastyrъ 141 (VC XVIII 16) v. manastyrъ
 Morava urbs 38
 Morava 131 (VC XV 1), 132 (VC XV 18), 155 (VM V 1, 13)
 Moravani 155

Moravia 27, 29, 30, 31, 32, 36, 39, 48, 49, 61, 62, 63, 77, 131 (VC XV 1), 132 (VC XV 18), 155 (VM V 1, 13), 159 n, 169 n, 170 n, 202, 204, 223, 231
 Moravi 230
 moravismъ 27, 145
 Moravljani 129 (VC XIV 2), 130 n v. Moravleninъ
 Moravleninъ 160 (VM X 4, 7) v. Moravljani
 moravъskyi 129 (VC XIV 2), 147 (VM), 155 (VM V 11), 159 (VM IX 1), 160 (VM X 9), 161 (VM X 9), 162 (VM XII 3)
 morbus s. Cyrilli 210, 140, (VC XVIII 1) v. bolěznъ
 morbus trilinguis 156 (VM VI 4), 224 v. haeresis trium linguarum
 mors s. Cyrilli 141 (VC XVIII 13), 212
 mors s. Methodii 165-166 (VM XVII 7-10), 237
 mučenikъ 149 (VM I 36), 166 (VM XVII 12) v. martyr
 mudrostъ 93 (VC III 3), 148 (VM I 26) v. Sophia, Sofia
 munus magisterii, doctrinae 170 n
 musica 173 v. musikia
 musikia 99 (VC IV 2), 132 n, v. musica
 mъša 145, 157 (VM VIII 11), 158 (VM VIII 13), 160 (VM X 1)
 mъša sv. Petra 161 (VM X 4) v. liturgia
 mysterium v. drama lyricum
 mystica liturgia 131 (VC XV 2), 202 v. tainaja služьba
 mystica oblatio 234
 mъdlostъ 247, 249, 250
 mnišъskyi v. mnišъskyi

N

Na semъ Petrě 41, 184 n
 Napisanie o pravěj věrě 39, 52
 nasažden 182 n v. nesažden
 nastavnikъ 95, 96 (VC II 2)
 nastolnikъ 149 (VM I 32), 157 (VM VIII 2), 218 n, 225 n, 236 n
 negligentia 248 v. ascesis
 nerъštevatî 145, 165 (VM XVI 2)
 pomocanon 156 n, 235 v. pomocanonъ
 pomocanonъ 164 (VM XV 5) v. pomocanon
 Nova Roma 59
 Nēmъсь 155 (VM V 2) v. Germania
 nēmъсьskyi 160 (VM X 4); v. Germanicus

O

oblastъ 159 (VM IX 1), 161 (VM X 9)
 oblatio mystica 234 v. vъznošenie tainoe

obličiti 148 (VM I 27), 218 n
 obrazъ 102 (VC V 18, 20, 21); mniš-
 skyi obrazъ 140 (VC XVIII 5, 6),
 211
 obyčai člověkomъ 162 (VM XII 4),
 rimъsky 141 (VC XVIII 19), slo-
 věnъskyi 153 (VM II 5), studnyi
 109 (VC VIII 1)
 occisio serpentis 131 (VC XV 10), 203
 officium, officia glagolitica 13, 33-34,
 off liturgicum in honorem s. M.
 22, 23, 32; officia orientalia 33,
 officium eccl. graece, latine, slo-
 venice 237, cf. 166 (VM XVII 11)
 v. prologъ, služba
 Olimp 108 n v. Olímъb'
 Olímъb' 108 (VC VII 5), 154 (VM III
 3) v. Alímъb', Olímъb'
 Olympus 24, 25, 35, 50, 108, (VC VII 5),
 154 (VM III 3), 182, 222, 225 n
 opus apostolicum Slavicum 49, 50
 oratio, orationes panegyricae 23, ora-
 tiones Cyrilli et disputationes 18,
 orationes C. moribundi 33, oratio
 Salomonis 98 (VC III 30-31), 173
 ordinatio Methodii 50, 51, 226, 228; di-
 scipulorum 51, 226
 ordo ecclesiasticus 202, 227, v. činъ
 crъkovъnyi
 organisatio ecclesiastica 200 n
 orthodoxus 157 (VM VIII 11), 158, 162,
 165, 227 v. pravověrnyъ
 oslabljenije 249
 otpadanie Adamovo 114 (VC X 11) v.
 peccatum originale
 otsčkaty 123 (VC XI 10), 149 (VM I 34),
 165 (VM XVII 1), 195 n, 219 n, 236 n
 v. excommunicare
 otyсь; Cyrillus 142 n, Methodius 147
 (VM), 165 (VM XVII 4), sъnъmnici
 149 (VM I 33, 34, 36, 38); crъno-
 rizьci 153 (VC III 3, IV 6)
 otyсьskyje knigy 164 (VM XV 5), 235

P

pactum 188, 189
 panegyricus v. sermo
 Pannonia 13, 15, 16, 31, 34, 38, 49, 55
 (v. primatus), 158 (VM VIII 17),
 170 n, 225
 Pannonicus v. legendae pannonicae
 13-14
 Pannoniensis 14, 67
 Panonija 158 (VM VIII 17) v. Pannonia
 papa: Clemens s. 25 etc., Hadrianus I
 30 etc., Leo 68 etc., Nicolaus I 35
 etc., Ioannes VIII 19 etc., Simpli-
 cius 69, Stephanus V 25 etc.

papa 134 (VC XVI 2), 139 (VC XVII 1,
 2, 5, 6), 141 (VC XVIII 17) v. pa-
 pežъ, apostolikъ
 papežъ 93, 136 n, 139 n, 140 n, 143 n,
 145, 149 (VM I 38), 162 (VM XII 2)
 v. papa, apostolikъ
 Passavia 230 n
 Passaviensis episcopus 230 n
 pasty 217 n v. raspasty
 pastirъ (Methodius) 162 (VM XII 4),
 166 (VM XVII 13)
 patriarcha Euthimius 17, Nicephorus
 24, Joannes (Jannis) 25, 101 (VC V
 1, 9), 102 n, Ignatius 35, Methodius
 25, 237, Photius 163 (VM XIII 6),
 233; 133 n, 154 (VM IV 5), 166 (VM
 XVII 12)
 patriarchъ 101 (VC V 1, 9), 102 n, 133 n,
 154 (VM IV 5), 163 (VM XIII 6),
 166 (VM XVII 12) v. patriarcha
 patrikii 101 (VC V 4), 102 n, 177 n
 patriotismus Cyrilli 24, 191 n
 pavečernica 131 (VC XV 2), 132 n
 v. povečernica
 peccatum originale 186 n, 188, 194,
 195 n, 215-216, 247-248 cf. 112 (VC
 IX 11-12), 114 (VC X 11), 122 (VC
 XI 2-4), 147-148 (VM I 9-10) v.
 honores aviti, Adam, čьsti pře-
 dčd'njec
 peregrini 176 v. stranъnyi, academia
 Constantinopolitana
 pervoprestolnikъ 225 n v. nastolъnikъ
 Petrovъ sudъ 160 (VM X 3), dъnъ 161
 (VM XI 5) v. Petrus, mъša sv.
 Petra, primatus
 Phatne, eccl. s. Mariae 209 v. Fotida
 philosophia 25, 99 (VC IV 7), 100 (VC
 IV 19), 101 n, 174, 176 n, 186 n,
 240-246
 philosophus (Constantinus-Cyrillus) 16,
 34, 59, 99 (VC IV 7), 174, 186, 243;
 passim per VC
 Photiana doctrina 32, 41, 232 v. Pho-
 tius, doctrina
 Phud 198 v. Fulъ, Fudъ, Phul
 Phul 198 v. Fulъ, Fudъ, Phud
 Phulla 197 n
 pigritia 247 v. ascesis
 Pilaticus 224 v. pilatъnъ
 pilatъnъ 156 (VM VI 4) v. Pilaticus,
 tres linguae
 piskanie 89, 135 (VC XVI 23)
 pismе 129 (VC XIV 14), 130 n, 155 (VM
 V 11), 156 n; v. bukы, litterae
 poculum Salomonis 128 (VC XIII 3-10),
 119 v. potirъ
 podobie 102 (VC V 18, 22, 23) v. simi-
 litudo, haeresis iconoclastica
 podražanie 85, 98 n v. podružie

- podružie 85, 96 (VC II 2), 97 (VC III 2, 8), 100 (VC IV 13)
- podružija 100 (VC IV 3) v. podružie
- podrugaja 101 n v. podružie
- podvignoti 251
- podvigъ 149 (VM I 32), 154 (VM IV 5), 202 n, 220 n, 249-252
- podvižnikъ 252
- roganьskъ (knězъ) 161 (VM XI 2)
- poēma lyricum epicum religiosum (VC) 26
- poēma rhythmicum 25
- poēta Cyrillus 25, 26 v. carmina Cyrilli
- Polihronъ 154 (VM IV 6) v. Polychron
- Polychron 222 v. Polihronъ
- po malu 147 (VM I 1), 150 n, 214 n
- popov'stvo 100 (VC IV 15), 156 (VM VI 2), 224 v. prezviterъ
- popъ 134 (VC XVI 1), 156 (VM VI 4), 160 (VM X 4), 163 (VM XIII 5)
- pospěšnikъ 129 (VC XIV 13), 149 (VM I 38), 201 v. sъpospěšnikъ
- potirъ 128 (VC XIII 3) v. poculum Salomonis
- potvъrditi 149 (VM I 38), 220 n v. utvъrditi
- rovečernica 132n v. ravečernica
- praeaviti honores v. honores aviti
- praelectiones theologiae et philosophiae Romae 210 n
- pravovčьgnъ 157 (VM VIII 11), 158 (VM VIII 12), 162 (VM XII 5), 165 (VM XVII 6) v. orthodoxus
- pravьda 145, 155 (VM V 3)
- presbiterstvo 224 n, v. popovstvo, arhiepiskopstvo
- presbyter 224 v. popъ
- presbyterium 176 v. popovstvo
- Preslav 32
- prezviter 101 n v. popovstvo
- primatus Romanus 14, 41, 55, 159, 212 n, 226 n, 229, 230; v. Petrus, apostolikъ, apostolica sedes
- princeps v. Kocel, Rastislav, Sventopulkus
- princeps paganus Vislanorum 231
- princeps regni coelestis 225 v. Petrus s. principatum 153, 221 n, 222 v. kněženie, knězie
- Proglas sv. evangelija 39
- prologъ 13, 17, 30 v. officia, vitae
- proložna žitija 30
- prophetiae de Christo 117 (VC X 58-63), 128 (VC XIII 5-10), 191-192, 199
- prophetiae Methodii 161 (VM XI), 231
- progokъ 149 (VM I 29), 166 (VM XVII 12), 218, 237
- protothronos 225 v. pьrvyi nastolnikъ
- prototypus ordinis poenitentiae et liturgiae missae 39
- pruškij 184 n, v. fruškiy
- prěstolъ v. stolъ
- prěždni 113 n, 186 n v. děd'ni
- psalterium 27, 109 (VC VIII 15), 164 (VM XV 4), 184, 234
- psaltirъ 109 (VC VIII 15) v. psalterium, pьsalturъ
- psychologia vitae christianae 202 n, 246-247
- pьrvyi nastolnikъ 157 (VM VIII 2) v. protothronus
- pьsalturъ 164 (VM XV 4) v. psalterium, psaltirъ

R

- račiti 145, 154 (VM IV 6)
- raka 141 (VC XVIII 17), 142 (VC XVIII 22, 23, 24) v. sepulcrum, sepultura
- raspasti 148 (VM I 25), 217 n, v. pasti
- recensio russica VC 17, 83, 84; VM 145
- redemptio per Christum 180 (cf. 104 VC VI 31), 187 (cf. 112, VC IX 30), 215 (cf. 147, VM I 4), 243-244; v. incarnatio Verbi
- reditus ss. CM in patriam 155 (VM V 13), 223-224 n
- reliquiae s. Clementis 208 n, 223 n, 226 v. Clemens papa
- remedia peccatorum 123 (VC XI 13-20), 195
- resnotivi 202 n; cf. 129 (VC XIV 16, istin'nyi)
- rhathymia 248, 251
- rhetorica 173 v. ritorikia
- Rilski manastir (Bulgaria) 17
- Rimljaninъ 105 (VC VI 47), 139 (VC XVII 11), 141 (VC XVIII 14), 142 (VC XVIII 25)
- rim'skъ; carъstvo 105 (VC VI 45), 116 (VC X 48, 51), Enorii papa 149 (VM I 38), episkopi 141 (VC XVIII 18), obyčai 141 (VC XVIII 19); papa 134 (VC XVI 2), 139 (VC XVII 1) v. apostolicus
- rimьskij adv. 158 (VM VIII 13)
- ritorikia 99 (VC IV 2) v. rhetorica
- ritus librorum liturgicorum slavlicorum 209 n
- riza v. čьr'ny rizy
- rodъ 111 (VC IX 9), 139 (VC XVII 13), 153 (VM II 4) v. generatio
- Roma 15, 16, 18, 42, 43, 52, 59, 62, 63, 70, 133 n, 139, 141 (VC XVIII 14) v. Urbs, Nova Roma, Vetus Roma
- romanus; consuetudo 213, episcopi 213, Honorius papa 220, imperium 181, 191; papa 205, 208
- Rossia 130

rossicus: lingua, litterae 184
 rosъsky 109 (VC VIII 15), 111 n, 140 n
 ruskyi 111 n, v. rosъsky
 Russia 14, 130 n
 russicus; recensio VC et VM 17, 83,
 84, 145; lingua, litterae 184 n
 Russus 162 n

S

Sabelliana haeresis 232 n
 sacramentarium 202 n, 209 n; v. my-
 stica liturgia
 Salisburgensis episcopus 31, 230 n
 Samara, urbs regia Saracenorum 179 n
 Samarānīn 110 n v. Samъrēnīn'
 samarānъskyi 128 (VC XIII 3) v. sa-
 marēn'skyi
 samaritanus, libri samaritanī 109, 183
 (VC VIII 11) litterae 183, 199, 205
 224
 samarēn'skyi 109 (VC VIII 11), 128 (VC
 XIII 3)
 Samarēnīnъ 110 n v. Samъrēnīn'
 Samъrēnīn' 109 (VC VIII 11) v. Sama-
 ranīnъ, Samarēnīnъ
 samovlastъ 147 (VM I 18), 215 n
 sanъ 96 (VC II 1), 101 n v. stolъ
 Sapientia 24, v. Sophia
 Sapientia divina, cultus sap. divinae
 242-243
 Saraceni 25, 30, 31, 50, 59, 61, 93, 103
 (VC VI 1), 104 (VC VI 14), 106 n,
 109 (VC VIII 2, 5), 110 n, 123 (VC
 XI 8), 178, 179, 182, 183, 195, 222 n
 saracenicus 196, v. sracin'skyi
 Sarraceni v. Saraceni
 Sázava 34
 schola Euthimii 17, theologica littera-
 ria 22-23
 scripta C et M 145
 scrutatio fidei 226 (cf. 157, VM VIII 11)
 secundus baptismus 211; v. lux, lucem
 ad lucem
 sedes apostolica, v. apostolicus, sedes
 s. Andronici 228, v. Andronicus
 segnitias 169 n, 249-251
 Selunъskyi 153 (VM II 4)
 Selunenīnъ 155 (VM V 8)
 sepulcrum, sepultura s. Cyrilli 141-142
 (VC XVIII 16-26), 213; v. raka
 sermo, sermones:
 panegyrici 13, 20, 21, 29, 31, 32,
 179 n
 Gregorii Nazianzeni in honorem s.
 Athanasii 18, 24, 174, 221, 222,
 237, 238
 Clementis Bulgarici 21, 246, 249,
 250-251

in laudem ss. CM 22, 29, 170 n
 de translatione s. Clementis 36, 37
 s. Methodii 38 (cf. Glagolita
 Clozianus)
 s. Cyrilli 194
 prophetarum contra Iudaeos 194 n
 declamatorius, panegyricus
 Rylensis 83, 90
 serpens v. occisio serpentis
 similitudo 178 v. podobie, haeresis
 iconoclastica
 Sirmiensis sede archiepiscopalis 31
 skinĭa 85, 118 (VC X 84), 121 n
 skoropisъ 164 (VM XV 1), 234
 slabostъ 247, 249, 250
 slava 112 (VC IX 11), 113 n, 186 n;
 v. čstъ
 Slava vъ vyšnihъ Bogu, epistola Ha-
 driani II ad Rastislaum 157-158
 (VM VIII 4-16), 225-228
 slavenskъ 132 n
 Slavicus v. slavenъskyi, litterae, lin-
 gua, Vita Slavica Cyrilli
 Slovenicae litterae 223
 slovenice loqui 18, 223
 slovenice legere apostolum et evange-
 lium 227
 slovenъsky (adv.) 139 (VC XVII 9),
 140 n, 155 (VM V 8), 158 (VM VIII
 13) v. evangelie 166 (VM XVII 11)
 slovenъskyi:
 evangelie 156 (VM VI 1), 158 (VM
 VII 13 v. slovenъsky)
 gramota 159 n
 jezykъ 139 (VC XVII 7), 164 (VM
 XV 1)
 knigy 132 (VC XV 19), 136 n, 139
 (VC XVII 5), 155 (VM V 11),
 156 (VM V 3), 223
 knęženie 153 (VM III 5), 221
 obyčai 153 (VM III 3)
 strana 157 (VM VIII 2), 162 (VM
 XII 5)
 učenicī 139 (VC XVII 6), 156 (VM
 VI 4)
 Slovo 112 (VC IX 18) v. Verbum, Tri-
 nitas
 Slovēnīnъ 134 (VC XVI 2), 153 (VM
 II 5), 155 (VM V 2)
 služba, služby 13, 157 (VM VIII 11),
 160 (VM X 1), 161 (VM XI 4), 231
 v. mša, mša sv. Petra
 сьрквѣnye 164 (VM XV 4), 166 (VM
 XVII 11), 234
 tainaja služba 131 (VC XV 2),
 227 n; v. mystica liturgia,
 euhologium, sacramentarium,
 officium
 Sofia 97 (VC III 3) v. mudrostъ

- Sophia (v. Sapientia) 24, 25, 29, 97 (VC III 3), 171, 174, 175
 Sophia v. ecclesia s. Sophiae
 sosudohranilnikъ v. bibliothecarius
 spiritualis 226 v. duhovъnyi
 Spiritus Sancti processio 14, 15, 32, 54, 80
 sponsalia mystica 24, 29, 97 (VC III 2-3), 171, 240 v. Sophia
 Sracini v. Saraceni
 sracin'skъ 105 (VC VI 55), 123 (VC XI 21, 30), 124 (VC XI 39)
 sracin'skyi 123 (VC XI 30), 124 (VC XI 39), v. sracin'skъ
 Sračini 106 n, 110 n v. Saraceni
 sračinskyyi 125 n, 126 n, v. sracin'skyi
 stolъ: apostolskyi 157 (VM VIII 10), 162 (VM XI 5)
 sv. Andronica 158 (VM VIII 17), 228-229 n; cēsarevъ 163 (VM XIII 6)
 učitelъnyi 100 (VC IV 19), 101 (VC V 7, 4)
 v. apostolica sedes, sedes s. Andronici
 stranъnyi 100 (VC IV 19); v. peregrini,
 academia constantinopolitana
 strategus (praefectus provinciae) 35, 170, 171, 175 v. stratigъ
 stratigъ 96 (VC II 1), 97 (VC III 2), 100 (VC 13) v. voevoda
 strižnikъ 93, 143 n, 160 (VM X 7, 9)
 v. ѿгънъсь
 stroitelъ 98 (VC III 28) v. logofetъ,
 logotheta
 studium litterarum 97 (VC III 17), 172
 studium linguae hebraicae 183 n, 184 n;
 syriacae 31, 184 n
 stylus VC 16, 17, 26, 27; VM 26, 27, 145
 Suevus 230
 superstitiones inter Moravos 203
 suprugъ 157 (VM VII 2), 225 n
 supružnikъ 225 n, v. suprugъ
 surskyi 184 n
 Surъ 136 n
 suštъstvo 104 (VC VI 30) v. Trinitas
 synaxarion 30, v. prologъ, proložna
 žitija
 synoočье 232 n, v. hyopatorica haeresis
 syriacus, litterae, lingua Syriaca 184 n
 Syrus 205
 сънъmnikъ 149 (VM I 38), 220 n
 съkazanie 139 (VC XVII 11) v. praelectiones theologiae et philosophiae
 Romae
 съtvoriti 147 (VM I 1), 214 n
 Съvabъ 159 (VM VII 2)
 съvгъstъ 97 (VC III 2), 118 (VC X 78), 193 n, v. coniugium
 сънътъ 101 (VC V 2), 149 (VM I 33, 36, 38) v. elenchus conciliorum
 съpгъčeskyj 31
 съpггъ v. suprugъ
- T
- taedium 247
 tainyi v. služьba tainaja, vъznošenie
 tainoe, mystica liturgia, oblatio
 mystica
 tentationes diaboli 249
 theologia ss. CM 24, cf. passim per indicem analyticum
 Thessalonica 59, 170
 Thessalonicensis, -es 221, 223
 tozem'ъ 100 (VC IV 19) v. indigena,
 academia Constantinopolitana
 translatio scripturarum 78; v. versio
 Translatio s. Clementis 43, 46, 51, 59,
 60-64, 109-110 (VC VIII 16-18); 139
 (VC XVII 2-4), 184, 208
 tres lapides Davidis 103 (VC VI 6), 179;
 v. Trinitas
 tres linguae 131 (VC XV 7), 202;
 v. haeresis trium linguarum
 trium linguarum cultores 203
 trium linguarum haeresis 91, 141 (VC
 XVIII 9), 205, 211
 trium linguarum disputatio de tribus
 linguis 134-136 (VC XVI), 205-208
 triezyčnikъ 131 (VC XV 9), 156 (VM
 VI 4); v. pilatъnъ
 triezyčnyi, triezyčnije věry eres, triezyčnaja eres 91, 134 (VC XVI 3),
 141 (VC XVIII 9), 142 n; haeresis
 trium linguarum
 trilinguis 156 (VM VI 4), 224 v. triezyčnikъ
 Trinitas Sancta 30, 103 (VC VI 1, 6, 8),
 104 (VC VI 30, 32), 109 (VC VIII 7),
 112 (VC IX 17), 124 (VC XI 35),
 126 n, 147 (VM I 2), 149 (VM I 33)
 178-181, 183, 187, 196, 215, 218
 tristitia 248, 249
 Troica Svetaja 103 (VC VI 1, 6, 8),
 104 (VC VI 30, 32), 109 (VC VIII
 7), 112 (VC IX 17), 124 (VC XI 35),
 126 n, 147 (VM I 2), 149 (VM I 33)
 v. Trinitas Sancta
 trudъ, trudy 108 n, 220 n
 trěba 92, 126 (VC XII 10)
 tъštati, tъštanie 251
- U
- učenie 142 n, 156 (VM VI 1), 157 (VM
 VII 3), 103 (VM XIII 5), 170 n,
 211 n, 224, 225, 233
 učenikъ 131 (VC XV 1), 132 (VC XV
 18), 139 (VC XVII 6), 156 (VM VI 4),

157 (VM VIII 11), 163 (VM XIII 5), 164 (VM XV 1), 165 (VM XVII 4, 5), 166 (VM XVII 11, 14), 223-224, 233
 učitelj; s. Cyrillus: 95, 95 (VC I 3), 96 (VC II 2), 129 (VC XIV 4), 142 n, 169; s. Gregorius, magister s. Cyrilli: 97 (VC III 20); s. Methodius: 147, 152 (VM II 1), 153 (VM II 5), 157 (VM VIII 1, 2), 160 (VM X 5), 162 (VM XII 4), 165 (VM XVII 4), 166 (VM XVII 12, 13), 237
 Ugri 110 (VC VIII 23) v. Hungari
 Ungri 185 n
 Ungricus rex 235
 unitas universalis Ecclesiae 14, 184 n, 185 n, 211, 223, 227 n
 unynie 86, 97, (VC III 11), 98 (VC III 21), 246-249
 upostasъ 147 (VM I 2), 215 v. hypostasis, ipostasъ
 Urbs 62, 63 v. Roma
 Uskoje more 100 (VC IV 17) v. Angustum mare
 Uspenie v. Dormitio Cyrilli
 usuditi, usužьše 166 (VM XVII 11), 237 n
 usynenije 141 (VC XVIII 9), 211 n
 utrenia, utrenja v. utrьnica
 utrьnica 131 (VC XV 2), 132 n, v. matutinum
 utvarъ 92, 98 n
 utvьrditi (utvьrdiša) 149 (VM I 38), 220 n v. potvьrditi; firmare fidem

V

Varjagi 184 n
 venerandae vestes 210; čьstьnyje rizy
 Venetiae 49, 205
 Venetija 134 (VC XVI 1) v. Venetiae
 Verbum 187 v. Trinitas, Slovo
 versio evangelii a Cyrillo 129 (VC XIV 14), 201; evangelii Syriaca 184 n, s. scripturae a Methodio 30, 164 (VM XV 1), 234
 vestimenta nigra 222, v. čьrny rizy
 Velus Roma 212 n, v. Roma
 vigilantia 247
 virginitas 174, 242; v. votum virginittatis
 Visla 161 (VM XI 2)
 Vislani 231 v. Visla, Vislěne
 Vislěne 162 n
 vitae:
 breviores vitae 32, 50, 165 n, 169 n, 170 n v. prologъ
 Vita Clementis Bulgarici (Slavici) 37, 38, 45, 56; graeca: 39-41, 77-82, 170 n, 176 n, 236 n

Vita s. Clementis 48, 170 n, 176 n, 184 n; v. Translatio
 Vita slavica s. Demetrii Thessalonicensis 178 n
 Vita et passio s. Venceslai et s. Ludmilae aviae eius 56, 236 n
 Vita Naum (Pamet Nauma) 37-38, 39, 40, 41, 56
 Vita Ilarionis episcopi Moglensis 25
 Vita Constantini 15-17, 20-28 et passim; textus slavicus 95-143, latinus 189-213
 Vita Methodii 17-28 et passim; textus slavicus 147-167, latinus 214-238
 vivlotikarъ; Anastasius 139 (VC XVII 9) v. knjigčii, sosudohranilnikъ, bibliothecarius; Cyrillus 100 (VC IV 15)
 Vlahъ 155 (VM V 2), v. Italia
 voevoda 98 n, v. stratigъ
 vota religiosa 140 (VC XVIII 3-4), 210
 votum virginittatis 242, v. ascesis, Sophia, virginitas
 vozđь v. igumenъ
 vračьstvo, vračьnъstvo 93, 123 (VC XI 15, 17), 125 n; balъstvo
 vragъ zavidьlivyi 159 (VM IX 1), 162 (VM XII 1), 229 n, 232 n, v. misokallos daimon
 vsedržitelъ 140 (VC XVIII 3), 214 n
 vsemogyi 147 (VM I 1), 214 n
 vьznošenje tajnoe 164 (VM XV 3), 202; v. oblatio mystica
 vьsudъ 158 (VM VIII 14), 228

Z

Zagreb 17, 28
 zavidьlivyi v. vragъ zavidьlivyi
 zavistьnikъ 162 (VM XII 1), 232 n; misokallos daimon, vragъ zavidьlivyi
 zemlimir 100 n v. geometria
 zemlemirie 106 n v. geometria
 zmiija 131 (VC XV 10) v. occisio serpentis

Z

Žegligovo prope Skopje (Macedonia) 16
 Židoviny 116 (VC X 35), 119 n, 121 n, 122 n, 125 n, 139 (VC XVII 12), 154 (VM IV 2) v. Iudaei
 Židъ 110 n
 židovskyi 109 (VC VIII 10), 110 n, 123 (VC XI 30), 124 (VC XI 39), 125 n, 128 (VC XIII 3)
 Žitije Konstantina, Žitije Metodija v. Vita Constantini, Vita Methodii

INDEX BIBLICUS
ad textum Slavicum VC et VM

<i>Vetus testamentum</i>								
Gen	1,26	VC	IV 8	Ps	95,1	VC	XVI 10	
	1,31	VC	X 91		97,4	VC	XVI 11	
	2,1	VM	I 15		98,6	VM	I 21	
	2,1	VC	III 2		101,26	VC	XVIII 8	
	4,26	VM	I 13		103,2	VC	XVIII 8	
	5,24	VM	I 14		103,5	VC	XVIII 8	
	6,9	VM	I 15		103,16	VM	XI 10	
	9,3	VC	X 90		105,14	VM	I 21	
	9,3—6	VC	X 13—14		110,4	VC	I 1	
	9,9	VC	X 12		115,6	VC	III 31	
	9,12	VC	X 72		116,1	VM	VIII 13	
	9,16	VC	X 22		116,1	VC	XVI 13	
	9,27	VC	X 66		118,90	VC	XVIII 8	
	14,18	VM	I 33		121,1	VC	XVIII 2	
	16,4	VM	I 16		123,6—7	VC	XVIII 12	
	17,7—13	VC	X 17		144,19	VC	III 27	
	22,18	VM	I 16		150,6	VC	XVI 13	
	28,12	VM	I 18		Prov	6,20	VC	III 5
	32,25—32	VC	X 79			6,23	VC	III 6
	49,10	VC	X 40			7,4	VC	III 7
	49,10	VC	X 44			8,25	VM	I 3
						21,1	VM	XIII 2
	Ex	7,1	VM		I 21	Sap	4,10	VM
13,21		VM	I 21	7,29	VC		III 8	
14,29		VM	I 21	8,2,9	VC		III 8	
19,16		VC	IX 33	9,1	VC		III 30	
20,4		VC	V 22	9,4	VC		III 30	
31,18		VM	I 21	9,5	VC		III 31	
32,6		VC	X 94	9,10,19	VC		III 30	
33,11		VM	I 21	10,9	VC		III 8	
34,9		VC	IX 33	10,17	VM		XVII 3	
				13,5	VM		I 2	
Lev	11,6,7	VC	X 89	Eccli	46,16	VM	I 25	
Deut	11,22—24	VC	X 39		Is	7,14	VC	X 59
	14,7,8	VC	X 89	11,1		VC	X 40	
	32,15	VC	X 93	28,11		VC	XVI 38	
1 Reg	8,22	VM	I 25	32,4		VC	XV 3	
	4 Reg	2,9	VM	I 27		35,5	VC	XV 3
		2,11	VM	I 27		41,8	VC	X 20
1 Mach	2,6,9	VM	XVII 12	48,12,16		VC	IX 22	
Job	1,1	VM	I 20	49,1,6		VC	X 40	
				53,8		VC	VI 18	
Ps	15,9	VC	XVIII 2	65,15—16		VC	X 57	
	30,8	VM	XVII 9	68,7	VC	X 63		
	32,6	VC	IX 16	66,18—20	VC	XII 17		
	32,6	VM	I 6	Jer	6,16—18	VC	X 28—32	
	32,9	VM	I 7		6,19	VC	X 33	
	40,10	VC	X 72		11,2—4	VC	X 18	
	49,14	VC	XV 12		16,16	VC	XII 18	
	54,23	VC	VII 1		30,6—7	VC	X 62	
	60,5	VC	XVIII 11		31,31—33	VC	X 26—27	
	62,3	VM	I 21	Baruch	4,2	VC	I 3	
	65,4	VM	I 12		Ez	11,19	VC	X 25
	77,14	VM	I 21			33,11	VC	I 1
	77,17	VM	I 21	36,26		VC	X 25	
	77,40	VM	I 21					

Dan	2,40	VC	X 47		10,7	VC	XV 21
	2,44	VC	X 53		11,9	VC	XIV 12
	2,45	VC	X 49		11,24	VM	I 21
	7,9.10	VC	XI 36		11,52	VC	XVI 20
	9,24	VC	X 46		23,46	VM	XVII 9
	9,24	VC	XI 25	Jo	1,1	VC	XIV 14
Joel	2,13	VC	I 1		1,12	VC	XVI 14
Mich	5,2—3	VC	X 60—61		8,44	VC	XV 5
Zach	9,9	VC	X 42		10,3	VC	I 2
	9,10	VC	X 43		10,27—28	VC	I 2
Malach	1,10—11	VC	X 37		14,11	VM	I 4
	2,15—16	VC	XV 13		15,13	VM	VI 38
	2,14—16	VC	XV 14		15,26	VM	II 5
					17,20—21	VM	XVI 15
<i>Novum testamentum</i>				Act	2,4	VM	VIII 13
Mt	1,23	VC	X 59		2,11	VM	VIII 13
	2,6	VC	X 60—61		13,10	VM	V 3
	3,15	VM	V 3		13,36	VM	XVII 12
	5,27—28	VC	XV 15	1 Cor	9,22	VM	II 3
	5,32	VC	XV 16		9,22	VM	XVII 13
	5,44	VC	VI 34		11,1	VC	I 4
	5,45	VC	XVI 4		14,5—40	VC	XVI 21—57
	6,34	VC	VII 1	2 Cor	11,26—27	VM	XIV 2
	7,7.8	VC	XIV 12	Eph	4,1	VM	XVII 14
	7,15	VM	VIII 15		6,11	VM	I 11
	10,9	VC	XV 21	Philip	2,11	VC	XVI 58
	10,10	VC	XV 22	1 Tim	2,4	VC	I 1
	10,10	VC	VII 8		2,4	VC	XIV 16
	16,4	VC	XVI 59	2 Tim	4,3—4	VM	VIII 14
	19,6	VC	XV 17	Tit	1,15	VC	X 90
	21,21.22	VC	XIV 12		1,16	VM	VII 7
	23,13	VC	XVI 19	Jac	2,23	VC	X 20
	25,18	VC	III 24		2,23	VM	I 16
	28,18—20	VC	XVI 16		2,26	VM	VIII 7
Mc	16,15—17	VC	XVI 17—18	1 Petr	1,20	VM	I 4
	16,18	VC	VI 58		2,9	VC	XVIII 9
Lc	2,14	VM	VIII 5		2,17	VM	V 9
	6,27—29	VC	VI 34		5,7	VC	VII 1
	6,28	VC	VI 38				

Indices paraverunt: dr Maria Pantelić et Joseph Tanđarić

ERRATA

Pagina	Linea	Impressum	Corrige
30	4	celeberrimus	celeberrimis
37	9	Ir.	Iv.
52	7	od	ad
97	4	сѣрафѣнмѣ	сѣрафѣнмѣ
99	19	дѣицѣ	дѣицѣ
105	11	кратнѣ	кратнѣ
105	18	и	и
105	10	иногда	иногда
105	2	имать	имать
108	VC VII 2	ишѣ	ишѣ
108	VC VII 3	крѣмѣ	крѣмѣ
108	nota 1	на	на
109	VC VIII 1	Прѣдѣши	Прѣдѣши
109	VC VIII 11	книгы	книгы
109	VC VIII 16	8	18
112	VC IX 24	имамѣ	имамѣ
114	VC X 13	идитѣ	идитѣ
115	VC X 28	вѣспроситѣ	вѣспроситѣ
117	VC X 57	извѣнѣтъ	извѣнѣтъ
117	VC X 66	васланѣтъ	васланѣтъ
117	VC X 75	емѣ	емѣ
118	VC X 84	кльгынѣ	кльгынѣ
118	VC X 94	игратѣ	игратѣ
118	VC X 95	памѣтѣ	памѣтѣ
123	VC XI 12	онѣ	онѣ
132	VC XV 18	8	18
148	VM I 19	Ѣ унтѣ	Ѣ унтѣ
148	VM I 21	Ѣ унтѣмѣ	Ѣ унтѣмѣ
148	VM I 23	32	23
148	VM I 24	Самѣ наѣ	Самѣ наѣ
153	VM II 3	всѣмѣсѣмѣнѣхѣ	всѣмѣсѣмѣнѣхѣ
154	VM III 3	вѣ	вѣ
154	VM IV 5	чѣстнѣмѣ	чѣстнѣмѣ
154	VM IV n 1	imperator	imperator
155	VM V 2	оучѣнѣ	оучѣнѣ
156	VM VI 3	глаголюшѣ	глаголюшѣ
157	VM VII 2	соупроугѣ	соупроугѣ
157	VM VIII 2	ключѣдѣржаѣца	ключѣдѣржаѣца
157	VM VIII 5	вѣмѣнѣхѣ	вѣмѣнѣхѣ
157	VM VIII 5	благоволенѣнѣ	благоволенѣнѣ
157	VM VIII 10	оучѣдѣкѣша	оучѣдѣкѣша ⁷
157	VM VIII 10	дѣстоиѣца	дѣстоиѣца
158	VM VIII 13	испѣланѣтъ	испѣланѣтъ
158	VM VIII 14	аѣнѣ	аѣнѣ
158	VM VIII 14	развѣратѣнѣ	развѣратѣнѣ
158	VM VIII n 6	contextu	contextu
159	VM VIII n 14	сѣкѣ	сѣкѣ
159	VM IX 9	сѣ	вѣ
160	VM X 4	Нѣмѣчѣсѣмѣнѣ	Нѣмѣчѣсѣмѣнѣ ⁴
160	VM X 7	кльзѣ	кльзѣ
160	VM X 8	вожнѣ	вожнѣ ⁹